

APPELTJES

VAN HET

Greetjesland

Bandversiering van Luc Verstraete

APPELTJES
VAN HET
MEETJESLAND

JAARBOEK
VAN HET
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND

Nr 12 - 1961

MALDEGEM
1961

IN HONOREM...

ZIJNE HOOGWAARDIGE EXCELLENTIE
MONSEIGNEUR LEO DE KESEL

Men zegt van sommige mensen dat zij op een zondag of onder een gelukkige planeet geboren zijn. Ik weet niet of de geboortedag van de nieuwe hulpbisschop van Gent een zondag was; ik weet evenmin onder welk gesternte hij is geboren. Ik weet evenwel dat de kleine Leo DE KESEL het levenslicht zag te Adegem, niet op het feest van S. Adriaan patroonheilige van de parochie, maar op het feest van S. Bavo patroonheilige van de kathedraal en het bisdom van Gent. S. Bavo zal in zijn leven een grote rol spelen en hij, die geboren werd op 1 oktober 1903 te Adegem, zal een grote rol spelen in de S. Baafskathedraal en in de ganse Gentse kerkgemeenschap of diocees aan S. Bavo toegewijd.

De jongens van het Meetjesland die, na het lager onderwijs op hun geboortedorp ontvangen te hebben, moesten « verder leren », kwamen op een septemberavond binnen in een gebouw gelegen in de Zuidmoerstraat te Eeklo; op het gevelpunt prijkten vier initialen B K H V; *l'ordre du jour* was geafficheerd aan het venster van de trapzaal die toegang verleent naar de *dortoirs*: de kraaknette gordijnen van de chambretten waren de stille getuigen van de weemoed en de tranen van de schachten. — Leo DE KESEL van Adegem werd student aan het S. Vincentiuscollege te Eeklo in de periode van wereldoorlog nr I; hij wou er de grieks-latijnse humaniora doormaken; hij was eerst intern en later, wegens oorlogsomstandigheden, half-intern: wij zien hem, in onze verbeelding, nog duchtig trappen op het klein verzet van zijn mooie *sicut decet*, kleine fiets!... Monseigneur zal het mij niet ten kwade duiden wanneer ik, de geschiedenis getrouw, thans zeggen moet dat de studenten hem algemeen « Keselke » noemden, alleszins met een tikje sympathie. Hij verdiende en verkreeg trouwens sympathie zowel van de leraars als van de studenten: bereidwillig en dienstvaardig, stond hij 's morgens zeer vroeg op om de H. Mis te dienen in het kapelleke van

de Zusters en overdag liet hij geen gelegenheid voorbij gaan om zijn medestudenten dienstvaardig te zijn. Hij studeerde flink, stichtte iedereen door zijn eenvoudig-soliede godsvrucht en kwam goed overeen met zijn medestudenten. Godsdienst en naastenliefde constitueren een goede voedingsbodem tot een hogere roeping : het verwonderde dan ook niemand dat de Rederijker (1921) Leo DE KESEL beslist had priester te worden.

De afdeling Wijsbegeerte te S. Niklaas stond toentertijde onder de leiding van Gust NOBELS z.g. een figuur die het ontvankelijk gemoed van L. DE KESEL zeker heeft beïnvloed op geestelijk gebied ; een echte en hechte vriendschapsband ontstond toen ook met een ander figuur uit de filosofie : als het om filosofische motieven was dat die sympathie ontloek, laten wij buiten beschouwing ! — In september 1923 werd Leo DE KESEL groot-seminarist, hij kwam wonen onder de toren van S. Baafs en was daar op zijn plaats vlak bij de kathedraal van de patroonheilige van zijn geboortedag die hij dienen en verheerlijken zal gans zijn leven. Het grootseminarie van Gent stond toen onder de leiding van Monseigneur DE BAETS, z.g., ook een oud-student van het College van Eeklo, een man met een schitterend verstand en een sterk karakter, een priester naar Gods hart met een soliede godsvrucht en een meeslepende welsprekendheid die een ganse generatie seminaristen naar Gods altaar heeft geleid. Eerwaarde Heer L. DE KESEL was op het grootseminarie derwijze een voorbeeld van diep liturgische godsvrucht, noeste werkzaamheid en dienstvaardig hulpbetoon dat hij, na het derde jaar theologie, door zijn overheid werd aangeduid om aan de Leuvense universiteit Kerkelijk Recht te gaan studeren. Op tweede Paasdag 1927 werd Eerwaarde Heer L. DE KESEL priester gewijd door Z. Eminentie Kardinaal van Roey ; hij was een van de allereerste wijdelingen van Zijn Eminentie z.g., de pas-overleden Kardinaal heeft hem nooit vergeten en de wijdeling evenmin zijn wijbisschop.

Nadat hij in juli 1929 de licentie in het Kerkelijk Recht had behaald werd Zeereerwaarde Heer L. DE KESEL benoemd als professor in de kerkgeschiedenis en de liturgie aan het grootseminarie van Gent. Wie kan er zijn vreugde om deze benoeming beschrijven?... Terug naar Gent, naar S. Baafs, naar het grootseminarie, bij Monseigneur COPPIETERS... Hier tref ik zeker een gevoelige snaar en wil niet insisteren : *les grandes émotions sont muettes!* Enkele jaren nadien werd Zeereerwaarde Heer L. DE KESEL benoemd tot geestelijk directeur aan het grootseminarie : een schone, belangrijke, delicate functie waaraan hij zichzelf totaal en gedurende vele jaren heeft geschonken met wijsheid en bescheidenheid, geduld en tact, steeds bereid om te luisteren en te helpen tot voldoening van de seminaristen die dikwijls aan de deur van zijn kamer kwamen klopper, en als vriendelijk antwoord kregen : « een minuutje » !... In

1941 werd Zeereerwaarde Heer L. DE KESEL erekanunnik en in 1945 titulaire kanunnik van S. Baafs; enkele jaren nadien werd hij sekretaris van de kerkfabriek van de kathedraal: hij was aldus volledig ingeburgerd en gemandateerd om aan zijn liefde tot de hoofdkerk voldoening te geven en er een enig-mooie kathedraal van te maken. Ik kan hier wederom niet insisteren: de stenen van de hoofdkerk van S. Baafs, de kraaknethed van het interieur, de liturgische schoonheid van de eredienst, de nieuwe liturgische gewaden, de pas ingerichte, buitengewoon-interessante krypte, enz. enz. verkondigen luid de initiatiefvolle ijver van Monseigneur DE KESEL. — Toen Zeereerwaarde Heer L. DE KESEL in 1948 president van het grootseminarie werd benoemd, bleef hij zijn werk in de kathedraal voortdoen samen met zijn dagelijks gebed in het koorofficie dat hij met zoveel geestdrift en stiptheid vervult, diep overtuigd van de waarheid der spreuk die boven de bibliotheek van zijn bureau hangt: *laus divina unica cura, post mortem sit laus divina unica merces.*

Toen op Nieuwjaaravond 1961 het nieuws van de benoeming van Zeereerwaarde Heer Kanunnik L. DE KESEL tot hulpbisschop van Gent en tot titelvoerend bisschop van Synaus in Phrygië werd bekend gemaakt, ging een applaus op niet enkel bij de priesters van ons bisdom maar ook bij de vele andere vrienden van de gekozen bisschop. Op de dag van zijn bisschopswijding was S. Baafskathedraal gevuld met priesters en leken die wilden getuigen zijn van de bekroning van een schoon, godvruchtig, ijverig priesterleven door de volheid van het priesterschap, de bisschopswijding. Wij durven noch willen het beproeven de gevoelens te beschrijven welke het gemoed van de jonge bisschop vervulden toen hij, in het midden van de kathedraal, de bisschopswijding en de herdersstaf ontving uit de handen van onze geliefde bisschop, Z. H. Excellentie Monseigneur CALEWAERT. Het is immers al te delikaat; wij willen enkel en alléén, maar dan ook rechtzinnig en hartelijk, in naam van *Appeltjes van het Meetjesland*, onze eerbiedige gelukwensen aanbieden aan onze streekgenoot, medestudent en oud-president die zijn bisschopsambt heeft gesteld in het teken van de eenvoud en de zachtmoedigheid en wij wensen Hem *ad multos felicesque annos!*

Kanunnik P. LOONTJENS.

KERKELIJK EDELSMEEDWERK IN HET MEETJESLAND

Inleiding

De woorden van de psalmist «Heer ik bemin de luister van Uw Huis» hebben ook in het Meetjesland weerklank gevonden en aanleiding gegeven tot het scheppen van kunstwerken. Laten wij even nagaan hoe men die luister daar begrepen heeft, althans op gebied van edel metaal, met af en toe een kleine excursie op het aanverwante gebied van koper.

Ons onderzoek bestrijkt de zes en dertig gemeenten die nu doorgaans tot het Meetjesland gerekend worden, d.w.z. ten noorden tot Zeeland; ten westen tot Westvlaanderen; ten zuiden en oosten tot even over het kanaal Gent-Brugge en het kanaal van Zelzate.

Het kerkelijk edelsmeedwerk in het Meetjesland is thans op één uitzondering na, uitsluitend *parochiaal*. Nochtans hadden zich in de Middeleeuwen, in ons betrekkelijk welvarend landelijk gebied, een aantal religieuze gemeenschappen gevestigd: de vrouwenabdijen van Oosteeklo (1217) en Doornzele-Evergem (1234); de proosdij van Sint-Baafs te Papinglo (Maldegem) en die van Sint-Pieters te Elmare (Sint-Niklaas ter Varent, nu Waterland-Oudeman) beide in de XIIIde eeuw; de abdij van Zoetendale te Maldegem, gesticht door de Brugse Augustijnen (1215) en het klooster der Wilhelmiëten te Watervliet (1249).

Er waren hospitalen te Eeklo (1260), Maldegem (1275) en Assenede (XIVde eeuw) en begijnhoven in beide laatstvermelde parochies. Jongere stichtingen waren de priorij van O. L. Vrouwenhove te Waarschoot (1448), het klooster der Grauwzusters van O. L. Vrouw ten Doorn te Eeklo (1449), het kapittel (1470) en de Arme Klaren (1515) te Middelburg.

Gedenken wij ook dat in de XIIIde en XIVde eeuw sommige abten van Sint-Baafs, Ter-Duinen en Ter-Doest uit Maldegem, Kaprijke, Bassevelde herkomstig waren. Van hun pontificatiën is ons niets bekend.

Door de godsdienstoorlogen werden alle stichten in het Meetjesland vernield en van hun kunstbezit is nauwelijks een herinnering bewaard.

De grondige vernietiging van alle beschaving na 1578 en de langdurige onveiligheid in dit omstreden niemandsland werd in ons jaarboek en elders met feiten en cijfers omschreven. Het Meetjesland heeft zich maar traag en met periodische inzinkingen hersteld. Geen enkel van de

religieuze gemeenschappen waagde het naar dat ketters land terug te keren. Een paar konden hun bestaan in een stadsrefuge rekken en verdwenen pas in de Franse Revolutie.

Moeizaam werd te Eeklo, in de tweede helft der XVIIde eeuw, het Minderbroedersklooster opgericht. En het is precies uit die stichting, niet-tegenstaande zij in de Franse Revolutie werd opgeheven, dat een getuige bewaard bleef. De sekuliere geestelijkheid heeft meermaals het bewijs moeten leveren van een zeldzame moed. Wanneer men de chronologie van de op heden bewaarde voorwerpen van de eredienst, naast de gelijktijdige gebeurtenissen plaatst, dan komt de taaië volhardingswil van de bevolking onzer landelijke gemeenten tot uiting.

De parochies betaalden een zware tol aan gedwongen leningen en schattingen. Uit Eeklo werd in 1578 geleverd : een grote zilveren ciborie ; een heiligdom van Sint-Vincent, van Sint-Katharina, van Sint-Anna ; drie kelken ; een zilveren kofferken ; twee zilveren schalen en enkele andere voorwerpen (1).

Nochtans is er toen misschien nog heel wat gered, dat pas naderhand verdween. Immers, in oorlogstijd is het bergen of overbrengen van kostbaarheden een allereerste zorg. Een aantal getuigenissen kunnen in die zin aangehaald worden. De kelk van Sint-Laureins uit 1543 is tijdens elke oorlog zorgvuldig geborgen en gered. In 1566 had men te Eeklo de gewijde vaten tijdig voor de beeldenstormers kunnen bergen. In de grootste verwarring weet de pastoor van Middelburg de relik van het H. Kruis en misschien de relikhouder te redden. In de loop van de XVIIde en XVIIIde eeuw wordt het zilverwerk herhaaldelijk van het platteland naar Gent of Brugge in veiligheid gebracht. Het gebeurt zelfs, eens het gevaar voorbij, dat men het maar moeilijk terugkrijgt !

De waarde van het edel metaal was in het Oud Regime relatief veel groter dan nu. Vandaar die beruchte diefstallen : te Wachtebeke in 1662, Sint-Margriete in 1727, Watervliet in 1772-73, Waterland-Oudemans in 1787 ; maar ook nog op onze dagen te Lembeke circa 1900 en Wondelgem 1930-31.

De oorzaken van het verdwijnen van kunstwerken zijn menigvuldig. Sommige zijn inherent aan de functie van de voorwerpen zelf : gebruiksvoorwerpen moeten, ingevolge slijtage of beschadiging, soms vernieuwd worden. Andere oorzaken houden veeleer verband met de aangeboren vernieuwingszucht van de mens, de bestendige evolutie van mode en stijl en het quasi ontbreken van oudheidkundige waardering. Tot het einde van de XVIIIde eeuw is het kunstgevoel overwegend scheppend : zonder bezwaar

(1) E. DIJANENS, Oud edelsmeedwerk in de parochiekerk te Eeklo, *Appeltjes v. h. Meetjesland II* (1950) p. 21.

worden oude zilverwerken aan de smeltkroes overgeleverd om door nieuwe vervangen te worden. Elke generatie wil de kunstwerken die met haar esthetisch ervaren overeenstemmen. Men mag aannemen dat sedert de XVIIde eeuw nog veel Gotische en Renaissance kunstwerken verdwenen zijn. Zodat de iever voor het huis des Heren, zoals ook in andere kunsttakken, meermaals aanleiding werd tot het vernietigen van kunstwerken die in eenzelfde iever tot stand waren gekomen.

De aangroei van de bevolking en van de welstand, wijzigingen in liturgie en ceremonieel konden aanleiding geven tot het vervangen van sommige voorwerpen ; wat in onbruik geraakte werd opgeruimd. Aldus werden talrijke oude cibories vervangen omdat ze te klein waren, zelfs nog in 1939 te Bassevelde. Men vindt geen enkele meer met ingebouwd chrisatorium ; evenmin gekombineerd met monstrans ; geen enkele zilveren kroes, die tot het einde van de XVIIIde eeuw na de kommunie werd gebruikt.

Het is precies in kleine en afgelegen parochies dat oudere types bewaard bleven, b.v. de kelk met deksel die ook de funktie van ciborie moest vervullen, in de kerk van Doornzele-Dries, de enige in zijn soort in het Meetjesland.

Ingevolge omstandigheden die we niet altijd kennen, is er een en ander in het Meetjesland terecht gekomen dat niet oorspronkelijk voor hier bestemd was. Sedert min of meer lange tijd maken deze voorwerpen deel uit van ons kunstbezit. Ook dat is een aspekt van het leven dat mensen en dingen voortdurend in beweging brengt.

Tenslotte mag men zich verheugen dat er zo veel bewaard is : ons huidig edelsmeedwerk illustreert de ontwikkeling van het kunstambacht sedert de XIVde eeuw. Laten wij de hoop uitdrukken dat een gemeenschappelijke kennis en waardering van eigen kunstbezit en een bewust verantwoordelijkheidsgevoel het behoud ervan ten goede moge komen.

Hierbij druk ik mijn eerbiedige en oprechte dank uit aan Z. H. Exc. Mgr. De Kesel, aan de Z. E. Heren Dekens en Pastoors en alle geestelijken uit het Meetjesland om de welwillendheid waarmede zij mij toelieten de kunstwerken te onderzoeken.

* * *

De studie steunt in hoofdzaak op de *huidige status-quo* van het kunstpatrimonium. Af en toe wordt verwezen naar een verdwenen voorwerp.

Zij beperkt zich tot het edelsmeedwerk uit het *Oud Regime*. Uitzonderlijk worden enkele jongere voorwerpen daarbij betrokken, omwille van bepaalde tradities in vorm, inschriften en ikonografische motieven. *Volledigheid* werd nagestreefd, maar deze is uiteraard betrekkelijk en bedongen door plaatselijke omstandigheden buiten onze wil.

De identificaties berusten in hoofdzaak op het onderzoek van de

voorwerpen en in het bijzonder van de merken van zilversmeden en waardeerders. Argumenten en verantwoording daaromtrent kunnen hier evenwel geen plaats vinden. Ook een aantal aanmerkingen van kunsthistorische aard moesten achterwege blijven. In het raam van onze opdracht in het Provinciebestuur zal elk voorwerp afzonderlijk behandeld worden (2).

Laten wij dan de voorwerpen bestuderen, niet alleen om hun individueel, oudheidkundig en artistiek belang, maar ook in samenhang met de geschiedenis van het kunstambacht, met het oog op konstanten en traditie zowel als op kunststreven en vormenontwikkeling. Ten slotte ook als menselijke dokumenten, bestendige getuigen van het godsdienstig en sociaal leven uit het verleden.

FUNKTIE EN VORM

Kelken

De kelk is het meest noodzakelijke gewijde voorwerp in de eredienst. In onze lijst zijn 52 exemplaren opgenomen, gedagtekend van 1543 tot 1790 : drie of vier uit de XVIde en twee uit het eerste decennium der XVIIde eeuw : elf uit de XVIIde en vijf en dertig uit de XVIIIde eeuw. De kelken zijn bijzonder talrijk omstreeks het derde kwart van de XVIIIde eeuw, waarschijnlijk ingevolge de wens van de priesters om over een eigen zilveren kelk te beschikken : tussen 1750 en 1775 hebben wij er twintig, in sommige parochies twee à drie uit dezelfde tijd.

De meeste zijn uit Gent en Brugge herkomstig. Daarenboven vinden we, vooral uit de eerste helft der XVIIde eeuw, uitmuntende specimina van heel verschillende oorsprong : uit Bergen (Mons), Brussel, Doornik, Antwerpen. Op het einde der XVIIIde eeuw, ook uit Oudenaarde en Leuven.

De XVIde eeuw is, buiten verwachting, treffend vertegenwoordigd door de ongemeen mooie Renaissance kelk van Sint-Laureins,afb. 2 ; de evenwichtige, achtdelige opbouw is konsekvent doorgevoerd, van het achtlobbig voetstuk, in de achtkantige kolom, de acht leuke cherubs op de knoop en tot het sierlijk opengewerkt achtpuntig kraagje. Dat is, voor zover mij bekend, de oudste kelk uit de provincie, volledig geïdentificeerd en nog steeds op zijn oorspronkelijke plaats bewaard. Te Baardegem is alleen een voetstuk van een kelk uit 1543 tweedehands gebruikt.

Elders zal uiteengezet worden waarom de twee verguld-koperen voetstukken van de reliekmonstransjes te Ertvelde-Stoepe als voetstukken van

(2) Elf voorwerpen uit Assenede, Eeklo, Evergem, Merendree, Middelburg, Sint-Kruis-Winkel en Watervliet werden besproken in : E. DHANENS, Het Edelsmeedwerk op de Tentoonstelling Religieuze Kunst in Oostvlaanderen 1951, *Cultureel Jaarboek voor de provincie Oostvlaanderen* (1953), p. 109-257. De voorwerpen uit het Kanton Kaprijke werden in de Inventaris van het Kunstpatrimonium II (1956) behandeld.

kelken mogen beschouwd worden. Zij dagtekenen van 1587. Het ene is achtlöbbig, het andere zeslöbbig, de kolom in overeenstemming, de greep met Gotisch traceerwerk, de ene met acht bloemknoppen, de andere met zes cherubs. Met hun geprofileerde snede en tentvormige welving gelijken zij zeer sterk aan de Gentse kelk van Bazel, uit 1562.

Naar de stijl mogen de kelken van Maldegem, afb. 3, Vinderhoute (1609) en Lovendegem (\pm 1610), afb. 4, nog bij de Renaissance betrokken worden. Naar het detail zijn zij onderling verschillend : zeslöbbig of rond voetstuk, platte, vaasvormige of eivormige greep ; versiering met lange, slanke schalmen ; alleen die van Vinderhoute met gegraveerde figurale voorstelling.

De prachtige Antwerpse Barok-kelk te Vinderhoute (1639), met overvloedige figurale plastiek, verzeilde hier pas tweedehands. Twee mooie Brugse kelken treffen we aan te Mariakerke (\pm 1635-36) met passie-ikonografie, en bij de Minderbroeders te Eeklo (\pm 1656) afb. 5, met Franciskaanse heiligen.

De Gentse kelken uit de tweede helft der XVIIde eeuw zijn krachtig gewelfd en geprofileerd, evenwichtig van verhouding, maar weinig versierd. In enkele gevallen treffen we die gespannen knorregreep die eigen schijnt te zijn aan de zilversmedenfamilie Van Sychen ; aldus te Evergem, Waarschoot, Aalter (Marcus Van Sychen) en enigszins te Ronsele (J. van Hoorebeke), en die als een survival van de laatgotische en Renaissance schalmen mag beschouwd worden.

In de eerste helft der XVIIIde eeuw zien we enkele voorbeelden van dat typisch vóór-klassicisme : de ronde voet heeft opnieuw voorrang, de versiering beperkt zich tot geribde lijsten.

Nadien wordt de kelk meer en meer plastisch behandeld ; de geometrische vorm verdwijnt haast onder de bochtige voluten en kartouches. De snede volgt in- en uitwaarts zwenkende boogsegmenten. De siermotieven evolueren van laatbarok naar Rococo en worden ten slotte in de strakke lijnen van het Klassicisme gevangen.

Maakt men abstraktie van de beeldrijke kelk te Vinderhoute dan stelt men vast dat slechts enkele kelken met voorstellingen zijn versierd. De voorkeur gaat konstant naar een zuivere ambachtskunst waarvan de versiering essentieel voortspuit uit de techniek.

Uiteraard vindt men enkele passietonelen, passiewerktuigen en Oud-Testamentische voorafbeeldingen ; verder, duidelijke en zinvolle Eucharistische symbolen als korenaren en druiventrossen ; op de XIXde eeuwse kelk van Mgr. De Kesel ook rietstokken, als symbool van het water dat uit Christus' zijde vloeide en dat in het misoffer bij de wijn wordt gemengd.

Een enkele keer vinden wij de Heil. Drievuldigheid en de Kroning van Maria, maar geen enkel voorbeeld van complexe of gezochte allegorieën.

2. Sint-Laureins.

1. Evergem-Doornzele.

3. Maldegem.

4. Lovendegem.

5. Eeklo, Minderbroeders.

6. Middelburg.

Cibories

Een zilveren ciborie was in het kerkelijk huishouden minder noodzakelijk dan een kelk; minder representatief dan een monstrans. Wellicht heeft men zich daarom na de godsdienstoorlogen langer bediend van bescheiden voorwerpen uit onedel metaal; men heeft ook combinaties tot stand gebracht, als een kelk met deksel, zoals nu nog bewaard te Doornzele-Dries (Evergem) of een ciborie-monstrans. Te Bassevelde wordt in 1651 vermeld: «een zilveren ciborie met een kleyn wercxken om te maecken tsamen een monstranse», en te Sint-Margriete bestond nog in 1861: «een gouden strael om op de ciborie de remonstrancie te formeren» (3).

Zijn er in verhouding tot het aantal kelken en monstransen minder nieuwe cibories gemaakt, wellicht zijn er in de loop der XIXde en zelfs tot in de XXste eeuw, eveneens in verhouding, meer oude cibories verdwenen.

De oude ciborie was soms betrekkelijk klein. Haar omvang stond in verhouding tot het aantal kommunikanten. Ingevolge de aangroei van de bevolking, de vervroegde Eerste Kommunie en het veelvuldig kommuniseren, zouden een aantal oude cibories inderdaad te klein blijken. Een geringe wijziging in het berechtingsceremonieel had tot gevolg dat de berechtingsciborie uit de omgang verdween.

Wij tellen slechts zestien cibories van ± 1611-12 tot 1794: vier of vijf uit de XVIIde eeuw, elf uit de XVIIIde. Verdwenen cibories zijn vermeld o.a. te Watervliet, een Brugse uit 1625; te Boekhoute, een Antwerpse uit 1631; te Sint-Margriete, een uit ± 1710 en een Brugse uit 1765.

Vorm en versiering van de cibories sluiten enigszins aan bij die van de gelijktijdige kelken. De voetstukken zijn meestal rond of toch centripetaal. Een uitzondering is de breed-ovale voet van de ciborie te Watervliet.

Korenaren en druiventrossen, cherubs en engeltjes treffen we wel aan. Maar merkwaardigerwijze zijn de louter decoratief behandelde de mooiste. Biezonder harmonisch is de zeer eenvoudige ciborie van Kluizen met zuivere Renaissance schalmen op sierkelk en deksel. Uitmuntend in Rococo-stijl is de ciborie te Middelburg, afb. 6, waar tussen de sierlijke rocailles, op speelse wijze, een enkele wijngaardrank slingert.

Te noteren dat op een aantal cibories geen kroon op het deksel staat.

Behalve de zeer merkwaardige *pixis* te Mariakerke, afb. 7, met haar Lieve Vrouw medaillon in smaltwerk, werden vier *ouweldozen* genoteerd. Ongetwijfeld moesten zij in sommige gevallen, zoals nu nog te Merendree, de rol van Eucharistische reserve vervullen.

Het Lieve-Vrouw medaillon in de vermelde *pixis* is het éniġ voorbeeld van kleurig smaltwerk in het Meetjesland. O. L. Vrouw zit op een

(3) E. DHANENS, Inventaris van het Kunstpatrimonium in Oostvlaanderen. II, Kanton Kaprijke (1956), p. 18, 93.

stoel en houdt het kind Jezus staande op haar knieën ; met zijn rechterhand grijpt het een vogel. Stoel en aureool zijn donker groen ; de rode achtergrond is bezaaid met enkele sterren.

Monstransen

De Eucharistische monstrans is het representatiestuk van de parochie. Van de negen en twintig zijn er vijf cylinder-monstransen uit de eerste helft der XVIIde eeuw ; vier stralenmonstransen uit de tweede helft en achttien uit de XVIIIde eeuw.

Het laatgotisch voetstuk van de overigens jongere monstrans te Wachtebeke is het enig fragment van dat soort in de streek. De snede beschrijft een brede, dubbele accolade ; de welving is versierd met lange schalmen en gegraveerde bandjes ; de platte knoop met bladmotieven en opgelegde roosjes. Die van Mariakerke vertoont eveneens een accoladeprofiel. Maar het is alsof men op de snede van een oud voetstuk een nieuwgedreven welving heeft aangepast. Zij is 1675 gedateerd maar is vermoedelijk gedeeltelijk ouder.

Verder treft men alle vormen van voetstukken aan : in vierpas, gelijkzijdig of breedgestrekt, zeslobbig, rond, ovaal, gebekt, plat, ingesnoerd, hooggewelfd. De evolutie van type en stijl, van Renaissance tot Empire, is op waardige wijze vertegenwoordigd. De meeste monstransen zijn bescheiden van afmetingen, circa 60 à 80 cm, maar degelijk van konstruktie en versiering.

Nochtans is er één die in elk opzicht alle andere verre overtreft : die van Evergem, *afb. 8*. Met haar 94 cm is zij de grootste ; alhoewel niet vast gedateerd is zij ongetwijfeld de oudste ; zij is ook de meest volmaakte in verhoudingen, kompositie, versiering en vakmanschap.

Haar schoonheid wordt alleen geëvenaard door het mysterie dat haar oorsprong omgeeft ; een scheepskapitein zou ze geschonken hebben in dank voor zijn redding. Vrome legende of waarachtige traditie ?

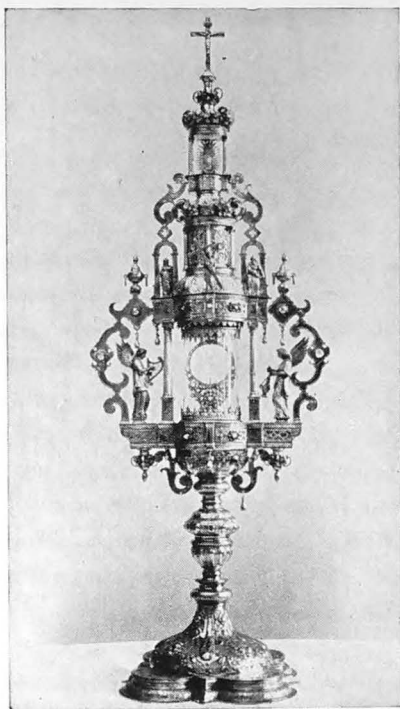
Geen enkel inschrift of dokument bevestigt dat de monstrans oorspronkelijk voor de parochie Evergem bestemd was. Maar tot nader bericht is er evenmin reden om daaraan te twifelen. Men herinnere zich uit de studie van dhr. De Vos (*Appeltjes v.h. Meeljesland I, 1949*) dat de devotie tot Sint-Christoffel te Evergem kort na 1600 tot nieuwe bloei kwam. Het is uit die tijd dat de monstrans dagtekent.

De slanke verhoudingen, de veerkrachtige opbouw van de monstrans hebben iets van het tijdsgebonden maniëristisch vormgevoel : zij is ingeschreven in een langgerekte ruit, 94 cm × 33 cm. De vierpas van het voetstuk is geheel uitzonderlijk overhoeks geplaatst, de lobben straalsgewijze. De mathematische, geometrische harmonie van vormen en volume is uitgedrukt in een overwegend decoratieve, sterk lineaire vormtaal. De plas-

Van links naar rechts :

8. Evergem.

10. Sint-Jan-in-Eremo.

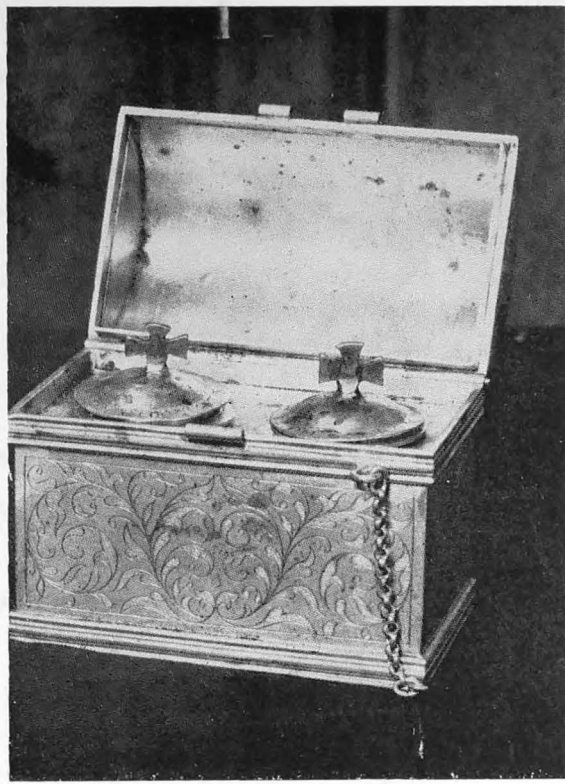
9. Middelburg.

7. Mariakerke.

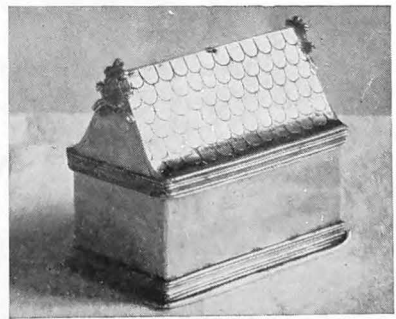
Ingevolge technische moeilijkheden werd de voorziene volgorde der afbeeldingen enigszins gewijzigd.

12. Adegem.

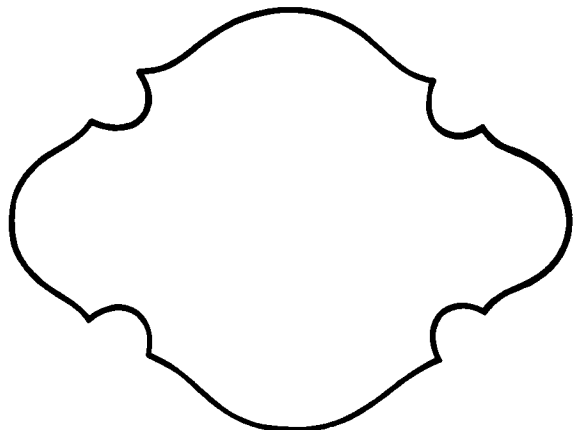
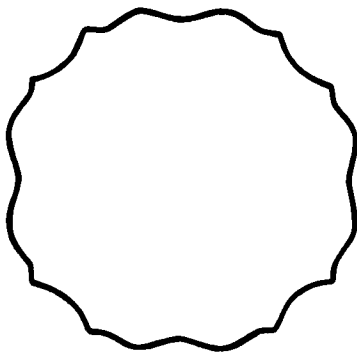
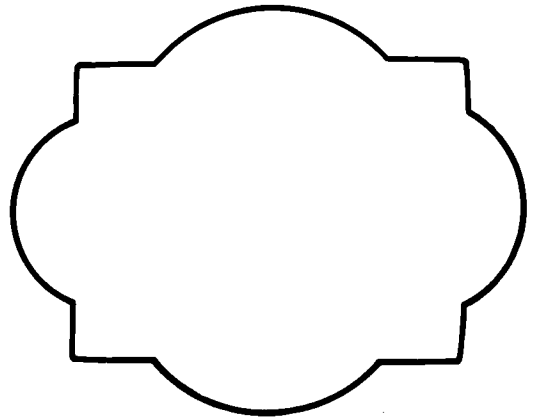
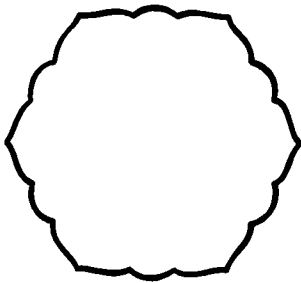
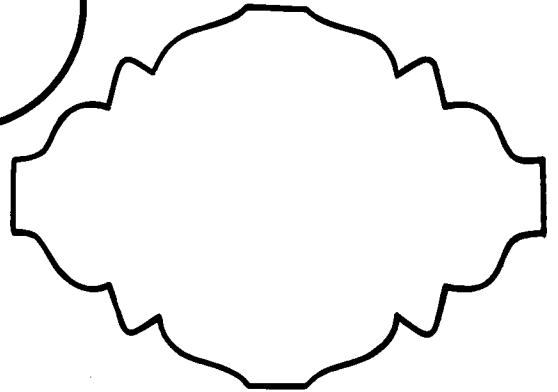
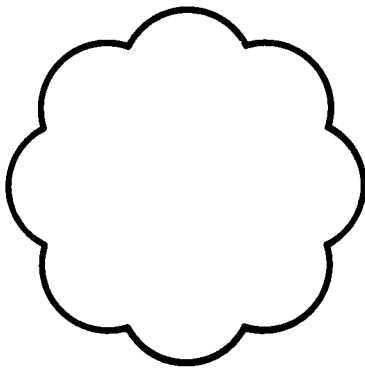
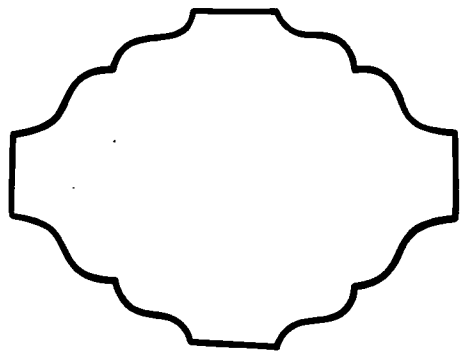
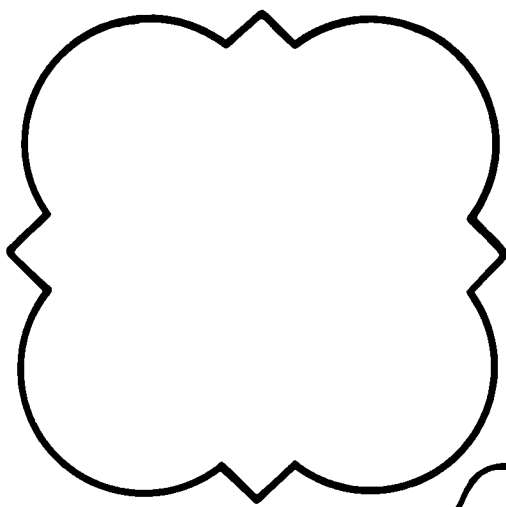

19. Eeklo.

11. Evergem.

15. Bassevelde.
14. Kaprijke.

Profielen van voetstukken (schaal $\frac{1}{4}$) :

Évergem, monstrans.

Sint-Laureins, kelk.

Doornzele, ciborie.

Middelburg, ciborie.

Mariakerke, monstrans.

Wachtebeke, monstrans.

Lovendegem, monstrans.

Eeklo, monstrans.

tische motieven, engeltje met harp en engeltje met wierookvat, engeltjes met kruis en kolom en vier evangelisten, twee aan twee, rug aan rug geplaatst, O. L. Vrouw in stralenkrans, zijn op gelukkige wijze ingeschakeld in het ornament.

De uitvoering is geraffineerd en verraadt een meester in vak en techniek.

Als representatiestuk van de parochie is de monstrans de aangewezen plaats tot voorstelling van de kerkpatronen, hetzij in de vorm van beeldjes, hetzij meestal in reliëf op het voetstuk. Verder vindt men Oud-Testamentische voorafbeeldingen, de Vier Evangelisten, verkondigers van het Nieuwe Testament, algemene Eucharistische symbolen, engelen al of niet met de werktuigen der passie, O. L. Vrouw in stralen- of rozenkrans, en ten slotte de Duif als symbool van de H. Geest en God de Vader die samen met de Eucharistie de H. Drievuldigheid vormen.

Die figuraal plastiek is doorgaans ondergeschikt aan de opbouw van de monstrans. Alleen te Middelburg (1647), afb. 9, vervullen de twee middelgrote engelen een steunende functie.

Onvermijdelijk gaat de gedachte naar de verdwenen monstrans van Watervliet uit 1656. Ongetwijfeld was het een belangrijk stuk (61 pond 4 sch. 4 gr.) en een zekere wedijver met Middelburg ligt voor de hand : de monstrans uit 1625, misschien aan de bescheiden kant, voldeed zeker niet meer nadat de naburige parochie dit werk van Lauwerens Pluvier had aangeworven. En het is precies bij zijn jongere stadsgenoot Jesper Verhove dat men het gewichtig stuk bestelt.

Ch r i s m a t o r i a

Na de kelk zijn de vaatjes voor de HH. Oliën de meest noodzakelijke voorwerpen voor het toedienen van de sacramenten.

Eenvoudig functioneel, weinig onderhevig aan de eisen van representatie, derhalve van mode, bleven veel oude exemplaren bewaard. Wij vermelden dat van Evergem, 1562, afb. 11, met een cilindertje uit 1606 ; verder nog negen uit de XVIIde en slechts vijf uit de XVIIIde eeuw.

De meest voorkomende vorm is die van het rechthoekig kistje met schild- of zadeldak, en met twee ingebouwde cilindertjes. Het type leeft voort in moderne tijden : te Sleidinge, Empire en te Waarschoot, Neo-Gotisch.

De versiering is meestal gegraveerd ; de bekroning een kruisje, uitzonderlijk een klein edikel zoals te Evergem.

Daarnaast treft men de twee zijdelings aan mekaar bevestigde cilindertjes met tent- of kegeldak (Kaprijke, afb. 14, Oosteeklo) of op gemeenschappelijk voetstuk (Ursel), of de drie cilindertjes in een ronde doos (Middelburg, Waterland-Oudemans, afb. 17).

Enig in zijn soort is het monumentaal chrisatorium van Eeklo, afb. 16, bestaande uit drie grote geprofileerde vaten, 16 cm, op een drie-lobbige schaal, \pm 21 cm ⁽⁴⁾. Gemaakt ten tijde dat de pastoor van Lembeke deken van het distrikt Aardenburg was (zie beneden), moest het dienen om op Witte Donderdag de HH. Oliën voor al de parochies van het dekenaat in de kathedraal van het bisdom af te halen. In 1726 was dat te Brugge. Vermits Eeklo naderhand zetel van een dekenaat werd, bleef het stuk in die parochie.

Schalen en Ampullen

Het achtpuntig gegraveerd schaalje te Assenede, afb. 18, is een merkwaardig Renaissance dokumēt. Gelijkaardige of verwante eksemplaren zijn mij toevallig bekend in het klooster te Geel, in het Zeeuws Museum te Middelburg in Zeeland en in het Victoria en Albert Museum te Londen (twee).

We hebben twee eenvoudige ellipsvormige schalen uit de tweede helft der XVIIde eeuw; en verder enkele sierlijke Régence en Rococo bladen, met geprofileerde, geribde en/of gegraveerde randen.

De ampullen zijn doorgaans sierlijke schenkkannetjes, al of niet met deksel.

Wierookvaten en Scheepjes

Zilveren wierookvaten hebben heel wat te verduren, niet alleen van het vuur dat er in smeult, maar ook van de jeugd die ze helpt hanteren. Toch zijn er zestien bewaard, sommige biezonder mooi.

Het oudste, nog steeds met eigen scheepje en lepel, vindt men te Boekhoute, 1627. Een van de merkwaardigste te Ertvelde, 1790, afb. 28. Een mooi gegraveerd scheepje vindt men nog te Zomergem.

Missaalbeslag

Het veelvuldig gebruik en het herhaaldelijk vernieuwen van het missaalboek was het zilverbēslag en de sloten zeer nadelig. Nochtans werd het zilver dikwijls overgebracht op een jonger missaal.

Typisch is het geval van het missaal te Vinderhoute: een Plantin uit 1737, belegd met schilden en hoeken van een Kortrijkse zilversmid, van circa 1658 en die ongetwijfeld bestemd zijn geweest voor het Jezuitenklooster te Kortrijk. Op de schilden, de HH. Ignatius van Loyola en Franciscus Xaverius. De acht hoeken werden niet in hun oorspronkelijke orde teruggeplaatst. Bij het overplaatsen raakten die met Evangelistensymbool van Johannes en met I.H.S. monogram verwisseld. De sloten werden ver-

(4) Het enig stuk uit het Meetjesland dat vermeld wordt door L. en F. CROOY, *l'orfèvrerie religieuse en Belgique*, Brussel 1911, p. 163.

nieuwd tussen 1705 en 1708 ; benevens een gewijde spreuk dragen zij de wapenschilden van Filips Frans Wouters (†1708) en zijn tweede echtgenote Elisabeth Bernardine Heylwegen, gehuwd na 1703.

Toe behoorten

In al de tot nog toe vermelde categorieën zijn er telkens exemplaren van meer dan middelmatig belang. Inzake ceremoniële toebehoorten is het Meetjesland minder goed bedeed, omdat er ofwel minder werd aangeschaft, ofwel meer verdwenen is. Wanneer iets moest opgeofferd worden zal men eerder het bijkomstige dan het essentiële afgestaan hebben.

Er zijn geen zilveren toortsen noch lantaarns. Er is slechts één zilveren altaargamituur (Ertvelde). Er zijn twee ceremoniestokken met patroonsbeeldjes, afb. 21, drie kwispels met zilveren steel, vier godslampen en vier zilveren processiekruisen. Het merkwaardig koperen voordraagkruis van Vinderhoute uit de XIVde eeuw, is bewaard in het Bijloke Museum te Gent, afb. 20.

Reliekhouders

Van de XVde eeuwse reliekhouders van het H. Kruis te Middelburg weten we dat hij bestond in de vorm van een zilveren beeld van de H. Helena, die een glazen of kristallen cylinder met de kostbare reliek in haar handen droeg, dus ongeveer zoals sommige beeldreliëkhouders van Tongeren en Leuven.

Wij kennen echter niet de aard van de Eeklose «heiligdommen» van de HH. Vincentius, Anna en Katharina, alle drie verbeurd in 1578.

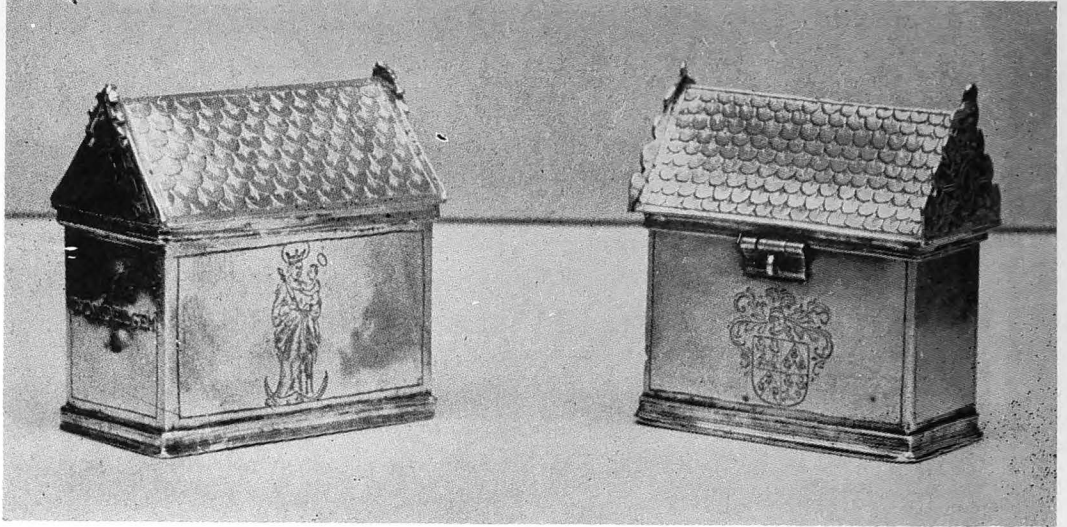
Het Meetjesland heeft een mooi aantal reliekhouders van verschillende types

Vermelden wij uit de XVIIde eeuw : het zilveren kruis te Middelburg dat noodgedwongen de bovenbeschreven reliekhouders moest vervangen ; de hoorn van Sint-Cornelius te Aalter, een echte veehoorn, spaarzaam belegd met zilveren gegraveerde bandjes ; de eivormige bloedkapsule van de H. Godelieve te Sleidinge, in 1659, afgestaan door het Begijnhof te Gent, en de osculatoria te Adegem en Kaprijke.

Het schrijn van Sint-Antonius-abt in laatstvermelde parochie (1752) bestaat alleen uit een houten borstbeeld op een voetstuk, dat belegd is met zilveren versiersels. Het uitzicht van dat van Sint-Gillis te Lembeke (1746-1750) is niet bekend.

Het Sint-Janshoofdje, afb. 23, is een verfijnde en gereduceerde nakoemling van de Middeleeuwse en Renaissance hoofdreliëkhouders. Mogelijk vervangt het een oudere Joannes-in-Disco.

De hamers van Sint-Elloi, afb. 17 en 24, hebben de vorm van het attribuut, het werktuig van de heilige : te Waterland-Oudeman 1721.

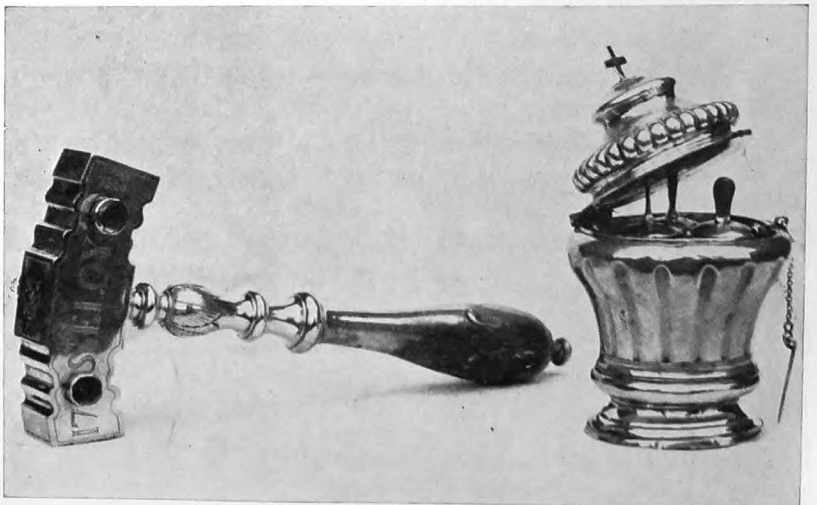

15.

Links : Wondelgem.
 Rechts : Lovendegem.

16. Eeklo.

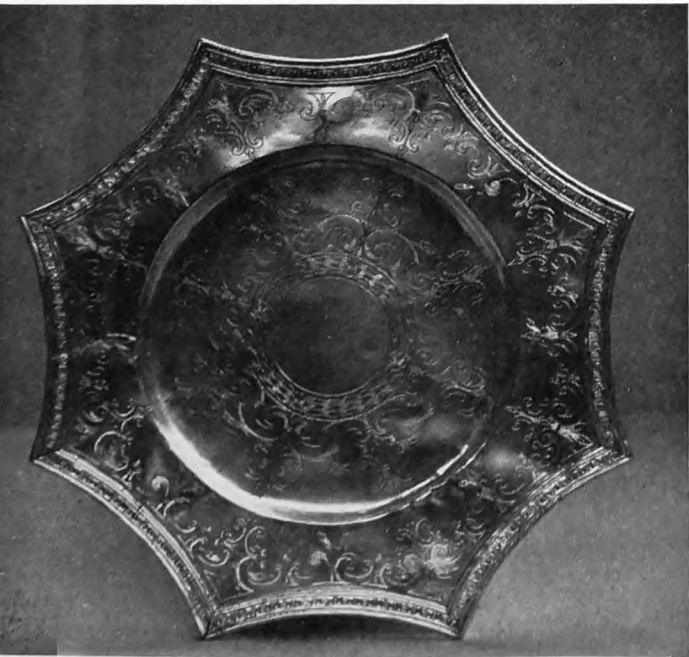
17. Waterland-Oudeman.

21. Sleidinge.

23. Sint-Jan-in-Eremo.

18. Assenede.

zonder kroon. Oostwinkel 1737 (kroon afgebroken). Evergem, wellicht 1738, Eeklo 1748, Ertvelde en Boekhoute, alle vier gekroond. Zij horen niet onder de oudste maar het zijn zeer mooie exemplaren.

Smeden, wagenmakers, boeren, al wie met paarden te doen had, nagenoeg de hele landelijke bevolking nam en neemt nog deel aan zijn verering.

Vijftien kruis-reliekhouders zijn in de lijst opgenomen, met uitzondering van het kruis van Middelburg, alle XVIIIde eeuws. De meeste staan op een voetstuk; biezonder mooi is dat van Watervliet, afb. 22. Dat van Ronsele met geraffineerde Rococo-gravure, is in feite een osculatorium in de vorm van een kruis. Het vervangt wellicht het kruis van 1660 dat door F. de Potter en J. Broeckaert vermeld is.

Devotionalia

Uit biezondere devotie tot O. L. Vrouw schonk men zilveren versierselen voor haar beeld: een kroon (1649, 1665, 1782) of scepter (1655) of rozenkrans.

De laatgotische paternoster te Maldegem, afb. 25, is van uitzonderlijk belang. Het is een van de oudste en mooiste die bestaan.

Laat ons daarom even de evolutie nagaan van bidsnoer tot paternoster, zoals men die op oude schilderijen kan waarnemen.

In de XVde eeuw ⁽⁵⁾ zien we een kort, enkelvoudig, open bidsnoer van dertig à veertig dikke gelijke kralen die kunnen verschoven worden op een koord, met aan beide uiteinden een knoop en kwast.

We vinden ook het gesloten bidsnoer met slechts één kwast, eveneens met gelijke, verschuifbare kralen.

Verder zien we het lange bidsnoer dat om de hals gedragen wordt en waarvan de parels schijnbaar met schakels aan mekaar bevestigd zijn, verdeeld in reeksen van tien, de tientjes onderling gescheiden door een bol van andere kleur of hoedanigheid, soms een gouden sieraad.

In de loop der XVIde eeuw ⁽⁶⁾ zijn de voorstellingen van bidsnoeren zeer talrijk, vnl. op de stichtersportretten op zijluiken van triptieken.

(5) Zie vnl. Van Eyck, Lam Gods te Gent, en Arnolfini-echtpaar te Londen; Hugo van der Goes, Sint-Antonius-abt van het Portinari-altaar te Florence; Gerard David, Elisabeth van der Meersch, zijluik van Doopsel van Christus te Brugge.

(6) Zie b.v. Gerard David, Bruiloft van Kana te Parijs, Louvre; Jan Provost, Vrouwenportret te Brugge, Stadsmuseum; Joos van Cleve, Dood van Maria te München, en portretten te Kassel en te Brussel; J. van Scorel, Portret te Utrecht; Cornelis Engelbrechtz, Echtgenote Ottens te Brussel; Jan Mostaert, Vrouwenportret te Brussel; Ambrosius Benson, verschillende portretten; Maarten van Heemskerck, Vrouwenportret te Straatsburg; P. Claeissins, Maria Faignaert te Brugge; P. Pourbus, Adriana De Buc en andere te Brugge.

De vrouwen dragen meestal het gesloten bidsnoer aan de gordel bevestigd : doorgaans is het zeer lang en bestaat uit twee maal vijf tientjes ; onderaan hangt een kwast of een kruisje, een sieraad of zelfs een handenwarmer. Bestaat het bidsnoer slechts uit vijf tientjes, dan is het sieraad of het kruisje onderaan bevestigd in het midden van het derde tientje.

Wij stellen dus vast dat er in die devotionalia geen eenvormigheid bestond.

Wij hebben ons de vraag gesteld of de huidige montage van de rozenkrans van Maldegem, met zijn vijf tientjes en een aanhangsel van 1 + 3 + 1 kralen wel de oorspronkelijke is.

De schakel die het kruisje aan de eerste bol verbindt is wel de oorspronkelijke : hij bestaat uit fijne gedraaide zilverdraad die naar de techniek geheel past bij de geraffineerde uitvoering van bollen en kruis. Zodat men mag besluiten dat kruisje en kralen oorspronkelijk bij elkaar hebben behoord en van hetzelfde bidsnoer herkomstig zijn. De overige aaneenschakeling, van een enkele zilverdraad en eerder zorgeloos van vorm, schijnt vernieuwd. Noteren wij nochtans de afwezigheid van eindjes ketting tussen de tientjes en de bollen van het aanhangsel, zodat die vernieuwing toch niet zo heel recent is gebeurd.

Vermelden wij alleen dat de broederschap van de H. Rozenkrans te Maldegem in 1746 werd ingesteld. Mogelijk heeft het feit enig belang gehad in verband met schenking en/of eventuele herstelling van het bidsnoer.

De drie en vijftig zilveren en zes verguld zilveren kralen zijn sferisch gevormd ; de vergulde zijn iets groter dan de andere ; op de breedste omtrek en rond beide openingen ligt een fijn koordlijstje.

Het kruisje is opengewerkt en omzoomd met gedraaide lijstjes. Beide uiteinden van de dwarsbalk en de onderkant van de paal zijn op dezelfde wijze afgewerkt met knopje en krullen ; de bovenkant met een oogje. Hieruit blijkt duidelijk dat het kruisje uiteraard bestemd is om te hangen en dus niet een monstrans of ander voorwerp heeft bekroond. Het kan ook niet een hangieraad van een halsketting zijn, zoals men ze wel voorgesteld ziet op portretten of Maria-Magdalena's (7). Immers, aan weerszijden is een christusbeeldje en titulus bevestigd, wat op een vlakliggend halssieraad niet wenselijk is ; voor een loshangend bidsnoer daarentegen aangewezen.

De rozenkrans van Maldegem is het enig voorbeeld van weelderige laatgotiek in het Meetjesland, te vergelijken zowel met het werk van Cornelis de Bont als met het monstransje te Lede. Niettegenstaande de geringe afmetingen van het kruisje 7,5 × 5,5 cm, is het een werk van uitzonderlijke hoedanigheid.

(7) B.v. Q. Metsys, Maria-Magdalena te Antwerpen en portret van een edelman te New-York ; meester van de Maria-Magdalena, Maria-Magdalena te Berlijn ; A. Moro, portret van zuster van Keizer Karel te Brussel.

De toeschrijving van de voorwerpen aan bepaalde werkplaatsen en zilversmeden steunt hoofdzakelijk op de studie van de stempels. Slechts één maal vonden we een signatuur voluit geschreven, in 1794, van P. J. J. Tiberghien, uit Gent. In de XIXde eeuw vonden wij het wel meer, h.v. in 1865, van J. P. A. Verschuylen uit Antwerpen.

Daar zijn echter een aantal voorwerpen, die niet nader konden vereenzelvigd worden, daar de stempels onbekend, uitgesleten of onduidelijk zijn, of die er helemaal geen hebben.

De rozenkrans te Maldegem is waarschijnlijk Vlaams werk. Van de pixis te Mariakerke is dat niet zo zeker. Jammer genoeg is het inschrift in de bodem, dat misschien iets over de herkomst van het stuk mededeelde, uitgeschrapt. De enige stempel kon voorlopig niet geïdentificeerd worden.

De ligging van het Meetjesland tussen *Gent* en *Brugge*, benevens zijn kerkelijke en wereldlijke afhankelijkheid, verklaart dat de meeste voorwerpen uit voormelde steden herkomstig zijn. Daarenboven vindt men werk uit *Antwerpen* (12), *Oudenaarde* (12), *Brussel* (5), *Bergen (Mons)* (5), *Mechelen* (2), *Leuven* (1), *Kortrijk* (1), *Doornik* (1), en *Sint-Niklaas* (1). In acht parochies is het geïdentificeerde zilverwerk uit éénzelfde werkplaats herkomstig : Aalter, Waarschoot en Waterland-Oudeman met uitsluitend Gents werk ; Maldegem, Sint-Laureins, Sint-Jan-in-Eremo en Watervliet met enkel Brugs en Oostwinkel met alleen Oudenaards werk. Meestal echter uit twee, drie, vier verschillende werkplaatsen. Vinderhoutte haalt het rekord met vijf.

Er is geen enkel werk uit *Eeklo* vereenzelvigd. In de XVIIIde eeuw waren daar nochtans zilversmeden gevestigd. Onder het Frans Bewind werden twee Eeklose zilversmeden te Gent ingeschreven nl. J. L. Lintelo en P. Blinkvliet. In 1772 was de plaats voor de merken van de Eeklose zilversmeden voorzien op een koperen plaat in de Gentse gilde. Zij verzuimden evenwel hun merk te stempelen, evenals die van Dendermonde, Lokeren, Petegem en Deinze. Uit Aalst werden toen vier zilversmeden opgenomen, twee uit Temse en vier uit Sint-Niklaas (8).

In geval er vóórdien zilversmeden te Eeklo waren zouden zij, ten minste sedert 1515, ingevolge de plakkaten, theoretisch verplicht zijn geweest hun werk te laten keuren in de gilde waarvan zij afhankelijk waren, vermoedelijk te Brugge, zoniet te Gent.

Maar hoogstwaarschijnlijk was hier geen of toch geen belangrijke eigen produktie. Het gaat hier dus, althans voor de eerstehandse aankopen, om een keuze van de bewoners, bedongen door allerlei omstandigheden die wij

(8) Er zijn weliswaar twee merken op die plaat die niet nader vereenzelvigd zijn, cfr. J. CASIER, *Les Orfèvres flamands et leurs poinçons*, Gent 1919, pl. VII.

niet kennen of nauwelijks kunnen vermoeden. De herkomst van de parochiale geestelijkheid en hun persoonlijke konnekties evenals die van de eventuele schenkers, zijn ongetwijfeld belangrijke factoren geweest bij de spreiding van het zilverwerk uit de verschillende vermelde steden.

De omstandigheden die een kelk uit *Doornik* naar Ursel en een kelk uit Leuven naar Bassevelde brachten, zijn voorlopig onbekend. De monstrans van H. Weynderickx uit *Mechelen* kwam pas in de XIXde eeuw in het klooster van O. L. Vrouw-ten-Doom en de twee Mechelse kandelaartjes te Sleidinge kunnen een burgerlijke herkomst hebben. Het missaalbeslag van Jan van Dale uit *Kortrijk* te Vinderhoute kwam er pas derdehands.

Van de drie werken uit *Bergen (Mons)* zijn de kelk te Vinderhoute door de beroemde Hugo de la Vigne, auteur van het Sint-Machariusschrijn in Sint-Baafs te Gent, en het chrismatorium te Evergem tweedehandse aanwervingen. Alleen het wierookvat te Merendree schijnt een rechtstreekse aankoop bij een zilversmid die ook in andere plaatsen van Oostvlaanderen o.m. te Dendermonde afzet vond.

De aanwezigheid van *Brussels* werk kan men reeds sporadisch noemen, zelfs wanneer men abstraktie maakt van de schaal te Zomergem, die naast de Brusselse keurstempels het merk draagt van P. D. van Goethem uit *Sint-Niklaas* en van het schaalteje te Adegem, een tweedehandse aanwerving. Het valt op dat er twee zeer voorname werken uit het begin der XVIIde eeuw zijn, te Lovendegem en Evergem-Doornzele. Het reliëkkruis te Midelburg kan ook *Brussels* werk zijn.

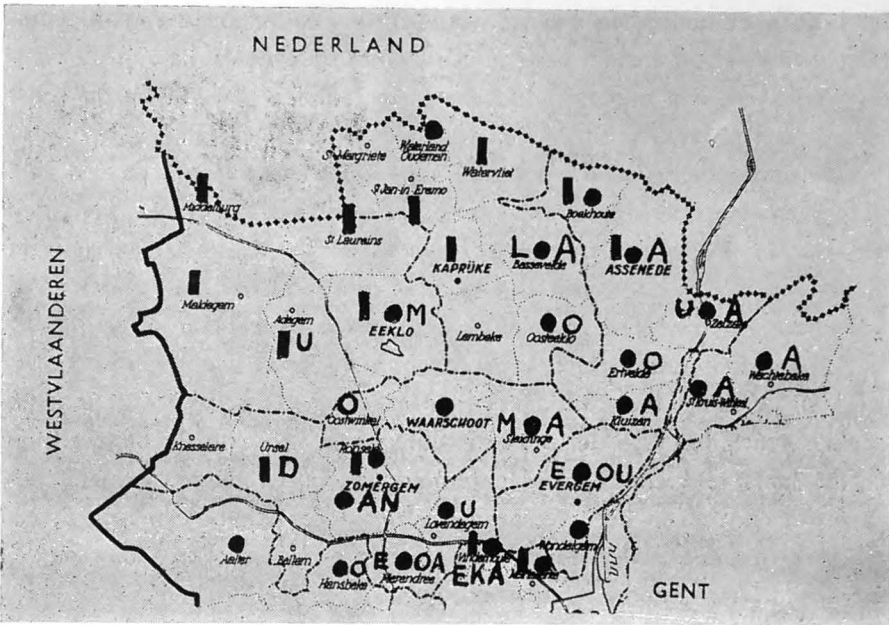
De spreiding van het zilverwerk uit *Gent, Brugge, Oudenaarde* en *Antwerpen* daarentegen is, in hoofdzaak, de weerspiegeling van de kunstmarkt in ons gebied.

De spreiding van het *Antwerps* werk ligt noord-noordoost, met enkele punten zuidwaarts (de kelk van Vinderhoute echter tweedehands). De oudste drie stukken, samen met een verdwenen ciborie te Boekhoute, door Thomas de Pret, 1631, schijnen te behoren tot een actieve exporthandel in het noorden in het begin der XVIIde eeuw. Twee werken zijn van Joos Lesteens.

Sinds het midden der eeuw is geen spraak meer van een regelmatige handel. Het is duidelijk en overigens begrijpelijk dat het Meetjesland geen rechtstreekse afnemer was zoals het Land van Waas, maar enkel een uitloper van het Antwerpse afzetgebied. Noteren wij de ciborie van J. B. Buysens te Merendree.

We stellen vast dat *Oudenaarde* (9) precies vertegenwoordigd is in verhouding tot de bloei van zijn werkhuizen, zo naar de kwaliteit als naar

(9) E. DHANENS, De nering der goud- en zilversmeden te Oudenaarde, *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring*, X (1953), p. 237-261.

Spreading van het edelsmeedwerk volgens de werkplaatsen :

● G. Gent	U. Brussel	K. Kortrijk
■ B. Brugge	E. Bergen (Mons)	D. Doornik
○ O. Oudenaarde	M. Mechelen	N. Sint-Niklaas
A. Antwerpen	L. Leuven	

de kwantiteit. Uit het begin der XVIIde eeuw, wanneer Oudenaarde hoogstaand werk produceerde, de geraffineerde monstrans te Evergem, werk van de geheimzinnige meester «S» wiens merk op de plaat van de Oudenaardse meesters niet te vinden is. Verder drie werken uit het begin der XVIIde eeuw en negen, waaronder zes van de Meester met Heraldische Arend, uit de tweede helft der eeuw, periode van meer intense produktiviteit. De spreiding ligt zuid-zuidoost.

Veruit het talrijkst zijn de kunstwerken uit *Gent* : tachtig ; dit is nagenoeg het dubbel van die uit *Brugge* : acht en dertig.

Na nogmaals uitdrukkelijk gewezen te hebben op de relatieve waarde van dit overzicht, daar het alleen kan steunen op de bewaarde en met zekerheid geïdentificeerde werken, is het toch nuttig even in te gaan op de spreiding (zie kaartje) en de frekwentie, de chronologie en de beweging van de kunsthandel van Brugge en Gent in het Meetjesland. Daarbij dient in aanmerking genomen dat slechts elf parochies tot het bisdom Brugge behoorden en vijf en twintig tot het bisdom Gent, en dat het Meetjesland ook geografisch dichter bij Gent aanleunt.

Het oudste werk waarvan de herkomst met zekerheid bekend is, is Brugs, nl. de kelk uit 1543 te Sint-Laureins.

Sinds de godsdienstoorlogen en tot 1625 zijn er zeven Gentse werken. Men notere nochtans twee belangrijke verdwenen Brugse werken te Water-
vliet in 1625.

Tijdens de rest van de XVIIIde eeuw houdt Gent nog de overhand met vijftien tegen negen Brugse. In de eerste helft der XVIIIde eeuw schijnt Brugge veld te winnen : zestien tegen achttien Gentse. Men krijgt de indruk dat de cliëntele zich lokaliseert en stabiliseert. Te Eeklo is de verschuiving van de bestellingen biezonder treffend : de ciborie uit 1709 is nog Gents zoals de oudere stukken. Sedert 1724-1726 echter komt alles uit Brugge en pas op het einde der eeuw is er weer een Gentse kelk.

Overigens zijn de Gentse werken uit de tweede helft der XVIIIde eeuw weer het talrijkst : veertig tegen twaalf Brugse.

De spreiding van het Brugs werk ligt hoofdzakelijk noord-noordwest, in de gemeenten die tot het bisdom Brugge behoorden. Daarenboven vindt men Brugs werk te Boekhoute en Assenede, Ursel en Ronsele, Vinderhoute en Mariakerke. In het gebied van het Brugse bisdom vindt men Gents werk alleen te Eeklo en Waterland-Oudeman.

Nochtans dient in aanmerking genomen dat men Gents zilver aantreft tot ver in Westvlaanderen en Brugs werk tot in Gent en verder, b.v. te Smetlede.

De namen van de *kunstenars en ambachtslieden* zijn in veel gevallen vereenzelvigd (zie lijst). Sommige zijn door verschillende stukken vertegenwoordigd. François Rielandt leverde ± 1746-1750 ook de verdwenen reliekhouder van Sint-Gillis te Lembeke en Pieter de Thieu ook de ciborie-monstrans uit 1765 te Sint-Margriete ⁽¹⁰⁾.

DE INSCRIFTEN

Op de 225 gerepertorieerde voorwerpen uit het Oud Regime werden 94 inschriften aangetroffen, inschriften die doorgaans de toewijding van het voorwerp behelzen. Een inschrift verleent aan het kunstwerk, ook aan het eenvoudig gebruiksvoorwerp, een eenmalig karakter : boven zijn am-

(10) Aan de hand van C. VAN DEN HAUTE, *Poinçons inédits d'orfèvres Brugeois, Annales Soc. d'Emulation, Bruges* LXIII (1913) p. 237, werd het monogram op de monstrans te Sint-Jan-in-Eremo (1725) in de Inventaris van het Kanton Kaprijke (1956) p. 86 nr. 31 verkeerdelijk als dat van Andries Follet geïnterpreteerd. D. VERSTRAETE in *Geteisterde dorpen in het noorden van het Meetjesland, Appeltjes* VIII (1957), p. 107, noteerde uit archief de naam Adriaan Fierens, evenmin juist. Dank zij de lijsten gepubliceerd door A. SCHOUTEET, *De Brugse goud- en zilversmeden onder het Ancien Régime, Handelingen van Soc. d'Emulation, Brugge*, XCVI (1959) p. 233, kan de auteur thans vereenzelvigd worden met Adriaan Pierins d.j., deken in 1719.

bachtelijke en artistieke waarde krijgt het een ruimere sociaal-historische en psychologische betekenis.

Het aanbieden van wijgeschenken beantwoordt aan een algemeen menselijke noodzaak tot het brengen van offers, individueel of gemeenschappelijk. Een som van vroomheid, hoop en dankbaarheid vergezelden deze offergaven die ten dienste werden gesteld van de hoogste menselijke handelingen in de eredienst. De wedijver onder tijd- en soortgenoten was daarbij een belangrijke prikkel : rechtmatige trots en eerzucht van de schenkers, geestelijke of wereldlijke, edele of boer of ambachtsman, enkeling of groepering, spreken zich uit in de lapidaire teksten op de voorwerpen.

De inschriften delen ons iets mede van de levende menselijke achtergrond waarin de voorwerpen tot stand kwamen.

Gebeurtenissen die tot schenken aanleiding gaven zijn zelden vermeld. Ongetwijfeld was de aanstelling van een pastoor of diens jubileum een aangewezen gelegenheid. Het is zeker geen toeval dat er een chronologische overeenstemming bestaat tussen sommige desbetreffende data.

De monstrans van Assenede, 1628, dagtekent van het jaar van de aanstelling van pastoor M. Mommaerts. Die van Lovendegem, 1695 en die van Bassevelde, 1751, houden ongetwijfeld verband met de aanstelling van Pastoor P. Dierick in 1691 en Van der Weerden in 1750 ; een aantal voorwerpen te Zomergem uit de jaren 1754-55 met het 25-jarig pastoraat van P. De Cauwer.

Nochtans is het pas in de XIXde en XXste eeuw dat jubilea uitdrukkelijk in de inschriften worden vermeld, b.v. van P. F. Vereecken in 1866 te Waterland-Oudeman.

Geheel uitzonderlijk wordt melding gemaakt van een bijzondere omstandigheid, nl. de diefstal en vervanging van de kelk te Wachtebeke in 1662. Even uitzonderlijk is de melding van een huwelijk, nl. op een kelk te Zelzate, uit 1735.

Een overlijden daarentegen is meermaals aanleiding geweest tot bepaalde stichtingen die door een edelsmeedwerk hun tastbaar «tot-memorie» kregen. Het geval G. de Olivera, 1587, wordt elders uitvoerig uiteengezet. Te Assenede ± 1613 en Boekhoute in 1627, zijn het de erfgenamen die de schenking doen. Testamentaire giften worden vermeld te Sleidinge in 1742 en te Waterland-Oudeman in 1775. De kelk te Ursel, 1755, vermeldt een R. I. P. voor de schenkster.

Veruit het grootste belang van het inschrift is het *eigendomsmerk* : twee en vijftig inschriften vermelden de parochienaam, hetzij zonder meer, hetzij met toevoeging van datum of andere omstandigheid, hetzij in een uitvoerige tekst. Daaruit blijkt de bestendige bezorgdheid van de schenkers en verantwoordelijke beheerders, om de onvervreemdbaarheid van het voorwerp te verzekeren en het voor de toekomst te bewaren.

De bovenvermelde onveiligheid van mensen en dingen in ons gebied en het herhaaldelijk «vluchten» van de kerkschat was een voldoende reden tot het merken van de voorwerpen met de naam van de parochie.

Dank zij het inschrift werd enkele jaren geleden de kelk van de Minderbroeders teruggeschonken aan het klooster te Eeklo, nadat hij sedert de Franse Revolutie zijn oorspronkelijke bestemming verloren had.

Vijf en zestig inschriften zijn *gedateerd*. De historische belangstelling van de stichters is nochtans niet dezelfde als de onze. Uiteraard betreft de datum niet het voorwerp, wel de schenking. Vandaar dat grote omzichtigheid geboden is wil men de chronologische waarde ervan kunsthistorisch interpreteren : de datum dient getoetst aan stijl en andere elementen.

Een gering tijdsverschil tussen het vervaardigen en schenken van het voorwerp is best te begrijpen. Maar een aantal voorwerpen werden *tweedehands* aangeworven en/of geschonken.

Voorwerpen die geheel of gedeeltelijk merkelijk ouder zijn dan het inschrift dat hun schenking vergezelde vindt men te Adegem (schaal), Evergem (ciborie, borstbeeld van S. Eligius), Vinderhoute (kelk en misaal), Mariakerke (kelk en monstrans).

Anderzijds vindt men een aantal voorwerpen met oorspronkelijk inschrift tweedehands aangepast en geschonken, b.v. te Evergem (chrismatorium), Ertvelde-Stoepe (voetstukken van reliekmonstrans), Vinderhoute (kelk).

Het is misschien geen toeval dat schenkingen van adellijke of vermogende families dikwijls tweedehands zijn (Vinderhoute, Mariakerke). Immers, zij konden al eens putten uit eigen erfgoed.

Hier volgen de inschriften met parochienaam en/of datum zonder meer. De andere worden daarna systematisch behandeld volgens de vermelde personen of andere omstandigheden.

WONDELGEM, op het chrismatorium, 1621-22.

ECCL(ES)IAE DE BASSEVELDE, op het chrismatorium, 1625.

ANNO (1657), op de ciborie, en 1655, op de scepter te Sleidinge.

OOST EECKELOO, op het chrismatorium.

SOMERGHEM 1662, op het wierookscheepje.

1665, op een kroon te Sleidinge.

ADEGEM KERCKE ANNO 1680, op het chrismatorium.

ECCLESIA DE WATERVLIET ME FIERI FECIT, op de ciborie.

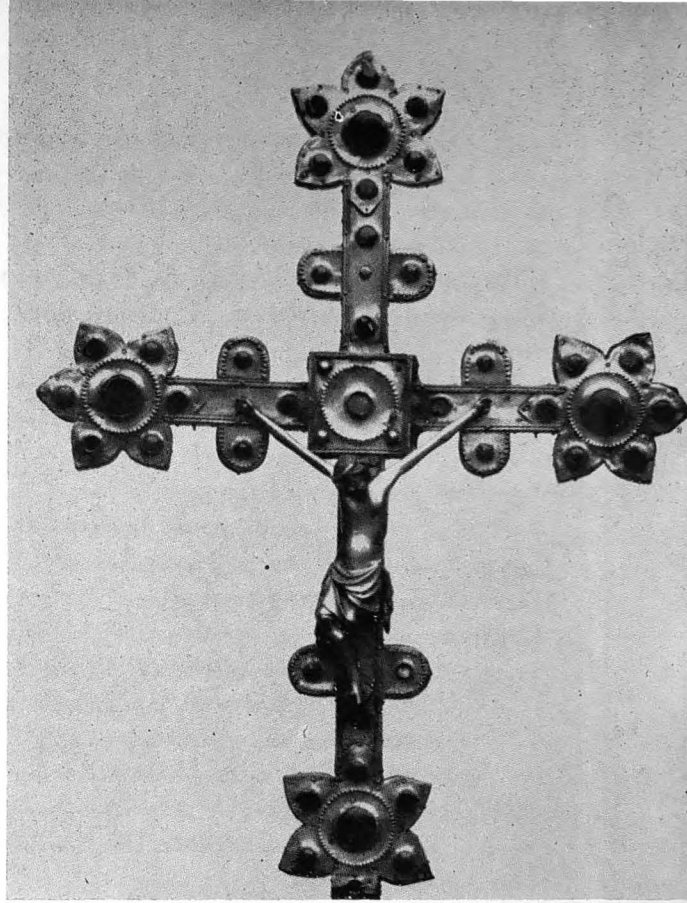
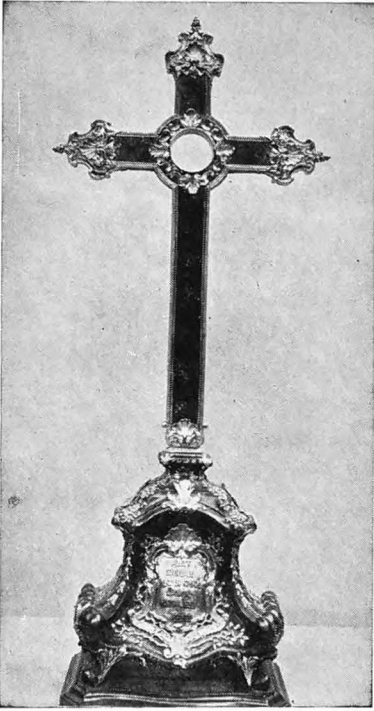
EECLOO 1731, op de monstrans, en EECLOO 1734, op het processiekruis.

BENTILLE CAPELLE, op een kelk te Sint-Jan-in-Eremo.

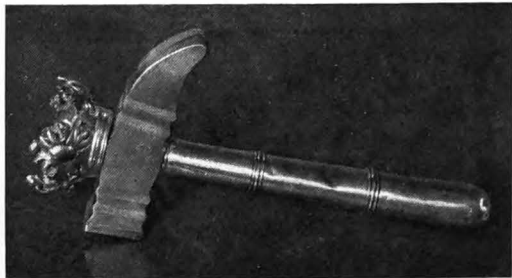
ANNO 1737, op de reliekhamer te Oostwinkel.

DESEN BEHOORT AEN DE KERCKE VAN HANSBEKE 1740, op een kelk.

20. Vinderhoute

22. Watervliet.

24. Eeklo.

25. Maldegem.

26. Wachtebeke.

27. Kaprijke.

28. Ertvelde.

URSELE, op het chrisatorium.

Kercke van Waerschoot, op schaal en ampullen, 1745.

KERCKE HANSBEKE 1745, op het wierookvat.

Ghemack voor de proghee van Wasschoot 1751, op het missaalbeslag.

KERCKE SOMERGHEM, op de schaal, 1754.

OOSTEECLOO ANNO 1755, op de monstrans.

ECCLESIAE DE BASSEVELDE 1758, op de ciborie.

WAETERLANDT 1764, op het chrisatorium.

S. BARBARA MALDEGEM, op de kelk, 1771.

OOSTEECLOO 1779, op de monstrans (1776).

OOSTEECLOO 1781, op de kelk.

Laten wij thans de *hoedanigheid* onderzoeken van de in de inschriften vermelde personen, schenkers, opdrachtgevers en uitzonderlijk ook begunstigden. Men kan vaststellen dat in deze tamelijk toevallige doorsnee op de bevolking in ruimte en tijd, alle standen en sociale kondities vertegenwoordigd zijn. Deze inschriften zijn merkwaardige getuigen van de hiërarchisch-gebonden maatschappij uit het verleden.

Geestelijken : Drie prelaten hebben in het kerkelijk edelsmeedwerk van het Meetjesland een spoor nagelaten.

Het chrisatorium te Evergem, afb. 11, met keurstempels van Bergen (Mons) vermoedelijk uit de periode 1562, met wapenschild en spreuk ADHAERERE DEO BONUM is misschien ingevolgd de godsdienstoorlogen in de Sint-Pietersabdij te Gent gestrand. Ons onderzoek met het oog op het identificeren van de persoon bleef vruchteloos. In het kistje bevindt zich een busje voor de olie der zieken dat gemerkt is : OLEUM INFIRMORUM/D(EDIT) ARSENI(US) SUPREM(US) CUSTOS S. PETRI. IN BLAND(IN)O 1606.

In deze Arsenius, hoofdbewaarder van de Sint-Pietersabdij op de Blandinusberg te Gent in 1606, mag een verantwoordelijke hoogwaardigheidsbekleder worden herkend, ongetwijfeld niemand minder dan de latere abt Arsenius Scayck uit Utrecht, medewerker van abt C. Vrancx (†1615) en diens opvolger.

De derde is Johannes van der Stricht, schenker van de pixis te Ursel, met inschrift : DONO DEDIT ECCLESIAE PAROCHIALI LOCI DE URSEL AMPL(ISSI)MUS D(OMI)NUS JO(ANN)ES VANDER STRICHT CIVITATIS SIGNIAE ABBAS / ECCLESIAE COLLEGIATAE ROTHNACENSIS NEC NON B. M. V. CIVITATIS BRUGENSIS PRAEPOSITUS ANNO 1755.

Geschonken aan de parochiale kerk van de plaats Ursel door de Doorluchtige Heer Johannes van der Stricht, abt van de stad «Signi», proost van de collegiale kerk van Ronse en van de Lieve-Vrouwekerk van

de stad Brugge, in het jaar 1755. Daarbij zijn wapenschild en spreuk : PACEM OPTO. De vrede wens ik. De abdij waarvan hij de abtstitel voert is vermoedelijk die van Signy-l'Abbaye (Mézières, Frankrijk). Hij stamt uit een Gentse familie en was heer van Kanegem en van het Vrije van Ronse. Het inschrift met al zijn kerkelijke titels is de langste persoonlijke opdracht die wij hebben. De aanleiding tot de gift is niet bekend.

Drie *kanunniken* vertegenwoordigen het kapittel van Sint-Baafs : van de gebroeders Heylwegen uit Evergem is de kelk met familiewapenschild en heraldische spreuk TOUT PAR AMOUR. Het inschrift in de voetrand is jammer genoeg uitgesleten ; de letters L INCAR zijn nog leesbaar. Onder het twintigtal kinderen van Filips Heylwegen en Anna Eugenia van Perque ⁽¹¹⁾ waren twee priesters : Nikolaas Frans, geboren in 1636, werd priester en reeds kanunnik in 1670 ; hij overleed in 1717. Petrus Antonius, geboren in 1655, kanunnik in 1694, deed pas zijn eerste mis op veertigjarige leeftijd ; hij overleed in 1741. De familiekelk bleef in de parochiekerk. Het is niet uitgesloten dat hij reeds aangeworven was door Filips voor zijn huiskapel die van 1631-32 tot 1650 in gebruik was.

J. B. Goethals, kanunnik van het Gentse kapittel, is vermeld in 1802 op een kelk te Vinderhoute die volgens het inschrift in 1639 toebehoorde aan pastoor Leonardus Schaerts te Kortrijk : SUM LEONARDY SCHAEERTS PASTORIS CORTRACENSIS 1639, IAM IOANNIS BAP. GOETHALS CAP(ITULI) GAN(DAVENSIS) 1802.

Het wapenschild met spreuk : SUAVITER ET ROTUNDE op het misaal te Zomergem behoorde waarschijnlijk eveneens aan een vooraanstaand geestelijke.

Alhoewel niet vermeld mag men misschien de kanunniken van Sinter-Goedele te Brussel beschouwen als de schenkers van het kruis te Middelburg, met inschrift : DE LA S. VRAIE CROI QUI AT TOUSIOURS REPOSEE / A LEGLISE DE MEDDELEBOURGII EN FLANDRE.

De relik van het H. Kruis, die in 1579 door pastoor d'Hooghe gered en verborgen werd, was in 1601 in handen gekomen van Filips de Merode, nadien van aartshertogin Isabella, die ze aan de Sinter-Goedelekerk schonk. Herhaaldelijk ondernam het kerkbestuur van Middelburg voetstappen om terug in het bezit te komen van vermelde relik, o.m. in 1643 en vooral in 1656-1657, doch zonder resultaat ⁽¹²⁾. Ongetwijfeld werd toen aan Middelburg een gedeeltelijke toegeving gedaan door het schenken van een stukje van de relik in het zilveren kruis. Het inschrift bevestigt de echtheid van de herkomst van de houtsplinter.

(11) Gent, Univ. Bib. G 13865, IIs 4°, cfr. A. DE VOS, Het Goed ter Beken alias «Heylwegen» te Evergem. *Appeltjes van het Meetjesland* VI (1955) p. 182, 195.

(12) cfr. K. VERSCHELDE, *Geschiedenis van Middelburg* (1867) p. 183.

Twee *deken*s van de kristenheid, de ene Jan van West, pastoor te Lembeke (1722-1733) en deken van het distrikt Aardenburg, bisdom Brugge; de andere Martinus Steyaert, pastoor te Sleidinge (1715-1742) en deken van het distrikt Evergem, bisdom Gent, herinneren ons aan de vroegere kerkelijke indeling, evenals aan de geldende regel dat de oudste pastoor van het distrikt deken werd, en daarom niet hoefde te verblijven in de titelvoerende parochie.

Eerstvermelde is medeschenker van het groot chrismatorium te Eeklo, aff. 16. Voor zijn part liet hij op een der drie vaatjes graveren : O(LEUM) INFIRMORUM/IO(ANN)ES VAN WEST PASTOR IN LEMBEKE ET DECANUS DISTRICTUS ARDENBURGENSIS ANNO 1726 DONO DEDIT.

De andere schonk een schaal te Sleidinge met inschrift : REVE(REN)DUS ADMODUM DOM(IN)US DOM(IN)US MARTINUS STEYAERT, DECANUS DISTRICTUS EVERGHEMIENSIS, PASTOR IN SLEYDINGHE CUM AMPULLIS TESTAMENTO DEDIT ANNO 1742.

Vermelde Martinus Steyaert is niet te verwarren met zijn illustere naamgenoot geboren te Zomergem in 1647, professor te Leuven en aldaar overleden in 1701.

Een aantal *pastoors* komen voor in de inschriften, hetzij als beheerders van de parochie, hetzij als persoonlijke schenkers, hetzij zonder meer.

Op de monstrans te Assenede : DONO PAROCHIANORUM OPIDI DE ASSENEDE PROCURANTE D(OMI)NO AC M(AGIST)RO MARTINO MOMMAERTS PASTORE A(NN)O D(OMI)NI 1628 WECH (weegt) 93 ON(SEN) 11 EN(GELSEN).

Geschonken door de parochianen van de stad Assenede, door de zorgen van de Heer en Meester Martinus Mommaerts, pastoor, in het jaar onzes Heren 1628. M. Mommaerts was pastoor van 1628 tot 1652.

Op de kelk te Wachtebeke : *Ostiatin petito eodem an(n)o per dominum ac m(agist)ru(m) Gerardum Struvynck pastorem de Wachtebeke praecedente calice furto sublato anno 1662, circa pentecosten, hic novus calix successit collectus, et emptus pio affectu parochianorum. Son Ex(cellen)ce le prince conte Dysengien.*

Daar de voorgaande kelk, door Heer en Meester Gerardus Struvynck pastoor van Wachtebeke nog hetzelfde jaar van deur tot deur gevraagd, door een diefstal werd ontvreemd rond Pinksteren, in het jaar 1662, werd hij vervangen door deze nieuwe kelk die de parochianen uit vrome gevoelens na een collecte hebben aangekocht. Zijn Excellentie de Graaf Dysengien (zie ook beneden). G. Struvynck was pastoor van 1657 tot 1669 (¹³).

Op de monstrans te Lovendegem : GHIEMAECKT ANNO 1693 VOOR DE KERCKE VAN LOVENDEGHEM DOEN PASTOR WAS H. P. DIERICK. Hij was pastoor van 1691 tot 1713.

Op de monstrans te Sint-Jan-in-Eremo : ANNO 1725 ME DEDIT ECCL(ESI)A PAR(OCHIA)LIS STI JO(ANN)IS IN EREMO PAST(O)RE F. J. ANGHEEL ET MAG(IST)RIS FAB(RI)CAE P. BAUDTS ET P. BEGIJN.

In het jaar 1725 schonk mij de parochiekerk van Sint-Jan-in-Eremo, toen F. J. Angheel er pastoor was en P. Baudts en F. Begijn kerkmeesters (zie ook beneden). F. J. Angheel was pastoor van 1721 tot 1726.

Op het tweede en derde vaatje van het chrismatorium te Eeklo werd voor het part van pastoor De Rycke uit Eeklo (1714-1759) en van Jacobus Croes uit Sint-Laureins (1723-1753) gegraveerd : O(LEUM) CATECHUMENORUM/IO(ANN)ES BAP(TIST) DE RYCKE PASTOR IN EECLOO ANNO 1726 DONO DEDIT.

O(LEUM) CHRISMATIS/IACOBUS CROES PASTOR S(ANC)TI LAURENTII ANNO 1726 DONO DEDIT.

Op de kelk te Zomergem : DONO DEDIT P. D. CAUWER P. SOMERGHEM. Hij was pastoor van 1730 tot 1759.

Op de monstrans te Bassevelde : I(OANNES) I(ACOBUS) V(AN) D(ER) W(EERDEN) PASTOR. Hij was pastoor van 1750 tot 1775.

Op de ciborie te Assenede : CURA PASTORIS CONTRIBUENTE GREGE F(ELIX) V(AN) D(E) W(ATTIJNE) 1819.

Door de zorg van de herder met medebijdragen van de kudde. Felix van de Wattijne was pastoor van 1803 tot 1823.

Sommige kelken zijn gemerkt als *persoonlijke eigendom van een priester*. Reeds vermeld zijn die van Leonardus Schaerts, uit Kortrijk, nadien van J. B. Goethals en die van de gebroeders Heylwegen te Evergem.

De oudste echter is die te Evergem-Doomzele met wapenschild, spreuk SPES MEA DEUS en inschrift : ME CONFICI FECIT M(AGISTR)O PH(ILIP)PU)S IADART ALOSTENSIS ANNO 1589. Omtrent de persoon en de geschiedenis van het voorwerp is voorlopig niets bekend.

In 1753 ontvangt Jacobus Balduinus Dhanens (°1717-†1788) een kelk van Judoca Wauters. Hij is gemerkt : DONO DEDIT IUDOCA WAUTERS D(OMI)NO I. B. DHANENS P(RES)B(YTE)RO ANNO 1753 en wordt te Bassevelde bewaard, waar de priester ook zijn grafsteen heeft. Hij was pastoor te Koolkerke.

In 1769 bezit Joannes Ignatius van Crombrugge uit Eeklo een kelk die wellicht geschonken was door zijn in het inschrift vermelde ouders : JO(ANN)ES IGN(ATIUS) VAN CROMBRUGGHE PBR. ECLONIAE NATUS 6TA OCTOBRIS 1743 F(ILIUS) IGNATII ET MARIAE CORNELIX DE PAUW.

(13) Dank voor de mededeling van deze data aan Z. E. H. J. Perquy, pastoor ; de andere data volgens F. DE POTTER en J. BROECKAERT, ter aangehaalde gemeente, en M. ENGLISH, Pastoorlijsten, *Appeltjes...* X (1959) p. 240 ; Idem, Sint-Jan-in-Eremo, *Appeltjes...* XI (1960) p. 170.

Nadere gegevens omtrent de priesters C. I. Lambrecht te Maldegem, 1765, en B. A. Vossius te Mariakerke ontbreken. Hun kelken zijn gemerkt : C. I. LAMBRECHT P(RES)B(YTE)R, en R. D. B. A. VOSSIUS, deze laatste met een bijkomend inschrift van 1913.

Opvallend weinig *regulieren* hebben in de Meetjeslandse inschriften een spoor nagelaten. De oorzaak is gemakkelijk te begrijpen (zie boven). Het is dan ook een groot geluk dat de mooie kelk uit de stichtingstijd van de Minderbroeders te Eeklo, afb. 5, bewaard is. Onder de rand kan men nog lezen : PRO CONVENTU ECCLONIANO (FRA)TRUM M(INORUM) RECOLLECTORUM ANNO (16(567)).

Die van de Minderbroeders van Mons, gemerkt : ECCLESIE FR(ATRU)M MINORUM DE OBSERVANTIA IN OPPIDO MONTENSI 1609, kan maar als een tweedehandse gift te Vinderhoute gekomen zijn, evenals het missaalbeslag met : S. IGNATIUS DE LOIOLA, S. FRANCISC. XAVERIUS en spreuk AD MAIOREM DEI GLORIAM.

Met een «penetratie» van een Jezuieteninvloed in het Meetjesland heeft dit laatste niets te maken, vermits het beslag ongetwijfeld oorspronkelijk voor het Jezuietenklooster te Kortrijk bestemd was.

De invloed van de tijdelijke predikanten uit Gent en Brugge vinden wij terug te Adegem in het wierookvat dat met het wapenschild van de Karmel gemerkt is, zulks ongetwijfeld door tussenkomst van de Brugse Karmelieten ; eveneens de voorstelling van O. L. Vrouw van Karmel op het Osculatorium ; en te Evergem waar de relik van Sint-Elooi bezorgd werd door een zekere pater Alexander, wellicht uit een Gentse bedelorde, want de daaraanklevende onkosten worden door een burger betaald. De hamer draagt het inschrift : *Dese reliqui is versocht dor pater Alex Sander de costen dar van betaelt dor sr Joannes Gargan.*

Edellieden en burgers : Het aantal schilden van edellieden en wapenvoerende burgers (aldus vermeld om het minste heraldisch incident te vermijden) is buiten verwachting betrekkelijk groot.

Wij treffen zelfs een authentieke prins aan, ridder in de orde van het Gulden Vlies, nl. prins graaf van Yseghem, misschien Balthazar van Gendt, die het patronaat bezat in de parochies Assenede, Zelzate, Wachtebeke en Sint-Kruis-Winkel. Zijn wapenschild, kroon en versierselen zijn gegraveerd op de kelk van 1662 (zie boven) en de ampullen, afb. 26, te Wachtebeke.

De twee wapenschilden van Gaspar de Olivera, spanjaard, met de herhaalde bede : ORATE PRO ANIMA D(OMI)NI GASPARIS DE OLIVERA HISPANI, 1587, zijn de oudste en verdienen wel een nader onderzoek.

In de Graf- en Gedenkschriften van de Predikherenkerk te Gent (1858, p. 11) vonden wij zijn epitaaf : hij overleed in 1587, op dertigjarige

leeftijd, als onderbevelhebber van de kohorte van zijn oom, heer Antonius de Olivera, Ludovicus, zijn broeder en opvolger, plaatste het epitaaf en stichtte in het klooster, ten eeuwigen dage, drie missen per week voor de zieleerust van Gaspar.

Het is onwaarschijnlijk dat de twee reliekhouders in 1587 aan de O. L. Vrouwekapel te Ertvelde-Stoepe werden geschonken. Op dat ogenblik ligt de kleine kapel in puin. Overigens bestaan beide reliekhouders uit twee wel te onderscheiden delen : eensdeels de gemerkte voetstukken en anderdeels de ovale reliekdozen, die ongetwijfeld pas uit latere tijd dactekenen. Mogelijk, zo goed als zeker, zijn de voetstukken herkomstig uit het Predikherenklooster en behoorden zij tot de stichting van Ludovicus de Olivera : wellicht zijn het de voetstukken van twee kelken die voor de wekelijkse missen moesten dienen. Dat de man in die beroerde tijd niets meer dan verguld koper kon schenken is best te begrijpen. Later zijn zij wellicht verwezen en tweedehands in de kapel terecht gekomen, waar ze, dank zij een bestendig gebruik, tot heden bewaard bleven. Deze aandoenlijke menselijke dokumenten, krijgen ten opzichte van de onbarmhartige tijd waarin zij tot stand kwamen, wel de betekenis van een zoenoffer.

De heer van Lovendegem die zijn wapenschild, gekwartierd Triest - Lovendegem, op het oliedoozje van 1613 liet merken, afb. 15, was vermoedelijk Antoon Triest (\pm 1546-1621) kozijn van zijn naamgenoot, bisschop van Gent (¹⁴).

Een Gruutere, heer van Mariakerke, liet zijn wapen merken op de kelk van circa 1635-36. We vinden de alliantie Willem de Gruutere (\pm 1603-1682) en Maria Theresia Verreycken (\dagger 1689) op de monstrans, gemerkt : GRUITERE / VERREYKEN 1675.

De heren van Vinderhoutte zijn goed vertegenwoordigd. We vinden de alliantie Filips Frans Wouters en Marie Isabelle van Caloen, gehuwd in 1680, op de monstrans die 1700 is gemerkt ; en van dezelfde Filips Frans en zijn tweede vrouw Elisabeth Bernardine Heylwegen op het slot van het missaal. Het werd echter pas in 1776 geschonken, blijkens een handschriftelijke nota, door Joh. Bapt. Wouters, heer van Weerde en Johanna Pharaïlde Mahu.

Van Isabella Theresia Wouters (1684-1756) en haar echtgenoot Willem Le Poyvre, vinden wij de wapens op de godslamp. Met deze laatste, kapitein van de infanterie, is ook de militaire stand vertegenwoordigd.

Het wapenschild op schaal en ampullen te Eeklo, 1669, afb. 19, is

(14) J.GAILLIARD, Bruges et le Franc, 1857-1864, zie : Triest, Wouters.

Mijn oprechte dank aan dhr. Dr. O. le Maire voor sommige aanvullende inlichtingen in dit verband.

van de voornamē familie Veltganck. De letters M C V van het inschrift : EECKELOO M. C. V. zijn geen chronogram voor 1105 (!) maar vermoedelijk de initialen van Maria Cornelia Veltganck.

Over de alliantie de Corte-Godart op monstrans en ciborie gemerkt : *de Corte naer God = ârt 1675*, te Boekhoutē, weten we niets meer.

Een kelk te Zelzate met alliantie en inschrift : IN USUM G. J. SIJMONS ET B. VAN DER BORCHT CON(NUBI)I 1735, werd blijkbaar geschonken ter gelegenheid van het huwelijk van vermelde personen.

Het wapenschild op de schaal te Maldegem kon voorlopig niet geïdentificeerd worden (evenmin als dat op het missaal te Zomergem, vermoedelijk van een geestelijke).

Van de monstrans die volgens F. de Potter en J. Broeckaert in 1760 aan de kerk van Ronsele werd geschonken door baron de Draeck is geen spoor ; wel is er een osculatorium van Sint-Rochus, met inschrift : ECCLESIAE DE RONSELE D(ONO) D(EDIT) GASPAR BARO(N) DE (D)RAECK 1820.

In de XIXde eeuw treffen we wapenschilden o.m. van de familie Dons de Lovendegem op de godslamp aldaar en van de familie De Potter te Kluizen, eveneens op de godslamp.

Gezagdragers en ambtenaren : De kerkmeesters van Sint-Jan-in-Eremo, P. Baudts en P. Begijn lieten hun namen merken op de monstrans (1725) en de *Lieve-Vrouwe-Meester* te Hansbeke, Jacobus Lambrecht op de godslamp (zie beneden).

De *ontvanger* van de kerk te Kaprijke, Jan Boxtal, schonk de twee koperen kandelaars, afb. 27, met inschrift : GEGEVEN DOOR MEESTER JAN BOXTAL, ONTFANGER DER KERCKE VAN CAPRYCKE A° 1694.

Uit de *burgerlijke besturen* vinden we verschillende vertegenwoordigers. Een kelk te Waterland-Oudeman werd *Geïont aende kercke van Waterlant geseijt den Oudeman door dhr Geeraert de Boes, greffier van Waeteroliet en Waterlant*.

De monstrans in dezelfde parochie werd GHEIONT AENDE KERCKE VAN WATERLANT DOOR JAN ANTHEUNES ENDE MARIE THERE(S)IA VAN HECKE SIN HUISVRAUWE.

Een jongere kelk ten slotte is gemerkt : TESTAMENTO DEDIT PHILIPPUS IOAN(NE)S WYFFELS DEFUNCTUS 14 JANUARIJ 1773.

Jan Antheunes is ongetwijfeld de *baljuw* van de heerlijkheid Watervliet, en Ph. J. Wyffels *schepen* ter plaatse. Beide stonden ook vermeld op de klok van 1762.

Jan Martens, schenker van het wierookvat te Waarschoot blijkt aldaar *burgemeester* te zijn geweest. Het is gemerkt : DIT IS GHEGEVEN DOOR JAN MARTENS 1715.

De ciborie (1763) te Evergem met wapenschild en inschrift : PRDN DOMINUS FRANCISCUS LIMNANDER 1826, zou door de toenmalige burgemeester geschonken zijn.

De twee koorkandelaars te Aalter werden blijkens het inschrift : DONO DOMINI FRANCISCI VANDE VIVERE CIVITATIS GANDENSIS PENSIONARII ANNO 1673, door een stadsadvokaat van Gent geschonken.

De identiteit van Johannes Heine, die in 1543 een kelk schonk te Sint-Laureins, afb. 2, kon voorlopig niet nader bepaald worden, evenmin als zijn stand noch zijn verhouding tot de begunstigde kerk. In puntige laatgotische letters staat te lezen : GHEGHEVEN BI JOA(NN)ES FILIUS JANS HEINE DHOUDE.SINTE LAUWEREINS IN HEREMO XV^c DRIE ENDE VIERTICH 43.

Overigens rijst de vraag naar het godsdienstig en sociaal milieu te Sint-Laureins, in de eerste helft en omstreeks het midden der XVIde eeuw. Wij weten dat de derde bisschop van Brugge, Matthias Lambrecht, daar in 1539 geboren werd en dat de Latijnse schrijver Arnout Geeraerd, overleden in 1591, eveneens uit Sint-Laureins herkomstig was. Daar heerste in die tijd een bijzondere bouwbedrijvigheid : de kooromgang van de kerk met haar drie straalkapellen, overigens een zeldzame weelde voor een dorpskerk, dagtekent uit 1554-1555 en werd gesticht door Meester Aernout van Zuudt, pastoor, en zijn kerkmeesters, onder wie een ander lid van de familie Heine, nl. Adriaan, zoon van Jacob, misschien verwant of identisch met Jacob Heyne, burgemeester te Middelburg ± 1563.

Het chrismatorium te Assenede werd GEGEVEN BI DE HOORS SR JACOB VAN LOM.

Waarschijnlijk betreft het zijn kinderen die in 1615, nog minderjarig, onder voogdij stonden van Jan van Eymbach. Door hun bescheiden gift, het klein sierlijk doosje voor de III. Oliën, hebben zij de naam geëerd van de «coopman, woonende in de stadt van Ceulen», die in 1610 de bedijking van de Sint-Jansschorre ondernam (cfr. F. de Potter en J. Broeckaert, Assenede, p. 7, 23).

Het wierookvat te Boekhoute werd GEGEVEN BY JAN BRUGGEMAN F(ILIU)S WILLEMS AENDE KERCKE VAN BOUCHAUTE TOT MEMORIE VAN SIN OVERLEDE AUDERS AN. 1627.

Een XVIIde eeuwse schaal te Adegem is gemerkt : I. CLAESENS 1703 ; een kruisreliëkhouders te Bassevelde : DIT KRUYSE GEIONT DOOR JAN LUYCK Fus GREG. 1755.

Van de personen die in deze inschriften vermeld staan, is de functie ons voorlopig onbekend. Overigens zijn er ook waarvan ons zelfs de identiteit ontsnapt, daar hun initialen nog niet nader konden vereenzelvigd worden, b.v. M. I. V. D. 1723, op de ampullen te Vinderhoute en die op de elders besproken reliëkhouders te Eeklo.

De vrouwen van het Meetjesland lieten zich niet onbetuigd. Een aantal kwamen reeds ter sprake, samen met hun echtgenoot of in enig ander verband.

De eerstvermelde, zelfstandig optredende vrouwen vinden we te Assenede, in 1649 : Jonkvrouw Pieteronelle Dhane. misschien verwant met de burgemeester en baljuw Mathias (1639-1647) en loosyngen Coele : zij schonken een kroon voor het Sint-Annabeeld, met inschrift : BESORCHT BY IONCVRAU PIETERONELLE DHANE EN IOOSYNGEN COELE ANNO 1649.

Daarop volgt in 1669 vermoedelijk de reeds vermelde Maria Cornelia Veltganck te Eeklo (schaal en ampullen). De kelk te Ronsele werd G(EGEVEN) VAN BARBARA DE ROO AENDE KERCKE VAN RONSSELE 1679. Die van Ursel is gemerkt : D(ONO) D(EDIT) D(OMIN)A V(IDU)A MAELCAMP 1755. R. I. P., vermoedelijk Anna Maria Mahius, weduwe van Steven Maelcamp (†1729). Die van Adegem werd : GHEIONT DOOR ELISABETH VERLE 1775.

Een bijzondere melding verdient de schenking van een eenvoudig koperen wierookscheepje in de kerk van Sint-Margriete, met inschrift : GEJONT V(AN) D(E) HUYSV(ROUW) V(AN) HANS 1709.

Dit illustreert ongetwijfeld het spreekwoord waarvan de eerste woorden luiden : die geeft wat hij heeft... In zijn onbeholpenheid en in zijn beperkt anonimaat is het inschrift wel zeer ontroerend. Het is kenschetsend voor de konditie van de vrouw : haar identiteit verdwijnt voor haar stand van echtgenote. In haar bescheidenheid verzwijgt ze niet alleen haar eigen naam, maar ook die van haar man. Toch is ze zo zelfstandig dat ze een eigen geschenk kan aanbieden. Nu is het wel mogelijk dat Hans het bijhorend wierookvat had gegeven dat dan eventueel meer inlichtingen kon verstrekken. Nadere bijzonderheden omtrent de verhouding van het echtpaar tot de parochiekerk ontbreken, evenals de aanleiding tot de gift.

Een paar schenkingen van vrouwen uit de XIXde eeuw mogen om hun exemplatief karakter hier even vermeld worden : de kelk te Aalter, 1841, waarvan het inschrift uiteraard het beeld oproept van de romantische opvoeding van de toenmalige kostschoolmeisjes : *Don des d(emoise)lles Maenhaut filles de J. B. Maenhaut et J. C. Blomme à l'église d'Altere 1 juillet 1841.*

Verder drie schenkingen te Waterland-Oudeman, een wierookvat, de altaarschellen en een kelk, die de voorspoed van de XIXde eeuwse polderboeren en de weelde van bazin en erfdochter bevestigen. De inschriften luiden :

IUFVROUW HENRICA DOSSCHE DONO DEDIT WATERLAND OUDEMAN 1872.

IN HONOREM B(EATA) M(ARIA) VIRGINIS ET S. JOSEPHI ECCLESIAE DE WATERLAND OUDEMAN . DONO DEDIT THERESIA THOORENS 1877.

IN MEMORIAM ... VAN VOOREN . D(ONO) D(EDIT) THERESIA THOORENS
XXI DECEMBRIS ...

Groepen en verenigingen : Er werd reeds op gewezen dat de pastoor soms fungeert als beheerder van de hele *parochie*. Ook in het aanschaffen van de meeste anonieme voorwerpen zal de hele parochie wel bijgedragen hebben. Naast de enkelingen die het vermochten een eigen gave te schenken, treden ook een aantal *broederschappen* en *sodaliteiten* op : de Confrerie van het H. Sakrament te Eeklo schonk de ciborie met inschrift : DOEN MAECKEN BIJ DE CONFRERS VAN HET HOOCHWEERDICH UYT DE GHEMEENE CASSE VAN EECLOO ANNO 1709.

Van de broederschap van O. L. Vrouw te Adegem zijn schaal en ampullen 1703, wierookvat en scheepje 1721, met de inschriften : *C(onfrerie) onse Vrouw Adegem 1703.*

CONF(RERIE) VAN O. L. VR(OUW)E TOT ADEGH(E)M ANNO 1721.

Op de godslamp te Hansbeke leest men : *Doen maecken door Jacobus Lambereght Live Vrouwe meester tot Hansbeke 1747. / Betaelt met het geldt van Onse Lieve Vrouwe voor de kercke van Hansbeke.*

De confrerie van Sint-Elooi te Eeklo liet haar reliekhamer van 1748 na, afb. 24, het enig bewaarde stuk van de versierselen die deze confrerie bezat. Hij is gemerkt : EECLOO 1748. P V D B. B G. I V S.

Omstreeks het midden der XVIIIde eeuw worden een aantal voorwerpen geschonken door verenigingen van jonge lieden :

Op het voetstuk van de reliekhouder te Sint-Kruis-Winkel leest men : DEN 3 MAYUS DESEN VOET IS GEIONDT DOOR DE IONCKHEYD DER PAROCHIE VAN WYNCKELE 1732.

Op de monstrans te Ronsele DESE REMONSTRANCE IS BESORGHT AEN DE SODALETEYDT DER IONGHE IONGHMANS DOOR SEVERYNUS AERME ENDE DOMYNECUS VAN AVERBEKE ANNO 1746.

Het missaalbeslag te Sleidinge is GEIONT DOOR DE DOCHTERS VAN SLEYDINGHE STE BAEFS 1750.

De godslamp te Zomergem is *Gejont door de jonge dochters / van Sommergem / den 23 Mey 1754.*

Het processiekruis aldaar is *Gejont door de jongmans / van Sommergem / den 23 Mey 1754.*

Het wierookvat te Lovendegem werd OMGHEAELT DOOR C. VAN GELDRE. L. VAN HAUTRIVE. S. STRUYVELT. F. MANTAU OP DE PRO(CHIE) VAN LOVENDEGEM 1754.

Het is best mogelijk dat de vier mannen die het wierookvat «omhaelden» eveneens als vertegenwoordigers van zulk een jeugdgroep optraden.

In 1790 ten slotte leest men op het wierookvat van Ertvelde, afb. 28 : WIJ Jonge DoChters Van ertVelLDe sChenken Dit WierookVat.

Tot een bijzondere soort schenkers behoren de *bedevaarders* uit een naburige parochie. Het gebruik om als tastbaar bewijs van de bedevaart een wijgeschenk te offeren klimt op tot de grijze oudheid. Aldus schonken die van KNESSELARE een reliekhouders van het H. Kruis te Ursel. Die van Waarschoot schonken in 1770 het zilverbeslag op het ouder borstbeeld van Sint-Eligius te Evergem. Het is gemerkt : S. ELISIUS. *Gejont ende gegeven door de proghie van Waerschoot den 29 julius 1770.* De staf die, volgens de Graf- en Gedenkschriften, gemerkt was : *Gejont van Sleyne ten jaere 1738*, is verdwenen.

Een godslamp werd geschonken door die van *Dooreseelendries aen O. L. V. van Stoepe, jubilé 1860.*

Enkele inschriften staan niet rechtstreeks in verband met een schenking of een eigendomstitel. Soms betreffen zij de *voorgestelde heilige* zoals de reeds vermelde HH. Ignatius en Franciscus te Vinderhoute ; te Merendree op de monstrans, 1720 : H. RADEGUNDA / KONINGHINNE VAN VRANCKRYCK.

Soms bevestigen zij de echtheid van de *inhoud*, zoals op het Kruis te Middelburg en op de reliekkapsul van de H. Godelieve te Sleidinge : SANGUIS S. GODELIVAE. BLOET VAN S. GODELIVE of houden verband met de reliekenverering, zoals op de reliekhoorn te Aalter : S. CORNELIS PATRON VAN DESE PROCHIE KERCKE VAN AELTER BIDT VOOR ONS, en op de reliekhamer te Waterland-Oudeman : 17. ST. ELOY. 21.

Soms duiden zij de *bestemming* aan : Olie der zieken, der katechumenen, chrisma (Evergem 1606, Adegem 1680, Eeklo 1726).

Ten slotte zijn er enkele *gewijde spreuken* : CARO MEA EST CIBUS ET SANGUIS VERE EST POTUS. Mijn vlees is voedsel en mijn bloed is waarlijk drank, op de kelk te Maldegem.

ABSIT GLORIARI NISI IN CRUCE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI. Men beroeme zich enkel op het kruis van onze Heer Jezus Christus, op de kruisreliëhouder te Watervliet.

DOMINE DELEXI DECOREM DOMUS TUOE.(sic) Heer, ik bemin de luister van Uw huis ! op het missaalbeslag te Vinderhoute,

P. J. J. Tiberghien fecit 1794 is het signatuur van de kunstenaar op de ciborie te Ertvelde. Te Zelzate op een osculatorium : *J. P. A. Verschuylen fecit Antverpiae 1865.*

Slechts één tekst is in Gotisch schrift, nl. op de kelk te Sint-Laureins (1543). De meeste staan in kapitaal, enkele in cursief, vnl. de langere teksten. Alle zijn vakkundig gegraveerd, met uitzondering van het onhandige gekrab in de kelk van Oosteeklo, 1871, en de gestempelde lettertekens in de monstrans te Evergem 1693. Dergelijke gestempelde teksten vindt men ook op de Gentse gildeplaten ten jare 1681.

Daar het zilver een zacht metaal is, zijn de inschriften onder de voetrand soms gedeeltelijk uitgesleten ; dat van de Heylwegen-kelk te Evergem nagenoeg geheel. Een enkel is doelbewust uitgeschraapt, nl. in de bodem van de pixis te Mariakerke.

Met uitzondering van de Franse tekst op het kruis te Middelburg, zijn alle oude teksten in het Nederlands of het Latijn.

Alle data staan in Arabische cijfers, met uitzondering van het mil-
lenium XV^C van de vermelde kelk uit 1543.

Op een uitzondering na is er geen enkel chronogram. De uitzondering, op het wierookvat te Ertvelde (1790), is trouwens van aard om de regel te bevestigen, want het werd zeker niet opgesteld door de jonge dochters ter plaatse, maar door toedoen van een vreemde invloed, misschien zelfs op aansporen van Sieur Tiberghien.

Blijkbaar hield men in het Meetjesland niet van die gewichtigdoenerij. Er waren ook geen Oratorianen of andere geleerde congregaties in de buurt, zoals te Temse en te Sint-Niklaas. De Latijnse Schole te Eeklo dagtekent pas uit 1748.

Men weet natuurlijk zelden of nooit met zekerheid wie de tekst opstelde, de schenker, een vertegenwoordiger van de begunstigde parochie of een buitenstaander.

De stijl is doorgaans bondig en kernachtig, klaar en onbewogen, zoals het in de cultus past. Haast nooit komt het gevoel of de verbeelding tot uiting : de vroomheid blijkt uit de daad van het schenken. Alleen onder de druk van het pijnlijk voorval te Wachtebeke komt een emotionele uitdrukking voor : *pio affectu parochianorum...* en wordt de stijl gebrekiger.

Slechts twee maal is een bede uitgeschreven : het *orate pro anima* van Gaspar de Olivera (1587) en het *Bidt voor ons* op de reliekhoorn van Sint-Cornelius ; een enkel R. I. P. op de kelk van de Wed. Maelcamp.

Allerhande taalkundige en dialektische bijzonderheden kunnen in die inschriften gezant worden. Wij zijn niet bevoegd om daarop in te gaan.

Laat ons alleen en tot slot, even uitzien, als naar een curiosum, op welke wijze, volgens die inschriften, de voorwerpen werden aangeworven of geschonken.

Soms is het met *Dedit, Dono, of Dono Dedit*, ook in afkorting met *D.* of *D.D.* : twee maal *Testamento dedit*. Meestal is het *Ghegheven*, met of zonder h, of *Gheion (d) t*, zelfs *Gejont ende Gegeven*, deze nadrukkelijke herhaling evenwel alleen in uiterste nood, tijdens de epidemie onder het vee in 1770, door de Waarschootse bedevaartgangers naar Sint-Eligius te Evergem. Een enkele keer, *wij schenken*.

Het kan ook *besorcht, besorght, versocht, of omgheaelt* zijn ; in bijzondere gevallen : *procurante, petito, collectus et emptus, pro, in usum, gemaect voor, doen maecken, fieri fecit, confici fecit*.

Soms wil men er geen twijfel over laten wie het stuk wel betaald heeft : De gewone bijdragen van de Eeklose «confrers» volstonden in 1709 om *uyt de ghemeene casse* de ciborie te betalen. Te Evergem wordt wel onderscheid gemaakt tussen wie de relik bezorgde en wie *de kosten dar van betaelt*. Te Hansbeke was het initiatief mogelijk door de reeds vermelde Lieve-Vrouwe-meester genomen, maar er wordt wel gepreciseerd dat de godslamp *betaelt (is) met het geldt van Onse Lieve Vrouwe* (broederschap).

B e s l u i t

Op de vraag hoe de iever voor de luister van het Huis des Heren zich in het Meetjesland heeft vertoond, mogen wij dan antwoorden dat deze zich overwegend in sierlijke en evenwichtige, funktionele en sobere vormen heeft uitgedrukt.

Wij stellen vast dat die iever zelden uitbundige praalzucht heeft verwekt, evenzeer uit voorkeur dan uit noodzaak des middels. Zeker waren hier, in het Oud Regime, weinig grote fortuinen beschikbaar om fantastische gewrochten aan te schaffen zoals men er elders soms aantreft. Maar men heeft blijkbaar gezaaid naar de zak en vooral de echtheid niet opgeofferd voor een bedrieglijke schijn.

Geen bombast in de vormen, geen komplexe allegorieën in de voorstellingen, geen pathos in de woorden van de inschriften. De wijgeschenken waren eerlijk en loyaal.

In de loop van de studie werd vastgesteld dat nagenoeg in alle categorieën van essentieel belang, kunstwerken worden aangetroffen van meer dan middelmatig artistiek gehalte ; andere die als type, om hun oudheid, zeldzaamheid of eigenaardigheid onze biezondere aandacht trekken.

Men heeft op een tamelijk konstante wijze een decoratieve kunst verkozen boven de interferentie van beeldhouwkunst en schilderachtige effecten in de ambachtskunst. De figuraalplastiek is bescheiden : onder de gewijde vaten is er geen enkel waar de stam gevormd wordt door engelen of allegorische figuren. Alleen op de monstrans te Middelburg zijn er engelen met een steunende funktie. Of er op die van Watervliet (1656) waren weten we niet. De bekroning van een ceremoniestaf gaf uiteraard aanleiding tot vrijplastiek, evenals de hoofdrelikhouder van Sint-Jan.

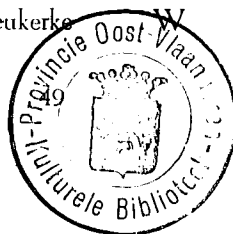
In die voorkeur tegenover het aangeboden is men traditiegetrouw ; men treft ze ononderbroken van de XVIde tot het einde der XVIIIde eeuw : de voor hun stijl meest representatieve stukken vindt men in de strenge en verfijnde Renaissance, in Rococo en Klassicisme. Het Baroktemperament ligt de Meetjeslander blijkbaar niet.

ELISABETH DHANENS

CHRONOLOGISCH OVERZICHT

De *datum* is onderstreept wanneer hij in het inschrift voorkomt. Vermoedelijke dateringen en toeschrijvingen staan tussen haakjes. De niet gedateerde voorwerpen zijn voorlopig approximatief in de lijst ingeschakeld. De *gemeentenaam* verwijst naar de voornaamste parochiekerk. Uitzonderingen : *Bentille* : hulperk te Sint-Jan-in-Eremo. *Doomzele* : parochiekerk op de Dries te Evergem. *Stoepe* : kapel van O. L. Vrouw te Ertvelde. *O. L. Vrouw ten Doorn* en *Minderbroeders* : kloosters te Eeklo. C of S vóór monstrans bedoelen wederzijds cylinder- of stralenmonstrans. De letters die de *werkplaatsen* aanduiden zijn bij het kaartje vereenzelvigd W bedoelt *wapenschild*, I bedoelt *inschrift*.

XIV	Vinderhoute	voordraagkruis		koper	
XIV-XV	Mariakerke	pixis			
XV-XVI	Maldegem	rozenkrans			
<u>1545</u>	Sint-Laureins	kelk	B		I
1562	Evergem	chrismatorium	E		W I
<u>1587</u>	Stoepe	2 voetstukken	(G)	koper	W I
<u>1589</u>	Doomzele	kelk			W I
XVI-XVII	Maldegem	kelk	(B)		I
	Mariakerke	kelk			
1587-1610	Wachtebeke	voetstuk	G		
<u>1606</u>	Evergem	oliebusje	G	Jacques Weyns f.A.	I
b.XVII	Evergem	C monstrans	O	«S»	
(1608)	Aalter	reliëkhorn			I
1609	Vinderhoute	kelk	E	Hugo de la Vigne	I
± 1610	Lovendegem	kelk	U		
1611-12	Kluizen	ciborie	G		
± 1613	Assenede	chrismatorium			I
1613	Lovendegem	chrismatorium	G	Jacques Weyns f.A.	W
1618-19	Assenede	schaaltje	A		
1621-22	Wondelgem	chrismatorium	G	Jacques Weyns f.A.	I
1625	Bassevelde	chrismatorium	G	Peter van Sychen	I
1625	Eeklo	chrismatorium	G	Peter van Sychen	
± 1625-30	Doomzele	ciborie	U		
1626-27	Boekhoute	wierookscheepje	B	(Aem. van der Meere)	
<u>1627</u>	Boekhoute	wierookvat	B	Crestoffel De Coninck	I
<u>1628</u>	Assenede	C monstrans	A	Joos Lesteens	I
	Zelzate	C monstrans	A	Joos Lesteens	
± 1630	Ursel	kelk	D	«volle maan»	
1634-35	Middelburg	chrismatorium	B	Daneel Landtsocht	
1635-36	Mariakerke	kelk	B	Loys van Nieuwerkerke	

<u>1639</u>	Vinderhoute	kelk	A	
1640	Zomergem	C monstrans	G	François van Wambeke
1647	Middelburg	C monstrans	B	Laurens Pluvier
<u>1649</u>	Assenede	kroon	B	«I L»
	Ertvelde	kelk		
<u>16(53-54)</u>	Sleidinge	ciborie	A	
	Kaprijke	osculatorium		
1654-55	Kaprijke	chrismatorium	B	
	Oosteeklo	chrismatorium	G	Louis Pollein
<u>1655</u>	Sleidinge	skepter		
<u>16(56?)</u>	Minderbroeders	kelk	B	
± 1656-57	Middelburg	reliëkkruis	(U)	
± 1658	Vinderhoute	missaalbeslag	K	Jan van Dale
(1659)	Sleidinge	reliëkkapsul		
<u>1662</u>	Zomergem	wierookscheepje	G	
<u>1662</u>	Wachtebeke	kelk	(A)	
(1662)	Wachtebeke	ampullen	G	Aernoudt van der Meere
1663-64	Sint-Kruis-Winkel	kelk	A	
<u>1665</u>	Sleidinge	kroon		
1669	Eeklo	schaal en ampullen	G	Philips Cachoière
	Adegem	schaal	U	«I F»
1673	Waarschoot	S monstrans	G	Marcus van Sychen
<u>1673</u>	Aalter	2 koorkandelaars		koper
<u>1675</u>	Boekhoute	ciborie	G	François Jaille
<u>1675</u>	Mariakerke	C monstrans	G	
XVII	Boekhoute	S monstrans	G	Johannes Carlier
	Adegem	S monstrans		
<u>1679</u>	Ronsele	kelk	G	Johannes van Hoorebeke
<u>1680</u>	Adegem	chrismatorium	B	«C F»
(1680)	Adegem	osculatorium	B	«C F»
1687	Aalter	kelk	G	Marcus van Sychen
	Waarschoot	kelk	(G)	
	Evergem	kelk	(G)	
<u>1693</u>	Lovendegem	S monstrans	(G)	
<u>1694</u>	Kaprijke	2 koorkandelaars		koper
1695	Ertvelde	godslamp	G	Augustin Segært d.o.

	Eeklo	kelk		
	Waterland-Oudeman	kelk		I
	Sleidinge	kelk	G	
	Mariakerke	ciborie	G	Joseph Drubbel
<u>1700</u>	Vinderhoute	S monstrans	B	W I
<u>1705</u>	Adegem	ampullen	B	Pieter van Sychem I
(1705-08)	Vinderhoute	missaalsloten		W
1707	Merendree	kruisreliëkhouder	G	Augustin Segaert d.o.
<u>1709</u>	Eeklo	ciborie	G	Jacobus Ph(i)lips I
<u>1709</u>	Sint-Margriete	wierookscheepje		koper I
(± 1710)	Watervliet	ciborie	(B)	«I. I. M.» I
± 1715	Merendree	voetstuk v. kruis	O	«P. L.»
	Oosteeklo	wierookvat en scheepje	(G)	
<u>1715</u>	Waarschoot	wierookvat		I
	Kaprijke	wierookvat		
1716-19	Kaprijke	wierookscheepje	A	«W»
1719-22	Assenede	kruisreliëkhouder	G	J. Bapt. Segaert
(1719-20)	Vinderhoute	godslamp	B	Pieter van Sychem W
1720	Merendree	S monstrans	O	A. van den Hende I
1720-21	Merendree	ciborie	A	J. B. Buysens
1719-22	Zelzate	wierookvat en scheepje	G	Augustin Segaert d.o.
	Assenede	wierookvat en scheepje		
	Adegem	wierookvat		W
<u>1721</u>	Adegem	wierookscheepje		I
<u>1721</u>	Waterland-Oudeman	reliëkhamer		I
1722-26	Kluizen	kelk	G	Augustin Segaert d.j.
<u>1723</u>	Vinderhoute	ampullen	G	Jacobus Schanfeler I
1724-26	Eeklo	wierookvat en scheepje	B	Jan Beaucourt
<u>1725</u>	Bentille	S monstrans	B	Adriaan Pierins d. j. I
± 1725	Hansbeke	S monstrans	O	«G. H.»
<u>1726</u>	Feklo	chrismatorium	B	I
1729-30	Sleidinge	wierookvat en scheepje	G	Joannes van Sychem
<u>1731</u>	Eeklo	S monstrans	B	Jacobus de Langhe I
<u>1731-32</u>	Bentille	kelk	B	I
<u>1732</u>	Sint-Kruis-Winkel	kruisreliëkhouder		I
<u>1734</u>	Eeklo	processiekruis		I

<u>1735</u>	Zelzate	kelk	U
1735-36	Kaprijke	kelk	B Joh. Hermans
<u>1737</u>	Oostwinkel	reliëkhamer	
(1738)	Evergem	reliëkhamer	G Johannes Willaëys
	Evergem	wierookscheepje	
± 1738	Hansbeke	missaalbeslag	
1738-39	Maldegem	schaal	B
1739-41	Kluizen	S monstrans	G Fr. Fraeys
<u>1740</u>	Hansbeke	kelk	G J. Smidts
	Sleidinge	staf van Sint-Joris	
	Ursel	S monstrans	
	Ursel	chrismatorium	
	Ursel	kruisreliëkhouder	
	Bentille	kruisreliëkhouder	
	Sint-Margriete	kruisreliëkhouder	
	Waterland-Oudeman	S monstrans	
	O. L. Vr.-ten-Doorn	S monstrans	M Hendrik Weynderickx
	Ertvelde	altaargarnituur	
	Wachtebeke	kelk	
	Wachtebeke	reliëkmonstrans	G Johannes Smidts
<u>1742</u>	Sleidinge	schaal	G Johannes Smidts
1744-45	Hansbeke	schaal en ampullen	G Michiel De Grave
<u>1745</u>	Hansbeke	wierookvat en scheepje	G Joannes van Erven
1745	Waarschoot	schaal en ampullen	G Michiel De Grave
(1745-46)	Ertvelde	wierookscheepje	G Pieter J. D. Longhehay
1746-48	Waarschoot	staf v. Sint-Ghislenus	G Michiel De Grave
<u>1746</u>	Ronsele	S monstrans	B François Rielandt
<u>1747</u>	Hansbeke	godslamp	
1747-48	Kaprijke	schaal	B Johannes Hermans
<u>1748</u>	Watervliet	kruisreliëkhouder	B François Rielandt
(1748)	Eeklo	kruisreliëkhouder	B François Rielandt
<u>1748</u>	Eeklo	reliëkhamer	B Jacobus de Langhe
<u>1750</u>	Sleidinge	missaalbeslag	
	Zomergem	missaalbeslag	
	Kluizen	kelk	
	Mariakerke	schaal	G Jacobus Schanfeler

	Aalter	S monstrans	(G)		
	Sint-Kruis-Winkel	S monstrans	(G)		
1751	Bassevelde	S monstrans	G	Michiel De Grave	I
<u>1751</u>	Waarschoot	missaalbeslag	G	Joh. Bapt. Willaeyts	I
1751	Zomergem	ampullen	G	Sim. Lud. Dellevaux	
1751	Boekhoute	osculatorium	G	Jacobus Schanfeler	
1752	Kaprijke	schrijn	B	Johannes Hermans	
<u>1753</u>	Bassevelde	kelk	G	Jacobus Schanfeler	I
1754	Zomergem	schaal	N	P. D. Van Goethem	I
<u>1754</u>	Zomergem	processiekruis			I
<u>1754</u>	Zomergem	lamp	G	Sim. Lud. Dellevaux	I
1754	Zelzate	kelk	G	Jacobus Schanfeler	
<u>1754</u>	Lovendegem	wierookvat			I
<u>1755</u>	Bassevelde	kruisreliëhouder			I
<u>1755</u>	Oosteeklo	S monstrans	G	Jacobus Schanfeler	I
<u>1755</u>	Ursel	pixis	B	Martinus Logghe	I
<u>1755</u>	Ursel	kelk			I
(1756)	Zomergem	kelk	A		I
1756	Merendree	wierookvat	E		
<u>1758</u>	Bassevelde	ciborie			I
1758	Kluizen	wierookvat en sloopje	G	Carel de Rynck	
1761	Aalter	kelk	G		
1761	Assenede	kelk	G	Michiel De Grave	
1762	Bassevelde	kwispel	A		
1763	Evergem	ciborie	O	A. van der Meersch (?)	W I
1763	Sleidinge	kelk	G	(Carel De Rynck)	
1763	Oosteeklo	kelk	G	Jacobus Schanfeler	
<u>1764</u>	Waterland-Oudeman	chrismatorium	G	A. I. Deraismes	I
1765	Maldegem	kelk	B	C. Benninck	I
1765	Oostwinkel	kruisreliëhouder	O	«heraldische arend»	
1766	Ronsele	kelk	G	P. I. Sauvage	
(1767)	Zelzate	pixis	G	Jo. Fr. Deprez	
1768	Sint-Laureins	ciborie	B	F. Rielandt of F. Lameire	
1769	Eeklo	kelk	B	C. Benninck	I
1769	Middelburg	kelk			
1769	Sleidinge	pixis	G	P. I. Dupret	

1770	Sleidinge	kruisreliëkhouder	G	Michiel De Grave
<u>1770</u>	Evergem	beslag van beeld		
1771	Evergem	kelk	G	J. B. Paulus
1771	Maldegem	kelk	B	C. Benninck
1771	Oosteeklo	kruisreliëkhouder	G	Michiel De Grave
1772	Vinderhoute	wierookvat en scheepje	G	J. B. Paulus
1772	Assenede	kwispel	G	
<u>1773</u>	Waterland-Oudeman	kelk		
1773	Assenede	missaal	G	
1773	Eeklo	missaal		
1774	Ertvelde	kelk	O	«heraldische arend»
1775	Ertvelde	kelk	O	«heraldische arend»
<u>1775</u>	Adegem	kelk	B	C. Benninck
	Hansbeke	chrismatorium		
	Boekhoute	reliëkhamer		
	Ertvelde	reliëkhamer		
	Middelburg	ciborie		
	Ronsele	kruisreliëkhouder		
	Assenede	2 ampullen		
	Evergem	missaalbeslag		
	Sint-Jan-in-Eremo	S monstrans	B	Pieter De Thieu
	Sleidinge	2 kandelaars	M	(Joseph) van Deuren
	Adegem	kelk	B	C. Benninck
	Adegem	kelk	(B)	(C. Benninck)
	Watervliet	S monstrans	B	C. Benninck
	Mariakerke	kelk	B	
1775-6	Sint-Jan-in-Eremo	reliëkhoofdje	B	Pieter De Thieu
1776	Oosteeklo	ciborie	G	P. C. Van der Stuyft
1776	Ertvelde	osculatorium	O	«heraldische arend»
1777	Ertvelde	processiekrUIS	O	«heraldische arend»
1778	Oostwinkel	S monstrans	O	
1777	Vinderhoute	processiekrUIS	G	J. B. Paulus
1777	Vinderhoute	kwispel	G	H. Demeere
1778-79	Vinderhoute	schaal en ampullen	G	P. I. Dupret
1779	Kluizen	chrismatorium	G	N. J. Viette
1779	Bassevelde	kelk	L	«CR»

<u>1781</u>	Oosteeklo	kelk	O	«heraldische arend»	I
1782	Eeklo	kelk	G	F. Devray	
1782	Assenede	kroon	G	B. L. Gyselynck	
1785	Lovendegem	kruisreliëhouder	G	B. L. Gyselynck	
1786	Ertvelde	schaal	O	«heraldische arend» 2° type	
1789	Waterland-Oudeman	ciborie	G	P. J. J. Tiberghien	
1790	Lovendegem	ciborie	G	Pieter Collée	
1790	Kluizen	kelk	A		
1790	Ertvelde	ampullen	G		
<u>1790</u>	Ertvelde	wierookvat	G	P. J. J. Tiberghien	I
1791	Ertvelde	S monstrans	G	P. J. J. Tiberghien	
(1795)	Zomergem	wierookvat	G	P. I. Dupret	
<u>1794</u>	Ertvelde	ciborie	C	P. J. J. Tiberghien	I
1797-1809	Sleidinge	S monstrans	(G)		

Onze oprechte dank aan de Bestendige Deputatie van Oostvlaanderen die welwillend volgende clichés in bruikleen gaf : 8, 9, 16, 18, herkomstig uit mijn bijdrage Het Edelsmeedwerk, t. a. p. : 7, 11, 21, uit de Catalogus Oostvlaanderen Vlagt te Middelburg in Zeeland (1952) ; 10, 13, 14, 17, 22, 23, 27 uit de Inventaris Kanton Kaprijke.

Negatieven Kon. Inst. v. h. Kunstpatrimonium : 7, 9, 11, 16, 18, 19, 21, 22, 24, 27. Provinciebestuur : 8, 10, 13, 14, 17, 23. Dhr. L. Haemers : 1, 2, 3, 4, 5, 6, 12, 15, 20, 25, 26, 28.

GODSDIENSTBEROERTEN TE EEKLO TIJDENS DE XVIe EEUW

Een paar auteurs hebben reeds terloops gewezen op de dramatische gebeurtenissen, die zich in de jaren 1566-67 te Eeklo afspeelden. (1).

Zij vergenoegden er zich mee enkele documenten in extenso weer te geven, zonder de omstandigheden en het verloop der gebeurtenissen te ontleden of te commentariëren.

De voortreffelijke studie van M. Delmotte heeft nochtans voldoende aangetoond, dat een studie der sociale aspecten van het Calvinisme in een stedelijke agglomeratie zoals Gent tot verrassende en volkomen nieuwe inzichten van het probleem heeft geleid en alleszins de moeite waard is om in extenso bestudeerd te worden. (2).

Het spreekt vanzelf, dat én wat de belangrijkheid én wat de omvang van het archief betreft, een vergelijking tussen beide steden, Gent en Eeklo, nauwelijks opgaat. Toch hebben wij het de moeite geacht, aan de hand der bewaarde bronnen, de weerslag van één zo belangrijk historisch gebeuren, als de beeldenstorm en wat er op volgde, in een tweederangsstadje, na te gaan.

Ons opzet zal tegelijk breder in de tijd uitvallen. Wij betrekken in onze studie eveneens de tweede Calvinistische opbloei (1578-1583), die zal uitlopen op de bijna totale ontvolking van Eeklo, eindigend omstreeks 1603.

DE BRONNEN

Gans deze studie is in hoofdzaak gesteund op drie reeksen bronnen, die zich alle in het Algemeen Rijksarchief te Brussel bevinden, maar waarvan voor het grootste deel afschriften bewaard zijn in het stedelijk archief van Eeklo.

-
- (1) Prof. Dr. J. VAN VLOTEN. *Nederlands Opstand tegen Spanje*. I, blz. 164. *Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis van Zeeuwsch-Vlaanderen*. III, blz. 59.
E. NEELEMANS. *Geschiedenis der Stad Eecloo*. I, blz. 40. Eeklo, Gent 1859.
- (2) M. DELMOTTE. *Sociale aspecten van het Calvinisme te Gent (1566-1567)*. Licentiaatsthesis 1959, Gent (In handschrift). Wij danken langs deze weg zeer hartelijk de heer Delmotte voor de bereidwillige inzage van zijn werk.

Het zijn allereerst de enquêtes uitgevoerd door de koninklijke commissarissen, Mr Jan van der Burgh en Mr François Courtewille, beiden raads-heren in de Raad van Vlaanderen. Zij zijn thans ondergebracht in het Fonds Raad van Beroerte. Volgens het inventaris van A. Jamees (3) vinden wij het relaas der gebeurtenissen te Eeklo terug onder nummer 75. Dit nummer vormt op zijn beurt slechts een gedeelte van een samengebonden register, namelijk van f° 58 tot 89v°, dat onder andere nummers, eveneens de verslagen bevat over Komen, Mesen en Dambrugge, Deinze met Petegem, Diksmuide, Veurne met Veurne-Ambacht en Gent. Het Eeklose deel, dat wij hier uitsluitend behandelen, is als volgt samengesteld :

1) Verantwoording van de magistraat, bestaande uit een bewerking van de vier vragen, hun door de commissarissen gesteld.

2) Een attestatie, waarbij bevestigd wordt, dat er pogingen in het werk gesteld werden om een beeldenstorm te beletten.

3) Een verslag over de zending van Joris Blondeel, stadsbode.

4) Een verslag van de baljuw over de wanordelijkheden te Eeklo tijdens de maanden juli en augustus 1566.

5) Een verslag over het getuigenverhoor der koninklijke commissarissen, opgemaakt op 13 oktober 1567, met de getuigenissen van Mathias Pasia, pastoor, Vincent Parisis fs Hermeus, Vincent Loete, kapelaan, Pieter Kervijn en de schepenen over de jaren 1565-1567 met aan het hoofd Daniel Savari, burgemeester, verder Vincent Heynault, Corneel Sanders, Jan Ryveel, Jacques Vrombault, Pieter de Meyere, Cornelis de Vuldere, Gillis van de Woestijne, Pieter de Coorebijtere, Jacques Cornelis, Pieter de Coninck, Frans Kervijn, Laureins Maes, Pieter Bucket en Sebastiaan Bayaert, schepenen en de baljuw François de Baets.

6) Het verslag van een informatie naar de vluchtelingen gehouden door dezelfde koninklijke commissarissen, opgemaakt op 26 april 1568, met getuigenverhoren van François de Baets, baljuw, Mathias Pasia, pastoor, Vincent Loete, kapelaan en Vincent Heynault, schepen.

Merken wij hier terloops op dat bedoelde documenten reeds in 1859 te Eeklo bekend waren en er integraal gecopiëerd zijn door de Eeklose vorser Edward van Damme-Bernier. Wij hebben deze copij (4) op het origineel gecollationeerd en er slechts enkele onbeduidende fouten in aangetroffen.

Een tweede belangrijke reeks documenten vormen de Confiscatiereningen, eveneens te Brussel bewaard, in het fonds Rekenkamer. Het

(3) A. JAMEES. Inventaris van het Archief van de Raad van Beroerte. Brussel 1958.

(4) Stadsarchief Eeklo, nr. 2172.

was namelijk zo, dat de bezittingen der Calvinisten in principe aangeslagen werden en de inkomsten ervan ten goede kwamen aan de staatskas. Wat de eerste periode van ons onderzoek betreft, beschikken wij voor de *roerende goederen* onder nummer 18801 over de tweede rekening van Loys van Havre, aangesteld als ontvanger der confiscaties op 7 april 1568, voor de kwartieren van Brugge, het Brugse Vrije, Oudenburg, Nieuwpoort, Veurne en Veurne-Ambacht, Hondschote en Tielt. Verder zijn er de gedetailleerde rekeningen der *onroerende goederen*, onder de nummers 18802, 1172 en 18803, die respectievelijk handelen over de inkomsten der jaren 1568-69, 1571-72 en 1574-75. Naast de namen der vroegere eigenaars geven zij eveneens de namen der huurders aan en de aard der bezittingen met de jaarlijkse opbrengst in carolusgulden.

Buitengewoon interessant is de verzamelstaat onder nummer 1173, die ons de waarde der roerende goederen en de jaarlijkse opbrengst der onroerende opgeeft voor de ganse periode 1568-75 en dit voor alle geconfisqueerden.

Het nummer 18802, werd wat Eeklo betreft, eveneens in 1859 ter plaatse gecopieerd.

Na 1583 beschikken wij over dergelijke rekeningen onder de nummers 18804 (1585), 1174 (1586), 18805 (1587), 18806 (1588-89), 18808 (1592-93), 18810 (1597-99), 18811 (1600-1601), 18812 (1602-03) en 18813 (1607).

Een derde doorlopende bron vormen de *stadsrekeningen*, eveneens te Brussel, fonds Rekenkamer, maar in afschrift te Eeklo bewaard. ⁽⁵⁾. De periode die ons hier interesseert 1566-87 behelst de nummers 34490 tot en met 34508, hetzij 19 rekeningen.

Als voornaamste verhalende bron geldt voor de eerste periode M. VAN VAERNEWIJCK, *Van die Beroerlicke Tijden in die Nederlanden en voornamelijk in Ghendt (1566-1568)* en voor de tweede en derde periode : B. DE JONGHE, *Gendtsche Geschiedenissen ofte Chronijcke van de be-roerten en ketterije binnen en omtrent de stad Gend sedert het jaer 1566 tot het jaer 1585*.

(5) Stadsarchief Eeklo : nrs 561 (Stadsrekeningen 1560-1570, 10 kohieren).
562 (Stadsrekeningen 1570-1577, 7 kohieren).
563 (Stadsrekeningen 1577-1587, 7 kohieren).

I. — DE EERSTE GODSDIENSTBEROERTEN (1566-1568)

1. DE HAGEPREKEN.

(juli-augustus 1566)

a. *Chronologie en aantal toehoorders.*

De eerste hagepreek van enig belang in de Nederlanden werd gehouden buiten de Antwerpse stadsmuren op 13 juni 1566 ⁽⁶⁾. 's Anderen daags had een dergelijke predikatie plaats te Oudenaarde ⁽⁷⁾ en kort daarop kwam Gent aan de beurt. Hier reeds waren talrijke Eeklonars aanwezig. ⁽⁸⁾.

Niet lang daarna werd de eerste hagepreek te Eeklo zelf gehouden. De getuigen, een jaar na de gebeurtenissen hierover ondervraagd, spraken mekaar tegen wat de aanvangsdatum betreft. Vincent Parisis fs Hermeus, 80 jaar oud, tevoren baljuw, schout en verscheidene malen schepen, plaatst de eerste hagepreek te Eeklo «environ la St Jehan en juing lxvi» (24 juni 1566) ⁽⁹⁾. Dit schijnt wel wat vroeg te zijn, want hij is de enige getuige, die spreekt over de maand juni, terwijl de pastoor Mattheus Pasia, met grote stelligheid verklaart dat het op 11 juli was ⁽¹⁰⁾, en de baljuw François de Baets gewaagt zelfs van 15 juli ⁽¹¹⁾. Nog andere getuigen zijn vager in hun uitlatingen en spreken van begin juli 1566.

Wat de plaats betreft is er meer overeenstemming in de getuigenissen. Al de autochtone Eeklonars kunnen heel precies twee plaatsen aanwijzen, waar de eerste hagepreken plaatsvonden. Een eerste nabij het houten kruis langs de Antwerpse heerweg op het Oostveld «ontrent een derde van

(6) H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming te Brugge*, blz. 41.

(7) H. Q. JANSSEN. *a.w.* blz. 251.

(8) M. VAN VAERNEWIJCK. *Van die Beroerlicke Tijden in die Nederlanden en voornamelijk in Ghendt.* (1566-1568) I, blz. 29-32. Gent, 1874, 5 delen in -8°. Uitgegeven door Fr. Van der Haeghen, in Maatschappij der Vlaamsche bibliophilen 4e reeks, nr 1.

(9) ARA-RB 75, f° 71 r°. Gebruikte sigels :

ARA : Algemeen Rijksarchief Brussel.

— RB : Raad van Beroerte.

— RK : Rckenkamer.

RAG : Rijksarchief Gent.

— RVI : Raad van Vlaanderen.

— O : Oudburg.

SAE : Stadsarchief Eeklo.

(10) ARA-RB 75 f° 68 r°.

(11) *ibid.* f° 67 r°.

een mile (± 2 km) van der caucie van Eecloo» (12), en een volgende «en ung lieu nommée le moercant entre Eecloo et Waarschoot» (13).

Alleen de pastoor, die een vreemdeling is en slechts met kerstmis 1565 alhier benoemd werd, verklaart «avoir bonne mémoire que la première presche quy se faisoit par les sectaires, en la dicte ville, fuist l'unziesme de juillet lxvi, du soir bien tard, comme à ix ou dix heures, peu hors de la ville d'Eecloo, sans scavoir précisément déclarer le dict lieu, par ce qu'il n'est natif de ce quartier de flandre». (14).

Vermelden wij hier terloops dat Eeklo tot 1559 behoorde tot het oude bisdom Doornik, maar sinds de oprichting der nieuwe bisdommen ressorteerde onder het Bisdom Brugge, dekenij Aardenburg. Curtius, de eerste Brugse bisschop was er pas in oktober 1562 geïnstalleerd. (15).

Eenstemmigheid eveneens in de schatting van het aantal toehoorders, dat 500 à 700 bedroeg. Nemen wij hierbij in overweging dat het gezamenlijk inwoneraantal der heerlijkheden Eeklo en Lembeke 6000 bedroeg, vrouwen en kinderen medegerekend (16), dan kunnen wij de opkomst zeer hoog noemen, hoewel wij er onmiddellijk dienen aan toe te voegen, dat de toehoorders eveneens uit de omliggende dorpen gerecruteerd werden, nog aangevuld met Gentse militanten, die de reizende predikanten op hun tochten vergezelden. Inderdaad specifiek Eeklose predikanten waren er eigenlijk niet. Als voornaamste veldpredikers die te Eeklo optraden, noemt de pastoor : *Broeder Joos*, een apostaat, *Hermannus Modet* (eigenlijk Herman Strijker, afkomstig van Zwolle) eveneens apostaat en een der voornaamste predikanten van Vlaanderen, die o.a. predikte te Oudenaarde, Gent, Deinze en Antwerpen (17), verder *Pieter Carpentier*, afkomstig uit het Westkwartier, *Mr Joris Wibbo*, uit de omstreken van Tielt, waar hij schoolmeester was. Tenslotte *Loys Savary*, apostaat, monnik van een Brugse bedelorde en *Loys de Voghele*, eveneens apostaat, beide laatsten afkomstig van Eeklo. (18).

Veel van de toehoorders waren met pieken en staven bewapend, om zich tegen een eventueel ingrijpen der autoriteiten te beschermen. In een felle taal, met directe vat op de toehoorders, hekelden deze predikanten bepaalde mistoestanden in de kerk of dreven de spot met de liturgische han-

(12) *ibid.* f° 67 r°.

(13) *ibid.* f° 71 r°.

(14) *ibid.* f° 68 r°.

(15) Dr. M. DIERICKX. *De oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II 1559-1570*. Antwerpen, Utrecht, 1950. blz. 145.

(16) AG-RVI Correspondentie, nr 33.

(17) H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming te Brugge*, blz. 251.

(18) ARA-RB 75, f° 68 v°.

delingen bij het toedienen der sacramenten «ende blameerden somtijds, in haer sermoenen, die maniere vanden doop, die wij huseren, zegghende dat ons priesters met de kinderen staen ende jonghelueren, steken haer vingheren in der kinderen hooren, speecselen ende zeeveren daer up, cruusen ende zeynen, zalven zauten ende strijcken, bezweeren den duvel daer uut, als oft de moeder eenen duvel ix maenden in haren lichame ghedreghen hadde, welcke ceremoniën ende supersticiën die heylighe apostelen niet ghedaen en hebben». (39).

Deze «nieuwe religie», zoals het Calvinisme door de tijdgenoten algemeen genoemd werd, schoot vooral wortel bij het arbeidersproletariaat der industriële centra. Dit waren in de eerste plaats de draperiestadjes van het Westkwartier : Kassel, Hondschote, St-Winnoksbergen, Veurne en Ieper van waaruit de beweging oversloeg naar Antwerpen om dan langs Gent om, evenzo de Oostvlaamse textielstadjes te bereiken : de tapijseriecentra Oudenaarde en Ronse en de draperiestadjes Deinze en Eeklo.

Na de hagepreken op het Oostveld en de Pokmoere won het Calvinisme voortdurend veld te Eeklo. Tijdens de maand juli 1566 namen de predikaties voortdurend in aantal toe, terwijl men steeds dichter bij de eigenlijke stadskern naderde. Dit was des te gemakkelijker omdat Eeklo een «onbesloten» stad was d.w.z. onvoorzien van verdedigingswerken.

Einde juli preekte men reeds op de markt (20), daarna op het kerkhof — toen nog rond de kerk — en tenslotte door een eerder toevallige oorzaak op 9 augustus in de kerk zelf, doch daarover willen wij het in een volgend hoofdstuk uitvoeriger hebben.

b. *Houding van de magistraat.*

Hoewel de magistraat in oktober 1567, een jaar na de feiten, zijn uiterste best zal doen, om de door hem getroffen maatregelen tijdens de beroerten, in een zo gunstig mogelijk daglicht te stellen, toch bewijst de ontleding der getuigenissen bijna het tegenovergestelde. Er is weinig krachtadigheid en meestal een schuldige nalatigheid vast te stellen bij het beugelen der hagepreken en de ongeregeldheden, die er op volgen. Dit is door meerdere factoren te verklaren.

Vooreerst waren er verschillende gezagdragers, die openlijk of in het geheim de nieuwe leer aankleefden. Een van de meest vooraanstaande personaliteiten was *Jan Lippens fs Jan*, tevoren burgemeester (1558-59) en tweemaal schepen (21), die de veldpredikanten naar Eeklo gebracht had. Verder was er nog zijn collega, *meester Bertelmeus de Vulder*, chirurgijn,

(19) M. VAN VAERNEWIJCK, *a.w.*, I, blz. 29.

(20) ARA-RB 75, f° 71 r°.

(21) Zie Bijlage I.

viermaal burgemeester en tweemaal schepen, een zeer invloedrijk en bekwaam leider. *Jan Bezoete*, schepen van het lopende jaar 1565-66, die volgens het getuigenis van de pastoor geweest was «à la presche avecq tous ses enffans, n'ayant les Pasques derniers, esté à confesse, ne receu le St Sacrement». (22).

Ook de huidige burgemeester *Joris Kervijn* was «au commencement esté deux ou trois fois à la presche» (23). Wat dan te zeggen van *Cornelis Sanders*, eerste schepen van het lopende jaar 1566-67, die als wezenvoogd een huis verhuurd had aan een bekende ketter, naar de predikaties was geweest en op 5 november 1569, in zijn 69e jaar nog samenleefde met zijn meid, van wie het algemeen bekend was, dat zij «zeere gheinfecteert ende suspect es vander nyeuwer Religie». (24). Tot dan toe had deze man het klaargespeeld, niet alleen de dans der nochtans strenge repressie te ontspringen, maar stelde hij zelfs zijn kandidatuur voor het openstaande baljuwschap. Men ziet, de beste verdediging ligt steeds in de aanval!

Enigszins ten onrechte werd eveneens *Niklaas Hullebusch*, waard uit «De Zwaan», de belangrijkste afspanning uit die tijd en schepen voor het jaar 1567-68 in beschuldiging gesteld. De pastoor zegt van hem hoe hij met eigen ogen gezien had, dat hij enkele protestantse ministers geloogd had, «ayant aussy (comme le bruiet est) au commencement quelle fois à la presche»; (25). Wij weten ondertussen wel wat geruchten waard zijn en bij *Niklaas Hullebusch* logeerden hetzelfde jaar eveneens de paters terminarissen (26), zodat wij terecht mogen veronderstellen dat onze hotelier voor al zijn cliënten zorgde, zonder al te veel op hun geloofsovertuiging te letten.

De schout *Gillis Diserin* ging ook niet vrijuit. Hij werd beschuldigd onderdak verleend te hebben aan de predikant *Hermannus Modet*. (27).

Tenslotte was er nog de stadshode *Joris Blondeel*, een algemeen bekende ketter, of zoals de pastoor zegt «notoirement sectaire» (28). Op last van de schepenen was hij op 2 juli 1566 met een geheime boodschap naar

(22) ARA-RB 75, f° 70 r°.

(23) Zie Bijlage I. De Eeklose magistraat, die bestond uit een burgemeester, zes schepenen voor Eeklo en drie voor Lembeke, werd in de XVIe eeuw jaarlijks vernieuwd begin september.

(24) RAG-RVI. Correspondentie, 5 november 1569.

(25) ARA-RB 75, f° 70r°

(26) «Item Nicolaes Hullebusch weert jnde zwaene ter cause van tzijnen huuse gheloovert ende den cost ghegheven hebben de predicanten ende terminarissen van (den) augustijnen en (de) van onser vrouwen broeders van Brugghe van eenen jaere ghevalen alder helegghen xv^clxv de somme van xxxvi lb. p.» ARA-RK 54490.

(27) ARA-RB 75, f° 70v°.

(28) *ibid.*

de Raad van Vlaanderen te Gent gestuurd. Men wilde namelijk een afdoend antwoord krijgen op de vraag, welke maatregelen men moest treffen, ingeval er te Eeklo hagepreken zouden plaats grijpen. Er werd evenwel geen duidelijk antwoord gegeven en «metter tijt zouden men antwoorde schrijven» (29).

Wat nu de toenmalige baljuw, *François de Baets* betreft, op 18 oktober 1567, een jaar na de feiten, wil hij zijn handelwijze als volgt rechtvaardigen : «dat ic als bailliu v(er)nemende ende mij de wete ghedaen zijnde als dat men up den xv^m hoyemaent (juli) xv^clxvi een groote v(er)-gaderinghe van volcke was bij thaute Cruuse wezen(de) ontrent een derde van een mile vand(er) caucie van Eecloo, en aldaer een predicant was preken(de) ghenaempt Pieter Carpentier, ben daerwaerts ghegaen in meeninghe den zelven tondervraghen uut wiens auctoriteyt ende bij wiens laste hij de zelve vergaderinghe was doende, ende ooc om den zelven te kennene. Aldaer commende hebbe aldaer ghezien ontrent tusschen den vi of vii hondert personen, mets gaders de vremdelinghen ende alzoe hij bailliu in meeninghe zijnde hem an te spreken, soe heeft hem ghezien een vrouwe persoon roupende : eylassen, de bailliu es hier. Mits dien eenen grooten deel vliende ende wech lopende ende zom roupende : slaet doot in zulcker wijs, dat mits dien de predicatie cesseerde te dier tijt.» (30). Dit mocht dan al zeer heldhaftig klinken. De pastoor beweerde in zijn getuigenis, dat de predikaties gemakkelijk hadden belet kunnen worden, indien de baljuw 30 à 40 vastberaden mannen met zich meegenomen had «et ne scait pour quelle raison ilz ne l'ont point faict» (31). Samen met de schout Gillis Diserin, zal hij voor deze schuldige nalatigheid uit zijn ambt ontheven worden. Op 1 september 1570 bevinden beiden zich nog steeds in gevangenschap, waar zij hun verzoening met de Kerk, zo dit al nodig bleek, wilden afsmeken. (32).

Een paar getuigen zijn er wel, die beklemtonen dat de volkstoeloop zo groot was, dat het onmogelijk bleek voor de magistraat, de preken te verhinderen. Dit zegt o.a. Vincent Loete, kapelaan van de parochiekerk (33) en Pieter Kervijn. (34).

De schepenen van het voorbije jaar 1565-66, waarin de beroerten plaatsvonden, zijn eveneens zeer voorzichtig in hun bewoordingen. Daniel Savari, 66 jaar, burgemeester van Eeklo en zijn collega's schepenen, onder-

(29) *ibid.* f° 66r°.

(30) *ibid.* f° 67r°.

(31) *ibid.* f° 69v°.

(32) RAG-RVI, Corr. nr 38, blz. 155.

(33) ARA-RB 75, f° 74r°.

(34) *ibid.* f° 75r°.

vraagd betreffende eventuele intimidatiepogingen, ontkennen ten stelligste het bestaan ervan, terwijl schepen Vincent Heynault uitdrukkelijk bevestigt dat het college machteloos stond «pour la grande multitude des sectaires et petit nombre des catholicques» (35). Alle schepenen benadrukken vooral dit laatste punt, waarschijnlijk om hun gebrek aan krachtdadigheid te verdoezelen.

Besluit : De magistraat van Eeklo werd in zijn optreden tegen de hagepreken door tweeërlei factoren geremd : gebrek aan eensgezindheid binnen het college zelf en naar buiten uit de vijandige gezindheid van een belangrijk deel der openbare opinie.

c. *Houding van de bevolking.*

Verschillende Eeklonars hadden reeds begin juli de hagepreken bijgewoond buiten de Peterseliepoort te Gent, (36). Hierdoor staken zij hun calvinistische sympathieën noch onder stoelen of banken. Wanneer kort daarop de eerste hagepreek te Eeklo zelf plaats vindt, zijn er minimum 600 toehoorders aanwezig. Verliezen wij hierbij niet uit het oog dat aanvankelijk de doodstraf stond op het bijwonen der hagepreken, zodat slechts de heel moedigen en dan nog zwaar bewapend, aanwezig waren.

De recrutering gebeurde niet slechts uit de armste lagen der bevolking, die bij een eventuele omverwerping van het bestaande gezag toch niets te verliezen hadden, zij had ook vat op de betere stand. In een afzonderlijk hoofdstuk zullen wij de sociale standing der Eeklose calvinisten belichten.

Wat er ook van zij, verschillende getuigen verklaren eensgezind dat er slechts een kleine minderheid vastberaden katholieken bestond tegenover een grote meerderheid der bevolking, waarvan op zijn minst kon gezegd worden dat zij niet vijandig stond tegenover de verspreiding van de nieuwe leer. (37).

d) *Onbetrouwbaarheid der schuttersgilden.*

Als kleine onbesloten stad, bezat Eeklo geen stedelijke militie, zoals te Gent gerecrueteerd uit de diverse stedelijke ambachten. Alleen de hand- en voetboogschutters gegroepeerd in de St-Sebastiaan en St-Joris-

(35) *ibid.* f° 77v°.

(36) M. VAN VAERNEWIJCK. *a.w.* I, blz. 29.

(37) « le nombre des sectaires estoit fort grand », f° 77r°.

« la grande multitude des sectaires et petit nombre des catholicques », f° 77r°.

« le grand nombre des sectaires menachans les catholicques », f° 78r°.

« les dictz sectaires estans les plus forts », f° 78r°.

« le nombre estoit sy grand, qu'ils estoient les plus fortz ».

« Les dictz sectaires estoit en fort grande quantité et les plus forts de la ville ménachotent publicquement d'en chasser les catholicques » f° 79v°.

gilden vormden een soort vrijwillige militie, op wie de stad in tijd van nood beroep kon doen.

Vincent Parisis verklaarde dat de gildebroeders geen gezworen ambacht vormden, dat zij slechts eenmaal per jaar bijeenkwamen om de gaai te schieten, «y joint que la plus part d'iceulx estoient suspectz et favoris de la dicte secte, comme aussi estoient la plus grand part des dits métiers sermentez, de sorte que le dict Magistrat ne devoit attendre de eulx aucun secours». (38). Hetzelfde bevestigde Pieter Kervijn. (39).

Het was dus zonder meer duidelijk, dat het katholieke deel van de magistraat, samen met de pastoor, volkomen geïsoleerd, in een defensieve positie teruggedrongen werd.

2. DE EIGENLIJKE BEROERTEN.

(9 augustus 1566 - februari 1567).

Op vrijdag 9 augustus 1566 kwam een belangrijke groep calvinisten met hun predikanten vanuit Gent, te Eeklo aan, op doortocht naar Brugge. Zij werden er door hun geloofsgenoten op een maaltijd met hesp en varkensvlees onthaald, hoewel het een vrijdag was. «Zij en waren som niet rijke diet deden, maar tscheen dat zij rijke ghenouch waren om haer spijsen up eenen onbehoorlicken dach te mesbruuckene tot een groot schandael van vele christen meinschen». Aldus de kroniekschrijver Marcus van Vaernewijck. (40). Op die dag weerklonk eveneens de kreet «Vive le Geux» door de Eeklose straten. (41).

Het toeval wilde nu dat er op dat moment een plotse regenbui opstak. De predikanten en hun gevolg trokken hierop de kerk binnen en begonnen daar te prediken.

De pastoor beschouwde de kerk als geprofaneerd en wilde er geen mis meer in lezen. 's Anderen daags reeds vertrok een afvaardiging van de stedelijke magistraat naar Brugge om de bisschop van het gebeurde in kennis te stellen en zijn advies hieromtrent in te winnen. (42). Heel Iaco-

(38) ARA-RB 75, f° 72r°.

(39) *ibid.* f° 76v°.

(40) M. VAN VAERNEWIJCK, *a.w.* I, blz. 55.

(41) ARA-RB 75, f° 60r°.

(42) «Upden xⁿ en(de) andere daghen van ougst xv^{cl}xvj so waeren Franchois de Baedts, bailliu en(de) Sebastiaen Bayaert scepenen binder stede van Brugghe bij E.heeren mijn heeren den biscop en(de) den officiael ter causen en(de) omme de predicatie binder Kercke deser stede ghedaen bij den onghewoene predicanten commende ghestoect en(de) ghestaect van Ghendt ghemerct dat den pastor was sustinerende dat de Kercke ter causen vanden was in exces en(de) dat hij dien volghende nyet en begheerde te celebreren noch messe te doene inde zelve prochie Kercke en(de) brochten met hemlieden beslooten lettren van mijn(en) voorn. heere den bisschop.» ARA-RK 34490, f° 32v°.

nisch besluit Marcus van Vaernewijck : «Maer vele van Eecloo en waren niet messelic ende hadden wel tevreden gheweest, dat men daar nemmermeer messe ghedaen en hadde». (43).

Op de terugtocht naar Gent trokken vele Eeklonars mee. Ondertussen brak op 10 augustus 1566 vanuit het Westkwartier de eigenlijke beeldenstorm los. (44).

Wanneer hij op 22 augustus naar Gent overslaat, is het evident dat Eeklo er de weerslag zal van ondervinden. Op 23 augustus bevond zich een talrijke menigte voor het klooster der Grauwzusters van O. L. Vrouw ten Doorn in de Zuidmoerstraat. Sommigen waren op de muren geklauterd en anderen bevonden zich reeds op de binnenkoer met het klaarblijkelijk inzicht het klooster binnen te dringen en te plunderen. (45). Op dit moment verscheen de haljuw, die er in gelukte de menigte uit mekaar te drijven en te verstrooien. Ook bij de parochiekerk hadden opstootjes plaats. De voornaamste aspirant-beeldstormers waren : Gerard Teerlinck, Adriaan van den Torre, Michiel de Clerck, Gillis de Schildere, een metselaar bijgenaamd Bollemoes, Joris Goethals en Adriaan de Clercq, deze laatsten afkomstig van Lembeke. Alleen op het kerkhof werden een St-Jorisbeeld en een paar andere beelden verwoest. (46).

Een paar weken later, op 5 september 1566, trok een veldpredikant door Eeklo. Toevallig zag hij daar nog een kruisbeeld rechtop staan «ende sprack tot zijn medeghesellen : wat gheck hancht daer? Weerpt hem af. Dwelc zijn medepleghers terstont ghedaen hebben met die andere cruysen die up tkeerchhof stonden ; want de zulcke en moghen ooc gheen cruysen gheluchten». (47).

Dat er van geen echte beeldenstorm te Eeklo sprake is geweest, wordt nog eens uitdrukkelijk bevestigd door een ambtelijk schrijven van de magistraat aan de Raad van Vlaanderen in dato 23 juni 1569. (48).

Er waren evenwel voorzorgsmaatregelen getroffen. Verwittigd van het komend gevaar, door de schepenen van het Brugse Vrije, hadden enkele vurige katholieken onder leiding van kerkmeester Arnout Bruusterman, besloten de juwelen en kostbare ornamenten in veiligheid te brengen. Het kerkgebouw zelf werd gesloten voor de eredienst. (49). Samen met het optreden van de haljuw was dit een beslissende factor in de feitelijke mislukking van de beeldenstorm.

(43) M. VAN VAERNEWIJCK, *a.w.* I. blz. 55

(44) M. DELMOTTE, *a.w.*

(45) ARA-RB 75, f° 67r°.

(46) *ibid.* f° 75v°, 69v°.

(47) M. VAN VAERNEWIJCK, *a.w.* I. blz. 244.

(48) RAG-RVI Correspondentie 37, blz. 27.

(49) ARA-RK 34490, f° 33r°.

Toch hadden de hervormden nog steeds de wind in de zeilen. Reeds waren een viertal kinderen binnen de stad geboren «die men nyet en begherde kersten te doene naer de costume van onse moedre de heleghe Kersten Kercke maer bijden ministers ende andere onghoorlofde personen». (50).

Thans konden de predikaties ongehinderd plaats vinden op de markt en op het kerkhof. Later hadden zij veelal plaats ten westen van de stad op het erf van een pottenbakker, genaamd Jacob de Potbackere. (51).

Ondertussen wordt de volledige Eeklose magistraat, samen met de stadsklerk Jan Yman te Brugge ontboden bij graaf Egmont, om verslag uit te brengen over de toestand ter plaatse. In een manifest, gericht aan het stadsbestuur en ondertekend door meer dan 100 Eeklose calvinisten, hadden deze laatsten het aftreden van de wethouders geëist. De besprekingen te Brugge duurden van 26 tot 30 september. (52).

Wanneer de Eeklose hervormden vernamen dat hun geloofsgenoten te Gent op 10 oktober 1566 een tempel opgericht hadden buiten de Brugse Poort (53), was dit voor hen een spoorslag om hetzelfde te proberen te Eeklo.

Ondanks de tegenstand van de magistraat, kwam de tempel er toch rond half november op de Brugse straat, tussen Eeklo en Raveschoot. Het was de laatste fase in de volledige ontplooiing en vrije uitoefening der «nieuwe religie». Naast de zon- en feestdagen, werd er eveneens op donderdag, marktday te Eeklo, gepreekt. (54).

Alles liep gesmeerd voor de hervormden tot 5 februari 1567, datum waarop Egmont in hoogsteigen persoon te Eeklo verscheen. (55). De Calvinistische leiders Jan Lippens fs Jan, Mr Bertelmeus de Vuldre, Katelijne de Crekele en Gelein Coppens werden op het stadhuis ontboden. In het bijzijn der wethouders vroeg de goeverneur-generaal hun, waarom zij nog hun predikaties voortzetten, wyl zij toch bij monde van de magistraat bevel hadden gekregen daarmee op te houden. Waarop de hervormden antwoordden dat zij van geen enkel verbod afwisten. Zij toonden hem zelfs een geschreven toelating van de heer van Backerzele, zijn stadhouder.

(50) *ibid.*

(51) ARA-RB 75, f° 75r°.

(52) ARA-RK 34490, f° 12v°.

(53) M. DELMOTTE *a.w.* blz. 349.

(54) «lesdicts sectaires preschirent bien deux mois principalemetn les festes et dimensches et aussy souventeffois le joedy, jour de marchié au dict Eecloo», ARA-RB 75, f° 73r°.

(55) «Item ghepresenteert mijn(en) heere den prince van Gavre, gouverneur vanden lande ende graefsece van Vlaendren, Arthoys, enz. hier binder stede wesende xxiiii stede kannen wijns...» ARA-RK 34491, f° 13r°; ARA-RB 75, f° 81r°.

Hierop sprak Egmont deze historische woorden uit, die meteen de lotsbestemming der hervormden bezegelden : «Comment messieurs vous obeyssez plus au serviteur que au maistre?» En zich speciaal tot hen richtend voegde hij er aan toe : «Baljuw, ik zal hier honderd ruiters laten».

Naderhand had er slechts een predikatie meer plaats : op 16 februari 1567. Kort daarop werd de tempel gesloopt. De repressie was ingezet!

Het mag ondertussen wel een bittere ironie van het lot genoemd worden, dat een figuur als Egmont, die in zijn functie van gouverneur-generaal van Vlaanderen, de hervorming overal de kop had ingedrukt, een jaar later, zelf het schavot zou dienen te beklimmen, beticht van schuldige nalatigheid in het uitoefenen van zijn bediening.

3. DE REPRESSIE

a. *Aankomst van Egmont's troepen en eerste razzia's. (februari-juni 1567).*

Zoals wij hoger zegden liet Egmont na zijn bezoek op 5 februari 1567, 100 man van zijn bereden gendarmerie, de befaamde «roorocks»⁽⁵⁶⁾ als een versterkte politiemacht achter. Andere inlandse troepen werden kort daarop ter aflossing gestuurd o.a. troepen van kapitein Destambruges en een vendel voetknechten van Kapitein dela Mote.⁽⁵⁷⁾

Begin april 1567 reisde baljuw Frans de Baets met de stadsklerk Filiep Ysembaert naar Brussel om graaf Egmont in te lichten, dat de hervormden allerminst van plan waren hun activiteiten te staken. Na 10 dagen brachten beide ambtenaren het formeel verbod van elke uitoefening van de hervormde godsdienst met zich mee.⁽⁵⁸⁾ Wanneer ook deze boodschap genegeerd werd, konden krachtiger maatregelen niet langer meer uitblijven.

Inderdaad einde mei verschenen de «roorocks» vanuit Gent opnieuw te Eeklo, vergezeld van Geraard Rijm, baljuw van St-Pieters : 4 man werden in een nachtelijke razzia aangehouden, waaronder de twee schoolmeesters Jan de Spieghele en Jan van der Muelen. Deze laatste zal een maand later te Eeklo gehangen worden. Onder de hervormingsgezinden brak een ware paniek uit : «Ende daer lieper wel xx wech van de principale van Eecloo : dese vluchten compasselicker dan noynt de Valdoysen ; in haer hemden baervoets ende blootshoofts, ende doken alzoo int cooren. Ander waren zoo vande vreesse wechghedreven dat zij bij der nacht wel vijf of zes mijlen wechs vluchteden, vreesende dat haer die peerden achterhaelt zouden hebben. Zij waren beancxt totter doot toe ; want die roode

(56) roorockx = rode rokken, aldus genaamd naar hun militaire kledij.

(57) ARA-RK 34491, f° 13r°, 14r°.

(58) ARA-RK 34491, f° 28r°.

rocx slougher ter middernacht haer trompetten, ende maecten zulck gheschal met die husen open te smijten, dat zij al die voghelen uut haer nesten verjaechden. Sommighe meenen, dat dit willens gheschiede, om dat die ander vluchten zouden. Zij waren beticht, dat zij, ten ontbieden, van die van Axele, ter bewaernesse van haren predicant tAxele ghecommen waren, int eerste als de veldpredicatie zeer floreerde». (59).

Een der voornaamste gevluchte leiders, Jan Lippens, werd in juli 1567, te Brugge opgespoord, blijkbaar zonder resultaat. (60).

Enkelen slaagden er zelfs in Engeland te bereiken. (61).

b. *De eerste terechtstelling te Eeklo op 28 juni 1567.*

Van Aksel uit reisde de beul of «hangman» op 28 juni naar Eeklo om een der gevangenen van de voorbije razzia, de schoolmeester, Jan van der Muelen, terecht te stellen. Uit vrees voor de komende repressie had hij aanvankelijk zijn weinige bezittingen te gelde gesteld en was gevlucht. Op aanraden van zijn geloofsgenoten was hij dan toch maar terug gekomen om in de nachtelijke razzia van einde mei aangehouden te worden. Als voornaamste beschuldiging werd hem ten laste gelegd, dat hij hervormde predikaties in zijn huis hield. Bijzonder interessant is het relaas van zijn ondervraging omdat zij een licht werpt op de gemoedsgesteltenis van een vurig aanhanger van de nieuwe leer en van de zedelijke moed, die hij in het aanschijn van de dood, voor zijn rechters opbracht. De man was kreupel aan handen en voeten «sonderlinghe in de handen, achterwaert ghecromt ende zeer mesmaect, ende placht een zeer schamel kindt te zijn». Op de vraag waarom hij aan de wet niet gehoorzaamd had, die hem verbood nog school te houden, «mits dat die kinderen in peryckel waren om met zijn quade leerlinghe bedorven te werden» antwoordde hij «dat hij anders gheen brootwinnynge en hadde, dan zijn schole te hauden; zij zaeghen hoe aerm een meinsche van handen en voeten dat hij was, niet ghestelt om zijn wijf ende cleene kinderkens anders den cost te moghen winnen, dan metter schole. Wilden zij hem onderhaut geven om hij te leven, hij wilde gheerne afstaen van schole te hauden; maer te moeten ghaen bedelen, ende de lieden lastich vallen, als hij met Godt en met eeren zijnen cost winnen mochte, en dochte hem niet expedient te zijne. Hij en wiste ooc niet, waerinne hij de kinderen bedarf, dan dat hij haer quade zeden afnam ende poochdese in Godts wet te instrueren, ende hem te leeren minnen ende ontziene.» Nog werd hem gevraagd

(59) M. VAN VAERNEWIJCK, *a.w.* II, blz. 277.

(60) A. C. DE SCHREVEL, *Troubles religieux du XVIe siècle au quartier de Bruges*. (1566-1568). Soc. d'Emul. de Bruges, 5e serie, dl. V, blz. 99.

(61) M. VAN VAERNEWIJCK, *a.w.* II, blz. 277.

waarom hij zijn pasgeboren kind niet liet dopen. Hierop vroeg hij : « of daer ooc eenighen ghestelden tijt toe stonde. » Op hun bevestigend antwoord, replikeerde hij : « hoe macht dan bij ghecommen zijn, dat Christus zelve xxxiii jaren audt was, als hij ghedoopt was. Niet min, up dat men niet zeggghen en zoude, dat hijt met de herdoopers hilde, zoo wilde hijt gheerne doen doopen, alzoot behoorde, in vlaemsche, zoo dat elc verstaen mochte, zoo die ministers deden, die daer ghepreeck hadden. » Op de vraag waarom hij eigenlijk de kerk schuwde en waarom hij er zijn kind niet wilde laten dopen, antwoordde hij : « hij en wist van de keercke gheen quaet te zeggghen, dan dattet een huus of ghestichte was ghelijck ander, van moortel en steen ende haut etc. ghemaect, ja daer men weercken in behoorde te doene, te weten dwoort Godts den volcke te vercondighen, Godt te bidden ende te dienen. »

« Zij spraken dat men zulcx daer dede. Hij zeyde neen ; men dede daer veel afgoderije met hauten ende steenen beelden ende andersins, meenden die messe ende thelich sacrament van den autare ; ende die daerof minister waren, die waren vul ghiericheyt ende vul boosheyt. » Verontwaardigd antwoordden de schepenen dat dit godslasterlijke woorden waren. Toch wilde hij er geen jota van terugnemen. « Hij sprack dat men in de zaken Godts behoorde Godt meer onderdanich te zijne dan de meinschen. » Vermits hij in zijn boosheid bleef volharden werd hij tot de strop veroordeeld. Laconisch besluit de geschiedschrijver : « Ende wart ghehanghen als een vledermuus an eenen boom alzo men ghaet van Eecloo naer Raveschoot. Godt hebbe zijn ziele, waer voren ic zeer vrees ». ⁽⁶²⁾.

In het verhoor van Jan van der Muelen vinden wij de voornaamste stellingen der hervormde leer terug : een rechtstreeks beroep op het goddelijk leergezag, zonder de tussenkomst van de Kerk, die als instelling niet aanvaard wordt, het verwerpen van de beeldenverering en de algemene grief tegen de onwaardigheid van sommige priesters, met een ondertoon van sympathie voor de wederdopers.

c. Nieuwe bezetting door de «roorocx» op 3 juli 1567.

De terechtstelling van Jan van der Muelen had de gemoederen allerminst bedaard. Minder dan een week later, op 3 juli, rukken de «roorocx» met slaande trom opnieuw Eeklo binnen. Marcus van Vaerne-wijck, legt de schippers van de Koornlei, die het uitrukken van de troep naar Feklo bekeken, de tegenover mekaar staande opinies van de

(62) M. VAN VAERNEWIJCK. *a.w.* II, blz. 277.

man van de straat in de mond : « ziet daer de roof rocx, die tijden uut ter backynghe, om die lieden onghelijck te ghaen doene ; waer up ander andtwoorden, dat datte wel de schuld vande ghues was, in welc verdriet zij ons gebrocht hadden. Dander zeyden : die papen haddent ghedaen, ende waren de eerste cause van al dees roere ende verdriet. » (63).

Ondertussen werden er door de geestelijke overheid pogingen aangewend om de afgedwaalde schapen in de ware schaapstal terug te brengen. Vanwege de bisschop van Brugge werd er een licentiaat in de theologie gezonden, die een reeks sermoenen hield in de parochiekerk. De cyclus werd met een banket besloten, waarbij aanzaten de baljuw, de voorschepen en de kerkmeesters. Ook de deken van Aardenburg hield zijn normale jaarlijkse kerkvisitatie. (64).

d. *Eerste onderzoek door de koninklijke commissarissen 13-18 oktober 1567. Verantwoording van de Eeklose magistraat : officiële voorstelling der gebeurtenissen in tegenspraak met de feiten.*

Op 22 augustus 1567 hield de hertog van Alva zijn intocht te Brussel. Op 1 september werd reeds een afvaardiging van Eeklose schepenen door hem ontvangen om « sauvegarde », dit betekent vrijstelling van bezetting voor de stad te bekomen. (65). Zij werd toegestaan op voorwaarde dat het katholiek karakter van de stad gehandhaafd bleef.

Dit was reeds een verre aankondiging van een uiterst strenge repressie, die met de oprichting van de Raad van Beroerte pas goed zou op gang komen.

Op 13 oktober 1567 arriveerden te Eeklo de koninklijke commissarissen François Corteville en Jan van der Buerch met opdracht een grondig onderzoek in te stellen naar de troebelen van 1566 en de omstandigheden te bepalen, waarin deze hadden plaats gegrepen.

Hoewel zij door de schepenen op een overvloedig banket onthaald werden (67), toch moet hun verschijnen een stevig onbehagen bij de

(63) id. II, blz. 289.

(64) ARA-RK 34491, f° 15r°.

(65) M. VAN VAERNEWIJCK a.w. III, blz. 45.

« Vpden eersten ende andere daghen van September xv^c lxxvij, so waeren Pieter de Conynck, scepen(en) en(de) vincent yman Bij laste vand(er) wet te Bruussele o(m)me te v(er)cryghen saulvegarde van le ducqz de alva voor des(er) stede twelcke zijlied(en) mede brochten » ARA-RK 34491, f° 33v°.

(66) » Item ghepresenteert mijnen heere den commissaris Corteville hier bind(er) stede comende o(m)me te communiqueeren zekere(re) zaken met die vand(er) wet annopende de Religie met tbancket tsamen xxxiiii lb 17 s.p. » ARA-RK 34492, f° 11v°

magistraat verwekt hebben, die in eerste instantie verantwoordelijk gesteld werd voor de wanordelijkheden van het afgelopen jaar.

Betreffende vier essentiële punten moesten de schepenen zich verantwoorden :

1) Het toelaten van de hagepreken binnen de stad.

2) Het niet inroepen van de hulp der stadsmilities (neringen en schuttersgilden).

3) Het laten oprichten van een tempel.

4) Welke maatregelen er getroffen waren tegen de calvinistische ministers, schoolmeesters en andere aanstokers? (67)

Na het advies van Gentse rechtsgeleerden ingewonnen te hebben (68) wordt op het eerste punt toegegeven, dat een deel der inwoners besmet waren door de nieuwe leer. Voor de rest wordt de houding van de magistraat in een gunstig daglicht gesteld. Dat men alles zou gedaan hebben wat mogelijk was om de predikaties te beletten, werd, zoals wij reeds hoger gezien hebben, tegengesproken door het getuigenis van de pastoor, die een ingrijpen met 40 man voldoende vond, om de hagepreken te beletten. Dat de katholieke eredienst nauwelijks één dag onderbroken was, wordt eveneens tegengesproken door de feiten: vanaf 9 augustus tot op het einde der maand, vormden de calvinisten een aanvallende minderheid, die elke uiting van het katholiek geloofsleven onmogelijk maakte.

Het grootste deel van de verantwoording bestaat uit algemene beschouwingen en vage aantijgingen aan de hogere besturen, die door hun lakse houding mede verantwoordelijk werden gesteld voor de voorbije wanordelijkheden. In de gegeven omstandigheden kon er van een krachtdadige weerstand geen sprake zijn, aldus de wethouders.

Wat het tweede punt betreft: het aanwenden van de plaatselijke gilden, hier bevindt de magistraat zich kennelijk op glad ijs. Nadat al

(67) ARA-RB 75, f° 64r°.

E. NEELEMANS. *Geschiedenis der Stad Eecloo*, a.w. I, blz. 40-48.

(68) « Vpden xvj^{em} ende andere daghen der voors maendt (october 1567) so waeren fran(chois) de Baedts, bailliu, Jooris Kervyn, Lurchm(eeste)re, daneel Savary, Corn(elis) sanders ende Pieter de Conynck, scepenen metgaders ph(ilip)s ysembaert clercq te Ghendt bij gheleerde o(m)me hemlieden te beradene ende adviseren o(m)me tandwoordene ten poincten artielen ende Interrogatoire heml. ghegheproponeert bij edele ende weerde heeren Mrs fran(choys) cortewyle ende Jan vand(er) lurcht raeden sconinx ons gheduchs heeren en(de) co(m)missarissen d(aer) toe gheordonneert ende vachierden elc twee daghen ende den voorn. clercq vier daghen ghemerct dat hij in stede blijven moeste verbeydende naer tghesoyngneerde tsamen xxi lb p. » ARA-RK 34492, f° 26v°.

de getuigen verklaard hadden, dat de gildebroeders onbetrouwbaar of verdacht waren, omzeilen de wethouders de klip, met te zeggen dat er geen eigenlijke neringen bestaan «nemaer zulck als men voor gulders naempt, zijn alleene vriendelijck vergaderinghen zond(er) bedwanck ende ooc in zeere cleenen ghetale.»

In elk geval, verklaren de schepenen zouden zij toch onmachtig geweest zijn tegen het groot aantal bewapende vreemdelingen, komende van Oostwinkel, Ursel, Knesselare, Aalter, Hansbeke, Waarschoot, Sleidinge, Zomergem, Ronsele, Lovendegem, Oosteeklo, Kaprijke, Bassevelde, Assenede, Ertvelde, Boekhoute, Watervliet, Waterland-Oude-man, Sint-Laureins, Sint-Jan-in-Eremo, Middelburg (VI.), Sluis, Sint-Margriete, Aardenburg, Maldegem en Adegem.

Om hun eigen verantwoordelijkheid te beperken hadden de Eeklose schepenen er alle belang bij de lijst der opgesomde gemeenten zo indrukwekkend mogelijk te maken en aldus de indruk te verwekken dat het hier bijna uitsluitend om vreemdelingen ging, wat allerminst het geval was.

Wat de oprichting van de tempel betreft, het stadsbestuur bekennt hier ronduit, dat het zich laten intimideren heeft door de calvinistische woordvoerders.

Het laatste punt van beschuldiging wordt weerlegd met er op te wijzen dat twee verdachte schoolmeesters werden aangehouden en berecht.

Besluit : Op twee belangrijke punten wijkt de verantwoording van de magistraat af, van de feiten : 1) Het verhinderen van de hagepreken. 2) De onbetrouwbaarheid van de schuttersgilden en meteen ook van een gedeelte van de magistraat wordt verdoezeld.

Rond dezelfde tijd, dat de commissarissen te Eeklo hun informaties hielden, waren hardnekkige geruchten tot in Brussel doorgedrongen, dat er binnen de stad nog geheime vergaderingen van de hervormde leer plaats grepen. Dit werd weerlegd door baljuw, burgemeester en schepenen. (69). Op het stadhuis zelf had men het bijzonder druk met

(69) « Van dat bailliu, burchm(eeste)re ende scepenen diverssche extraordinaire daghen gheoccupeert ende onledich gheweest hebben te weten jnt hooren van diverssche groote jnformatien annopende de quade nyeumare dat men alhier binnen der stede noch was houden(de) pressen, secrete v(er)gaderyn(gh)e ende conventiën achtervolghen(de) zeker briefven bij mevrouwe de hertoginne van Parme ghedaen scrijven, het hooren van diverssche criminelen examen ende informatien, voorts van vele en(de) diverssche daghen jnt scepenhuus des(er) stede gheoccupeert gheweest thebben met alle de persoonen van(der) nieuwer religie die alhier ter predicatie gheweest hadden... » ARA-RK 34492 f° 30v°.

het ondervragen van al de personen, die aan de hagepreken deelgenomen hadden. (70).

e. *Onderzoek naar de vluchtelingen - 26 april 1568.*

Op 26 april 1568 kwamen de koninklijke commissarissen François Corteville en Jan van der Burch opnieuw naar Eeklo om informaties in te winnen betreffende de gevluchte personen. Volgende personen werden toen als gevlucht of afwezig opgegeven (71): Jan Lippens fs Jan, Mr Berthelmeus de Vuldere, Jacques de Vulder en zijn vrouw Sara, Arnold Pieterheyns fs Joris en zijn vrouw Margriete, Lieven de Vos en zijn vrouw Josijne, Frans Spieghele, Daniel Wante fs Daniel en Marie, zijn vrouw, Zeger Wittevronghele en zijn vrouw Agnes, Antoon de Rijcke en zijn vrouw Anna, Pieter van Cortenbossche alias Toors, Adriaan van den Torre en zijn vrouw Lievijne, Victor de Crekele en zijn vrouw Vincentine, Michel de Clercq en zijn vrouw Francisca, Vincent van Peene en zijn vrouw Arnoldine, Vincent de Voghele, Jacques Lambrecht fs Simoen en zijn vrouw Francisca, Guillaume Lamsoet, Arnout Claeys, Jan Lindeman fs Laureins en zijn vrouw Christiane, Elooi Lindeman fs Vincent en zijn vrouw Katrijne Pieterheyns, Filiep Weyns alias Cramer en zijn vrouw Jozijne, Frans d'Herckere en zijn vrouw Margriet.

Andere verdachten zijn na een tweede of derde maning voor de baljuw te Eeklo verschenen. Het zijn Erasmus Parisis, Passchier Claisone, Jan Claisone, Jan de Hondt, Jasper Casteleer, Jacques Lippens fs Jan en Lieven Ondermaerck.

Verder zijn nog afwezig: Elooi Bezoete en zijn vrouw Godelieve, verdacht van anabaptisme, Jan de Spieghele en zijn vrouw Anna, Jacob Bezoete en zijn vrouw Jozijne Sanders, Pieter Bezoete en zijn vrouw eveneens verdacht van anabaptisme; Cornelis van den Eede fs Jan, Arnold Taets, Pieter Wante. Nog afwezig zijn: Isabelle en Jacquemijne Sanders, dochters van Jan; Thomas, Passchier, Maria en Anna, kinderen van Geert Dierkins, vertrokken op 21 april. Hebben zich eveneens van Eeklo verwijderd: Jacquemijne en Isabella, dochters van Jan Pijl en Antoinette, dochter van Michiel Bucquet.

(70) « Vandat ph(i)l(ip)s ysembaert clercq diverssche extraordinare daghen onledich ende gheoccuppeert gheweest heeft metter wet inde voorn. affairen, zo wel met tscrijven van diverssche groote jnformatien annopen(de) die van(der) nyeuwe religie als andre diverssche crimineele examen ende inforntatien ». ARA-RK 34492, f° 3v°.

(71) ARA-RB 75, f° 82r°-89v°.

Deze lijsten waren tevoren, op 11 april, reeds te Gent ingediend door de baljuw. (72). Bedoelde personen zullen zich voor de hertog van Alva moeten verantwoorden.

f. *De eerste Eeklose veroordeelden voor de Raad van Beroerte — 1 september 1568.*

Bovenvermelde personen werden allen gedaagd voor de Raad van Beroerte en bij verstek veroordeeld tot eeuwige verbanning en verbeurdverklaring van hun goederen. (73).

g. *Pogingen tot reconciliatie van alle inwoners. (1568-71).*

Niet allen konden het harde lot der verbanning en gedwongen scheiding dragen. Sommigen hadden in een voortijdige vlucht vrouw en kinderen moeten achterlaten. In naam van deze laatsten werd reeds op 4 november 1566 een smeekschrift gericht tot graaf Egmont. (74) om de terugkeer der afwezige echtgenoten te bepleiten.

In diep menselijke bewoordingen nemen de vrouwen het op voor hun echtgenoten: « Regard nemende up dat zij alle zijn arm, scamel ghesellen belast met huerlieder huusvrauwen, die zom zwaer zijn ende bevrucht met kind, ende zom met zes, acht oft thien cleen kinderen, ende eeneghe meer ende min. Al niet hebbende omme bij te levne dan zulcx als de mans met huerlieder neeringhe ende zueren aerbeyt winnen moghen, twelcke hemlieden alsnu failliert. »

Het onderzoek eindigt na een krachtig pleidooi voor algemene amnestie met de woorden: « Dit doende zult een groot weerck van ontffaermertichden doen ende hemlieden der suppl(eanten) ende kinderen verbinden eeuwich voor de welvaert ende prosperiteyt van mijnen voorn(omden) heere (Egmont) te bidden. »

Deze oproep zou weinig baten, want wij hebben in bovenstaande lijnen het verloop der hevige repressie gevolgd, die haar hoogtepunt zou bereiken met de oprichting van de Raad van Beroerte.

(72) « Vpden xi^{en} ende andere daghen van voorscreven maendt (april 1568), so was de voorn. bailliu te Ghendt bij co(m)missarissen overdraghen de persoonen fugitiven dewelcke alsnu ghedachvaert zijn te co(m)pareren in p(er)soone voor mijn(en) heere den hertoghe van Albe... » ARA-RK 34492, f° 28v°.

(73) « Son Excellence vuydant le prouffict des dictz deffaultz et débouement, bannyt les dictz adjournez et chascun d'eulx perpétuellement et à jamais hors de tous les pays et seigneuries de Sa Majesté... et confisque tous et quelzconques leurs biens au prouffict de Sa Majesté. » ARA-RB 6, f° 235r°.

(74) RAG-RVI, Correspondentie 34 (3051), 1566.

Na 1568 evenwel, spande de geestelijke overheid zich in om alle inwoners van twijfelachtige geloofsbelijdenis, opnieuw met de Kerk te verzoenen.

In 1570 stuurde men hiervoor vanuit Brugge, meester Jacob van der Eecken aartsdiaken en heer Jacob Kervijn, kanunnik van St-Donaas. (75). Weigering hiervan liep op nieuwe rechtsvervolgung uit. (76). De bisschop van Brugge, kwam hiervoor van 21 tot 23 september 1571 persoonlijk op bezoek bij burgemeester Joris Kervijn. (77).

Latere vermeldingen van processen tegen niet gereconcilieerde personen, wijzen er op dat ook deze poging niet als volledig geslaagd kon beschouwd worden.

4. DE SOCIALE INFILTRATIE VAN HET CALVINISME.

a. *Minimum aantal calvinisten te Eeklo.*

De kroniekschrijver Marcus van Vaernewijck deelt mede dat tijdens het wonderjaar 1566-67 het aantal misgangers te Gent tot op 1/4 geslonken was. (78). Na grondig onderzoek kwam M. Delmotte tot de vaststelling dat er tijdens deze periode te Gent minimum 1400 à 1500 rechtgelovige calvinisten waren. Op een toenmalige bevolking van circa 60.000 inwoners, hetzij nagenoeg 12.000 families, vertegenwoordigen de Calvinistische gezinnen 12 à 13 % van het geheel. (minimumcijfers).

Vergelijken wij hiermee de cijfers van Eeklo, dat naar een opgave in de graantelling van december 1565, ongeveer 4800 inwoners telde (+ 1200 voor Lembeke). Aan het normaal gemiddelde voor die tijd van 5 personen per gezin (79) brengt dat ons op 960 families maximum. Van 122 families hebben wij sporen gevonden dat zij openlijk van

(75) « Item betaelt Mr Jacop vander Eecke archidiakene metgaders heer Jacop Kervijn... Canonick van Ste Donnaes binnen Brugghe, hier hinder stede wesende o(m)me te reconcilierene diversschø inzetenen der zelver stede » ARA-RK 34496, f° 19v°.

(76) « Item eenen messagier vanden Raede met zekeren beslooten letteren annopende toversenden vanden processen vanden persoonen die heml(ieden) nyet gheconclieert en hadden » ARA-RK 34496, f° 9v°.

(77) « Item betaelt Jooris Kervyn, Burchmeestere over de verteirde coste tzijnen huuse ghedaen bijden E. heere en(de) vadre jn Gode Mijnen heere den Bisschop van Brugghe hier hinder stede wesende de xxi^e xxij^e en(de) xxiiij daghen va(n) Septemb(er) lxxj p(er) quietan(cie) cv lb xix s. par. » ARA-RK 34496, f° 22v°.

(78) M. VAN VAERNEWIJCK, *a.w.* II, blz. 74-75.

(79) A. DE VOS, *Dertig jaar Bevolkingsevolutie te Evergem, (1571-1601)*. Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Nieuwe reeks Deel XIV-1960.

Calvinistische sympathieën verdacht werden en meestal zelfs verbannen en veroordeeld.

Hoe ruw deze schattingen ook mogen zijn, treffend is wel dat wij voor Eeklo een procent vinden (12 %) dat wonderwel overeenstemt met de Gentse cijfers.

Zo Gent al bekend stond als een Calvinistische burcht, dan was Eeklo, alle verhoudingen in acht genomen, het met minder. Een post uit de stadsrekening van 1568-69 deelt ons mede, dat er niet minder dan 53 personen waren, die hun kinderen naar Calvinistische ritus hadden laten dopen en dat er 29 personen waren, die weigerden de eed van trouw aan de katholieke kerk af te leggen. ⁽⁸⁰⁾.

Een jaar later vernemen wij dat de stadsgriffier vergoed wordt om 136 inventarissen te schrijven, zowel van roerend als van onroerend goed en dit van 68 gevluchte en verbannen personen. ⁽⁸¹⁾. Op 7 april 1570 werden de inventarissen van 37 gevluchte personen overgemaakt aan Loys van Havre, ontvanger van de confiscaties voor het Brugs kwartier. ⁽⁸²⁾.

Zo het spijtig kan genoemd worden dat geen enkel van bovengenoemde inventarissen bewaard is gebleven, dan mogen wij er ons toch over verheugen een vrij volledige reeks confiscatierekeningen te bezitten, de enige bronnen, die ons toelaten te peilen naar de sociale stand

(80) « Item voor tscrijven copieren ende inscriveren van alle de bewijsen ende processen alhier ter vierschare ghejntenteert bij Franchoy's de Baedts, bailliu ten laste van liii persoonen de welcke huerlieder Kinderen hebben ghedaen doopen by den ministers vanden sectarissen metgaders noch zekere andere xxix persoonen de welcke nyet en hebben willen eedt doen naer jnstitucie ghebooden en(de) cheremonien vand(er) oudde en(de) catholycke religie en(de) romsche Kercke. ende jn alle de voors. zaken ende processen zo verre gheprocedeert tot conclusie jn Rechte, zo dat die vand(er) wet alhier de kennesse benomen es, ende voorts alle de voors. processen ghezonden jnde Raedt wesen(de) nevens zijne excellen(tie) te Bruussele xxx lb » ARA-RK 34493, 11v^o.

(81) « Item den griffier deser stede van ghescreven ende ghemaect thebbene hondert zessendertich jnventarissn van alle de jnmmeuble en(de) mueble goedinghen van lxxviii p(er)soonen fugitiven ende ghebannen ter causen van de voorleden troubles, metgaders van diverssche attestatien ooc ghescreven ten verzoecke van Loys van havere ontfanghe(re) vande confiscatien, vut crachte van(der) c(o)missie hem verleendt van wegghen der Co Ma. onsen gheduchten heere de somme van xl lb p. » ARA-RK 34494, f° 13v^o.

(82) « Vpden vije dach van April xv^olxx naer Paesschen so was den voorn. clerq te Ghendt bij Loys van Havre ontfanghe(re) van (den) confiscatien overdraghen de prisien vanden goedinghen van xxxvij p(er)soon fugitiven en(de) ghebannen ter causen vand(en) voorl. troubles, ghespresen bij die vand(er) wet achtervolghen(de) tlast van zijne Excellen(tie)... » ARA-RK 34494, f° 32v^o.

der Eeklose calvinisten. In onze inleiding, schetsten wij trouwens reeds het groot belang van bovenvermelde bronnen.

b. Woonplaats, beroep en sociale stand der Calvinisten.

De figuratieve kaart van Pourbus van 1562 ⁽⁸³⁾, de graantelling van december 1565 ⁽⁸⁴⁾ en een legger der renten van de armen van 1556 ⁽⁸⁵⁾, benevens de oudste staten van Goed maken ons vertrouwd met de 16e eeuwse topografie van Eeklo.

Wij onderscheiden er een centraal deel : *Eeklo-Binnen* met als voornaamste straten : de Markt, de Hospitaalstraat of Grote Straat (huidige Stationsstraat), de Kerkstraat, de Boelare, de Molenstraat, de Brugse straat (thans Kon. Albertstraat), het Stoofstraatje of Hondekotstraatje (thans Collegestraat), de Zuidmoerstraat, het Visstraatje, de Krommewaalstraat met het Paardenkerkhofstraatje (verbinding Kerkstraat-Boelare-Molenstraat). Dit zijn de centrale straten op het plan van Pourbus aangeduid. Ook de Vlaminckstraat, het Kaaistraatje, het Coquytstraatje en het Victor Ketelboeterstraatje bestonden toen reeds.

Als perifere wijken of straten (*Eeklo-Buiten*) geeft de graantelling op : Balgerhoeke, Raveschoot, Nieuwendorpe, de Zandvleuge, Sint-Janshuisgoed, Peperstraat, de Bus (Lazariegoed), Aalschoot, Oostveld, de Vromboutstraat, de Boterhoek en de Waai.

Meer dan de helft van de bevolking was geconcentreerd in *Eeklo-Binnen*. Het is dan ook zeer natuurlijk dat het grootste deel der Calvinisten in de eigenlijke binnenstad woonde. Inderdaad op de 52 verdachte gezinnen, die wij bij benadering konden situeren, waren er 46 gehuisvest in *Eeklo-binnen*, de meesten langs de markt of « de groote strate », enkelen in de Boelare en de Kerkstraat.

Wat het beroep en de sociale stand betreft zijn de gegevens nog kariger. Slechts van een 25tal personen konden wij het beroep of de functie achterhalen. Sommigen ervan behoorden tot de aanzienlijkste burgers van Eeklo. Jan Lippens was verscheidene malen schepen en burgemeester geweest. Zijn fortuin was aanzienlijk te noemen. Samen met de chirurgijn Bertelmeus de Vulder, eveneens verschillende malen schepen en burgemeester, was hij de woordvoerder der Calvinisten geweest, bij hun onderhoud met Egmont op het stadhuis. Zijn titel « meester » wijst er trouwens op dat hij een universitair gediplomeerde was.

Erasmus Parisis, waard uit « de Galeye » was een vermogend koopman ; Gelein Coppens was een graanhandelaar en Jan Bezoete, schepen

(83) E. NEELEMANS. *a.w.* I, afgedrukt buiten tekst.

(84) RAG-RVI, Correspondentie 1565. Op dit belangrijk document werd mij gewezen door de heer Rijksarchivaris, A. Wyffels, waarvoor mijn hartelijke dank.

(85) SAE - 1606.

van het verlopen jaar 1565-66. Joris Kervijn werd nog burgemeester voor het jaar 1567-68 en later schepen. Mattheus de Pau en zijn collega Cornelis Sanders, bekleedden eveneens aanzienlijke ambten. Van Loys Savary en Loys de Voghele weten wij dat zij tot de geestelijke stand behoorden en afvallig werden. Verder vinden wij in het Calvinistische kamp nog twee onderwijzers: Jan de Spieghel en Jan van der Muelen, ook de schout Gillis Diserin had zich gecompromitteerd. Dit was eveneens het geval met de stadsbode Joris Blondeel en de boekhandelaar Filiep Weyns. Dit wat de klasse der handelslui en de hogere en intellectuele standen betreft.

Wij weten reeds hoezeer de schuttersgilden besmet waren. Over de rol der Eeklose rederijderskamers is ons niets naders bekend. Wij stellen slechts vast dat de traditionele posten tot subsidiëring der rederijdersspelen vanaf de beroerten, door de commissarissen geschrapt werden met de bemerking dat deze zotternijen nu maar moesten achterwege blijven. ⁽⁸⁶⁾. In de meeste steden trouwens o.a. te Gent, hadden de rederijderskamers een calvinistische strekking; ⁽⁸⁷⁾.

Wat nu de handarbeiders betreft, in een kleine stad als Eeklo, al dan niet ambachtelijk gegroepeerd, hierover zijn onze gegevens nog schaarser. Wij treffen er de metselaar aan, bijgenaamd Bollemoes, de corduanier Frans Plasschaert, de « mailler » Joos van Loo en de leden van het voldersambacht: Gijzelbrecht de Croocq, Jacques Dauwe, François Loete en Jaspas Muesevoet. ⁽⁸⁸⁾. Van de calvinisten der perifere wijken zoals Pieter Martens van het Oostveld, Jacques van der Straeten van Raveschoot, Pieter Plasschaert uit het St-Jansgoed en Arnout Taets, die in een uitsluitend agrarische omgeving woonden, moeten wij veronderstellen dat zij landbouwers waren.

c. *Bezit der Calvinisten.*

In onze peiling naar de sociale infiltratie van het Calvinisme worden de onvolledige gegevens betreffende de beroepsstructuur, gecompenseerd door zeer preciese gegevens betreffende de geconfiskeerde goederen van 50 Eeklose calvinisten. Aldus zijn wij in staat een voldoende genuanceerd beeld te schetsen van de sociale geleding van het Calvinisme te Eeklo.

Ziehier dan onze methode: als basis gebruikten wij het meergeciteerde nummer 1173 der Rekenkamer. Hierin worden voor de jaren 1568 tot en met 1575 de jaarlijkse inkomsten der onroerende goederen vermeld, en tevens ook de opbrengst der roerende goederen.

Schommelingen van de inkomsten der onroerende goederen over

(86) ARA-RK 34490-34508.

(87) M. DELMOTTE. *a.w.* blz. 356.

(88) SAE-262.

deze 8 jaar verspreid zijn niet in de eerste plaats te wijten aan een verschil in de rentevoet, maar wel aan het feit, dat tijdens bepaalde jaren de opbrengst van een deel der geconfiskeerde goederen niet kon gerealiseerd worden, omdat bepaalde gedeelten ervan aanvankelijk niet verpacht of nog niet achterhaald waren.

In tegenstelling met M. Delmotte, die bij de bepaling van het bezit der Calvinisten afzonderlijk rekening hield met de opbrengst der roerende goederen en met het jaarlijks inkomen der onroerende goederen, en daardoor tot een enigszins dubbelzinnige interpretatie komt van hun bezit omdat er in feite geen rekening gehouden wordt met de roerende goederen, willen wij trachten door combinatie der beide gegevens een totaalbeeld te geven van het bezit der 50 Eeklose calvinisten, wier goederen daadwerkelijk aangeslagen werden.

Hiervoor nemen wij als vertrekpunt het hoogste cijfer van de jaarlijkse inkomsten der onroerende goederen, omdat wij aldus het dichtst de werkelijke omvang der bezittingen benaderen. In de eerste jaren kwam het immers vaak voor, dat gedeelten van de eigendom onverpacht bleven. Dit geldt bv. voor de goederen van Jan Lippens in de rekening 1568 ⁽⁸⁹⁾, waarin 6 items slechts pro memorie vermeld worden. De jaarlijkse voorbrachte inkomsten zouden dus in feite dienen vermeerderd te worden met de opbrengst van deze goederen. In diezelfde rekening werd nog niet eens de helft van de goederen van Erasmus Parisis in rekening gebracht. Alleen sluiten wij de cijfers voor 1568 uit, omdat zij in feite slaan op een periode, die begint in 1567 en bijna over 2 jaar loopt.

Wat de aard der onroerende goederen betreft, zij bestaan uit huizen, landerijen, weiden en bossen, eveneens de opbrengst der renten.

De huurwaarde van de huizen werd in deze periode geschat op de penning 16 d.w.z. op 6,25 %. Dit weten wij door de berekeningen van Vangassen uit het 100e Penningkohier van Ninove voor 1569. ⁽⁹⁰⁾.

Magere zandgronden, zoals die te Eeklo veelvuldig voorkwamen, werden dikwijls slechts op de penning 25, hetzij 4 % geschat. Het is natuurlijk onmogelijk de juiste onderlinge verhouding der eigendommen onder elkaar af te wegen. Daarom gaan wij als volgt te werk om het globaal bezit der in de confiscatierekeningen vermelde personen te berekenen : waarde roerende goederen + waarde onroerende goederen, waarbij wij het maximumcijfer der jaarlijkse inkomsten vermenigvuldigen met 20, wat betekent dat wij de gemiddelde huurwaarde aan 5 % rekenen, wat zeker geen overdreven cijfer is, wanneer wij voor ogen houden dat zelfs bij een maximumopbrengst bepaalde items nog pro memorie vermeld zijn.

(89) ARA-RK 18802, f° 74r°.

(90) Dr. H. VANGASSEN. *Geschiedenis van Ninove* II, blz. 257. Ninove 1960.

Neemt men als basis de jaarlijkse opbrengst, zoals Delmotte dat doet, dan loopt men gevaar steeds een deel der goederen over het hoofd te zien, terwijl de roerende goederen op zichzelf genomen, geen voldoende maatstaf kunnen bieden omtrent het bezit en de sociale stand der betrokken personen.

Tenslotte hebben de kohieren van de 10e en 20e penning ons aange-toond, dat de rentevoet zelf tijdens de periode 1569-1575 weinig schom-melde. ⁽⁹¹⁾.

Ziehier dan de samengevatte resultaten van ons onderzoek, gerang-schikt naar de vermogensgroepen. (De basis hiervan is het meervermelde nummer 1173 der Rekenkamer, waarin de muntwaarde omgezet wordt in ponden tournois, hier gelijk aan de Carolusgulden, waaruit 1 gulden = 40 groten of 6 lb tournois = 12 lb parisis = 1 lb gr. Vlaams).

VERMOGENSTABEL DER EEKLOSE GECONFISKEERDEN.
(volgens bezit gerangschikt)

<i>Naam</i>	<i>Roerend vermogen</i>	<i>+ Onroerend vermogen</i>	<i>= Globaal vermogen.</i>
1. Lippens Jan	144 lb 11 s.	+ (274 lb 13 s. × 20)	= 5637 lb 11 s.
2. Lippens Jacques	362 lb 17 s. 6 d.	+ (178 lb 1 s × 20)	= 3923 lb 17 s. 6 d.
3. Parisis Erasmus	123 lb 15 s. 3 d.	+ (149 lb 14 s. 6 d. × 20)	= 3118 lb 5 s. 3 d.
4. Pijl Is. en Jacq.	—	+ (62 lb 5 s. × 20)	= 1245 lb.
5. Sanders Amout	157 lb 14 s. 6 d.	+ (45 lb 16 s. 9 d. × 20)	= 1074 lb 9 s. 6 d.
6. Lambrecht Vincent	31 lb 8 s. 6 d.	+ (40 lb 10 s. × 20)	= 841 lb 8 s. 3 d.
7. Taets Amout	353 lb 19 s. 6 d.	+ (23 lb 2 s. × 20)	= 815 lb 19 s. 6 d.
8. sWevers Magd.	3 lb 11 s.	+ (38 lb 15 s. × 20)	= 778 lb 11 s.
9. de Key Joachim	64 lb 2 s.	+ (30 lb 1 s. × 20)	= 665 lb 2 s.
10. Lippens Hendrik.	39 lb 3 d.	+ (28 lb 9 s. 6 d. × 20)	= 608 lb 10 s. 3 d.
11. dHerckere Frans	155 lb 11 s. 7 d.	+ (5 lb 10 d. × 20)	= 256 lb 8 s. 3 d.
12. Merckaert Marten	121 lb 4 d.	+ (5 lb 15 s. × 20)	= 236 lb 4 d.
13. Bezoete Pieter	5 lb 8 s.	+ (11 lb 2 s. 6 d. × 20)	= 227 lb 18 s.
14. Casteleer Jaspas	5 lb 3 s. 9 d.	+ (10 lb 16 s. × 20)	= 221 lb 3 s. 9 d.
15. de Hondt Jan	30 lb 15 s. 6 d.	+ (9 lb 10 s. × 20)	= 220 lb 15 s.
16. van den Torre Ad.	1 lb 15 s. 1 d.	+ (10 lb 16 s. × 20)	= 217 lb 15 s. 1 d.
17. de Voghele Thomas	16 lb 16 s.	+ (91 lb × 20)	= 196 lb 16 s.
18. Pieterheyns Amout	4 lb 7 s. 1 d.	+ (9 lb 1 s. × 20)	= 185 lb 7 s. 1 d.
19. de Vuldere Jacques	—	+ (9 lb 4 s. 6 d. × 20)	= 184 lb 10 s.
20. Claeys Passchier	34 lb 9 s. 9 d.	+ (6 lb 6 s. × 20)	= 160 lb 9 s. 9 d.
21. Dierkens T. P. A.	80 lb	+ (3 lb × 20)	= 140 lb

(91) Stadsarchief Gent, kohieren van de 10e en 20e penning voor Evergem. Wandel-gem en Sleidinge.

RAG-B 3065-3085. Rekeningen St. Baafs 1545-1565, wandelkopen en beste hoofden.

E 575 en 576 : 16e eeuwse verkoopakten Evergem.

van der Straten J.	29 lb 10 s. 3 d.	+ (5 lb 2 s. × 20)	= 131 lb 10 s. 3 d.
de Dobbelaere G.	15 lb 5 s.	+ (4 lb 10 s. 6 d. × 20)	= 105 lb 15 s.
Danckaert Victor	6 lb	+ (4 lb 19 s. × 20)	= 105 lb.
Lambrecht Jacques	3 lb 15 s. 6 d.	+ (4 lb 13 s. × 20)	= 96 lb 15 s. 6 d.
Maertens Pieter	80 lb 3 s. 9 d.	+ —	= 80 lb 3 s. 9 d.
Katrijne We Pieterheyns	10 s. 1 d.	+ (3 lb 16 s. 6 d. × 20)	= 77 lb 1 d.
Van den Heede C.	76 lb 16 s. 9 d.	+ —	= 76 lb 16 s. 9 d.
Loete Frans	6 lb 3 s.	+ (3 lb × 20)	= 66 lb 3 s.
de Rycke Pieter	1 lb	+ (3 lb × 20)	= 61 lb.
Mattheeus Jan	59 lb 1 s. 6 d.	+ —	= 59 lb 1 s. 6 d.
van den Hende Joris	54 lb 15 s. 7 d.	+ —	= 54 lb 15 s. 7 d.
Moorthamere Vincent	1 lb 12 s. 9 d.	+ (2 lb 2 s. × 20)	= 45 lb 12 s. 9 d.
Sanders Is. en Jac.	18 lb	+ (18 s. × 20)	= 36 lb.
Vervee Gillis	22 lb 15 s. 6 d.	+ —	= 22 lb 15 s. 6 d.
de Crekele Gabriel	19 lb 12 s. 9 d.	+ —	= 19 lb 12 s. 9 d.
de Nokere Christ.	18 lb 19 s. 6 d.	+ —	= 18 lb 19 s. 6 d.
Calloen Jan	10 lb 12 s.	+ —	= 10 lb 12 s.
Clayssuene Jan	8 lb 15 s. 6 d.	+ —	= 8 lb 15 s. 6 d.
de Spieghele Frans	4 lb 13 s. 6 d.	+ —	= 4 lb 13 s. 6 d.
Ondermaerck Lieven	4 lb	+ —	= 4 lb
Goossens Christiaan	2 lb 14 s. 6 d.	+ —	= 2 lb 14 s. 6 d.
Lampoet Guillaume	2 lb 12 s.	+ —	= 2 lb 12 s.
Poppe Jacques	2 lb 11 s. 6 d.	+ —	= 2 lb 11 s. 6 d.
van de Kerckhove P.	2 lb 6 s.	+ —	= 2 lb 6 s.
Stalens Jacques	2 lb 5 s. 9 d.	+ —	= 2 lb 5 s. 9 d.
Tollens Frans	2 lb 3 s.	+ —	= 2 lb 3 s.
de Smet Gillis.	1 lb 17 s. 9 d.	+ —	= 1 lb 17 s. 9 d.
Tollens Daniel	15 s.	+ —	= 15 s.
Lindeman Elooi	10 s. 3 d.	+ —	= 10 s. 3 d.

1) Vermogensgroep boven de 5000 carolusgulden.

Jan Lippens met een vermogen van 5637 lb 11 s.t., was ongetwijfeld één der rijkste mannen van Eeklo en samen met Mr. Bertelmeus de Vulder, de onbetwiste leider der Eeklose Calvinisten. Hij bezat een leen van 16 gemeten (\pm 8 ha) in de Moer dat hij verhuurde aan verschillende personen, het huis « de Steur », meerdere gemeten bos en renteinkomsten.

2) Vermogensgroep van 5000 tot 1000 carolusgulden.

Vier in aantal. Zij behoren tot de goeode burgerij en bezitten naast een eigen huis, nog gronden die zij in pacht uitgeven. Zij stammen meestal uit de handelaars- en koopmangeslachten en behoren tot de leidinggevende standen der stad. (Zie bijlage I)

De opperste laag vertegenwoordigd aldus 10 % van het totaal Calvinisten, een volkomen normale verhouding binnen het geheel der bevolkingsspreiding.

3) *Vermogensgroep van 1000 tot 200 carolusgulden.*

Elf in aantal, hetzij 22 %. Bezitten normaliter een eigen huis en landerijen. Zij vormen de middenklasse, die voor zover wij konden nagaan, bestaat uit landbouwers, meesters en vrijknappen uit het voldersambacht.

4) *Vermogensgroep van 200 tot 50 carolusgulden.*

Achttien in aantal, hetzij 36 %. Bezitten op twee uitzonderingen na een huis met een lapje grond. In brede termen komt deze groep overeen met wat wij later zouden noemen de lagere middenstand en de laagste trap der ambachtelijk georganiseerde arbeidersklasse.

5) *Vermogensgroep van min dan 30 carolusgulden.*

16 in aantal, hetzij 32 %. Het is de weinig benijdenswaardige categorie van het lompenproletariaat. Hun enig bezit, in zover wij het aldus nog kunnen betitelen, bestond uit een schamele inboedel. Bij de allerarmsten zoals Elooi Lindeman en Daniel Tollens wordt hij op minder dan 1 carolusgulden geschat.

Het is duidelijk dat er bij deze bevolkingslaag een geweldige aantrekkingskracht uitging van de nieuwe leer. Wie niets bezit, heeft nu eenmaal niets te verliezen bij om het even welke revolutionaire beweging.

Besluit : Deze 50 namen vertegenwoordigden nog niet eens de helft der door ons opgespoorde Calvinisten. Bij de invloedrijke Eeklonaren dienen hieraan zeker toegevoegd Mr Bertelmeus de Vulder, een man met universitaire scholing, 2maal schepen en 4maal burgemeester der stad. (Zie Bijlage I), de schout Gillis Diserin en Cornelis Sanders, 3maal schepen. Dit slechts om aan te tonen dat de aanhangers van het Calvinisme niet uitsluitend gerecruteerd werden uit de armoezaaiers, maar dat de beweging ook doorgedrongen was tot de aanzienlijkste lagen der bevolking. Dit is slechts een bevestiging van wat M. Delmotte reeds vastgesteld heeft voor Gent. (92).

II. — DE TUSSENPERIODE.

(1568-1577).

Tevoren zagen wij reeds hoe de geestelijke en burgerlijke autoriteiten zich inspanden om alle overblijfsels van het Calvinisme bij de bevolking op te ruimen. Deze pogingen lukten slechts gedeeltelijk.

(92) M. DELMOTTE, *a.w.* blz. 36.

Aan de andere kant werd aan de Eeklose hervormden een slechte dienst bewezen door de brutale inval van 400 watergeuzen op 29 en 30 juni 1572. De pastoor, *Mathias Pasia*, werd samen met de baljuw en de burgemeester, na de plundering der kerk, gevangelijk meegevoerd naar Vlissingen en vandaar naar de Briel. Hier werd de pastoor, op 6 juli 1572, na gruwelijke mishandelingen, met de strop in de mond, gehangen. ⁽⁹³⁾. Een der medeplichtigen van deze overval, Zeger Cools, werd naderhand gevangen genomen. ⁽⁹⁴⁾.

Ongetwijfeld was deze raid bedoeld als represaillemaatregel tegen de scherpe anti-calvinistische gezindheid van de pastoor, die vooral tot uiting gekomen was tijdens de repressiejaren 1567-68.

Een nieuwe inval op 2 juli 1572, verhoogde de onrust en deed de magistraat besluiten de wezenboeken en andere belangrijke archiefstukken naar Gent over te brengen. ⁽⁹⁵⁾.

Om nieuwe verrassingsaanvallen te voorkomen werden wachten uitgezet op de toren van de kerk. ⁽⁹⁶⁾.

(93) B. DE JONGHE. *a.w.* I.

E. NEELEMANS. *a.w.* I, blz. 55.

(94) « Vp de xxvii^{en} en(de) andre daghen der voors. maendt (februari 1573) soo waren den Bailliu, burchm(eeste)re conynck, Berghe. Baeyaert en(de) Pieter Mattheus schepenen Metgaders ph(ilip)s ysemb(aert) clercq, bij mijne heeren van (den) Rade jn vlaenderen o(m)me tobedieren de dachvaert heml. bij deurwaerdere ghedaen ten v(er)soucke van (de) We en(de) hoys van Berthelmeeus de Crekele. Metgaders oock bij schepenen vand(er) Kuere jn Ghendt volghende huerlieder missive ter causen van zegher cools aldaer criminelick ghevanghen met zeker informatien die zij ten laste van den zelven cools ghehoort hadden overmits dat den voom. zeghere den pastoor deser stede met zijne c(om)plicen hadden helpen halen ende wechvoeren den xxix juny lxxij laatstleden ende vachierden elc twee daghen... xxxliii lb xij s. par. » ARA-RK 34497, f° 28v^o.

(95) « Item vandat Pieter de conynck voor schepene gheweest heeft binder stede van Ghendt o(m)me de weesen houcken ende andere bewysen deser stede toebehoorende aldaer jn bewaernesse te doene overmits den voorleden troubel ende dezelve wederomme van Ghendt Teeclo ghebrocht thebbene vi lb. p. » ARA-RK 34497, f° 36v^o.

(96) « Item betaelt Anthuenis de wagemaker vande wake ghehouden thebbene vden torre vander Kercke deser stede bij nachte met een trompet vanden jⁿ octobris lxxij tot ende met den laetsten augusti lxxij daernaer, te wetene de voors. maendt van Octobre ten vii s. par. elcken nacht ende de andre resterende maenden ten viii s. par. elcken nacht... » ARA-RK 34497, f° 17r^o.

Met de gebruikelijke heildronk, « drie steden kunnen wijns » werd in het najaar van 1572, de opvolger van wijlen pastoor Pasia, meester *Hendrik du Pont*, als pastoor te Eeklo geïnstalleerd. (97).

Het « pardoen-generael », een soort algemene amnestie, toegekend aan het grootste deel der teruggekeerde vluchtelingen, werd afgekondigd op 8 maart 1574. Het stadsbestuur maakte een lijst op van al de personen, die hiervoor in aanmerking konden komen. (99).

Aldus werden de aangeslagen goederen van Joachim de Key, weergekeerde en vermoedelijk bekeerde Calvinist, teruggeschonken. (99).

De pastoor, hierin bijgestaan door het burgerlijk gezag, hield ondertussen streng toezicht op de vreemdelingen en de onwillige paashouders. (100). Eenmaal is er nog sprake van geuzen, maar het is meer in de betekenis van baanschuimers, die het de reizigers naar Gent lastig maken. (101).

De kerkjuwelen en ornamenten waarmede men naar Brugge was gevlucht, na de raid van 1572, kwamen op 18 mei 1577 terug naar Eeklo. (102). Men achtte ze hier veilig. Niets was minder waar!

Overlast kreeg Eeklo ook nog van andere zijden: een pestepidemie maakte tientallen slachtoffers (103) en de Spaanse gendarmerie voert de

(97) « Item ghep(rese)nteert M. Heynderic du pont pastoir deser stede tsynen willecomme drie stede kunnen wijns compt iiii lb iiii s. » ARA-RK 34497, f° 13v°.

Zie over hem een korte levensschets door M. ENGLISH in zijn artikel *Het voormalige dekanaat Aardenburg (...1802)* verder in dit Jaarboek.

(98) ARA-RK 34498, f° 8v°.

(99) « Parties des biens restituez en vertu du pardon général. — A joachim de key deecloo deux maisonnettes et une pièce de terre en lan lxxiiii valissantz xxvii lb xviii s par an. mémoire » ARA-RK 1175, f° 119v°.

(100) « Vpden laetsten der voors. maendt van april lxxv ghevachiert bij den Bailliu ende wet metten pastoir deser stede rontomme Eecloo om tonderzoucken de vreemdelinghen ende de ghene die te paesschen laetsleden nyet gheobediert en hadden elck eenen dach xviii lb » ARA-RK 34499, f° 26r°.

(101) « Vp den vi^{de} der zelve maendt (october 1575) ghevachiert bijden voorn. Bailliu metten souvereyn Corteville jnt v(er)volghen van diversche guesen ende straetschenders, de welcke zeker coopliden van Ghendt ende Eecloo afghestelt hadden vp den langhen dam iii lb par. » ARA-RK 34500, f° 27r°.

(102) « Vpden xix^{de} ende andre daghen van Meye lxxvij so was den voorn. clerck bij laste vand(er) wet binder stede van Brugghe ende heeft aldaer ghelicht alle de ornamenten ende juweelen vander Kercke ende de gulden deser stede daeromme ghevachiert drie daghen compt ix lb p.

Item betaelt Victor ysembaert van ghevoert thebbene de voors. juweelen van Brugghe tot binnen deser stede xx s. » ARA-RK 34501, f° 32v°.

(103) « Item betaelt Broeder Thomaes cause cellebroeder ende twee zwarte zusters van ghendt over den dienst en(de) handthierenisse bij hemlieden ghedaen jnden nootd vander peste... » ARA-RK 34498, f° 16v°.

stad regelrecht naar een financiële ruïne. Vanaf 1571-72 sloten de stadsrekeningen regelmatig met een nadelig saldo, dat op het einde van de periode 1568-77 reeds gestegen was tot 4454 lb 3s. 6d. parisis. (104).

III. — DE CALVINISTISCHE HEERSCHAPPIJ TE EEKLO

(1578-1583)

EN HAAR NAWEEËN

(1583-1603)

a. *Gevangenneming van de wet van Eeklo, 4 mei 1578.*

Na de oprichting van een Calvinistische republiek, einde 1577 te Gent onder Ryhove en Hembyze, lag het voor de hand dat de hervormden terug in het offensief zouden treden. Te Eeklo gebeurde dit overigens nogal hardhandig. Op 4 mei 1578 werd de ganse wet van Eeklo, bestaande uit Pieter Bucket, burgemeester, Mr Lieven Sanders, Jan Goethals, Niklaas Hullebusch, Antoon Pynckel, Jan Kervyn, Joos van den Berghe, schepenen van Eeklo en Gelein de Coorenbijtere, Wieland Poppe en Jan de Vos, schepenen van Lembeke, samen met de pastoor Hendrik du Pont en de koster van Eeklo gevankelijk te Gent binnengebracht. (105).

b. *Inbezitneming van de parochiekerk.*

Kort daarop doen de hervormden een formeel aanzoek tot afstand der parochiekerk ten gebruike van de calvinische eredienst. Op 23 juli 1578 en volgende dagen beraadslaagden hierover de Eeklose afgevaardigden te Brugge. (106).

De Calvinisten, die ditmaal de wind in de zeilen hadden, konden de uitslag der beraadslagingen niet afwachten, temeer daar de hervormde

(104) ARA-RK 34501, f° 35v° - 13 september 1577.

(105) E. NEELEMANS. *a.w.* I, blz. 57. ARA-RK 34502, f° 32v°.

B. DE JONGHE. *a.w.* II, blz. 17.

H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming in Vlaanderen*, I, blz. 189.

(106) < Vpde xxiii^e ende andre daghen der voors(cyde) maendt so waeren den voorn. Bailliu ende clercq tot Brugghe bij mijne heeren de vier leden slandts van vlaen(deren), o(m)me met heml. te communicieren ende te Kennen te gheven, hoe dat die vand(er) Religie ghepretendeert ghereformeerd v(er)zocht hadden bij Req(ues)te dat men hemlieden zoude leveren de Kercke van Eecloo... > ARA-RK 34502, f° 35r°. SAE-563.

Zie eveneens E. NEELEMANS, *a.w.* I, blz. 57.

godsdienst vanaf 1 juni te Gent in het openbaar plaats greep en de Gentenaars hun oude traditie van dictatuur opgelegd aan het Graafschap, voortzetten. Zij bewerkten een gewelddadige ommekeer met beeldenbreking te Brugge, Oudenaarde en in kleinere plaatsen. (107). Ook de aanhouding van de Eeklose magistraat is daar een duidelijke manifestatie van.

Op 25 juli 1578 braken zij de kerk binnen en was de beeldenstorm 12 jaar vroeger op 23 augustus 1566 op het nippertje verhinderd geworden, ditmaal werd alles wat zich nog in de kerk bevond, kort en klein geslagen. Een celebrerende priester werd van het altaar weggesleurd en erg mishandeld. (108).

Pogingen om de kerk te doen restitueren aan de katholieke eredienst, liepen op een hooghartige weigering uit. De stadsklerk Filiep Ysembaert kon dan ook niet anders, dan te Gent deze weigering op 4 augustus 1578 laten bekrachtigen. (109).

Deze gedwongen afstand wil men dan met een officieel kleedje sieren om aldus nog de schijn der wettelijkheid te redden. Afgevaardigden van Eeklo vergaderden op 12 augustus opnieuw te Brugge en keerden terug met twee commissarissen om op bevel van zijn Hoogheid, aan de hervormden de kerk van Eeklo als geschikt lokaal voor de uitoefening van hun godsdienst af te staan. (110).

(107) H. A. ENNO VAN GELDER in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. Utrecht 1953. Deel V, blz. 106.

(108) E. NEELEMANS. a.w. I, blz. 57.

Dr. E. DHANENS, *De voormalige parochiekerk van Eeklo*, Antwerpen 1947.

B. DE JONGHE. a.w. II, blz. 37. Antwerpen 1947. blz. 16.

« Vpde xxvj ende andre daghen der zelve maendt july lxxviii, ghevachiert bij den Bailliu ende Burchmeestere bind(er) stede van Andwerpen, o(m)me zijn alteze ende raedt van Staten bij req(ues)te te Kennen te gheven de brake ende ongheregheltheit binnen der Kercke deser stede ghedaen, waer vp hendelinghe ghedepechert wierden beslooten briefven an die vand(er) religie ghepretendeert ghereformeerde. Ten fyne zij voors. Kercke met alle huere toebehoorten zouden restitueren... » ARA-RK 34502, f° 35r° ; SAE-563.

(109) « Vpde iiii ende andre daghen van ougst xv° lxxviii, so was philips ysembaert bij laste vand(er) wet te Ghendt bij gheleerde o(m)me aldaer positivelijck te doen stellen trefuus ende weygheringhe ghedaen bij die vander Religie ghepretendeert ghereformeerde nopende de restitutie vand(er) Kercke deser stede... » ARA-RK 34502, f° 35v° ; SAE 563.

(110) « Vpde xij° ende andre daghen der zelve maendt so waeren de Bailliu ende clercq bind(er) stede van Brugghe — ... o(m)me thebbene twee co(m)missarissen... » ARA-RK 34502, f° 36r° ; SAE 563.

Bij de hernieuwing der wet op 14 september 1578 stellen wij vast dat enkele hardnekkige Calvinisten van 1566, een plaats op de schepenbanken veroverd hebben: Passchier Clayssone, Thomas de Voghele en Daneel de Crekele ⁽¹¹¹⁾, terwijl de burgemeester Jacob Huughe, na 1583, als rebel zijn goederen zal geconfiskeerd zien. ⁽¹¹²⁾.

Deze nieuwe ploeg zou tot eerste doel hebben de hervormde godsdienst te Eeklo een stevige basis te bezorgen en meteen alle overblijfselen van de katholieke repressie en eredienst uit te roeien.

Men begon alvast met de kerkschat te likwideren. Cornelis van Hooghendorp, muntmeester te Brugge, stortte op 24 oktober 1578 in de stadskas een bedrag van 91 lb 19 s. 4 d. gr., hetzij 1103 lb 12 s. par. (1 lb gr. = 12 lb par., de munteenheid gebruikt in de stadsrekeningen) voortkomende van de levering van een grote zilveren ciborie, een zilveren kruis, drie reliekhouders respectievelijk van St-Vincent, St-Catharina en St Anna, drie kelken met twee « plateelkins », twee lepeltjes en een zilveren koffertje samen wegende 30 mark 1 once ten prijse van 4 lb 4 s. par. de once; eveneens nog over de levering van twee zilveren schalen van de amendis en nog een andere reliekhouder, wegende 2 mark 6 oncen 6 « inghelschen » à 4 lb 2 s. par. de once. Een weinig later werd er nog een kelk met twee « plateelkins » te gelde gemaakt, die opnieuw 118 lb 16 s. par. in de stadskas bracht. ⁽¹¹³⁾.

(111) ARA-RK 34503, f° 7r°.

(112) ARA-RK 18810, f° 316r°; 18811, f° 330r°; 18812, f° 300r°.

(113) « Ontfaen van Cornelis van Hooghendorp, muntm(eeste)re der stede van Brugghe, over de leveringhe van een groote zilveren ciborie, een zilveren cruce, Een helichdom van St Vincent, Een van Ste Catherine, een van St Anna, drie kilcken met twee platteelkins ende twee lepelkins, een zilveren cofferkin tsamen weghen(de) dertich marcq een once ten prijse van vier ponden vier scellinghen paris, elcke once. Metgaders noch over de leveringhe van twee zilveren schalen vanden helighen gheest ende een ander helichdom weghende twee marcq zes oncen en(de) zes jnghelschen ten iiij lb iix. par. elcke once, Blijckende bij zeker certificatie ond(er) thandtheecken vanden voorn. muntm(eeste)re jn daten van xxiiii octobris lxxviii, bedraecht iiij^{xx} xj lb xixs iiid.gr. compt in ponden paris is xj^ciiij lb xij s. »

« Item noch ontfaen vanden voorn. muntm(eeste)re over de leveringhe van een(en) Kilct ende twee platteelkins weghende achtentwintich oncen zes jnghelschen ten prijse van iiij lb iii s. par. elcke once... » ARA-RK 34503, f° 5r°; SAE 563.

« Vpde xxiiij^e ende andre daghen der zelve maendt (october 1578), so waeren den Burchm(eeste)re claeysone ende clerq hind(er) stede van Brugghe, ende hebben ald(aer) v(er)cocht tzelverwerek vand(er) Kercke deser stede, Bij advijse vand(er) wet metgaders notable ende ouderlinghen der zelve stede... » id. f° 24v°.

Zelfs het ijzerwerk en de ornamenten werden van de hand gedaan. Het derde deel van de opbrengst hiervan beliep 27 lb 10 s. gr. of 330 lb par. ⁽¹¹⁴⁾.

Ook de klokken moesten er aan geloven. ⁽¹¹⁵⁾.

Enkele maanden later wordt de kerk volledig ontmanteld. Men haalt de schaliën van het dak, zodat het schip aan weer en wind blootgesteld is. ⁽¹¹⁶⁾.

c. *Naar de opbouw van een calvinistische hiërarchie. (1578-1583).*

De koninklijke commissarissen hadden in 1567 veel belang gehecht aan het feit of er te Eeklo al dan niet een consistorie opgericht was. ⁽¹¹⁷⁾. Het bleek van niet, de tijd was inderdaad al te kort geweest.

Thans pakt men de zaak methodischer aan. Vanaf 1 januari 1578 was de Calvinistische gemeente « de diaconen der ghemeynte der suuver en reformeerden Religie binder stede en vrijhede van Eecloo » stevig georganiseerd. Er bestond een consistorie, waarvan wij jammer genoeg de samenstelling niet volledig konden achterhalen. Wij weten slechts dat Wouter van Vlaenderen er ouderling in was. ⁽¹¹⁸⁾. Ook de armentafel, waarvan in copij een rekeningboek bewaard is ⁽¹¹⁹⁾, was volledig gereformeerd.

Op de classis te Gent gehouden op 3 november 1578 was Eeklo vertegenwoordigd door *Filiep Andries*, die wij ook aantreffen als minister in de stadsrekening 1579-80, ⁽¹²⁰⁾ en door *Louis van der Veste* voor Lembeke. ⁽¹²¹⁾.

(114) « Item noch ontfaen vuter handt van vincent Everdeij over tderde part vande vercochte p(ar)tien van metale ijserwerck ende andre ornamenten gheweert vuter Kercke deser stede... » ARA-RK 34503, f° 5v°.

(115) « Eerst betaelt eenen messagier vanden vrijen met briefven ter cause van tweeren en(de) afdoen vanden clocken vi s. par. » ARA-RK 34503, f° 6v°.

(116) « Item betaelt Pieter jordaen scaelgedeckere over tafdoen ende weeren van (den) scaeljen vand(er) Kercke metgaders den reyftre van tzusterhuus... »

« Item betaelt Pieter Muesevoet over tvoeren vande voorn. scaelljen ende diversche partijen van haute van (den) zusterhuuse tot voorde Kercke deser stede ».

« Item betaelt jan de costere en(de) ghijselbrecht de vreesse van Tauterwerck bij heml. anghenomen af te breken van (der) voorn. Kerke ende reiftre... » ARA-RK 34504, f° 13r° en v° : SAE 563.

(117) ARA-RB 75.

(118) H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming in Vlaanderen a.w. I*, blz. 193.

(119) SAE - 1654.

(120) « Item ghepresenteert philips andries minister, wesende anderwarf gheaccepteert twee stede kannen wijns compt ii lb xvj s. » ARA-RK 34504, f° 12v°.

Zie eveneens H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming te Brugge, a.w.* blz. 244.

(121) « Item betaelt Lowijs van der weste, minister vander prochie van Lembeke... » ARA-RK 34505, f° 24r° : SAE 563.

Zie eveneens H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming in Vlaanderen, a.w. ; I*, blz. 194.

Hetzelfde jaar is er eveneens sprake van *Michiel Panneel* ⁽¹²²⁾ *Franciscus Pauli* ⁽¹²³⁾ en van *Pieter Wante*, bedienaar te Watervliet maar ook te Eeklo. ⁽¹²⁴⁾.

Op 19 januari 1579 werd Eeklo als afzonderlijke classis opgericht. ⁽¹²⁵⁾. Filiep Andries bleef residerende minister tot november 1579. ⁽¹²⁶⁾.

Een andere Eeklose predikant was *Robrecht Wouters, de Ridder*, apostaat, oud-pastoor van Oostburg. ⁽¹²⁷⁾. De eigenlijke Eeklose predikant, die de gemeente bediende van 10 juni 1580 tot bij de val van de stad, begin oktober 1585, was evenwel *Jan van Noorhant*, die zich zelf noemt « dyenaer des goddelycx woorts binnen der stede van Eeckeloe » ⁽¹²⁸⁾.

Het hogervermelde ontvangboek der Armen maakt ons niet alleen vertrouwd met de actieve rol, die de aalmoezeniers vervulden bij de ondersteuning der behoeftigen, maar licht ons eveneens in over de godsdienstige geplogenheden der gemeente. Wij vernemen er uit dat er 's zondags steeds een « ghemeyne vergaderinghe » plaats had en meestal ook de donderdag. ⁽¹²⁹⁾. Vóór de grote feestdagen, zoals Kerstmis, had de belijdenis plaats. Op de hoogdag zelf werd dan het H. Avondmaal uitgereikt. Aan behoeftige geloofsgenoten werden psalmboeken geschonken. ⁽¹³⁰⁾. Een enkele maal werd zelfs een overtocht naar Engeland betaald. Week voor week noteren de aalmoezeniers — de gereformeerde armmeesters — nauwkeurig de bedragen, die ter ondersteuning aan de armen uitbetaald werden. Aldus bevond Eeklo zich nagenoeg 6 jaar onder een strak Calvinistisch bewind, gekenmerkt door weinig tolerantie voor de katholieken.

Tenslotte wordt hier eveneens vermeld dat de Eeklose apostaat, *Ludovicus Savary*, reeds actief betrokken bij de beroerten van 1566, tijdens deze periode minister werd te Ertvelde en na de onderwerping in Oostfriesland verzeilde. ⁽¹³¹⁾. De uiteindelijke verovering van Eeklo door Alexander Farnese en zijn veldheer Mondragon op 18 oktober 1585 ⁽¹³²⁾

(122) H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming te Brugge*. a.w. blz. 237.

(123) H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming in Vlaanderen I*, blz. 193.

(124) *ibid.* blz. 194.

(125) *ibid.* blz. 194.

(126) SAE - 1654.

(127) H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming te Brugge* a.w. blz. 291.

(128) SAE - 1654.

(129) *ibid.*

(130) *ibid.* f° 2v°.

(131) H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming te Brugge*, a.w. blz. 291.

(132) L. VAN DER ESSEN. *De Scheuring in de Nederlanden 1579-1585*. Algemene Geschiedenis der Nederlanden, V, blz. 168. Utrecht 1952.

betekende de definitieve likwidatie van het Calvinisme. Toch zullen nog tot diep in de 17e eeuw geïsoleerde haarden van Calvinistisch verzet blijven bestaan. (133).

d. *De Naweeën — Verder verval van de parochiekerk. (1583-1603).*

Sinds het aanbrenge van de eerste verdedigingswerken in de stad zelf en aan de Lieve te Raveschoot en Balgerhoeke, in het jaar 1580 (134) werd de parochiekerk meer en meer in het verdedigingssysteem ingeschakeld.

Wanneer Farnese's troepen, zoals hoger gezegd, doorstotend vanuit Roeselare, half oktober 1583 Eeklo bezetten en aldus het oproerige Gent, nu ook van Brugge isoleerden, zullen zij er slechts een vervallen puinhoop, omgevormd tot een militair bolwerk, aangetroffen hebben. De kerk was immers volledig leeggeroofd, behalve dan enige habijten, de door de koster van St-Donaas te Brugge bewaard werden. (135).

Van toen af was in feite de algemene vlucht der inwoners begonnen. De stadsrekeningen werden van 1583 af in Brugge gehoord en houden volledig op in 1587. Er is een langzame terugkeer van omstreeks 1596 tot 1599, die door de landing van Prins Maurits in juni 1600 en de plundering van Eeklo, tot in 1603 gered en verschoven wordt. (136).

Tijdens deze sombere periode lijkt Eeklo ten dode opgeschreven. De parochiekerk heeft nog slechts strategisch nut. Eeklo's positie werd inderdaad precair door het beleg van Sluis in 1587 en de ermee gepaard gaande troepenbewegingen.

In 1595 besluit de kasselrij van de Oudburg op last van de vier leder van Vlaanderen, bij te dragen in de kosten tot fortificatie van de kerk van Eeklo, namelijk het aanbrenge van twee uitspringende bolwerken. (137). Sinds het vertrek van het Spaanse legerkamp, werd de verdediging van het gewest immers aan inlandse troepen overgedragen.

Reeds op 3 februari 1595 werd het dak behoorlijk hersteld (138) terwijl op 4 januari « behoorlijck ghemaect (werd) tcorps de garde, buiten

(133) Nog in 1652 vermeldt de pastoor in het overlijdensregister de naam van een anabaptist, die de laatste sacramenten der stervenden, weigerde te ontvangen.

(134) ARA-RK 34505, f° 28v°, 29r° ; SAE 563.

(135) « Item betaelt den coster van Ste Donaes van bewaert thebbene eenighe habijten vande kercke van Eecloo x s. » ARA-RK 34507, f° 7r° ; SAE 563.

(136) « à cause de la descente de lennemy en flandres en Lan seize Cens et estoient tous bruslés et saccagés » ARA-RK 18812, f° 292r°.

Zie eveneens de belangrijke studie van Klaas MADDENS. *Het uitzicht van het Brugse vrije op het einde van de XVIe eeuw*. Société d'Emulation, Deel XCVII, blz. 31-73. Brugge 1960.

(137) RAG-O 169, f° 2r° ; 843.

(138) id. f° 19r°.

en(de) ander nodel(icke) co(m)moditeyt voor de zelve soldaeten de welcke soldaeten zelve, die met stroo ghenst ende gheley ghedect, ghevlocht en(de) ghebonden hadden. » (139). De arbeiders moesten evenwel bij de uitvoering der herstellingswerken, door militairen beschermd worden. (140).

Op 2 maart 1595 kon men aankondigen dat het timmerwerk voltooid was. (141). De fortificatie was hiermee nog niet helemaal klaar, want op 20 maart moest er nog gezorgd worden voor de accommodatie van 40 ruiters, door het aanbrengen van een schutsel, dat het voetvolk van de ruitery moest scheiden, verder nog voor twee privaten, een corps-de-garde voor de infanteristen en een kamer voor de kapitein en de luitenant. Evenzo moest de afwatering van de toren geregeld worden om het gevaar van instorten tegen te gaan. Tenslotte moest er een schildwachthuisje opgetrokken worden. (142) Na de voltooiing van deze werken maakte men er een echte vesting van met een munitiebergplaats voor buskruit, lont en lood. (143).

Het onvermijdelijke moest gebeuren. Tengevolge van een onachtzaamheid der bezettende troepen, ontstond er brand. (144). Zwartgerookte muren duiden nog alleen de plaats aan, waar eens de parochiekerk gestaan had.

Hiermede was meteen het dieptepunt van Eeklo's verval bereikt.

ALGEMEEN BESLUIT :

De eerste hagepreken hadden te Eeklo plaats begin juli 1566. Dank zij de slappe houding van de magistraat, de anti-kerkelijke gezindheid van een groot deel der bevolking en de onbetrouwbaarheid der schuttersgilden, bereikten de beroerten op 9 en 23 augustus 1566 een hoogtepunt. Tot een echte beeldenstorm kwam het evenwel niet. Begin november werd een calvinistische tempel gebouwd in de Brugse straat. De Calvinisten behielden het initiatief tot bij de komst van Egmont in februari 1567. De razzia's van mei en juni 1567 liepen uit op de eerste terechtstelling te Eeklo op 28 juni 1567.

(139) SAE - fragment processtuk.

(140) RAG-O 169, f° 21r°.

(141) *ibid.* f° 37v°.

(142) *ibid.* f° 46r°.

(143) *ibid.* f° 121v°. Zie hierover eveneens RAG-O 843, dat de aanbesteding der versterkingswerken geeft alsmede een grondplan van de kerk. « Condictien en(de) bespreken vand(er) bestedynghe diemen doen zal van weghen Mijne Heeren Baliu en(de) mannenn van Leene van(den) Castele van(den) Audenburgh van Ghendt vuten rame van Mijneheeren den vierleden slants van Vlaen(deren) nopen(de) tmaken van twee Ut steken(den) pointen ofte bolleweercx voor de Intreeren van(der) kercke van Eeckeloo ».

(144) SAE - fragment processtuk 26 juni 1601.

Op last van de hertog van Alva werd een uitgebreid onderzoek ingesteld van 5 tot 18 oktober 1567, door de koninklijke commissarissen Louis Corteville en Jan van der Burcht. Een verder onderzoek naar afwezige en gevluchte personen had plaats op 26 april 1568. Tenslotte greep op 1 september 1568 de eerste massale indaging en veroordeling bij verstek plaats van Eeklose families.

Gefundeerde ramingen doen er ons toe besluiten dat ruim 12 % der Eeklose bevolking actieve aanhangers waren van de Calvinistische leer. Gegevens uit de confiscatierekeningen laten ons toe vast te stellen, dat de Eeklose gereformeerden tot alle rangen der maatschappij behoren en dat zij een trouwe en evenredige weerspiegeling zijn van de sociale structuur der bevolking.

Na de repressiejaren volgde tot 1577 een betrekkelijk kalme periode, die door twee belangrijke feiten gekenmerkt werd: een raid op Eeklo door de watergeuzen op 29 juni 1572, die de pastoor kwamen ontvoeren en de afkondiging van het «generael pardoen» op 5 maart 1574, een eerste maar veel te laat gekomen mildering van een al te harde repressie. Van de afkondiging van de Pacificatie van Gent op 8 november 1576, zijn te Eeklo weinig resultaten te bespeuren.

De Calvinistische heerschappij te Eeklo tijdens de periode 1578-1583 stond in het teken der weerwraak. Na de gevangenneming van de wereldlijke en geestelijke gezagsdragers, werd een aanvang genomen met de inbezitname en systematische onttakeling van de parochiekerk. De kerkschat werd te gelde gemaakt; het kerkgebouw ontmanteld.

Na de herovering door Parma werd de kerk tot fort omgebouwd en in 1595 ging zij door onachtzaamheid in de vlammen op.

De calvinisten beijverden zich tijdens de periode 1578-83 tot het oprichten van een consistorie, het aanstellen van predikanten en de calvinisering der Armentafel.

De vlucht van de Eeklose bevolking was vrijwel volledig van 1583 tot 1596. Een schuchtere herbevolking begon van 1596 tot 1599. Zij werd evenwel opnieuw vier jaar verdaagd door de inval van Maurits van Nassau in juni 1600 en de plundering van de stad, die er mee gepaard ging.

A. DE VOS.

Bijlage I.

VERKLARENDE LIJST VAN ALLE PERSONEN GEBOREN OF WONENDE
TE EEKLO, VERDACHT VAN CALVINISTISCHE SYMPATHIEËN EN AL
DAN NIET VEROORDEELD DOOR DE RAAD VAN BEROERTE. (1566-1570)

1. *van den ABEELE Adriaan* : vermoedelijk dezelfde als van den
Torre Adriaan.

ARA-RK 18802, f° 83r°.

2. *BEZOETE Elooi* :

en zijn vrouw *Godelieve*.

Verdacht van anabaptisme. Afwezig op 26 april 1568.

ARA-RB 6, f° 235r°.

21.

75, f° 69r°, 71v°, 83v°, 85v°, 87v°, 89r°.

Dr. A. L. E. VERHEYDEN. *Le Conseil des Troubles. Liste des Condamnés (1567-1573)*. Brussel 1961, blz. 47, nr 615 en blz. 211, nr 4994, (voortaan afgekort als VERHEYDEN, gevolgd door bladzijde en nummer.).

In tegenstelling met Verheyden beschouwen wij man en vrouw niet als twee afzonderlijke personen, maar nemen wij ze samen als één familie uitmakende. Hetzelfde geldt voor broers en zusters, die samen vermeld worden.

3. *BEZOETE Jacques* :

en zijn vrouw *Jozijne Sanders*.

ARA-RB 6, f° 235r°.

75, f° 84r°, 85v° 87v°, 89v°.

Verdacht van anabaptisme. Afwezig op 26 april 1568.

VERHEYDEN, blz. 47, nr 616 en blz. 353, nr 8947.

4. *BEZOETE Jan* :

Schepen tijdens de jaren 1565-66 en 1567-68. (1).

« eschevin de ceste année, lequel on diqt avoir esté à la presche avecq tous ses enffans, n'ayant les Paques derniers, esté à confesse, ne receu le St Sacrement ».

ARA-RB 75, f° 70r°, 76v°.

5. *BEZOETE Pieter* :

en zijn vrouw *Margriet Blomme*.

Verdacht van anabaptisme. Verhuurde een huis met 40 roeden

(1) E. NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst der baljuws, greffiers, tresoriers, burgemeesters en schepenen der stede, keure en vrijhede van Eecloo en parochie van Lembeke*. Gent, Eeklo 1865. blz. 99, 100.

grond langs de « grote strate ». Bij verstek veroordeeld op 1 september 1568.

ARA-RB 6, f° 235r°.

21.

75, f° 84r°, 85v°, 87v°, 89v°.

ARA-RK 18802, f° 83v°.

1172, f° 84r°.

18803, f° 84v°.

1173, f° 78v°.

VERHEYDEN, blz. 47, nr 617, blz. 49, nr 660 en blz. 52, nr 728.

Verheyden begaat hier de vergissing de spelling van de naam Bezoete met s voor verschillend aan te zien. Dezelfde persoon wordt aldus tweemaal vermeld, ten onrechte.

6. *BLONDEEL Joris* :

Stadsbode, bekend als overtuigd calvinist.

« Sergeant des dictes eschevins, notoirement sectaire » ARA-RB 75, f° 66r°, 72v°.

SAE 1009, f° 382r°.

7. *BOLLEMOES* :

Metselaar, aspirant-beeldstormer.

ARA-RB 75, f° 69v°.

8. *BUCQUET Antoinette* fa Michiel :

Woonde in de Boelare. Eveneens bij verstek veroordeeld.

ARA-RB 6, f° 235r°.

21.

« dict aussi estre retirée du dict Eecloo Anthonine, la fille de Michel Buquet, aiant fréquentée les dictes presches » ARA-RB 75, f° 84r°, 85v°, 87v°, 89v°.

VERHEYDEN : blz. 39, nr 384 en blz. 64, nr 1066. Opnieuw een verkeerde lezing van de auteur, die van Buquet Baquet maakt en aldus éézelfde persoon tweemaal laat voorkomen in zijn lijst.

9. *CALOEN Jan* : (Jehan de CALONNE)

Hij pachtte van Jacques Lippens een hofsteedje met 4 gemeten 140 roeden land in de Kerkstraat. Bij de graantelling van december 1565 had hij 40 maten rogge in voorraad. Bezat alleen roerende goederen.

RAG-RVI. Corr. 1565, f° 64v°.

ARA-RB 20.

ARA-RK 18802, f° 81v°. ...

« lequel navoit aultres biens que meubles » ARA-RK 1173, f° 84r°.

VERHEYDEN : blz. 68, nr 1161.

10. *CASTELEER Jasper* : (CASTELES, CASTELEN)

Bezate te Balgerhoeke een huisje met 120 roeden land, dat hij verhuurde aan zijn broer Jan. Hijzelf woonde in Eeklo-Binnen. Hij

had bij de graantelling van 1565, 2 lopen tarwe in voorraad. Bij verstek veroordeeld.

ARA-RB 6, f° 235r°.

75, f° 83r°, 85r°, 87r°, 89r°.

ARA-RK 18802, f° 83v°.

1172, f° 84v°.

18803, f° 85r°.

1173, f° 79v°.

VERHEYDEN : blz. 72, nr 1276.

11. *CLAEYSSONE Allaart* :

Woonde te Eeklo-Binnen in het Krommewaalstraatje. Hij bezat bij de graantelling van 1565 2 maten boekweit en 3 maten rogge.

SAE - 1606 f° 4r° Legger der Armen 1556.

RAG-RVI Corr. 1565, f° 65r°.

ARA-RB 75, f° 69r°.

12. *CLAEYSSONE (CLAEYS) Arnout* :

Op 26 april 1568 voortvluchtig en hetzelfde jaar bij verstek veroordeeld. Bij de graantelling van 1565 had hij 4 lopen erwten en 400 gedorste roggeschoven aan 7 lopen het honderd, in voorraad. Woonde te Eeklo-Binnen.

RAG-RVI Corr. 1565, f° 67r°.

ARA-RB 6, f° 235r°.

21.

75, f° 69r°, 70r°, 82v°, 85r°, 86v°, 88v°.

VERHEYDEN : blz. 80, nr 1495.

13. *CLAEYSSONE Jacques* :

Woonde te Eeklo-Binnen en had bij de graantelling van 1565 een zak tarwe in voorraad.

Werd schepen tijdens het tweede calvinistisch bewind (1583).

RAG-RVI Corr. 1565, f° 64v°.

ARA-RB 75, f° 69r°.

NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 108.

14. *CLAEYSSONE (= CLAISSENS) Jan Js Jacques* :

Proletariër, die niets anders bezat dan zijn inboedel («lequel navoit aultres biens que meubles»). Bij verstek veroordeeld in 1568.

ARA-RB 6, f° 235r°.

21.

75, f° 69r°, 73v°, 83r°, 85r°, 87r°, 89r°.

ARA-RK 1173, f° 76v°.

VERHEYDEN : blz. 80, nr 1499.

15. *CLAEYSSONE (CLAEYS) Passchier fs Jacques* :
 Was gehuwd met Maaiken Lambrecht fa Vincent en woonde te Eeklo-Binnen. Had bij de graantelling van 1565 een zak rogge in voorraad en verhuurde een huisje met 15 roeden grond aan Allaart Claeysse.
 ARA-RB 75, f° 69r°, 70r°, 71v°, 73v°, 83r°, 85r°, 87r°, 89r°.
 RAG-RVI Corr. 1565, f° 64v°.
 ARA-RK 18802, f° 82v°.
 1172, f° 83v°.
 18803, f° 84r°.
 1173, f° 75v°.
 SAE 1010, f° 273r°.
 VERHEYDEN : blz. 81, nr 1521.
16. *de CLERCK Adriaan* :
 Woonde te Lembeke. Betrokken bij de poging tot beeldenstorm, op 23 augustus 1566.
 RAG-RVI Corr. 1565, f° 73r°.
 ARA-RB 75, f° 69v°.
17. *de CLERCK Michiel* :
 en zijn vrouw *Francijne*.
 Betrokken bij de poging tot beeldstormerij. Op 26 april 1568 voortvluchtig en naderhand bij verstek veroordeeld.
 ARA-RB 6, f° 235r°.
 21.
 75, f° 69r°, 69v°, 71v°, 73v°, 75v°, 82v°, 84v°, 86r°, 88v°.
 VERHEYDEN : blz. 111, nr 2314. en blz. 197, nr 4612.
18. *de COOREBYTERE Gelein* :
 Woonde te Eeklo-Binnen. Bezat bij de graantelling van 1565, 2 lopen bonen en 3 hoet boekweit. Verbrand in 1570.
 RAG-RVI Corr. 1565, f° 66v°.
 RAG-RVI Corr. 1570, nr 157 (15 sept. 1570).
19. *COPPENS Gelein* :
 Graanhandelaar. Had bij de telling van 1565 een voorraad opgeslagen van 100 zakken buitenlands koren, 2 zakken tarwemeel, 12 zakken roggemeel. De stad kocht 48 zakken van deze voorraad om ze aan de armen te bedelen. Wordt alleen vernoemd bij de calvinistische onderhandelaars, aanwezig bij het bezoek van Egmont op 5 februari 1567. Zijn goederen werden evenwel niet aangeslagen, noch liep hij enige veroordeling op. Toch moet hij tot de kopstukken gerekend worden, aangezien hij deel uitmaakte van bovenvermelde calvinistische delegatie.
 RAG-RVI. Corr. 1565, f° 65r°.
 ARA-RB 75, f° 81r°.

20. *van CORTENBUSSCHE Pieter, alias THOORS* :
Op 26 april 1568 voortvluchtig en later bij verstek veroordeeld.
ARA-RB 6, f° 235r°.
21.
75, f° 69r°, 70r°, 82v°, 84v°, 86r°, 88r°.
VERHEYDEN : blz. 401, nr 10257.
21. *de CREKELE Bertelmeus* :
Woonde te Eeklo-Binnen. Had in 1565 een voorraad van 5 zakken tarwe.
RAG-RVI Corr. 1565, f° 65r°.
ARA-RB 75, f° 73v°.
SAE 1009, f° 762r°, 772r°.
22. *de CREKELE Gabriel fs Bertelmeus* :
Woonde te Eeklo-Binnen en had in 1565 een graanvoorraad van 6 maten rogge en 5 maten boekweit.
Bezat slechts roerend goed.
RAG-RVI Corr. 1565, f° 65r°.
ARA-RB 20.
75, f° 73v°.
ARA-RK 1173, f° 87v°.
VERHEYDEN : blz. 95, nr 1893.
23. *de CREKELE Jan fs Bertelmeus* :
Woonde te Eeklo-Binnen en bezat eveneens een graanvoorraad van 6 maten rogge en 5 maten boekweit in 1565. Broer van Gabriel.
RAG-RVI Corr. 1565, f° 65v°.
ARA-RB 75, f° 73v°.
24. *de CREKELE Katelijne* :
Aanwezig bij het onderhoud met Egmont op 5 februari 1567.
ARA-RB 75, f° 81r°.
25. *de CREKELE Victor fs Bertelmeus* :
en zijn vrouw *Vincentine*.
Broer van Gabriel en Jan. Voortvluchtig op 26 april 1568, bij verstek veroordeeld.
ARA-RB 6, f° 235r°.
21.
75, f° 73v°, 75v°, 82v°, 84v°, 86v°, 88v°.
VERHEYDEN : blz. 115, nr 2413 en blz. 455, nr 11676.
26. *de CROOCK Christiaan* :
Bezat goederen op de « Clinkere » in gemeenzaamheid met het klooster van Waarschoot.
ARA-RB 20.
ARA-RK 18802, f° 94r°.
VERHEYDEN : blz. 115, nr 2421.

27. *de CROOCK Gijzelbrecht* :
 Verbannen in 1568. Was vrijmeester van het voldersambacht geworden in 1548.
 ARA-RK 18802, f° 82r°.
 SAE 262.
28. *DANCKAERT Victor* :
 Verhuurde een huis in de Boelare, waar hij woonde. In 1568 werd hij voor de Raad van Beroerte gedaagd, maar niet veroordeeld.
 ARA-RB 20.
 ARA-RK 18802, f° 89r°.
 1172, f° 90v°.
 18803, f° 15r°.
 1173, f° 87v°.
 VERHEYDEN : blz. 99, nr 1994.
29. *DAUWE Jacob* :
 Vrijknaap van het voldersambacht geworden in 1559. Voor de Raad van Beroerte gedaagd, maar niet veroordeeld.
 ARA-RB 20 ; SAE 262.
 VERHEYDEN : blz. 100, nr 2032.
50. *de DIENAERE Adriaan* :
 Verbrand in 1570.
 RAG-RVI Corr. nr 38, blz. 157.
51. *DIERKENS Anna, Maria, Passchier en Tobias, kinderen van Geraard* :
 Waren elk voor 1/6 gerechtigd in het ouderlijk huis in de Brugse straat. Vluchtten op 21 april 1568 weg uit Eeklo en werden naderhand bij verstek veroordeeld. Hun bezittingen werden aangeslagen. Verheyden begaat opnieuw een vergissing door in de opsomming Anna, Maria, Passchier, Tobias een nieuwe naam «Tobias Passchier» te zien.
 ARA-RB 6, f° 235r°.
 21.
 75, f° 84r°, 85v°, 89v°, 87v°.
 ARA-RK 18802, f° 84v°.
 1172, f° 85v, 87v°.
 18803, f° 85v°.
 1173, f° 81v°.
 SAE-1009, f° 370v°. (1558).
 VERHEYDEN : blz. 174, nrs 3964, 3965, 3968, 3969 en blz. 320, nr 8033 (Paesschier Tobias).
32. *DISERIN Gillis* :
 Schout van Eeklo. Niet onmiddellijk bij de beroerten betrokken. Later uit zijn ambt ontzet, maar niet veroordeeld.

« escoutête d'Eecloo ayant logé en sa maison le ministre Herman-
nus ».

ARA-RB 75, f° 70v°, 72v°, 75v°.

33. *de DOBBELAERE Geraard* :

Woonde in de Pottersraat, waar hij een huis in eigendom bezat. Bij de graantelling van 1565 vinden wij hem met een voorraad van 11 maten rogge en 7 maten tarwe. Zijn goederen werden aangeslagen.

ARA-RB 20.

ARA-RK 18802, f° 89r°.

1172, f° 90v°.

18803, f° 89v°.

1173, f° 88v°.

RAG-RVI Corr. 1565, f° 67v°.

VERHEYDEN : blz. 116, nr 2436.

34. *de DOBBELAERE Jan* :

Woonde te Eeklo-Binnen en bezat in 1565, 400 ongedorste korenschoven, geprezen aan 6 maten het honderd. Werd gemarteld en verbrand in 1570.

RAG-RVI Corr. nr 38, blz. 157.

1565, f° 67v°.

35. *van de FONTAINE Hector* :

Gehuwd met Geraardijne Pieterheyns fa Joris. Woonde in het Zusterstraatje, nabij de Zuidmoerstraat. Had in de graantelling van 1565, 3 maten boekweit voorradig. Niet veroordeeld, toch vernoemd bij de actieve Calvinisten van Eeklo.

RAG-RVI. Corr. 1565, f° 68r°.

ARA-RB 75, f° 69r°, 71v°, 73v°.

SAE 1009, f° 70r°.

1010, f° 109r°.

36. *G(H)EENS Jan* :

Woonde in de Boelare. Voor de Raad van Beroerte gedaagd, doch niet veroordeeld.

SAE 1009, f° 219r°.

SAE 1556, legger Armen.

ARA-RB 20.

VERHEYDEN : blz. 204, nr 4824.

37. *GERARD Laureins* :

Slechts een enkele maal vermeld in het getuigenverhoor der commissarissen.

ARA-RB 75, f° 69r°.

38. *GOETHALS Joris* :
 Wordt als beeldstormer betiteld.
 ARA-RB 75, f° 69v°.
39. *GOETHALS Pieter* :
 Gemarteld en verbrand in 1570.
 RAG-RVI Corr. nr 38, blz. 157.
40. *GOOSSINS Christiaan* :
 Een arme stumper, die niets meer bezat dan zijn schamele inboedel.
 Verheyden begaat hier opnieuw een vergissing door verkeerde lezing
 en bekomt aldus twee verschillende namen *Ghossins* en *Goffens*
 voor dezelfde persoon.
 ARA-RB 20.
 ARA-RK 1173, f° 84r°.
 VERHEYDEN : blz. 207, nr 4907 (*Ghossins*) en blz. 212, nr 5024 (*Goffens*).
41. *HAUWEEL Christiaan We* :
 Was van adel (verwant met de heren van Aveschoot?). Wordt in
 de graantelling van 1565 betiteld met « Me Joncvrauwe » en had
 toen een gezamenlijke voorraad van 14 lopen tarwe en rogge. Woon-
 de te Eeklo-Binnen.
 « bien peu aiant hanté l'église catholique et suivi les dictes presches avecq toute
 sa famille » ARA-RB 75, f° 69r°, 73v°.
42. *van HECKE Marten* :
 Wordt voor de Raad van Beroerte gedaagd.
 ARA-RB 20.
 VERHEYDEN : blz. 428, nr 10941.
43. *van den HEEDE (EEDE) Cornelis* :
 Zoon van Jan en van Gelijne Cockuut. Was pas 19 jaar en bezat
 nog geen eigen goed. Toch stamde hij uit een aanzienlijke familie.
 Dit bewijst de hoge waarde van zijn roerende bezittingen. Was eertijds
 koster van de parochiekerk. Woonde in de Cockuutstraat, doch was
 reeds gevlucht op 26 april 1568. Later bij verstek veroordeeld.
 Verheyden neemt opnieuw de spellingen : van den Heede en van
 Eede voor twee verschillende namen, wat foutief is.
 SAE-1009, f° 228r°.
 ARA-RB 6, f°235r°.
 21.
 ARA-RK 1173, f° 82v°. 75, f° 69r°, 84r°, 85v°, 87v°, 89r°.
 VERHEYDEN : blz. 408, nr 10417 en blz. 423, nr 10814.
44. *van den HENDE Joris* :
 Woonde te Eeklo-Binnen. Bezat bij de graantelling van 1565, 5 ma-
 ten boekweit. Hoewel hij geen onroerend goed bezat, wijst zijn

meubilair op een man van goede afkomst. Voor de Raad van Be-
roerte gedaagd.

Opnieuw een vergissing van Verheyden, die de varianten : van
Hende en van den Hende voor twee verschillende namen neemt.

RAG-RVI 1565, f° 67r°.

ARA-RB 20.

ARA-RK 1173, f° 87r°.

VERHEYDEN : blz. 408, nr 10422 en blz. 429, nr 10963.

45. *de HERCKERE (DHERCKERE, DECKERE) Frans :*

en zijn vrouw *Margriete*.

Behoorde tot de middenklasse. Werd door de baljuw aangeklaagd
als behorende tot de hevige calvinisten, die zeer vaak de predikaties
hadden bijgewoond. Had landerijen in het Cockuutstraatje en de
Kerkstraat. Was op 26 april 1568 voortvluchtig en werd naderhand
samen met zijn vrouw Margriete bij verstek veroordeeld en ver-
bannen.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 20.

75, f° 82v°, 85r°, 86v°, 88v°.

ARA-RK 18802, f° 128r°.

18803, f° 93r°.

1173, f° 80r°.

VERHEYDEN : blz. 110, nr 2293 en blz. 295, nr 7345.

46. *de HONDT (DHONT) Jan :*

Woonde op de zuidzijde van de « grote strate ». Bij de graantelling
van 1565 had hij 5 lopen tarwe in voorraad. Behoorde eveneens tot
de middenklasse en werd ervan beticht de protestantse ministers bin-
nen Eeklo gebracht te hebben. Hij zou zelf aalmoezenier geweest zijn
bij de gereformeerde armentafel. Werd in september 1568 bij ver-
stek veroordeeld en verbannen.

RAG-RVI Corr. 1565, f° 68v°.

ARA-RB 6, f° 235r°.

21.

75, f° 69r°, 71v°, 73v°, 83r°, 85r°, 87r°, 89r°.

ARA-RK 18802, f° 83r°.

1172, f° 84r°.

18803, f° 84v°.

1173, f° 77r°.

VERHEYDEN : blz. 123, nr 2648.

47. *HUILEBUSCH Niklaas :*

Hostelier in « de Zwaan » de voornaamste XVIe eeuwse afspanning
te Eeklo. Ten onrechte als calvinist aangeklaagd door de pastoor.
In zijn afspanning had hij alleen een paar protestantse ministers ge-

logeerd en men beweerde dat hij aanvankelijk wel eens naar de hagepreken geweest was. Liep geen enkele veroordeling op.

Werd naderhand zelfs schepen in 1567-68, 1575-76, 1576-77 en 1577-78, maar niet meer tijdens de Calvinistische overheersing, wat wel voor zijn rechtgelovigheid pleit, meer nog hij werd gevankelijk naar Gent gebracht in mei 1578.

« hoste du Cigne, lequel a logé (comme il déposant a veu) quelques ministres, sans les scavoir nommer, ayant aussy esté (comme le bruict est) au commencement quelque fois à la presche » ARA-RB 75, f° 70r°.

NEELEMANS : *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 100, 105, 106.

48. *KELE Steven* :

Werd voor de Raad van Beroerte gedaagd, maar liep geen enkele veroordeling op, noch werden zijn goederen aangeslagen.

ARA-RB 20.

49. *van de KERCHOVE Pieter* :

Behoorde tot de allerarmste klasse, die geen enkel onroerend goed bezat. Zijn weinige bezit werd openbaar verkocht.

ARA-RB 20.

ARA-RK 1173, f° 88r°.

VERHEYDEN : blz. 409, nr 10447.

50. *KERVYN Joris* :

Behoorde tot het beroemde Eeklose geslacht van die naam. De pastoor schuift hem in de schoenen, dat hij aanvankelijk wel eens naar de preken is geweest « ayant au commencement esté deux ou trois fois à la presche ». Het belette hem nochtans niet burgemeester te worden tijdens de periodes 1567-68, 1570-71, 1571-72, 1572-73 en 1573-74, op het ogenblik dat de repressie het hevigst was. De aantijgingen van de pastoor zullen dan ook als weinig gegrond dienen te worden beschouwd. Woonde eveneens aan de « grote strate », zuidzijde.

ARA-RB 75, f° 70r°.

SAE-1009, f° 391r°.

NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 100, 102, 103.

51. *de KEY Joachim* :

Woonde in de Kerkstraat en was gehuwd met Margriete Danckaert fa Jacob. Behoorde tot de gegoede middenklasse. Zijn vrouw huurde later hun eigen aangeslagen huis. Had bij de graantelling van 1565, 2 lopen tarwe, 7 zakken boekweit en 400 ongedorste korenschoven aan 4 maten het honderd en 500 tarweschoven à 5 lopen het honderd in voorraad. Bezat in totaal vier huizen en ½ gemet weiden nabij de

« Cockuutbrugge » achter « tparadiseken ». Was de enige die effectief genoot van het « pardoen generaal ». Inderdaad in 1574 kreeg hij 2 huisjes en een stukje grond terug, ter waarde van 27 lb 18 s.

ARA-RB 20.

RAG-RVI Corr. 1565, f° 64v°.

ARA-RK 18802, f° 93v°.

1172, f° 95v°.

1173, f° 92r°, 119v°.

SAE-1010, f° 376r°.

VERHEYDEN : blz. 126, nr 2728.

52. *LAMBRECHT Jacob fs Simoen* :

en zijn vrouw *Françoise*.

Woonde aan de « grote strate ». Zijn vader was schepen geweest tijdens de periode 1553-54. (2). Door de pastoor en de kapelaan wordt hij aangewezen als een verwoed calvinist, die de nieuwe leer met man en macht te Eeklo wilde verspreiden. Was op 26 april 1568 voortvluchtig en werd naderhand eeuwig verbannen met verbeurdverklaring van zijn goederen.

ARA-RB 21.

6, f° 235r°.

75, f° 71v°, 73v°, 82v°, 84v°, 86r°, 88v°.

ARA-RK 18802, f° 82v°.

1172, f° 83v°.

18803, f° 84r°.

1173, f° 76r°.

VERHEYDEN : blz. 264, nr 6507 en blz. 197, nr 4613.

53. *LAMBRECHT Vincent* :

Bij de graantelling van 1565 had hij een voorraad van een lopen rogge, 8 zakken boekweit, 1100 ongedorste roggeschoven à 2 ½ maten het honderd, wat er wel op wijst dat hij landbouwer was. Zijn onroerend goed is vrij aanzienlijk. Vooreerst bezat hij een huis met 4 lijnen (400 r.) grond « au oosthouck du dict Eecloo du oosté zuudt à la grande rue », verder nog 2 gemeten grond tussen de grote straat en de Zuidmoerstraat, 400 roeden nabij de Dullaert, 2 lijnen gemeen met zijn kinderen liggende in de Leke, 6 gemeten op de Voorbank, 5 lijnen ten noorden van de Kerkstraat, 800 roeden ten zuiden van de Kerkstraat, nog 4 lijnen op de Leke en tenslotte nog de helft van 6 gemeten en nog eens de helft van 200 roeden te Evergem.

(2) NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst a.w.* blz. 92.

Werd door de pastoor als één der meest overtuigde calvinisten afgeschilderd. Al zijn goederen werden aangeslagen. Was schepen tijdens het tweede calvinistisch bewind (1580-81).

SAE 1009, f° 223r°, 414r°.

SAE-1606. Legger der armen 1556.

ARA-RB 20.

75, f° 69r°.

ARA-RK 18802, f° 92r°.

1172, f° 93°.

18803, f° 92r°.

1173, f° 91v°.

NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst... a.w.* blz. 107.

VERHEYDEN : blz. 264, nr 6508. (Vermeldt alleen de familienaam).

54. *LAMPSOET Willem :*

Behoorde tot de onderste bevolkingslaag, zonder enig onroerend bezit. Vluchtte aanvankelijk, keerde later terug, maar werd toch veroordeeld : « aiant esté absent et debouté de toutes exceptions et deffenses et depuis comparu obligé de se présenter, mais obstant l'interdiction de ne proceder contre telz absents, laisse sa cause en estat ». Na 1585 opnieuw gevlucht.

ARA-RB 6, f° 235r°.

21 : 75, f° 82v°, 84r°, 86v°, 88v°.

ARA-RK 1173, f° 79r°.

1174, f° 121r°.

18805, f° 331v°.

18806, f° 278v°.

18808, f° 297v°.

VERHEYDEN : blz. 264, nr 6527.

55. *de LANGHE Joris :*

Woonde in de Kerkstraat. Werd voor de Raad van Beroerte gedaagd, maar niet veroordeeld.

ARA-RB 20.

ARA-RK 18802, f° 76r°.

VERHEYDEN : blz. 129, nr 2788.

56. *LINDEMAN Elooi fs Vincent :*

met zijn vrouw *Katrijne Pieterheyns*.

Was de allerarmste der geconfiskeerde gezinnen. Op 26 april 1568 voortvluchtig en naderhand veroordeeld.

ARA-RB 6, f° 235r°.

21.

75, f° 82v°, 84r°, 86v°, 88v°.

ARA-RK 1173, f° 77v°.

VERHEYDEN : blz. 284, nr 7042 en blz. 73, nr 1301.

57. *LINDEMAN Jan fs Laureins* :
 en zijn vrouw *Christine*.
 Voortvluchtig en later bij verstek veroordeeld.
 ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.
 75, f° 73v°, 82v°, 84r°, 86v°, 88v°
 SAE-1010, f° 2r°.
 VERHEYDEN : blz. 284, nr 7015 en blz. 77, nr 1410.
58. *van der LINDEN Jacob* :
 Zat te Eeklo gevangen tijdens het jaar 1570. Zijn proces werd over-
 gemaakt aan de Raad van Beroerte.
 ARA-RK 34495, f° 10r°, 25v°.
59. *LIPPENS Hendrik* :
 Behoorde tot de middenklasse. Was vermoedelijk landbouwer, want
 bij de graantelling van 1565 bezat hij 4 zakken boekweit, 1200
 ongedorste roggeschoven à 2 maten het honderd. In onroerend goed
 bezat hij een huis, 7 gemeten grond (\pm 3 ha) in de Vrombout-
 straat en 2 gemeten in de Zuidmoerstraat.
 Al deze bezittingen werden aangeslagen.
 RAG-RVI Corr. 1565, f° 64r°.
 ARA-RB 20.
 ARA-RK 18302, f° 88r°.
 1172, f° 89r°.
 18803, f° 88 v°.
 1173, f° 85r°.
 VERHEYDEN : blz. 284, nr 7050.
60. *LIPPENS Jacob fs Jan* :
 Woonde op de Markt. Bij de graantelling van 1565 had « Jacop
 Lippens Janssone » 10 maten tarwe, 3 maten rogge en 4 maten
 boekweit in voorraad. Was op één na de rijkste Calvinist van Eeklo.
 Zijn bezittingen lagen zowat over het ganse grondgebied der stad
 verspreid. Allereerst bezat hij het huis op de markt, naast het kerk-
 hof, waar hij woonde. Verder bezat hij nog een huis op de Zuivel-
 markt, dat hij verhuurde aan Jaspert Buysse. Te Balgerhoeke bezat
 hij samen met Victor Heynoulst een weide, die hij verhuurde aan
 Vincent de Zwaef. In de Bus bezat hij een hoeve met 10 gemeten
 21 roeden grond. Aan Gillis de Pau verhuurde hij de helft van 19
 gemeten land. Vier lijnen werden verhuurd aan Pieter van Ghe-
 nachte. In de Honderdhunder bezat hij 3 gemeten 80 roeden, die
 verhuurd werden aan Adriaan Janssone en 2 gemeten aan Niklaas
 van Heede. In de Boelaarstraat lag er eveneens 1 gemet 55 roeden,
 en nog 2 lijnen in het Cockuytstraatje.

Op de Markt verhuurde hij nog een derde huis met 21 roeden grond aan Willem Coppen. Jan de Caloen, eveneens banneling, huurde van hem 4 gemeten 140 roeden in de Kerkstraat. Dit was nog niet alles : in de Schaperij bezat hij 6 gemeten slagbos en zijn rentebezit was evenzeer aanzienlijk. Jaarlijks ontving hij 3 lb van Joos van Renterghem, 9 schellingen van Gijzelbrecht de Croocq, 3 pond van Jan Kervijn, 7 pond 3 s. van Adriaan Corthals, 4 lb 16 s. van Vincent Isembaert en 12 s. van Bertelmeus de Wulf, samen 19 lb. Gerekend aan penning 16 vertegenwoordigden deze renten alleen reeds een kapitaal van 304 lb.

Ook zijn inboedel werd het hoogst geprezen : 362 lb 17 s. 6 d., wat nog eens wijst op zijn hoge sociale standing. In april 1568 was hij voortvluchtig en op 1 september werd hij verbannen en vervallen verklaard van al zijn bezittingen.

ARA-RB 6, f° 235r°.

75, f° 85r°, 85r°, 87r°, 89r°.

RAG-RVI. Corr. 1565, f° 64v°.

ARA-RK 18802, f° 80r°.

1172, f° 81r°.

18803, f° 81v°.

1173, f° 75r°.

61. *LIPPENS Jan fs Jan :*

Gehuwd met Lijsbette van Hende fa Christiaan. De onbetwistbare leider der Eeklose Calvinisten en meteen ook de meest vermogende. Hij woonde op de Spriet nabij de Vismarkt. Was reeds burgemeester tijdens de periode 1558-59 en schepen in 1563-64 en 1564-65. De graantelling van 1565 doet hem reeds kennen als een vermogend man : hij had 12 lopen tarwe in voorraad, 2 ½ mud boekweit, 3 zakken rogge, 4500 ongedorste roggeschoven à 4 maten het honderd. De staat van zijn bezittingen was dan ook zeer uitgebreid. Als man van aanzien bezat hij een leen in de Moer van Eeklo (thans nog het Leen genaamd). Het was in totaal 16 gemeten groot en aan verschillende personen verhuurd : Jacob de Hoemaeckere, Pieter Blanckaert, We Adriaan Pieterheyns, Vincent van Ghenachte, Jan van Ghenachte, Willem van Wamele, Bertelmeus Blanckaert en We Lieven Lammens. Arnout Bruusterman huurde een huis met 136 roeden grond erbij voor 36 lb per jaar. Jacob Huughe betaalde jaarlijks 12 lb intrest voor een rente, de We Jan dHerckere huurde van hem het huis genaamd « de Stuer ». Joachim de Key pachtte 492 roeden grond in de Kerkstraat, Elooi Tollens en Bertelmeus Blanckaert hadden elk de helft van 6 gemeten land in gebruik, terwijl Joris de Langhe, naderhand eveneens verbannen, 581 roeden pachtte

in de Kerkstraat. Te Lembeke bezat Jan Lippens nog een hoeve met 11 gemeten grond, die hij verhuurde aan Laureins van Hende voor 33 lb 6 s. per jaar. De goederen, die van zijn vrouw aankwamen bestonden uit 5 gemeten 284 roeden slagbos in de Moerstraat, nog een gemet bos te Sint-Laureins, 844 roeden slagbos eveneens in de Moerstraat « n'estant en saison pour la mettre en coupe comme dessus mais par le dict banny vendu à Cornille, son frère, certains arbres y croissans pour cinquante une livres une fois au temps de ce compte ». Van de We Jan Scherpinck kwam jaarlijks 36 lb binnen als pacht voor een hofstede met 17 gemeten land in de Moerstraat. Het hout van 200 roeden bos had hij zelf doen hakken in 1566. En dit is nog niet alles : Jan Luchtepau pachtte 4 gemeten land in de Vromboutstraat, Jan Zoetaert pachtte een partijtje slagbos te Kaprijke. Vincent van den Berghe, Jan van den Berghe, Lieven Blondeel, Joos Warnier, We Jan Scherpinck en Jan Roegiers stonden in het krijt, respectievelijk voor 3 lb, 6 lb, 3 lb, 2 lb 8 s., 6 lb + 30 s. en 30 lb voor vervallen rente-intrest.

Dat wij hier met een overtuigd Calvinist te doen hebben staat buiten kijf. Wie zou anders een dergelijk bezit te pande stellen : meer dan 30 ha grond, 2 huizen, 2 hofsteden en een kapitaal in rente van meer dan 1600 lb. De pastoor noemde hem dan ook, mede door zijn invloed, de voornaamste aanstichter van het Calvinisme te Eeklo. Door zijn toedoen en op zijn uitnodiging waren de eerste predikanten naar Eeklo gekomen. Op 5 februari 1567 was hij de voornaamste woordvoerder der Calvinistische delegatie, die op het stadhuis met Egmont onderhandelde. Tijdens de razzia's was hij de « gezochte persoon ». Begin juli zoekt men hem zelfs op in alle Brugse afspanningen. Vruchteloos evenwel. Er zijn aanwijzingen dat hij naar Engeland vluchtte. Natuurlijk werd hij bij verstek veroordeeld en verbannen. De inkomsten van zijn aangeslagen goederen spijsden de staatskas.

SAE-1009, f° 356r°. (1557)

RAG-RVI Corr. 1565, f° 67v°.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.

75, f° 69r°, 70r°, 71r°, 72v°, 73r°, 75v°, 76v°, 81r°, 82r°, 84v°, 86r°, 88r°.

ARA-RK 18802, f° 74r°-79r°.

1172, f° 76r°.

18803, f° 75r°.

1173, f° 74v°.

NELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 95, 98.

DE SCIUREVEL. *Troubles religieux...* a.w. blz. 99.

VERHEYDEN : blz. 284, nr 7053.

62. *LOETE Frans* :

Woonde in het Raamstraatje en behoorde tot het voldersambacht. Bij de graantelling van 1565 bezat hij 3 zakken rogge en 4 maten boekweit. Hoewel hij blijkbaar geen veroordeling opliep voor de Raad van Beroerte werd zijn huis toch aangeslagen.

Verheyden begaat hier terug de vergissing de varianten Loete en Lote voor twee verschillende namen te aanzien. De identificatie lag nochtans voor de hand. De letters oe zijn immers de gewone middeleeuwse schrijfwijze van de dubbele o.

RAG-RVI Corr. 1565, f° 63v°.

SAE 262.

ARA-RB 20.

ARA-RK 18802, f° 89r°.

1172, f° 90v°.

18803, f° 89v°.

1173, f° 89v°.

VERHEYDEN : blz. 285, nr 7073 (Loete) en blz. 286, nr 7109 (Lote).

63. *van LOO Joos* :

Behoorde eveneens tot de ambachtelijke groep. Hij werd voor de Raad van Beroerte gedaagd, maar niet veroordeeld noch werden zijn bezittingen aangeslagen.

ARA-RB 20.

VERHEYDEN : blz. 434, nr 11104.

64. *MAGDALENA, We Pieter BEYAERT* :

Voor de Raad van Beroerte gedaagd, doch niet veroordeeld.

Verheyden leest verkeerdelijk « Reynaert » i.p.v. Beyaert, een bekende 16e eeuwse Eeklose familienaam.

VERHEYDEN : blz. 291, nr 7256.

65. *MARTENS (MAERTENS) Pieter* :

Woonde op het Oostveld en was vermoedelijk landbouwer-pachter, zonder eigen grondbezit. Bij de graantelling van 1565 bezat hij een zak boekweit, 2500 ongedorste korenschoven à 2 ½ lopen het honderd. Zijn aanzienlijke huisraad werd geprezen en openbaar verkocht. Opnieuw beschouwt Verheyden de beide spellingsvarianten Martens en Maertens als twee verschillende namen.

ARA-RB 20, 21.

ARA-RK 1173, f° 89v°.

RAG-RVI Corr. 1565, f° 70r°.

VERHEYDEN : blz. 290 (Martens) en blz. 296, nr 7387 (Maertens).

66. *MATTHEEUS Jacob fs Jan* :
 In 1568, vermoedelijk op 28 juli, te Eeklo geëxecuteerd met het zwaard in het bijzijn van de koninklijke commissaris Mr Frans Cortewille.
 ARA-RK 34492, f° 13v°, 30v°.
67. *MATTHEEUS Jan* :
 Bezat geen onroerend goed. Zijn huisraad werd openbaar verkocht.
 ARA-RK 1173, f° 81r°.
 VERHEYDEN : blz. 299, nr 7477.
68. *MERCKAERT Marten* :
 Woonde in de Boelaarstraat, waar zijn huis aangeslagen werd. Naar zijn inboedel te oordelen behoorde hij tot de goeude burgerij.
 ARA-RB 20.
 ARA-RK 18802, f° 89v°.
 1172, f° 91r°.
 18803, f° 89v°.
 1173, f° 90r°.
 VERHEYDEN : blz. 302, nr 7549.
69. *MOORTHAMERE Vincent* :
 Woonde in de Kromme Waal. Wij vonden geen veroordeling, maar toch werden zijn goederen aangeslagen.
 ARA-RB 20.
 ARA-RK 18802, f° 88r°
 1172, f° 89v°.
 18803, f° 88r°.
 1173, f° 85r°.
 VERHEYDEN : blz. 307, nr 7693.
70. *van der MUELNE Jan* :
 Onderwijzer. Was de eerste calvinist, die terechtgesteld werd te Eeklo op 28 juni 1567. (Zie eerste deel, waar wij een omstandig relaas van de terechtstelling gaven).
 ARA-RB 75, f° 62v°.
 M. VAN VAERNEWIJCK. *a.w.* II, blz. 277.
 VERHEYDEN : blz. 418, nr 10658.
71. *MUESEVOET Jaspar fs Vincent* :
 Woonde in de Boelare, waar zijn vader overleed op 23 november 1546. Hijzelf werd van knaap meester gemaakt in het voldersambacht ten jare 1559.
 Voor de Raad van Beroerte gedaagd, maar niet veroordeeld.
 SAE 1009, f° 234v° ; 262.
 ARA-RB 20.
 VERHEYDEN : blz. 310, nr 7767.

72. *de NOKERE Christiaan* :
 Behorend tot de lagere standen, had hij in 1565 toch een graanvoorraad van 2 maten tarwe, terwijl de meeste armen toen erg noodlijdend waren.
 Werd voor de Raad van Beroerte gedaagd, doch niet veroordeeld.
 RAG-RVI Corr. 1565, f° 67v°.
 ARA-RB 20.
 ARA-RK 1173, f° 88v°.
 VERHEYDEN : blz. 144, nr 3206.
73. *ONDERMARCK Lieven* :
 Gehuwd met Beatrice van Praet. Behoorde tot de armste inwoners van Eeklo. Was gevlucht en werd bij verstek veroordeeld en verbannen. Keerde tijdens het tweede Calvinistisch bewind terug. Verheyden begaat een verkeerde lezing en stelt hierdoor de namen « Ondermarck » en « Vudermarck » voor als behorende aan twee verschillende personen.
 ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.
 75, f° 83r°, 85r°, 87r°, 89r°.
 ARA-RK 1173, f° 77v°.
 SAE 1010, f° 409r°.
 VERHEYDEN : blz. 317, nr 7967 (Ondemarck) en blz. 459, nr 11780 (Vudermarck).
74. *OVERZEE Pieter* :
 Verbrand in 1570, na onwrikbaar bij zijn opinie gebleven te zijn.
 RAG-RVI Corr. 38, blz. 157..
75. *de PAPE Vincent (de oude)* :
 Wordt door de pastoor betiteld als een hardnekkig Calvinist. Wij vonden evenwel geen enkel ander spoor betreffende enige veroordeling.
 ARA-RB 75, f° 69r°.
76. *de PAPE Vincent Js Vincent (de jonge)* :
 Zoon van de voorgaande.
 ARA-RB 75, f° 69r°.
77. *PARISIS Erasmus* :
 Een der meest vooraanstaande Calvinisten van Eeklo. Was hostelier in « de Galeye » en brouwer op de Markt. De graantelling van 1565 laat hem reeds als dusdanig kennen : hij bezit dan 30 maten rogge en tarwe en daarbij nog 2 zakken boekweit. Heel wat mensen stonden

bij de vermogende brouwer in het krijt, meestal voor levering van bier en het waren aanzienlijke bedragen : Pieter van Waes 108 lb, Jacob Boudens 111 lb 6 s. Pieter Maes 72 lb, Karel de Wulf 96 lb, We Jan van Waes 65 lb, Antoon Speecquaert 54 lb, Gillis Dyserin 122 lb, Lieven van Lantschoot 60 lb, Frans Dierkens 69 lb en Frans Schellebroot 26 lb 2 s.

Zijn onroerend goed bestond allereerst uit de brouwerij « de Galleye » naderhand door zijn vrouw ingehuurd, verder uit 5 ½ gemeten bos op het Oostveld, en nog eens 4 gemeten en 500 roeden slagbos aldaar. In de Moerstraat bezat hij nog 500 roeden slagbos. In Wachtebeke bezat hij 2 gemeten grond. Veelal was hij als geldschieder opgetreden. Te Stekene bezat hij een bezette rente van 21 lb sjaars, penning 16, op een terrein achter de « Drie Koningen ». Jan de Mey had een jaarlijkse renteschuld van 10 lb 10 s. en Jan van Damme 9 lb. Niklaas Dierkens stond jaarlijks voor 33 lb in het krijt, bezet op zijn huis en hostelrie « t Vergulden calf » te Wachtebeke. Pieter de Smet betaalde jaarlijks 3 lb rente en Gerard van Noteghem 6 lb. Dezelfde Gerard was een andere rente van 5 lb 12 s. schuldig, bezet op een hoeve te Kaprijke. Tenslotte waren er nog de jaarlijkse renten van Pieter van Waes en Vincent Anaert, respectievelijk van 5 lb en 3 lb 8 s.

Werd beschuldigd een der eerste en trouwste aanhangers van de hervorming te zijn. Veel bekommerde hij zich niet om de dagvaardingen, die hem door de Eeklose magistraat gestuurd werden om voor hem te verschijnen. Door zijn ambtsbezigheden was hij dikwijls afwezig « lequel on dit estre en ses affaires et négociations ». In elk geval werd hij voor de Raad van Beroerte gedaagd, bij verstek veroordeeld en verbannen.

RAG-RVI. Corr. 1565, f° 38r°.

ARA-RB 6, f° 235r° : 21.

75, f° 69r°, 73v°, 93r°, 85r°, 87r°, 89r°.

ARA-RK 18802, f° 78r°.

1172, f° 80r°.

18803, f° 79r°.

18801, f° 18r°.

1173, f° 75r°.

VERHEYDEN : blz. 319, nr 8013.

78. *de PAU Matheus Js Michiel :*

Was een persoon van aanzien en bekleedde een openbaar ambt. Had bij de graantelling een hoet tarwe, 1700 rogge- en tarweschoven in voorraad à 4 lopen het honderd, 900 gersteschoven à 3 lopen het honderd en naar schatting 15 zakken boekweit. Werd door de

pastoor van Calvinisme beschuldigd, maar nergens gedagvaard noch veroordeeld.

ARA-RB 75, f° 72v°.

RAG-RVI. Corr. 1565, f° 69r°.

79. *van PEENE Vincent :*

en zijn vrouw *Arnoldine*.

Op 26 april 1568 voortvluchtig en naderhand bij verstek veroordeeld.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.

75, f° 82v°, 84v°, 86v°, 88v°.

VERHEYDEN : blz. 439, nr 11242 en blz. 32, nr 201.

80. *PIETERHEYNS Adriaan We (Katrijne) :*

Bezat een huis met 200 roeden grond en huurde een deel van het leen van Jan Lippens « laquelle s'est rendu fugitifve à cause des troubles »

Verheyden vergist zich nogmaals wanneer hij de identificatie van de namen « Catherine Ve Heyns Adrien Pierre » en « Cathérine Ve Adrien Pierrecheyns » niet inzet en de structuur voorbijgaat van de typisch Eeklose familienaam Pieterheyns — Pierheyns. In het register van indaging nr 20, ontdekt hij dan een fragment van de naam Pieterheyns — het eerste deel is door vochtigheid aangevreten en onleesbaar — waarmee hij dan een nieuwe naam creëert. Pieter Heyns, die thuishoort onder deze of de volgende naam. (Arnout Pieterheyns).

ARA-RB 20.

ARA-RK 18802, f° 87v°.

1172, f° 89r°.

18803, f° 88r°.

1173, f° 84v°.

VERHEYDEN : blz. 74, nr 1307 (Cathérine, We Heyns Adrien Pierre), nr 1308 (Cathérine, Ve Adrien Pierrecheyns) blz. 218, nr 5184. (Hains Pierre).

81. *PIETERHEYNS Arnout Js Joris :*

en zijn vrouw *Margriete*.

Woonde te Eeklo-Binnen en bezat bij de graantelling van 1565, 3 maten boekweit, 200 korenschoven à 4 maten het honderd. Zijn huis in de Vlamingstraat werd aangeslagen, nadat hijzelf weggevlucht en naderhand verbannen was. Werde door de kapelaan Vincent Loete als een der raddraaiers van het Calvinisme te Eeklo aangezien. Keerde terug tijdens het tweede Calvinistisch bewind en werd schepen in 1580-81. Na 1583 werd hij opnieuw verbannen. Verheyden begaat hier dezelfde fout als bij de voorgaande naam

en ziet de identiteit van de namen : « Piercheyns Arnoult » en « Heyns Arnout Pierre » niet in.

ARA-RB 6.^{fo} 235.º , 21.

75, f° 73v^o, 75r^o, 75v^o, 82r^o, 84v^o, 86r^o, 88r^o.

ARA-RK 18802, f° 83v^o.

1172, f° 84v^o

18803, f° 85r^o.

1173, f° 80v^o.

1174, f° 121r^o.

18805, f° 331v^o.

18806, f° 278v^o.

18808, f° 297v^o.

NEELEMANS. *Tijdsrekenkundige Naemlijst...* blz. 107.

VERHEYDEN : blz. 326, nr 8195, blz. 295, nr 7348, blz. 230, nr 5516.

82. *PIJL Isabeau en Jacquemijne, dochters van Jan :*

Behoorden mede tot de aanzienlijkste ingezetenen van Eeklo. Hun vader was vermoedelijk verwant met de Eeklose graanhandelaar Pijl. Hun bezittingen lagen meestal in het gewest Balgerhoeke-Raveschoot zodat wij mogen veronderstellen dat zij in die buurt gehuisvest waren. De enige aanklacht die tegenover hen geuit werd, bestond hierin dat zij de predikaties bijgewoond hadden. Zij waren enkele tijd afwezig om daarna voorgoed te verdwijnen en werden op 1 september 1568 van hun goederen vervallen verklaard en verbannen. Zij bezaten 2 gemeten grond te Raveschoot, verpacht aan Frans Criel tegen 4 lb 19 s. per jaar, nog een ander gemet in de Raveschootstraat voor 1lb 4 s. sjaars verpacht aan Victor Buuck, de helft van een huis verpacht aan Jan de Stuver voor 4 lb 4 s. per jaar.

Vincent de Zwaef betaalde 4 lb 10 s. voor een half jaar rente. De We Jan Heynoults pachtte van de gezusters Pijl 3 gemeten grond en het vierde van een huis in de Balgerhoekstraat voor 10 lb 12 s, terwijl Michiel Dhane het vierde van een huis huurde voor 36 s. 's jaars. Zij bezaten verder nog een half gemet aan de « Bogaertmoerstraete », nog 5 lijnen bos, het ene genaamd « en thioche Knebelaere » en het andere deel langs de Gentse weg, de helft van een huis met 25 roeden in de Weststraat, de helft van 4 lijnen 25 roeden eveneens langs de Weststraat, nog eens de helft van 5 gemeten langs de Raveschootstraat, de helft van 3 gemeten land ten noor-

den van de Hoogstraat en tenslotte de helft van 6 lijnen 150 roeden grond ten zuiden van de Weststraat, langs het Leiken.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.

75, f° 84r°, 84v°, 85v°, 87v°, 89v°.

ARA-RK 18802, f° 85v°.

1172, f° 86r°.

18803, f° 86r°.

1173, f° 83v°.

SAE-1009, f° 410r°.

83. *PLASSCHAERT Frans* :

Cordewanier. Woonde te Eeklo-Binnen en bezat bij de graantelling van 1565 1400 roggeschoven à 2 lopen het honderd. Werde aangezien als een verwoed voorstander van het Calvinisme evenwel niet veroordeeld.

ARA-RB 75, f° 69v°, 73v°.

84. *PLASSCHAERT Pieter* :

Was pachter van het goed van het St-Janshospitaal en had bij de graantelling van 1565 15 maten tarwe, 12 maten rogge, 20 zakken boekweit en 3500 schoven rogge en tarwe aan 3 lopen het honderd in voorraad.

Werde aangezien als een overtuigd calvinist, doch niet veroordeeld.

ARA-RB 75, f° 69r°, 71v°, 73v°.

85. *POPPE Jacob* :

Woonde te Lembeke. Hoorde bij de groep die de calvinistische predikanten uitgenodigd hadden naar Eeklo te komen. De identificatie met Jacob Poppe Wylants, die wij in de graantelling vonden, is niet zeker.

Zijn huisraad werd aangeslagen, maar hij bezat geen onroerend goed.

ARA-RB 75, f° 70r° ; 20.

ARA-RK 1173, f° 84v°.

86. *de RIJCKE Antoon* :

en zijn vrouw *Anna*.

Woonde aan de Zuivelmarkt. Als een vurige calvinist aangewezen door de pastoor, voortvluchtig op 26 april 1568, voor de Raad van Beroerte gedaagd en naderhand veroordeeld.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.

75, f° 69r°, 75v°, 82v°, 84v°, 86r°, 88r°.

SAE 1606. Legger Armen 1556.

VERHEYDEN : blz. 149, nr 3322 en blz. 32, nr 200.

87. *de RIJCKE Pieter* :

Woonde te Eeklo-Binnen, waar hij bij de graantelling van 1565, 8 lopen tarwe in voorraad had. Zijn huis was gelegen vlak bij de kerk ; het werd geconfiskeerd.

RAG-RVI Corr. 5565, f° 68v°.

ARA-RB 19 ; 20.

ARA-RK 18802, f° 88v°.

1172, f° 90r°.

18803, f° 86v°.

1173, f° 86v°.

VERHEYDEN : blz. 152, nr 3396.

88. *de RIJCKE Willem* :

Voor de Raad van Beroerte gedaagd. Wij vonden geen veroordeling.

ARA-RB 20.

VERHEYDEN : blz. 152, nr 3393.

89. *ROGGHE Katelijne* :

Was de eerste vrouw te Eeklo, die haar kind liet dopen volgens de calvinistische ritus.

ARA-RB 75, f° 69r°.

90. *SANDERS Arnout* :

Woonde in de Boelare en behoorde tot de aanzienlijke klasse. Werd aangezien als een overtuigd Calvinist. Zijn bezittingen bestonden uit een huis met 119 roeden grond in de Kerkstraat, een huis met 20 roeden grond in de Kromme Waal, dat verhuurd werd tegen 4 lb 10 s. per jaar, nog uit 5 lijnen grond nabij de Westmolen te Balgerhoeke, de helft van 2 gemeten 2 lijnen slagbos aan het Lokermersstraatje, zijn eigen woonhuis met 37 roeden grond in de Boelare, na de confiscatie in pacht genomen door zijn vrouw voor 12 lb per jaar, verder uit de 3/8 van huis met 50 roeden grond gelegen aan de Veemarkt, de 3/8 van 2 gemeten weide aan de Murkelstraat, een jaarlijkse rente van 2 lb 12 s. en nog een andere rente, waarvan het bedrag niet nader bepaald werd. Al deze goederen, alsmede zijn inboedel werden aangeslagen.

SAE 1009, f° 277r°.

ARA-RB 20 ; 75, f° 71v°, 73v°.

ARA-RK 18802, f° 90v°.

1172, f° 92r°.

18803, f° 90v°.

1173, f° 91r°.

VERHEYDEN : blz. 353, nr 8942.

91. *SANDERS Cornelis* :
 Woonde te Eeklo-Binnen en bezat bij de graantelling van 1565 een halve zak rogge in voorraad. Men zegt van hem dat hij geweest was « jadiz premier eschevin, ayant comme tutteur loué quelque maison à ung sectaire, quy a logé le prédicant ou ministre ». Hij was inderdaad schepen geweest tijdens de jaren 1555-56, 1561-62 en 1566-67. In 1569, wanneer hij postuleert voor het baljuwschap wordt hij afgeschilderd als twistziek en schandaal gevende, doordat hij samenleeft met zijn meid, van wie het bekend was, dat zij door de nieuwe leer besmet was.
 RAG-RVI. Corr. 1565, f° 68r°, 1569, nr 138.
 ARA-RB 75, f° 70r°.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 94, 97, 100.
92. *SANDERS Isabeau en Jacquemijne, dochters van Jan* :
 Worden beschuldigd de predikaties bijgewoond te hebben. Waren weggevlucht op 26 april 1568 en zijn naderhand veroordeeld door de Raad van Beroerte. Zij bezaten elk 1/10 van een huis te Eeklo, niet nader omschreven.
 ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.
 75, f° 84r°, 85v°, 87v°, 89v°.
 ARA-RK 18802, f° 85r°.
 1172, f° 85v°.
 18803, f° 86r°.
 1173, f° 82r°.
 VERHEYDEN : blz. 353, nr 8944, nr 8945.
93. *SAVARY Louis* :
 Karmeliet-apostaat te Brugge. Was te Eeklo geboren en actief betrokken bij de hagepreken als predikant.
 ARA-RB 75, f° 71r°, 73r°, 75r°.
94. *de SCEPPERE Joos* :
 Voor de Raad van Beroerte gedaagd, maar niet veroordeeld.
 ARA-RB 20.
95. *de SCHILDERE Gillis* :
 Was betrokken bij de poging tot beeldstormerij.
 ARA-RB 75, f° 69v°, 75v°.
96. *de SMET Gillis* :
 Behoorde tot de allerarmste bevolkingslaag. Voor de Raad van Beroerte gedaagd. Zijn weinige bezittingen werden openbaar verkocht.
 ARA-RB 20.
 ARA-RK 1173, f° 89r°.
 VERHEYDEN : blz. 156, nr 3516.

97. de *SPIEGHELE Frans* :

Werd aangezien als een vurig calvinist. Voortvluchtig op 26 april 1568 en naderhand bij verstek veroordeeld. Onroerend goed bezat hij niet. Zijn schamele inboedel werd verkocht. Keerde terug tijdens het tweede calvinistisch bewind en werd daarna opnieuw verbannen.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.

75, f° 69r°, 69v°, 71v°, 73v°, 75r°, 75v°, 82r°, 84v°, 86r°, 88r°.

ARA-RK 1173, f° 80v°.

1174, f° 121r°.

18805, f° 331v°.

18806, f° 278v°.

18808, f° 297v°.

18810, f° 310v°.

18811, f° 328r°.

18812, f° 298r°.

VERHEYDEN : blz. 158, nr 3573.

98. de *SPIEGHELE Jan* :

en zijn vrouw *Anna*.

Schoolmeester. Had bij de graantelling van 1565 6 maten rogge en 2 maten tarwe in voorraad. Werd met zijn collega Jan van der Muelne aangehouden, beticht van de hervormde denkbeelden onder de jeugd verspreid te hebben. Werd gevankelijk naar Gent overgebracht en vermoedelijk aldaar terechtgesteld.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.

75, f° 62v°, 69r°, 69v°, 71v°, 73v°, 83v°, 84v°, 87v°, 89r°.

RAG-RVI. Corr. 1565, f° 65v°.

VERHEYDEN : blz. 158, nr 3572 en blz. 32, nr 201.

M. VAN VAERNEWIJCK... a.w. II, blz. 277. (meester Jan Spieghelman).

99. *STAELENS Jacob* :

Behoorde tot de allerarmste bevolkingslaag, bezat geen onroerend goed. Zijn inboedel werd verkocht.

ARA-RB 20.

ARA-RK 1173, f° 84v°.

100. van der *STRAETEN Jacob* :

Had een huis met 100 roeden grond in de Raveschootstraat, genaamd « de Potterije », met een jaarlijkse huurwaarde van 3 lb 18 s.

ARA-RB 20.

ARA-RK 18802, f° 88v°.

1172, f° 90r°.

18803, f° 89r°.

1173, f° 85r°.

VERHEYDEN : blz. 419, nr 10699.

101. *TAETS Arnout* :

Gehuwd met Maaïke Dierkens fa Geraard, eveneens een calvinistisch gezinde familie. Voortvluchtig op 26 april 1568 en naderhand bij verstek veroordeeld. Keerde terug tijdens het tweede calvinistisch bewind en werd armmeester. Landbouwer, die behoorde tot de goeode middenklasse. Bezat de helft van 3 gemeten land te Bassevelde, dat hij verhuurde aan Arnout de Baets voor 2 lb 2 s. Te Evergem bezat hij de helft van 6 gemeten en nog eens de helft van 2 gemeten die hij verhuurde aan Christoffel Plasschaert en Zeger Roegiers respectievelijk voor 8 lb 2 s. en 18 s. per jaar. Hierbij had hij nog een jaarlijks inkomen van 12 lb voortkomende van 2 renten.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.

75, f° 84r°, 85v°, 87v°, 89r°.

ARA-RK 18802, f° 84r°.

1174, f° 85r°.

18803, f° 85r.

1173, f° 81r°.

VERHEYDEN : blz. 380, nr 9653.

102. *TEERLINCK Geraard* :

Betrokken bij de poging tot beeldstormerij. Werd in juli 1569 te Eeklo geëxecuteerd.

ARA-RB 75, f° 69v°, 75v°.

ARA-RK 54493, f° 21v°, 28r°.

103. *TOLLENS Daniël* :

Behoorde tot de allerarmsten. Zijn roerend bezit bedroeg nauwelijks 15 s.

ARA-RB 20.

ARA-RK 1173, f° 87v°.

VERHEYDEN : blz. 389, nr 9897.

104. *TOLLENS Frans* :

Behoorde eveneens tot de klasse der bezitlozen.

ARA-RB 20.

ARA-RK 1173, f° 84r°.

VERHEYDEN : blz. 389, nr 9898.

105. *van den TORRE Adriaan* :

en zijn vrouw *Lievijne*.

Waarschijnlijk dezelfde als Adriaan van den Abeele, die slechts eenmaal vermeld wordt in de confiskatierekeningen, op de post die elders aan Adriaan van den Torre wordt toegewezen. Bij gebrek aan bewijsplaats hebben wij de namen evenwel uit mekaar gehouden.

Wordt steeds genoemd bij de verwoede calvinisten en was betrokken bij de poging tot beeldenstorm. Behoorde tot de middenklasse. Was op 26 april voortvluchtig en werd later bij verstek veroordeeld. Bezat een eigen huis in de Kromme Waal.

ARA-B 6, f° 235r° ; 21.

ARA-RB 75, f° 69r°, 69v°, 71v°, 73v°, 75v°, 82v°, 84v°, 86r°, 88r°.

ARA-RK 1172 : f° 84r°.

18803, f° 84v°.

1173, f° 78r°.

VERHEYDEN : blz. 445, nr 11410 en blz. 284, nr 7040.

106. *van de VELDE Daniël :*

Voor de Raad van Beroerte gedaagd, doch niet veroordeeld.

107. *VERWEE Gillis :*

Woonde te Eeklo-Binnen en bezat bij de graantelling van 1565, 2 zakken roggemeel en 6 lopen rogge. Bezat verder geen onroerend goed. Zijn huisraad werd openbaar verkocht.

Verheyden geeft een verkeerde lezing door de naam « Verwee-Veruwee » als « Verver » te lezen.

RAG-RVI. Corr. 1565, f° 65v°.

ARA-RB 20.

ARA-RK 1173, f° 89r°.

VERHEYDEN : blz. 454, nr 11644.

108. *de VOGHELE Louis Js Thomas :*

Afvallig Brugs Karmeliet, geboren te Eeklo, later protestants minister. Actief betrokken bij de hagepreken te Eeklo.

ARA-RB 75, f° 71r°, 73r°, 75r°.

109. *de VOGHELE Thomas :*

Vader van de voorgaande. Bezat bij de graantelling van 1565, 3 lopen tarwe. Woonde langs de grote straat, waar hij een huis bezat met 100 roeden grond. Werd aangezien als een overtuigd calvinist.

SAE 1009, f° 307v°.

RAG-RVI. Corr. f° 69r°.

ARA-RB 20 ; 75, f° 69r°, 71v°, 73v°.

ARA-RK 18802, f° 93v°.

1172, f° 95r°.

188003, f° 93r°.

1173, f° 92r°.

VERHEYDEN : blz. 164, nr 3707.

110. *de VOGHELE Vincent Js Thomas :*

Herhaaldelijk genoemd bij de aanstichters van het Calvinisme te Eeklo. Op 26 april 1568 voortvluchtig en later bij verstek veroordeeld.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.,

VERHEYDEN : blz. 164, nr 3708.

ARA-RB 75, f° 71v°, 73v°, 75v°, 82v°, 85r°, 86v°, 88v°.

111. *de VOLDERE (de VULDERE) Bertelmeus : (Meester) :*

Samen met Jan Lippens de grote leider van het Calvinisme te Eeklo. De titulatuur « meester » wijst erop, dat hij een man was met universitaire scholing. Inderdaad op 5 maart 1563 n.s. werd hij te Gent door een commissie bestaande uit meesters Jan en Lieven Sanders, dokters in de medicijnen en meesters Silvester Moenens en Boudewijn Arroy, gezworen chirurgijnen bevoegd verklaard het ambt van chirurgijn t.t.z. geneesheer te Eeklo uit te oefenen en werd hem hiervoor de wettelijke eed afgenomen. Was schepen geweest tijdens de jaren 1557-58 ; 1559-60 en burgemeester tijdens de jaren 1561-62 ; 1562-63 ; 1563-64 ; en 1564-65. Al de getuigen zien in hem de geestelijke leider der hervormden te Eeklo. Was aanwezig bij het onderhoud met Egmont op 5 februari 1567. Voortvluchtig op 26 april 1568 en later bij verstek veroordeeld. Het is bevreemdend dat hij niet opgenomen is in de confiscatierekeningen, hoewel hij effectief te Eeklo moet verbleven hebben en er allicht onroerend goed bezat.

Verheyden beweert dat hij een volder was, wat natuurlijk onjuist is. Waarschijnlijk heeft hij zich laten misleiden door de familienaam. « Maistre Bertelmieu » is dezelfde als meester Bertelmeus de Vuldere.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.

75 f° 69r°, 70r°, 71r°, 72v° 73r°, 75v° 76v°, 81r°, 82r°, 84v°, 86r°, 88r°.

SAE-1009, f° 363r°.

VERHEYDEN : blz. 164, nr 3710 en blz. 47, nr 606. (Maistre Bertelmieu).

NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 95, 96, 97, 98.

NEELEMANS. *Geschiedenis der Stad Eecloo*. Gent. Eeklo 1865, II, blz. 125.

112. *de VOLDERE Jacob :*

en zijn vrouw Sara.

Woonden in het Cockuutstraatje, waar zij een huis bezaten. Hevig calvinist. Voortvluchtig op 26 april 1568 en later bij verstek ver-

oordeeld. Keerde terug onder het tweede Calvinistisch bewind en werd na 1583 opnieuw verbannen.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.

75, f° 71v°, 75v°, 75v°, 82r°, 84v°, 86r°, 88r°.

ARA-RK 18802, f° 85r°.

1172, f° 86r°.

18803, f° 86r°.

1173, f° 82r°.

1174, f° 21r°.

18805, f° 331v°.

18806, f° 278v°.

18808, f° 297v°.

VERHEYDEN : blz. 164, nr 3711 en blz. 354, nr 8963.

113. *de VOS Lieven* :

en zijn vrouw *Jozijne* (Sijnkin).

Woonde te Eeklo-Binnen en had bij de graantelling van 1565, 4 maten tarwe en 1500 roggeschoven à 5 maten het honderd in voorraad.

Betiteld als een overtuigd calvinist. Voortvluchtig op 26 april 1568 en naderhand bij verstek veroordeeld met confiscatie van zijn goederen. Keerde terug bij het tweede calvinistisch bewind en werd daarna opnieuw verbannen.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.

75, f° 69r°, 71v°, 73v°, 75v°, 82r°, 84v°, 86r°, 88r°.

ARA-RK 1174, f° 121r°.

VERHEYDEN : blz. 165, nr 3736, en blz. 379, nr 9638.

114. *WANTE Daneel, de oude* :

Door drie verschillende getuigen als een overtuigd aanhanger van het Calvinisme afgeschilderd.

ARA-RB 75, f° 69r°, 71v°, 73v°.

115. *WANTE Daneel fs Daneel, de jonge* :

en zijn vrouw *Maria*.

Zoon van de voorgaande. Voortvluchtig op 26 april 1568 en naderhand bij verstek veroordeeld. Keerde terug onder het tweede calvinistisch bewind en werd in 1583 opnieuw verbannen.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.

75, f° 69r°, 71v°, 73v°, 82r°, 84v°, 86r°, 88r°.

ARA-RK 1174, f° 121r°.

18805, f° 331v°.

18806, f° 278v°.

18808, f° 297v°.

VERHEYDEN : blz. 462, nr 11841 en blz. 296, nr 7368.

116. *WANTE Pieter* :

Afwezig op 26 april 1568 en naderhand bij verstek veroordeeld.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.

75, f° 84r°, 85v°, 87v°, 89r°.

VERHEYDEN : blz. 462, nr 11842.

117. *sWEVERS (= de WEVERE) Magdalena* :

Behoorde tot de gegoede burgerij. Woonde te Balgerhoeke, waar zij een huis bezat met 50 roeden grond, verpacht aan Paul de Vos voor 12 lb gr. sjaars, nog een gemet grond nabij de Westmolen eveneens te Balgerhoeke verpacht aan Jacob de Hoemaeckere voor 6 lb, terwijl Joris Martens de helft van een gemet pachtte te Balgerhoeke en nog eens de helft van 4 gemeten op het Akkerken, dit alles voor 4 lb 8 s. per jaar. Dan was er nog Cornelis Beyaert, die 3 gemeten pachtte in de Honderdbunder voor 7 lb 16 s. sjaars. Tenslotte pachtte Jan Willems het vierde van een huis met 6 gemeten grond en 5 gemeten slagbos gelegen in de Noordmoerstraat voor 5 lb 14 s.

ARA-RK 18802, f° 89v°.

1172, f° 91r°.

18803, f° 90r°.

1173, f° 90v°.

VERHEYDEN : blz. 379, nr 9608.

118. *de WEVERE Pieter* :

Voor de Raad van Beroerte gedaagd, maar niet veroordeeld.

Voortgaande op de naam noemt Verheyden hem een wever, wat wij nochtans in geen enkele bron vermeld vonden.

ARA-RB 20.

VERHEYDEN : blz. 168, nr 3812.

119. *WEYNS Filiep, alias Cramere* :

en zijn vrouw *Jozijne (Synkin)*.

Boekenverkoper ; zoals zijn aliasnaam laat vermoeden waarschijnlijk een reizende boekverkoper. Door de magistraat aangehouden, omdat hij de bevolking besmette door de verkoop van ketterse boeken. Op 26 april 1568 voortvluchtig en later bij verstek veroordeeld.

ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.

ARA-RB 75, f° 75v°, 82v°, 85r°, 86v°, 88v°.

VERHEYDEN : blz. 465, nr 11925, en blz. 365, nr 9272.

120. *WITTEVRONGHELE Zeger* :
 en zijn vrouw *Agnese*.
 Werd beschouwd als een vurig calvinist. Was op 26 april 1568
 voortvluchtig en werd naderhand bij verstek veroordeeld.
 ARA-RB 6, f° 235r° ; 21.
 75, f° 73v°, 75v°, 82v°, 84v°, 86r°, 88r°.
 VERHEYDEN : blz. 469, nr 12039 en blz. 29, nnr 122.
121. *YSENBRANT Simoen* :
 Voor de Raad van Beroerte gedaagd, maar niet veroordeeld.
 VERHEYDEN : blz. 473, nr 12134.
122. *de ZWARTERÜUTERE Hans* :
 Boodschapper bij de hervormden en calvinist van het eerste uur.
 ARA-RB 20.

Bijlage II

VERKLARENDE LIJST VAN GEREFORMEERD-GEZINDE PERSONEN TIJDENS HET TWEEDE CALVINISTISCH BEWIND TE EEKLO (1578-1583)

1. *van ADORP Jacob* :
 Bezat verschillende niet nader gespecifieerde eigendommen in de
 streek van Eeklo, « mais nest accessible ny sen tire aulcun prouffit,
 le tout vague ». Elders luidt het « inaccessibles pour cause de lenne-
 myz ». Uit Eeklo weggevlucht na de komst van Farnese.
 ARA-RK 1174, f° 121v°.
 18805, f° 331v°.
 18806, f° 278v°.
 18808, f° 297v°.
2. *ALLAERT Cornelis* :
 Bezat 6 gemeten grond « sur le zantweghe, dicte den onderbun-
 dere » dat in 1597 verhuurd werd aan 3 lb t. per jaar.
 ARA-RK 18810, f° 313r°.
 18811, f° 327r°.
 18812, f° 297r°.

3. *ANDRIES Filiep* :
Residerende minister te Eeklo in 1578 en 1579.
ARA-RK 34504, f° 2v°.
H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming te Brugge... a.w.* blz. 244.
4. *BAECKE Jan* :
Trok zich eveneens terug « auprez les ennemys », na de val van de stad. Bezat vaagliggende gronden te Eeklo, die aangeslagen werden, maar de staatskas niet konden spijzen met hun inkomsten gezien de verwoesting van de streek.
ARA-RK 1174, f° 121v°.
18805, f° 331v°.
18806, f° 278v°.
18808, f° 297v°.
5. *BAEYAERT Magdalena, erfgenamen* :
Bezat 4 gemeten grond « auprez tpeerde kerckhof », naderhand geconfiskeerd en in 1597 verhuurd voor 15 s. gr. per jaar.
ARA-RK 18810, f° 319r°.
18811, f° 333r°.
18812, f° 303r°.
6. *van der BEKE (= VERBEKE) Willem* :
Gereformeerd armmeester (aalmoezenier) in 1583.
SAE-1654, f° 248v°, 258v°.
7. *van den BERGHE Jacob, Meester* :
Burgemeester voor de periode 1580-81 en voorschepen vanaf 1 september 1583 tot bij de val van Eeklo op 18 oktober 1583.
ARA-RK 34505, f° 1r°.
34506, f° 1r°.
NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst... a.w.* blz. 107, 108.
8. *BLOMME Zacharias* : (erfgenamen)
Bezaten verschillende stukken grond in de omgeving van Balgerhoeke, naderhand geconfiskeerd maar zonder opbrengst.
ARA-RK 18810, f° 327r°.
18811, f° 341r° ; 18812, f° 311r°.
9. *BLONDEEL Joos* :
Bezat 12 gemeten grond te Balgerhoeke, die hij verhuurde aan 20 s. gr. per jaar.
ARA-RK 18810, f° 311r°.
18811, f° 325r°.
18812, f° 295r°.

10. *van den BROUCKE Joris :*

In 1585 brachten zijn aangeslagen bezittingen weinig of niets op voor de staatskas: « Les terres et bois appartenans audict vanden broucken au quartier d'eeclou et environs comme le plat pays nest accessible et que d'iceulx ne sen tire aucun proffit ».

Later worden die bezittingen gespecificeerd en vernemen wij dat hij 4 à 5 gemeten bezat in de Zuidmoerstraat « aboutant sur la rivière de Lieve », en nog 3 gemeten in de Raveschootstraat « jusques maintenant (1597) occupez par les soldats de la garnison dudict Eecloo ».

ARA-RK 18804, f° 156r°.

18810, f° 326 r°.

18811, f° 340r°.

18812, f° 310r°.

11. *BRUNEEL Jan, erfgenamen :*

Bezat een kleine hofstede met een tuintje in de Potte(r)straat : « la petite Cense et jardinet situez audict Eecloo à la pottestraete », dat jaarlijks 20 s. gr. huurprijs opbracht voor de staatskas.

ARA-RK 18810, f° 315r°.

18811, f° 329r°.

18812, f° 299r°.

12. *van den BUSSCHE Laureins :*

Bezat een huis met 50 roeden grond aan de grote straat. Jaarlijks bracht het 15 s. gr. op.

ARA-RK 18810, f° 312r°.

18811, f° 326r°.

18812, f° 296r°.

13. *CLAEYSSONE Jacob :*

Schepen van 1 september tot 18 oktober 1583. Zie eveneens Bijlage I, 13.

ARA-RK 34506, f° 1r°.

NEELEMANS. *Tijkrekenkundige Naemlijst...* blz. 108.

14. *CLAEYSSONE Passchier :*

Zie eveneens Bijlage I, 15. Schepen 1578-79, 1579-80 en 1582-83.

ARA-RK 34503, f° 5v°.

34504, f° 1r°.

34506, f° 10r°.

NEELEMANS. *Tijkrekenkundige Naemlijst...* blz. 107.

15. *de COOREBIJTERE Gelein :*

Gereformeerd armmeester (aalmoezenier) in 1579 en 1580.

SAE 1654 f° 23r°, 44r°, 79r°, 83v°.

16. *de COOREBIJTERE Pieter* :
 Schepen voor Lembeke, 1582-83.
 ARA-RK 34506, f° 10r°.
17. *CORNELIS Pieter* :
 Gereformeerd armmeester (aalmoezenier) in 1579, 1580 en 1581.
 SAE 1654, f° 18v°, 52v°, 79r°, 98v°, 150r°.
18. *CORTHALS Jan (Hans)* :
 Gereformeerd armmeester in 1578 en 1579.
 SAE 1654, f° 1r°, 23r°.
19. *CRAYE Boudewijn* :
 Schepen in 1582-83.
 ARA-RK 34506, f° 10r°.
20. *de CREKELE Daneel* :
 Schepen in 1578-79 en 1579-80.
 ARA-RK 34503, f° 5v°.
 34504, f° 1r°.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 107.
21. *van CROMBRUGGHE Paul* :
 Bezat 2 gemeten in de Brugse straat, die na de confiscatie ver-
 huurd werden aan 5 s. gr. per jaar.
 ARA-RK 18810, f° 322r°.
 18811, f° 336r°.
 18812, f° 306r°.
22. *DIERMAN Jan* :
 Gereformeerd armmeester in 1582.
 SAE 1654, f° 231r°.
23. *EVERDEY Laureins* :
 Gereformeerd armmeester in 1580 en 1582.
 Bezat 2 à 3 gemeten grond bij de Oostschrans, dat tot 1599 ver-
 huurd werd aan de weduwe Christoffel Lippens voor 20 s. gr.
 per jaar.
 ARA-RK 18810, f° 307r°.
 18811, f° 321r°.
 18812, f° 291r°.
24. *EVERDEY Vincent* :
 Schepen 1582-83. Bezat gronden te Eeklo, die tijdens de jaren
 1585-1593 ontoegankelijk lagen, ter oorzaak van de « vijand ».
 ARA-RK 34506, f° 8v°, 10r°.
 1174, f° 121v°.
 18805, f° 331v°.
 18806, f° 278v°.
 18808, f° 29v°.

25. *FLOREYN Michiel* :
 Gereformeerd armmeester in 1581.
 SAE 1654, f° 88v°.
26. *d'HANE Jan* :
 Gereformeerd armmeester 1581.
 SAE 1654, f° 154r°.
27. *HAUWEEL Katrijne, erfgenamen* :
 Bezat 2 gemeten weiland in de Balgerhoekse meersen, dat verhuurd
 werd à 5 s. gr. per jaar.
 ARA-RK 18810, f° 325r°.
 18811, f° 339r°.
 18812, f° 309r°.
 18813, f° 17v°.
28. *van HECKE Jan* :
 Schepen in 1582-83. Bezat verschillende niet nader gespecificeerde
 gronden te Eeklo, waarvan de opbrengst niet kon geïnd worden.
 ARA-RK 34506, f° 8v°, 10v°.
 1174, f° 121v°.
 18805, f° 331v°.
 18806, f° 278v°.
 18808, f° 297v°.
29. *van den HEEDE (EEDE) Cornelis* :
 Gereformeerd armmeester in 1578. Zie Bijlage I, nr 43.
 SAE 1654 f° 3r°, 10v°.
30. *van den HEEDE Christiaan* :
 Gereformeerd armmeester in 1581, 1582 en 1583.
 Bezat 150 roeden grond op de Langedam te Eeklo.
 ARA-RK 1174, f° 121v°.
 18805, f° 331v°.
 18806, f° 278v°.
 18808, f° 297v°.
 18810, f° 321r°.
 18811, f° 335r°.
 18812, f° 305r°.
 SAE 1654, f° 147v°, 208 r°, 248v°.
31. *d'HERCKERE Jacob* :
 Confiscatie van goederen te Eeklo in 1583, wegens overlopen naar
 de « rebellen ».
 ARA-RK 1174, f° 121r°.
 18805, f° 331v°.
 18806, f° 278v°.
 18808, f° 297v°.

32. *d'HERCKERE (HEKELE) Mattheus* :
 Confiscatie van zijn goederen, onmiddellijk na 1583. Schepen in 1578-1579.
 ARA-RK 1174, f° 121v°.
 18805, f° 331v°.
 18806, f° 278v°.
 18808, f° 297v°.
 34503, f° 5v°.
33. *d'HERCKERE Vincent* :
 Confiscatie van goederen, onmiddellijk na 1583.
 ARA-RK 1174, f° 121r°.
 18805, f° 331v°.
 18806, f° 278v°.
 18808, f° 297v°.
34. *HEYNS Niklaas* :
 Confiscatie van goederen, onmiddellijk na 1583.
 ARA-RK 1174, f° 121v°.
 18805, f° 331v°.
 18806, f° 278v°.
 18808, f° 297v°.
35. *HUBRECHT Jan* :
 Gereformeerd armmeester in 1581, 1582 en 1583.
 SAE 1654, f° 153v°, 212v°, 235r°, 253v°.
36. *HUE David* :
 Schepen in 1582-83 en van 1 september tot 18 oktober 1583.
 ARA-RK 34506, f° 1r°, 8v°, 10r°.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 108.
37. *HUUGHE (HUYGHE, HUGUES) Jacob* :
 De voornaamste leider van het tweede Calvinistisch bewind. Was burgemeester tijdens de periode 1578-79, 1579-80, 1582-83 en van 1 september tot 18 oktober 1583, gereformeerd armmeester in 1582. Bezat een huis met 400 roeden in de Weststraat aan de Westschrans en nog een ander huis met 25 roeden.
 SAE 1654, f° 231r°
 ARA-RK 34503, f° 23r°.
 34506, f° 1r°, 10r°.
 18810, f° 316r°, 324r°.
 18811, f° 338r°, 330r°.
 18812, f° 300r°, 308r°.
38. *HUUGHE Jan* :
 Gereformeerd armmeester in 1580 en 1582.
 SAE 1654, f° 83v°, 212v°.

39. *KEMPE Adriaan* :
 Bezat 400 roeden met een kleine hofstede en 1 gemet land aan de Oostschrans, met een jaarlijkse opbrengst van 16 lb t., vervolgens 10 gemeten grond « au boult de la longue moye, nommé den Wilden houc » en op Nieuwendorp, verhuurd aan 10 stuivers het gemet, nog 5 gemeten grond op de noordzijde van de Antwerpse weg aan 20 s. gr. per jaar.
 ARA-RK 18810, f° 308°.
 18811, f° 322°.
 18812, f° 292°.
40. *KETELBOETERE Victor* :
 Bezat 1 gemet grond « auprès le Westmoulin au chemin allant vers ledict moulin », dat verhuurd werd aan 5 s. gr. per jaar.
 ARA-RK 18810, f° 320°.
 18811, f° 334°.
 18812, f° 304°.
41. *LAMBRECHT Mattheus* :
 Bezat een huis aan de noordzijde van de Markt, geconfisqueerd en verhuurd aan 20 s. per jaar.
 ARA-RK 18810, f° 317°.
 18811, f° 331°.
 18812, f° 301°.
42. *LAMBRECHT Vincent* :
 Schepen in 1581-82; gereformeerd armmeester in 1579 en 1581.
 Zie eveneens Bijlage I, nr 53.
 ARA-RK 34505, f° 1°.
 SAE 1654, f° 18^v, 147^v.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 107.
43. *LAMSOETS Willem* :
 Zie Bijlage I, nr 54.
 Confiscatie van zijn goederen in 1583.
 ARA-RK 1174, f° 121°.
 18805, f° 331^v.
 18806, f° 278^v.
 18808, f° 297^v.
44. *de LANGHIE Allaart* :
 Gereformeerd armmeester in 1580 en 1581.
 SAE 1654, f° 79°, 88^v, 147^v.
45. *LIPPENS Cornelis* :
 Schepen 1579-80 en 1580-81.
 ARA-RK 34504, f° 1°.
 34505, f° 1°.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst.* . blz. 107.

46. *LIPPENS Pieter* :
 Bezat niet nader gespecificeerde gronden te Eeklo, geconfisqueerd in 1583.
 ARA-RK 1174, f° 121v°.
 18805, f° 331v°.
 18806, f° 278v°.
 18808, f° 297v°.
47. *LUCHTERPAU Frans* :
 Gereformeerd armmeester in 1582 en 1583.
 SAE 1654, f° 235r°, 253v°.
48. *MANNINS Willem* :
 Schepen in 1578-79, 1580-81, 1582-83 en van 1 september 1583 tot 18 oktober 1583.
 ARA-RK 34503, f° 5v°.
 34506, f° 1r°, 10r°.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 107.
49. *MOORTHAMERE Jan* :
 Gereformeerd armmeester in 1579.
 SAE 1654, f° 23r°.
50. *MULLAERT Arnout* :
 Schepen te Lembeke van 1 september tot 18 oktober 1583.
 ARA-RK 34506, f° 1r°.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 108.
51. *de NEVE Dierik* :
 Armmeester in 1578 en 1579. Confiscatie van goederen in 1583.
 ARA-RK 1174, f° 121r°.
 18806, f° 278v°.
 18808, f° 297v°.
 18805, f° 331v°.
 SAE-1654.
52. *de NEVE Joos* :
 Gereformeerd armmeester in 1578.
 SAE 1654, f° 3r°, 10v°.
53. *de NOKERE Christiaan* :
 Zie Bijlage I, 72. Schepen van 1 september tot 18 oktober 1583. en gereformeerd armmeester in 1582 en 1583.
 ARA-RK 34506, f° 1r°.
 SAE 1654, f° 235r°, 253v°.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 108.

54. *de NOKERE Pieter* :
Gereformeerd armmeester in 1578 en 1579.
SAE 1654, f° 5r°, 14r°.
55. *van NOORTHAUT Jan* :
Residerende minister te Eeklo vanaf 10 juni 1580 tot 18 oktober 1583, afkomstig van Tielt.
SAE 1654, passim.
56. *PARADIJS Christiaan* :
Gereformeerd armmeester in 1579.
SAE 1654, f° 18v°.
57. *de PAU Adriana en Isabella, dochters van Mattheus* :
Bezaten 3 gemeten grond in de Kriekmoerstraat en nog 6 gemeten in de Vromboutstraat.
ARA-RK 18810, f° 318r°.
18811, f° 332r°.
18812, f° 302r°.
58. *de PAU Clement, dochter* :
Bezaten de helft van 2 gemeten grond in de Honderdbunders, verpacht aan 20 s. t. het gemet.
ARA-RK 18810, f° 328r°.
18811, f° 341r°.
18812, f° 312r°.
59. *PIETERHEYNS Arnout* :
Zie eveneens Bijlage I, nr 81.
Schepen voor 1580-81 en gereformeerd armmeester in 1582 en 1583.
ARA-RK 1174, f° 121r°.
34505, f° 1r°.
SAE-1654, f° 231r°, 248
NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Noemlijst...* blz. 107.
60. *de PLECKERE Vincent* :
Niet nader gespecificeerde gronden te Eeklo, geconfiskeerd in 1583.
ARA-RK 1174, f° 121r°.
18805, f° 331v°.
18806, f° 278v°.
18808, f° 297v°.
61. *POPPE Pieter* :
Schepen voor Lembeke 1579-80 ; 1580-81 en 1582-83.
ARA-RK 34504, f° 1r°.
34505, f° 1r°.
34506, f° 10r°. ...
NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Noemlijst...* blz. 107.

62. *POPPE Wieland* :
 Schepen voor Lembeke 1580-81.
 ARA-RK 34505, f° 1r°.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 107.
63. *de PRAEM Geraard* :
 Bezat 2 gemeten grond in de Zandwegstraat, met een jaarlijkse opbrengst van 5 s. gr.
 ARA-RK 18810, f° 310r°.
 18811, f° 324r°.
 18812, f° 294r°.
64. *RIJVEEL Jacob* :
 Schepen voor Lembeke in 1578-79 en 1580-81.
 ARA-RK 34503, f° 5v°.
 34505, f° 1r°.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 107.
65. *de RIJCKE Christiaan* :
 Bezat niet nader gespecificeerde gronden te Eeklo, reeds geconfisqueerd in 1585.
 ARA-RK 1174, f° 121v°.
 18805, f° 331v°.
 18806, f° 278v°.
 18808, f° 297v°.
66. *de ROO Jacob* :
 Niet nader gespecificeerde gronden te Eeklo, geconfisqueerd in 1585.
 ARA-RK 1174, f° 121r°.
 18805, f° 331v°.
 18806, f° 278v°.
 18808, f° 297v°.
67. *SANDERS Arnout fs Christiaan* :
 Zie Bijlage I, nr 90.
 Schepen in 1579-80. Gereformeerd armmeeester in 1579, 1580, 1582 en 1585.
 ARA-RK 34504, f° 1r°.
 SAE 1654. f° 23r°, 79r°, 83v°, 235r°, 253v°.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 107.
68. *de SPEGHELE Frans* :
 Mogelijks te vereenzelvigen met Frans de Spieghele, Bijlage I, nr 97.
 Bezat een huisje nabij de Oostschrans, dat een jaarlijkse opbrengst van 10 s. gr. vertegenwoordigde.
 ARA-RK 18810, f° 314r°.
 18811, f° 328r°.
 18812, f° 298r°.

69. *TAETS Arnout* :
Gereformeerd armmeester in 1578. Zie Bijlage I, nr 101.
SAE-1654.
70. *van der VESTE Louis* :
Residerende minister te Lembeke.
ARA-RK 3450, f° 24r°.
H. Q. JANSSEN *De Kerkhervorming in Vlaanderen a.w.* I, blz. 194.
71. *van VLAENDEREN Wouter* :
Ouderling in 1578.
H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming in Vlaanderen a.w.* I, blz. 198.
72. *van VLAENDEREN Zeger* :
Gereformeerd armmeester in 1580 en 1581.
SAE 1654, f° 93v°, 153v°.
73. *de VOGHELE Thomas* :
Bezaten niet nader gespecificeerde gronden te Eeklo, geconfisqueerd in 1583.
ARA-RK 1174, f° 121r°.
18805, f° 331v°.
18806, f° 278v°.
18808, f° 297v°.
74. *de VOLDERE Jacob* :
Zie Bijlage I, nr 109. Schepen in 1578-79.
ARA-RK 34503, f° 5v°.
75. *de VOS Jan* :
Schepen voor Lembeke in 1578-79, 1579-80, 1582-83 en van 1 september tot 18 oktober 1583.
ARA-RK 34503, f° 7r°.
34503, f° 7r°.
34504, f° 1r°.
34506, f° 1r°, 10r°.
NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 108.
76. *de VOS Joos* :
Gereformeerd armmeester in 1579.
SAE 1654, f° 18v°, 38r°.
77. *VROMBOUT Jacob* :
Schepen voor Lembeke van 1 september tot 18 oktober 1583.
ARA-RK 34506, f° 1r°.
NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 108.

78. *van WAES Pieter fs Jan* :
 Schepen voor Lembeke 1579-80.
 ARA-RK 34504, f° 1r°.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 107.
79. *WANTE Daneel* :
 Zie Bijlage I, nr 115.
 Bezat niet nader gespecificeerde gronden te Eeklo, geconfiskeerd in 1583.
 ARA-RK 1174, f° 121r.
 18805, f° 331v°.
 18806, f° 278v°.
 18808, f° 297v°.
80. *WANTE Pieter* :
 Mogelijk te vereenzelvigen met Bijlage I, nr 116. Bekend als minister te Watervliet en Eeklo in 1578.
 SAE 1654, f° 9v°.
 H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming in Vlaanderen a.w.* I, blz. 194.
81. *WOUTERS Robrecht, de Riddere* :
 Waarschijnlijk dezelfde als Robrecht, apostaat, oud-pastoor van Oostburg. Residerende minister te Eeklo van 20 april tot 17 mei 1580.
 SAE-1654, f° 73r°, 78v°, 83r°, 88r°, 93r°.
 H. Q. JANSSEN. *De Kerkhervorming te Brugge, a.w.* blz. 291.
82. *ZEGHERS (SEGHERS) Jan* :
 Schepen in 1578-79 en 1580-81.
 ARA-RK 34503, f° 5v°.
 34505, f° 1r°.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 107.
83. *de ZWAEF Jan* :
 Schepen in 1579-80, 1580-81 en van 1 september tot 18 oktober 1583.
 ARA-RK 34504, f° 1v°.
 34505, f° 1r°.
 34506, f° 1r°.
 NEELEMANS. *Tijdrekenkundige Naemlijst...* blz. 107.

EEN INTERESSANTE OCTROOITOEKENNING VAN KAREL V
AAN DE STAD EEKLO
(1549)

De financiële moeilijkheden van de stads- en gemeentebesturen zijn niet enkel een hedendaags verschijnsel. Vooral ook in de zestiende eeuw hadden vele steden speciale maatregelen te treffen om de vele uitgaven door nieuwe inkomsten te recupereren. Bij dergelijke beslissingen had men echter telkens de goedkeuring nodig van de centrale regering.

Een goede illustratie in dit opzicht vormt het octrooi welke Karel V op 15 maart 1549 aan de stad Eeklo toestond.

Volgens deze oorkonde kreeg het Eeklose stadsbestuur het voorrecht om rentebrieven te verkopen voor een som van achthonderd pond aan een intrest van 6,25 % ; de opbrengst hiervan moest in de eerste plaats besteed worden « aan de wercken ende reparatiën van de cauchiën, straten, bruggen vander voorseiden stede ».

Vanzelfsprekend werd deze gunst niet toegestaan louter omwille van een bijzondere genegenheid van Karel V voor de stad Eeklo ; de eerste reden van dergelijke toekenningen moet steeds gezocht worden in het welbegrepen eigenbelang ; een berooide stadskas gaf uiteraard weinig schitterende vooruitzichten voor het vlot afbetalen van de toegestane bedragen der keizerlijke beden ; trouwens, het verarmen van de stad, het eventuele gevolg van te lang aanslepende schulden, moest in de toekomst op zijn beurt een grote vermindering medebrengen voor de inkomsten van de vorst.

Uit de inhoud van de oorkonde blijkt dat de stad Eeklo reeds vroeger een zulkdanig octrooi van Karel V had verkregen. Opmerkenswaardig is tevens dat het keizerlijk voorrecht in feite door de Raad van Financiën werd voorbereid, in samenwerking met de toenmalige landvoogdes Maria van Hongarije, de energieke zuster van Karel V. De verschillende voorwaarden die vereist worden bij de toepassing moeten trouwens als zovele inmengingen van de centrale regering in de lokale bestuursaangelegenheden beschouwd worden ; de vaststelling van de « assysen » en de verplichting om de rentebrieven na drie jaar terug te kopen zijn daar sprekende voorbeelden van.

De tekst van de oorkonde, welke hierna in extenso wordt medegedeeld, werd in het begin van de zeventiende eeuw overgeschreven van de octrooi-

toekenning welke in de Rijselse Rekenkamer op 26 april 1549 werd geregistreerd. Die kopie samen met andere stukken in een register gebundeld, bevindt zich thans te Brussel, Algemeen Rijksarchief, Raad van State, nr 2067 : *Enregistrement d'ordonnances et de documents administratifs concernant l'organisation et la compétence du Conseil des Finances et des Chambres des Comptes, 1532-1618* ; f°s 18v^o-20v^o.

De vele schrijffouten bewijzen dat deze zeventiende eeuwse afschrijving uitgevoerd werd door een Vlaamsonkundig ambtenaar ; deze storende fouten werden in de hiernavolgende tekst stilzwijgend verbeterd.

Kaerle etc. Allen den genen die dese tegenwoordige zien zullen, saluyt.

Wij hebben ontfangen die oytmoedige supplicatie van onsen wel beminden die baillieu borgmeestere ende schepenen van onser stede ende vryhede van Eeclo in Vlaenderen naer hemlieden ende alle de gemeente inwoonende van diere inhoudende hoe dat zy lieden, om te betalen de subvenciën en de beden ons geaccordeert, capitale ommestellingen plegen te doene op de inwoonende vande voorseide stede up heurlieden bedryf rycdomme ende negociatie, dwelck henlieden zeer zwaer valt mits dat de meeste menchte vanden insetenen alle schamele lieden zyn ende tlant dat zij bedryven infertil es, dat met grooten aerbeyt ende cost gelaboureert moet wesen ; nu eest dat zy supplianten beminden de voornoemde stede grootelycx tachter zynde ende boven dien vele diversche nootzaeckelycke reparatiën van doene aende cauchiën straten bruggen vaerden ende andere grote costen die dagelijckx der zelve stede overcommende zijn ; welcke costen zy plegen te vinden by assyse, volgende zekere onse brieven van octroye die zy daeraf hadden, de welcke expireerden den iersten in Lauwe XV^c XLVIII lestleden ; ende mits dat de voorseide stede als doen eenen iedelycke somme te boven was en deden eegen vervolg meer om andere octroy te vercryge, welck voirdeel tzichtent den voorn. jare XV^c vierenveertich al geëmployeert es inde costen der voornoemde stede ende bovendien eene groote somme noch tachter gegaen, blyckende by slote der laester rekeninge daraf gepasseert voor onse commissarissen ; mits welcken de supplianten, om tscamel volck te verlichtene ende ontlasten, hebben tsamen geadviseerd om penningen te vinden ten fyne dat de stede nyet en komme in meerdere costen ende lasten ; ende en connen geen bequamer middelen gevonden dan by belastinge ende vercoopinge van losrenten den penninck XVIe op de voorseide stede van Eeclo ; nietmin en vermogen zulx niet te doene zonder ierst ende alvoren hierop te hebbene onse behoirlycke brieven van octroye ; ons om dezelve oytmoedelyck biddende DOEN TE WETENE dat wy de zaken voorseidt overgemeret, den voornoemden supplianten genegen wesende theuren voorseide bede ende begeerten, hebben, by advyse ende deliberatie van onse zeer lieve ende be-

minde zustere, die coninginne douagiere van hongriën, van bohemien, etc. voor ons regente ende gouvernante in onse landen van herwaertsovere, ende van onsen lieven ende getrouwen die hoofden tresorier generael ende gecommiteerden van onse domeynen ende financiën, geoctroïert, geconsenteert ende geacordeert, octroyeeren consenteren ende accorderen uyt zonderlinge gratie by desen, dat zy luyden zullen mogen vercoopen, opt innecomen onser voorseide stede van Eeelo, effelicke renten, te lossen den penninck zestiene totter sommen van achthondert ponden van veertich grooten onser vlaemscher munten t'pont eens; van de penninghen daerof commende te employeren inde wercken ende reparatiën vande cauchiën straten bruggen vaerden vander voorseiden stede ende anderssins zoo voorseits, ende in gheen ander usaige, ende den coopers daerof geven brieven van constitutiën in behoorycken vormen; behoudelyck dat daerinne consenteren den meestendeel vanden genen die daerinne behooren te consenteren, indien zy tselve alsoch nyet gedaen en hebben; ende voorts op conditie dat zy zullen moeten upstellen heffen ende ontfangen alzulcken assysen up wyn ende bier die inder voorseider stede ende vryheyt van diere gesleten zullen worden als lestmael aldaer loop gehadt hebben, te wetene, up elcken stoop wyns twaelf penningen parisis, ende opt dobbel hier, hollantsche, kente ende andere vrende bieren van elcke tonne, houdende tsestich stoopen, thien grooten, ende dat voor eenen tyt ende termyn van drye jaeren naestcommende, ende achtereenvolgende beghinnende den XVⁿ dach van septembre int jaere XV^cnegen en veertich naestcommende omme mette penningen daerof commende te lossene de voorseide renten, dwelck zy luyden gehouden zullen worden te doene voor dexpiratie van de voorseide drye jaeren, employerende de reste van dien in de nootelijcke zaken der zelve stad; behoude dat de voornoemde supplianten oyck gehouden zullen worden dat goede rekening ende bewys te doene metten anderen incommen van hier ende jaerlycx betalene in recognitie van der octroye van tobserveren vanden assysen, alzulcke ende gelycke somme als heure voorgaende brieven inhouden, te wetene, thien ponden munte voorseidt in handen van onsen ontfangere generael van Oostvlaenderen die gehouden wordt daerof ontfanck rekeninge bewijs ende reliqua te doene t'onsen proffyte metten anderen penningen van zyn ontfanck; behoudelyck oyck dat die voornoemde supplianten ghehouden zullen worden desen onsen brief te zeynden in onsen rekenkamer te Ryssele om aldaer t'onser zekerheyt gecasseert te wordene; ontbieden daeromme ende bevelen onsen lieven ende getrouwen die hooft president ende luyden van onsen secreten ende grooten Raden, president ende luyden van onsen raede in Vlaenderen, den voornoemden van onsen financiën, president ende luyden van onse rekenkamer te Ryssele, ende allen anderen onsen richteren, officieren ende ondersaten dien dit aengaen zal, dat zy den voornoemden supplianten

ten van dese onse tegenwoordige gratie, octroy, oorlove ende consente, op de conditiën ende wider manieren boven verhaelt, doen, laten ende gedoogen rustelyck genieten ende gebruycken, sonder hem te doene noch te laten geschieden eenich hinder, letsel oft moeyenisse ter contrariën; want ons alzoo gelieft des toirconden, zoo hebben wy onsen zegel hieraen doen hangen.

Gegeven in onze stadt van Brussele den XVe dach van meerte int jaer ons heeren duysent vyfhondert acht en veertich, van onsen keyseryck XXXIXe, ende van onsen rycke van Castilliën ende andere XXXXIIIe.

Op de plycke was gescreven: Byden keyser, de coninginne regente etc. den heere Praet hooft, m^e Vincent Cornelissen tresorier generael, Nicaise Claisz ende Peeter Boisot, gecommiteerden van financiën ende andere tegenwoordich ende onderteekent Verreycken.

Op de voorseide plycke was noch gescreven gene hiemaer volgt: les lectres, suivant quil est mandé par icelles, sont enregistrées en la chambre des comptes de lempereur nostre sire à Lille, au registre des chartes y tenu commenchant en mois d'apvril XV^c XL IX, folio I et IIe, à l'ordonnance de messeigneurs les president et gens de ladicte chambre, le XXVIe jour du mois d'apvril audict an XV^c XLIX; soubzsigné A. Clements.

. M. BAELDE, *aspirant N.F.W.O.*

HET GEZELSCHAP «VAN DEN CHORE»

TE EEKLO

in 1571.

Met de ingang van de jaren 1570 dachten velen — ten onrechte, want het was de stilte voor de storm — dat het hoogtepunt van de godsdienst-troebelen voorbij was en dat het herstel een aanvang kon nemen. Die zo dacht was o.m. de tweede bisschop van Brugge, Remi Driutius, die een uitzonderlijke bedrijvigheid aan de dag legde om zijn geteisterd bisdom tot normale toestanden terug te brengen. Deze bedrijvigheid is op uitvoerige wijze beschreven geweest door kan. A. de Schrevel, eerst in de *Revue d'Histoire Ecclésiastique* (1901-1903, een 125 blz.) en dan in zijn *Notes et documents pour servir à la biographie de R. Drieux* (*Ann. Emulation de Bruges* 1897-1907), een bijdrage die tot een zwaar boekdeel van boven de 800 blz. is uitgegroeid en een schat van inlichtingen bevat. Waar we toch tevergeefs naar een vermelding hebben gezocht van de *Statuta chori*, die deze bisschop in 1571 (15 dec.) voor de kerk van Eeklo opstelde, en die er op 20 maart 1572 door deken Willem Comu plechtig werden afgekondigd. Van deze Statuten bewaart het Bisschoppelijk Archief te Brugge een afschrift.

Het is niet dat deze Statuten van uitzonderlijke betekenis zijn. Ze bevatten een aantal verordeningen (presentie, boeten voor afwezigheid of weerspannigen, enz.), die, in die dagen, zowat gemeen goed zijn voor kapittels en gelijkaardige instellingen. Maar er is iets uit te leren over de toestand van het kerkelijk Eeklo voor de tijd dat de godsdienstoorlogen nog niet de volledige verwoesting hadden ingezet en de toestanden nog naar de late middeleeuwen verwijzen.

Eeklo — het heet hier oppidum = een stad — bezit geen kapittel, maar een verzameling geestelijken — de pastoor die de zielzorg uitoefent, de kapelaans die aan de vele stichtingen zijn verbonden, de koster en schoolmeester, die soms priesters kunnen zijn, of toch gewoonlijk getonsureerden. Al deze geestelijken bidden, naar zeer oude gewoonte, gezamenlijk de getijden in de parochiekerk. Het brevier, naar oorsprong, aard en samenstelling, is een gezamenlijk gebed, en tot in de landelijke kerkjes worden de « zeven getyden » gezamenlijk gebeden. Hier en daar zal dat wel gebeurd zijn in een eenzaam verlaten kerkje, door pastoor en kos-

ter (1), zoals dat nog gebeurt bij de zeer konservatieve Anglikenen, waar de vicar met zijn sexton dagelijks het officie reciteren. Wij hebben het kerkelijk gebed wel ingekort — brevier zegt reeds het « geabbrevieerde » of ingekorte gebed — maar we vinden het weerom te zwaar om gezamenlijk gebeden te worden en zijn over 't algemeen tot een privé-reciteren gekomen. De Anglikenen hebben het brevier opnieuw ingekort en gereduceerd tot twee stonden per dag : matins en compline. Maar ze zijn — wijselijk — aan het gezamenlijk opbidden trouw gebleven.

Te Eeklo was dat gezamenlijk reciteren in 1571 nog in zwang. Er was daarom geen kapittel, maar wat men toen heette een commuyn of *communitas chori*, of nog « den gheselscepe van den chore ». Het bestond uit zes leden, die allen de nieuwe statuten ondertekenden : Matthias Pasia, pastoor ; Vincent Loets, Jan Cools en Jan Hertoghe, kapelaans ; Jan Isenbaert scholaster en Jan van den Steene koster. Benevens deze geïnteresseerden zijn op de publikatie van de Statuten nog tegenwoordig : Frans de Meyere baljuw, Joris Kervyn burgemeester, Jan vanden Berghe en Sebastiaan Bayaert schepenen, Vincent Iman en Jan Goethals kerkmeesters.

Het document laat ons toe een gedacht te vormen over de bedrijvigheid van deze geestelijken. De zielzorg was bijna uitsluitend ten laste van de pastoor ; de overigen waren beneficianten, die als hoofdtak hadden het exonereren van gefundeerde missen en het koorgebed. Dat de zielzorg hiermede wat verwaarloosd was, is onvermijdelijk. Deze mistoestand moest zich op een treurige wijze wreken door de godsdienstlonlusten zelf.

De dagorde was toch tamelijk zwaar. 's Morgens heel vroeg werden de Metten gebeden : 's winters (van Bamis tot Pasen) te 6 ½, 's zomers te 5 ½, en voor dit officie moest telkens een halfuur geluid worden. Op hoge dagen (Pasen, Pinksteren en Halfoogst) begon men klokslag 5 uur, en moest er een vol uur met de klok geluid worden. Te 9 uur zong men de kleine uurtjes (Priem, Terts, Sext en Noon) voor en na de hoogmis, die elke dag voorafgegaan was door een processie binnen de kerk. Na de offerande wordt er — *pro laudabili observata consuetudine* — een preek gehouden. Om 2 uur 's namiddags zong men Vespers en Kompletten. Er wordt daarenboven nog dagelijks een lof gezongen, in de winterperiode te 4 uur, in de zomer te 5 uur. Op zon- en heiligdagen moet nog een vroegmis

(1) Zo'n voorbeeld vinden we in het Derde Mirakel van de bedevaartplaats te Dadizele, waar de kapelaan geen koster vond om op Kerstdag de Metten te zingen. O. L. Vrouw verscheen aan een ongeletterd man en beval hem ter kerk te gaan om de dienst te helpen zingen. Op de opwerping dat hij « geen letter noch noten » kende, antwoordde Maria : « Staet op. Onder uw oorcussen sult gy eenen bouck vinden, in den welcken gy wel sult kunnen lesen ende singen ».

gelezen worden op gesteld uur ; in de zomer te 6 uur, in de winter, te 7 uur. Daarvoor komen de kapelaans in aanmerking, in een vastgestelde orde, te beginnen met de oudste van dienst. De pastoor is de president van 't koor en allen moeten hem gehoorzaam zijn. Presenties en afwezigheden worden genoteerd door een kapelaan die met meerderheid van stemmen gekozen wordt. De opbrengst van de boeten wordt in twee gelijke helften gedeeld ; de ene helft gaat naar de pastoor, de andere wordt over de aanwezigen verdeeld.

Het was, zoals ik reeds zegde, een tamelijk zware dagorde. Als we nu daarbij nog rekenen de talrijke gefundeerde missen en jaargetijden, de gebeurlijke begrafenissen en wat een parochiedienst zoal kan meebrengen, kunnen wij eruit afleiden dat de geestelijken te Eeklo de naam van « gens d'église » werkelijk niet gestolen hadden.

Ons dokument bevat nog een aanwijzing, die ons inlicht over de bestaande altaren. Er wordt bepaald dat op elke weekdag een votiefmis moet gezongen worden, in de zomer te 7 uur, in de winter te 8 uur. De maandag aan 't altaar van St. Jan ; de dinsdag, aan dat van St. Anna ; de woensdag aan dat van St. Vincent ; de donderdag is het een Sacramis en de vrijdag een Kruismis (altaar niet aangeduid, waarschijnlijk het hoogaltaar) ; de zaterdag een O. L. Vrouwmis aan 't Maria-altaar. Waaruit we besluiten dat er, behalve het hoogaltaar, nog minstens vier zijaltaren bestonden. En dat, benevens de devotie tot de kerkpatroon St. Vincent, er nog volksdevoties bestonden tot St. Jan en St. Anna.

M. ENGLISH.

EEN EREMIET SCHOOLMEESTER TE EEKLO

IN 1727

De inlichtingen over het onderwijs in vroegere tijden zijn sporadisch te ontdekken in dokumenten van de meest verschillende aard. Het volgende stukje, ontleend aan de Acta van de Brugse bisschoppen (28 april 1727) is wel van aard om de toestand te Eeklo beter te leren kennen. De eremiet J. de Windele wordt « concursivelyck » als tweede schoolmeester door de deken (die de schoolmeesters keurde en aanstelde) en de Wet aangenomen. Broeder de Windele is een oud-profes van St. Anna bij Kortrijk. De ermitage van St. Anna was in 't begin van de jaren 1700 ontwikkeld tot een soort kloostergemeenschap, door de bisschop van Doornik erkend en door hem van eigen statuten voorzien. De vereniging kwam in die tijden tot een hoge bloei, beging een dag- en kostschool. Men streefde naar uitbreiden en groeieren. Alleenstaande eremieten — destijds vond men er veel op onze landelijke parochies — werden in de vereniging opgenomen, St. Anna had vertakkingen te Ingelmunster, Deerlijk, Moorsele, Rollegemkapelle, enz. ; men ging over tot de verkiezing van een provinciaal en definitoren, men sloot aan bij de Derde Orde van St. Franciscus, en nam een habijt aan dat niet slecht geleet op dat van de Minderbroeders. Deze pogingen, die misschien wel een tikje pretentieuus waren — dat pretentieuze komt o.m. aan 't licht door de latijnse citaties waarmee onze eremieten graag hun brieven doorspekken — maakte dat deken Verslype van Kortrijk, die door 't bisdom als geestelijke bestuurder was aangesteld, de vereniging minder genegen werd en zelfs tegenwerkte. En misschien had de deken, die een man van formaat was, op dit punt ongelijk en was hij wellicht teveel behept met de cupiditas domnandi in cleris, die zelfs bij hoogstaande geestelijken niet altijd afwezig is. In elk geval op die glorieuze inzet te St. Anna volgde welhaast een inzinking. De tegenwerking van de deken had het vooral gemunt op de overste, Pieter Haeck, die misschien wel een beetje pedant was, maar het goed meende en een betere behandeling had verdiend. Het ging er als in de Bijbel : Ik zal de herder slaan en de kudde verstrooien. Al bleven enkelen hun overste trouw, de geplande grootse vereniging viel in 't water. En te St. Anna zelf trokken er velen uit. O.m. onze broeder de Windele.

Of het einde van zijn Odusea nu Eeklo is geweest, kan ik niet uitmaken. Zijn vele verhuizingen laten vermoeden dat hij wat ongestadig

was van karakter. Maar hij was en bleef eremiet, en al maakt de kap de monnik niet, hij hield er geweldig aan zijn eremieten-kleed te blijven dragen. Wat zonder oorlof van de lokale bisschop niet mocht. Dit voorrecht werd hem toegestaan, maar met uitzondering juist van de kap, die vervangen moest door een hoed. Wellicht werd dit opgelegd om alle verarring te voorkomen met de Minderbroeders, die te Eeklo gevestigd waren. En misschien is hier ook de reden te vinden voor het verbod van te gaan bedelen; een voorrecht dat aan de Minderbroeders als Mendikanten niet kon ontzegd worden.

* * *

« Supplieerende verthoont... broedre Josephus de Windele, fs Norbert, gheboortig van Gendt, eremyt ghekleedt ende daer toe gheadmitteerd by... Heer ende meestere Joannes Verslype den 10 april 1704, alsdan deken van de christenheyt tot Cortryck... in welcken staet van eremyt den suppliant heeft ghecontinueert nu den tyt van 23 jaeren, leerende de jonckheyt lesen, scryven, cyfferen, legghen de principia van de latynse en de fransche taele, christelycke leeringhe, etc. soo binnen de prochien van Inghelmunster, Waecken, als stede van Lokeren, land van Waes... waer hy heeft geleert den tyt van 17 jaeren... mette annexe attestatien daertoe relatief. Doch alsoo binnen 't voorsejde Lokeren diverse schoolmeesters nieuweyck syn opgekomen... hoorende dat Heer ende weth... van Eeclo den suppliant geerne aldaer souden hebben... voor schoolmeestere, daer inne Heer ende Meestere J. van West, landtdeken ende paster van Lembeke is consenterende; nemaer dat den suppliant, causa habitus eremitae aen myn voors, hoogweerdigsten Heere daertoe consent soude vraeghen, keerd den suppliant hem tot myn voors. Eerweerdigsten... Heere, Den selven... biddende... te consenteren dat den suppliant in kleederen van eremyt sal moghen schole houden... ».

Bisschop van Susteren verzond op 28 april 1727 de suppliek voor advies naar de landsdeken. Dit advies kwam op 1 mei daaropvolgend :

« ...Alsoo den suppliant van nu af van bailliu, burghmeestere ende schepenen der stadt Eecloo is gheadmitteert... in syn habyd, mits afleggende de cappe ende opsettende eenen hoet. En... hier op moet geensints gehoort worden den anderen schoolmeestere; want volgens conventie, ist in de faculteit van den landtdeken ende Weth van Eecloo concursivelyck twee schoolmeesters te stellen. 1 meye 1727. get. J. van West. »

De volgende dag, 2 mei 1727 kwam dan eindelijk de gevraagde vergunning. De kandidaat moest echter eerst de gewone eed van de schoolmeesters afleggen en de belofte in 't bisdom Brugge nergens te gaan bedelen.

M. ENGLISH.

HET VOORMALIGE DEKENAAT AARDENBURG (...1802)

In de dertiende eeuw was het bisdom Doornik gesplitst in drie aartsdiakenaten : Doornik, Brugge en Gent. Het aartsdiakenaat Brugge was op zijn beurt onderverdeeld in drie dekenaten : Brugge, Aardenburg en Oudenburg.

Bij de oprichting van de nieuwe bisdommen (1559), werd als gebied voor 't bisdom Brugge aangewezen het vroegere aartsdiakenaat Brugge, met daarbij de helft (18 parochies op 52) van het dekenaat Roeselare, dat vroeger onder het aartsdiakenaat Gent ressorteerde. Aanvankelijk werd in het nieuwe bisdom de vroegere bestuurlijke indeling behouden : er waren vier dekenaten : Brugge, Aardenburg, Oudenburg en het gehalveerde dekenaat Roeselare. De tweede bisschop, Driutius, zal een nieuwe indeling invoeren. In 1571 wordt het gebied Brugge onderverdeeld in aartspriesterdom (¹) Brugge (stad en aanpalende parochies) en dekenaat Damme. In 1574 volgt een verdere splitsing : er komen drie nieuwe dekenaten bij, Gistel, Sluis en Torhout. Sluis zal een en andere parochie van de omschrijving Aardenburg overnemen, maar Aardenburg blijft het hele Meetjesland bestrijken.

Voor de oude toestand onder 't bisdom Doornik hebben wij, voor de dekenaten o.m. twee uitvoerige beschrijvingen : het *Registrum decimae biennalis* (1530), uitgegeven door Ch. Piot (*Annales de l'Emulation... de Bruges*, 1870, 175-228), en het *Etat bénéficial*, samengesteld door kan. Warichez (*Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 1909-1912), dat de toestand ± 1455 weergeeft (²). Voor Zeeuws-Vlaanderen tasten we echter nog al dikwijls in 't onzekere daar, in de late middeleeuwen, de streek door herhaalde watersnoden werd geteisterd.

(1) De aartspriester is de deken van de bisschopsstad, de *civitas*, iets dat naar de Romeinse bestuursindeling verwijst : wat buiten de *civitas* ligt, al mogen daar nu ook belangrijke steden zijn ontstaan, is het *pagus*, het platteland of de buiten. De dekens buiten de bisschopsstad heten daarom *decani rurales* = landsdekens. Maar we moeten aan deze bewoordingen geen al te grote draagkracht geven, de *decani rurales* heten soms ook in officiële stukken, *archipresbyteri rurales*.

(2) KRÜGER, *Geschiedenis van 't bisdom Breda*, IV, 362, geeft nog een andere opsomming van parochies, die niet gedateerd is en met deze twee lijsten moeilijk overeen te brengen is.

Waarbij dan enkele parochies of tijdelijk of voorgoed van de kaart verdwijnen. Zie hierover de recente studies van Dr. Gottschalck. Daar nu de Annales en de Analectes niet in ieders bereik liggen, kan het geen kwaad hier de lijsten over te schrijven.

1) lijst 1350.

De steden Aardenburg (met St. Baafs en de Mariakerk) en Oostburg (met St. Baafs en St. Elooi); verder de landelijke parochies Adegem, Avenkerke (alias Havenskerke op 't eiland Wulpen), Beniaardskerke (alias Kokzijde), Beernem, Brielen (op Wulpen, vermeld als overstroemd), Gaternesse (overstroemd), Groed-oost (overstroemd), Hamere, Hannekenswerve, Lapscheure, Maldegem, Moerkerke, Nieuw-Roeselare (overstroemd), Noormanskerke (alias Oostmanskerke, overstroemd), Oedele, Oostende (op Wulpen, overstroemd), Reimboudsdorp (op Wulpen, overstroemd), Schoondijke, St. Joris-ten-distel, St. Katelijne-bij-Oostburg, St. Kruis-bij-Aardenburg, St. Margriete, Watervliet, Westeeklo (= Eeklo), Ware, Westende (op Wulpen, overstroemd).

2) lijst 1455.

Zijn niet langer vermeld : Brielen en Oostende; zijn bijgekomen : Heile, IJzendijke, Moorskerke, St. Jan-in-Eremo, St. Laureins-in-Eremo en Sluis (St. Jan en de Mariakerk).

3) lijst 1574.

Bij de oprichting van het dekenaat Sluis in 1574, werd een aantal parochies, die vroeger onder Aardenburg hoorden, naar de nieuwe omschrijving overgeheveld, nl. Gaternisse, Groede, Hannekenswerve, Kadzand, Kokzijde, Noormanskapelle, Oostburg, Schoondijke, St. Katelijne-bij-Oostburg en Wulpen.

Deze opeenvolgende wijzigingen zijn voor ons van ondergeschikt belang : het eigenlijke Meetjesland was en bleef onder Aardenburg.

Het dekenaat Sluis mocht geen hoge top scheren. Eerst kregen we de godsdienstoorlogen, die het hele kerkelijk apparaat in de war kwamen sturen en een normale administratie onmogelijk maakten. Er zijn wel enkele namen van dekens voor Sluis bekend, maar dat is ook alles. Toen, begin 1600, de toestand zich begon te stabilizeren, lag het bijna volledige dekenaat Sluis op het gebied van de Staten, waar de Roomse eredienst verboden was. Bisschop Triest, die een flink administrator was en hield van klare toestanden, vaardigde, op 29 november 1618, een nieuwe distributie van dekenaten uit. Sluis werd gesupprimeerd, en de enkele parochies ervan, die op Spaans gebied lagen, werden bij Damme gevoegd. Aardenburg bleef als dekenaat in stand, maar was gehalveerd : het hele gebied dat onder de Staten lag was missieland geworden en wordt rechtstreeks door de bisschoppelijke curie beheerd. De deken heeft er niets te zeggen.

Wel zal hij, in de jaren 1700, toen de toestand ietwat minder gespannen is, af en toe met een andere zending voor dat gebied gelast worden, maar dan telkens door uitzonderlijke opdracht, niet uit kracht van zijn dekenale bevoegdheid. Eerst ± 1730 zullen officieel erkende katholieke kerkjes op het gebied van de Staten vermeld worden, te Sluis en te IJzendijke; in 1795 komt er Hoofdplaat bij. Deken Blomme (1750-1785), die een reislustig deken schijnt en zeer stipt is in 't houden van zijn visitaties, zal in 1765, 1773 en 1784 ook IJzendijke bezoeken — (over Sluis spreekt hij niet); maar bij zijn eerste bezoek, in 1765, zal hij aanstippen: dat IJzendijke niet in het dekenaat Aardenburg ligt ⁽¹⁾, en dat hij daar enkel kwam omdat hij in de buurt was, en omdat de pastoor, zoals dezen van zijn dekenaat, langs hem de HH. Oliën kreeg en de bisschoppelijke mededelingen ⁽¹⁾.

Het eigenaardige van de toestand is wel dat de deken het stadje, dat de titel aan zijn dekenaat geeft, niet onder zijn bevoegdheid krijgt. Het gebeurde heel dikwijls, en thans gebeurt het nog, dat de deken niet metterwoonst gevestigd is in de stad of het dorp waaraan zijn dekenaat de titel ontleent. Hij kan zelfs buiten zijn dekenaat wonen: in de jaren 1600 en 1700 hebben de Brugse bisschoppen heel dikwijls leden van hun katedraal kapittel tot deken aangesteld voor Damme, Gistel, enz. Maar dat de deken *van* Aardenburg geen deken is *te* Aardenburg is wel een unicum, dat alleen door historische antecedenten is te verklaren.

De indeling door bisschop Triest in 1618 ingevoerd wordt door hemzelf « nieuw en voorlopig - nova et provisionalis » geheten: hij was een knap en vooruitziend administrator; hij wil de baan vrij houden voor aanpassing aan nieuwe toestanden, voor het « *aggiornamento* », zoals Paus Paus Joannes XXIII dit zou zeggen. Wellicht hoopte hij nog, zoals menig ander, dat de dag zou komen waarop de treurige scheuring ongedaan zou worden gemaakt. Maar, zoals het gezegde luidt — *il n'y a que le provisoire qui dure* — deze provisionalis distributio moest, met een lichte wijziging, tot het einde van het oude regime blijven meegaan. De lijst, die onder bisschop Bassery, in 1693 werd gepubliceerd, heeft enkel vijf parochies uit het Dekenaal Damme naar dit van Aardenburg overgeheveld. We geven hier deze lijst, waarop de vijf overgehevelde parochies in italiaan zijn afgedrukt.

(1) « *Licet oppidum Isendycanum non sit situm in districtu Aardenburgense, quia tamen pastor solet a decano districtus accipere sacra olea et mandata episcopi, hinc etiam uti speciem quandam visitationis feci* ». En in 1784 zal hij zijn bezoek aan IJzendijke inleiden: « *Feci etiam hoc anno ex Watervliet, excursionem in Isendycam...* ». Hij onderlijnt hiermede het onderscheid tussen de ambtelijke visitatie en, wat hijzelf heet, een excursie.

Adegem, *Assebroek*, *Beernem*, Eeklo, Kaprijke, Lembeke, Maldegem, Middelburg, *Oedelem*, *Sijsele*, St. Jan-in-Eremo (met Bentille), *St. Joris-ten-distel*, St. Laureins, St. Margriete, St. Niklaas-Oudeman, Watervliet.

Het Konkordaat kwam het bisdom Brugge supprimeren. En mede het aloude dekenaat Aardenburg; dat vervangen werd door het nieuwe dekenaat Eeklo. We kunnen dit laatste als de voortzetting van het vroegere dekenaat Aardenburg beschouwen, want de kern van het nieuwe distrikt wordt gevormd door de parochies van de vroegere omschrijving. Op de westkant zijn de vijf parochies die \pm 1693 waren genaast — *Assebroek*, *Beernem*, *Oedelem*, *Sijsele*, *St. Joris-ten-distel* — weerom weggefallen. Daarentegen is op de oost- en noordkant een geweldige uitbreiding gekomen, zodat naderhand het dekenaat Eeklo van de officieele lijst (1803) herhaaldelijk werd onderverdeeld. Naar het oosten waren *Boekhoute* genaast, *Bassevelde*, *Assenede*, *Zelzate*, *Ertvelde*, *Kluizen*, *Oostwinkel* en *Sleidinge*. Langs de noordkant was het hele westelijk Zeeuws-Vlaanderen aangehecht. Vroeger had men een deken van Aardenburg die te Aardenburg zelf niets te zeggen had. Thans krijgt de nieuwe deken Aardenburg onder zijn rechtsgebied; maar hij is geworden « deken van Eeklo ».

DEKENS VAN AARDENBURG

Het kan gewaagd schijnen zo'n lijst te willen aanleggen, ten minste voor de vroege periode. Van af de oprichting van 't bisdom Brugge is het lijstje nagenoeg volledig — enkel voor de troebele tijd, einde 1500, zijn de gegevens schaars. Maar voor de oudste tijden toont mijn lijstje meer leemten dan vullingen. We kunnen de namen slechts bij toeval ontdekken, in ambtelijke stukken. Mijn bedoeling is dan ook geweest de lezer ertoe aan te zetten, bij 't gebeurlijk ontdekken van verdere namen, het lijstje aan te vullen. Dat gebeurt niet, tenzij reeds iemand met de zeer onvolledige lijst voor de dag kwam.

Al zijn we heel sober ingelicht over de laat-middeleeuwse toestanden, toch kunnen we aan de indruk niet ontkomen, dat voor deze periode het dekenaat als instelling niet ontsnapt aan de sclerose die destijds het hele kerkelijk apparaat had aangetast. Deken zijn is een baantje, dat men graag met nog andere kerkelijke bedieningen kumuleert, het slechte voorbeeld kwam van boven. De deken, over 't algemeen, schijnt meer bekommerd om zijn jura et emolumenta, zoals men dat styleerde, dan om zijn ambtsverplichtingen. Trente en de oprichting van de nieuwe bisdommen zullen hierin wel verbetering brengen; maar niet aanstonds. Met wetten alleen zijn mistoestanden niet te keren. De bisschop had ook niet altijd de geschikte kandidaat bij de hand: de opleiding van de clerus liet veel te wensen over en Seminarieën komen soms maar heel laat tot stand. Te Brugge zal het Seminarie, na enkele schuchtere en mislukte pogingen, eerst

door bisschop van Susteren in 1719 worden opgericht. Het kan ons dan niet verwonderen dat tussen de dekens van de vroege jaren 1600 er voorkomen die eerder flauw figuur slaan. We moeten dat in zijn tijds kader weten te stellen.

Onze inlichtingen zijn meest ontleend aan de Acta van de Brugse bisschoppen ; voor de overige gevallen, wordt de bron aangeduid.

- ...1311... Baldwinus, dictus Haesel (1).
- ...1415... Pieter de Vriendt (2).
- ...1417... Bertrand Beverling (3).
- ...1449... Jakob Maes. Hij wordt reeds vermeld als deken en beneficent in de Mariakerk te Sluis, wanneer hij, op 15 oogst 1449 als p[re]stoor van deze kerk wordt aangesteld. In 1454 bekomt hij de 21^e prebende in St. Donaas te Brugge en wordt er zegeldrager (sigillifer) van 't kapittel. Hij overleed in 1465, waarschijnlijk vermoord te Sluis ; daar de stad om deze moord met de kerkban werd bedreigd (4).
- ...1458... Jan van Knesselare. In 1460 bekomt hij de 27^e prebende in St. Donaas (5). In de kapittelakten wordt hij als onlangs overleden vermeld op 1 sept. 1460.
- ...1460... (Joris Bladelin = twijfelachtig geval).
- ...1485... Jan Egidii ; wordt in 1454-85 vermeld als pastoor van de Gouden portie in St. Salvators te Brugge (6).
- ...1496... Zeger de Huuze (7).
- ...1510... Pieter van der Haghe, pastoor van O. L. Vrouw te Aardenburg (8).
- ...1515... Pieter de Corte. Wordt in 1515 kanunnik in St. Donaas overleed 15 juli 1529 (9).
- ...1532... Nicasius van Maldeghem. Hij wordt als deken en bezitter van de kapelanij Baerle in de Mariakerk te Aardenburg vermeld in 1532-33 (Arch. Bisdom Brugge, F.). Zijn grafzerk, nog half leesbaar, zit op de zuidelijke buitenmuur van de kerk te Maldegem : Sepultura Ven. dni

(1) REMBRY. De bekende pastors v. St. Gillis, bl. III. Het jaartal tussen ... , verwijst naar een gevonden vermelding, zonder dat we de aanvang en het einde van de ambtsbediening konden vinden.

(2) Annales Emul. Brug. 1904, 224.

(3) Ibid.

(4) Ibid., 217, en Compendium Chronologicum... S. Donatiani (1731), 168.

(5) Ibid., 218, en Compendium, 183.

(6) GILLIODTS, Coûtumes du Prévôté, II. 86.

(7) Ann. Em. 1903, 219.

(8) Bijdragen... tot de geschiedenis in Zeeuwsch Vlaanderen, I. 222.

(9) Compendium, 173.

Nic... de Maldeghem, decani Christianitatis Aardenburgensis, pastoris unius portionis ⁽¹⁾ de M... (de Potter-Broeckaert, 132).

...1558... Robert Gantelins (Gantelmy?) ⁽²⁾. Hij was een presbyter Leodiensis; was in 1568 pastoor te Maldegem; in 1572 (2 okt.) resigneert hij de kapelanijs van St. Dominicus in 't Begijnhof te Aardenburg; in 1574 (25 januari) wordt hij deservitor van St. Baafs te Aardenburg.

1565-1571. Vincent de Backere, geboren te Sluis (1529); vermeld in 1550 als gehecht aan de Mariakerk te Sluis, waar hij in 1553 lood-deler (punctator) ⁽³⁾ is; 1563 aangehaald als pastoor van St. Jan te Sluis, als deken in 1565; in 1567 als pastoor te Middelburg. In 1572 heet hij: pastoor van Middelburg en wijlen deken; in 1574 is hij in bezit van beide curen (St. Jan en O. L. Vrouw) te Sluis. In 1579 wordt hij afvallig: op 16 maart verschijnt hij voor de magistraat te Sluis om zijn twee curen en het ontvangerschap in de O. L. Vrouwekerk over te geven «overmits hij begeerde zich ten huwelyke te be-geven». Te gelijker tijd verzoekt hij om zich te Sluis als notaris te mogen vestigen, wat hem wordt toegestaan. De dekens fungeerden in die dagen als notaris bij 't opstellen van kontrakten en testamenten. Hij kreeg een jaargeld van 18 pond, waarvan hij niet lang genoot. Hij is reeds overleden in 1582, 20 juli, wanneer zijn weduwe een ander huwelijk aangaat ⁽⁴⁾.

1571-1574. Guilielmus Cornu (a Cornu = van Hoorne?), vermeld als deken (20 maart 1571). Hij was daarbij pastoor van een van de porties in St. Baafs te Aardenburg en in bezit van de kapelanijs van St. Niklaas in dezelfde kerk. Op 20 maart 1572 komt hij te Eeklo de nieuwe statuten afkondigen voor het koor. Op 22 maart 1574 wordt hij vermeld als onlangs overleden.

1574... Henricus Pont (Pondius, du Pont, a Ponte); hij was S.T.D. Romanus en priester van 't bisdom 's Hertogenbosch. In 1570 is hij pastoor te Zuienkerke; in 1574 (4 mei) wordt hij pastoor te Eeklo ⁽⁵⁾

(1) Waar een parochie te zwaar was om door een enkele pastoor te worden begaan, werd ze vroeger onderverdeeld in porties of wijken die elk hun eigen pastoor hadden.

(2) Archief Bisdom Brugge, F. : An. Em. 1903, 215.

(3) Die de aan- en afwezigen aantekent, de loodjes of tekenen voor de presenties uitdeelt; wordt ook tafeldrager geheten, naar het bord waarop hij noteert. Of eindelijk nog «roi des défaillants».

(4) An. Em. 1903, 224; 1904, 226, 229; Bijdragen... Zeeuwsch Vlaanderen, III, 104.

(5) Volgens de rekeningen van Eeklo, werd Mr Pont door de stadsmagistraat als pastoor van Eeklo verwelkomd in 't jaar 1572 (Mededeeling van Mr. A. De Vos). Dat zal wel als descriptor geweest zijn; daar zijn benoeming te Eeklo dateert van 4 mei 1574, cura vacante per obitum. Mr. de Pastia.

en op 10 juli van dit jaar deken. Van Eeklo gaat hij over naar de Loden Portie in St. Salvators te Brugge, om in 1596 een prebende te krijgen in 't katedraal kapittel, waar hij nog 't zelfde jaar tot aartspriester promoveert. Hij overleed in 1598, « de religione catholica optime meritis ». (Compendium, 102).

Nu volgen enkele jaren waarin alles ontredderd is en waarover we geen aantekeningen vinden. Omstreeks 1600 is de toestand ietwat verbeterd. Het is waarschijnlijk dat de bisschop een van zijn kapittelheren met het dekenaat gelast heeft. Als deken van Aardenburg vinden we vermeld

...1609 Jan Beltram J. U. L., die wellicht het ambt hem toevertrouwd zag in 1602, wanneer hij een prebende in St. Donaas bekwam. Als vice-decanus of hulpdeken wordt, op 2 januari 1606, benoemd Jan Cockelberghe, een Augustijner-eremiet van 't klooster te Leuven, die de pastorie te St. Laureins bediende. Kan. Beltram promoveerde tot penitencier in 1618 en overleed op 13 april 1644.

1609-1614 (?) Jaak van den Bossche, priester van 't bisdom Antwerpen. Hij wordt vermeld als deservitor te Eeklo (18 juli 1609) en als pastoor aldaar (1 sept. 1609), als deken aangesteld op 30 dec. 1609. Het was een rase en schitterende opgang, maar de rest van de historie is eerder somber. Er zijn moeilijkheden. De pastorie schijnt hem betwist te zijn door een zekere Jan Gheuens, die het pleit zal winnen.

1618-1620. Antoon Melanthis, deservitor te Maldegem. Het is ook geen gelukkige keuze. Meester Melanthis krijgt, op 5 sept. 1620, een vermaning uit 't bisdom : sub poena suspensionis, ne divertat ad partes infidelium in Aardenburg, Sluis et IJzendijke. En daarbij : ut abstineat a lusa chartarum pictarum ». Wat hij daar over de grens liep doen, stemde achterdochtig. Vreesde men op 't bisdom dat hij nog afvallig kon worden? Waarschijnlijk had Melanthis zo geen kwade bedoelingen, maar was het hem te doen om een ferme pot te pakken en een kaartje te leggen. Het kaartspel werd aanzien als een niet passende recreatie voor geestelijken ; nog in de jaren 1800 verbieden de reglementen van onze seminaries het lusus chartarum pictarum. En het roken.

Meester Melanthis maakte het zo bont, dat hij op 30 dec. 1620, met klank als deken werd afgezet. Misschien dat hij, zoals zijn voorganger, met deze titels van pastoor en deken slechts als deservitor had geschermd, en dat hij niet meer was dan een vice-decanus ; zoals vroeger Jan Cockelberghe van Sint-Laureins. Want in 1626 wordt hij ook als pastoor uit zijn ambt ontzet, met de laconische formule : provideat se de alia conditione = dat hij een ander baantje moet

zoeken. Moest hij erfachtig pastoor geweest zijn, dan zou dit niet zo vlot verlopen zijn, en had men zeker geprocedeerd. Wat niet het geval was. Melanthis vraagt getuigschriften om een nieuwe bediening te zoeken « in partibus Germaniae ». Was hij misschien een Duitser? In elk geval deze partes Germaniae is hij in een zeer eigenaardige richting gaan zoeken. Op 25 mei 1629 is hij reeds deservitor te Oekene-bij-Rumbeke. De eerste jaren ziet het er rustig uit; maar in 1639 (3 sept.) wordt hij opnieuw beschuldigd: de lusu et computationibus. Hij frequenteert de herbergen, en bij het kaartspel is een nieuw verzet gekomen: vechtpartijen (1). In 1641 moet hij een retret van vier weken doen bij de Dominikanen te Brugge. Of dat alles veel zal geholpen hebben? Een « triste fin de carrière » voor een ex-deken. Hij overleed te Oekene in 1647.

1620-1642. Willem van Houcke. Geboren te Hazebroek, 1589: Regulier Kanunnik in de abdij Zonnebeke (bisdom Ieper). Op de uitzonderlijke betekenis van deze figuur heb ik reeds vroeger gewezen (2). Hij was in 1614 pastoor geworden te Oostnieuwkerke, een parochie van 't bisdom Brugge, die aan de abdij behoorde en door de religieuzen werd bediend. 't Zal in die tijd geweest zijn dat zijn buitengewone gaven in 't bisdom werden opgemerkt en dat men, in 1617, hem vroeg om de pastorie te Watervliet te bedienen. Men moest een man van formaat hebben om de toestand te saneren in een streek die, aan de Protestantse grens gelegen, door de oorlog was geteisterd, en door het ongelukkig bestuur van ongeschikte en onbekwame dekens op de rand van de afgrond was gebracht. Pastoor Van Houcke werkt met een ploeg reguliere kanunniken, die onder zijn leiding schijnen te staan. Als onderpastoor en magister scholae heeft hij te Watervliet, zijn confrater, Hubert Wicaert, die, na hem, in 1653 abt zal worden te Zonnebeke. In 1626 wordt Wicaert opgevolgd door een ander Regulier kanunnik, Pieter Manilius van de Eekhoutteabdij (Brugge). Te St. Margriete en Sint-Jan-in-Eremo staat Daniël Davallo, insgelijks uit de abdij Zonnebeke; en wat verder, te Westkapelle, is het een ander konventueel van Zonnebeke, Gregorius Pybes. Al deze regulieren doen schitterende zaken. Ze staan onderling in betrekking en we mogen deze gunstige toestand wel op de rekening stellen van Van Houcke. Op 30 dec. 1620, de dag zelf dat zijn voorganger wordt afgezet, wordt Van Houcke deken van Aardenburg. Hij zal het ambt 21 jaar lang behouden. In 1634, de tijd van

(1) An. Em. 1956, 129-130.

(2) Appeltjes van het Meetjesland, 1960, blz. 168.

de «represailliën», wordt hij door de Staatsen gezocht en moet hij voor 15 maand onderduiken. Teruggekeerd, wordt hij in 1636 door de Staatsen gevangen. Zijn gevangenschap sleepte drie jaar aan. In die tijd wordt de deken van Damme, kanunnik Schotte, met de zorg voor het distrikt Aardenburg gelast; maar zohaast Van Houcke vrij komt, in 1639, herneemt hij zijn bediening. In 1640 gaat Van Houcke terug naar zijn vroegere pastorie te Oost-Nieuwkerke. De bisschop laat hem de titel van deken van Aardenburg, maar geeft hem een plaatselijke vice-decanus, Jan David, pastoor te Maldegem. In 1642 (9 april), wordt van Houcke deken van Torhout; in 1644 (16 sept.), deken van Roeselare. 't Was in zijn pastorie te Oost-nieuwkerke dat zijn konfraters van Zonnebeke Willem Van Houcke kwamen opzoeken om hem tot abt te kiezen. Het getuigschrift, dat bisschop van den Bosch hem meegaf om de koninklijke patenten te bekomen, is een lofspraak zoals de bisschop waarschijnlijk nooit voor een van zijn eigen priesters heeft geschreven: « Heel de tijd van zijn verblijf in 't bisdom, heeft hij zijn bisschop volledige voldoening gegeven — propter morum et vitae integritatem doctrinae praestantiam ac insignem in rebus tractandis industriam — al gaven die hem tot intieme vriend van zijn bisschop hadden gemaakt. Te Watervliet, waar hij zo lange jaren als pastoor stond, en dat op de grens van het kettersland lag, was er geen enkel ketter noch verdachte van ketterij te vinden. De kerk van Watervliet, die bij zijn aankomst in zware schulden stak, had hij door zijn wijs beleid van die drukkende last bevrijd. Overal waar hij was aangesteld, had hij schitterende zaken gedaan, en de bisschop besloot: dat hij de deken de geschikte man oordeelde voor gelijk welke kerkelijke waardigheid ».

Van Houcke werd tot abt verkozen en werd door zijn vriend, Mgr. van den Bosch, gewijd in de onlangs nieuwgebouwde kapel van het Engels klooster te Brugge, op 9 juni 1652. Het verslag van deze wijding eindigt op: en deze heer abt overleed de 27 van dezelfde maand. R.I.P. (1).

Jan David, die in 1640 vice-decanus of hulpdeken was geworden, was in 1635 van kapelaan in St. Donaas te Brugge pastoor geworden

(1) In mijn bijdrage over Sint-Jan-in-Eremo (A. v. M. 1960, blz. 168) schreef ik dat prelaat van Houcke overleed op 10 dec. 1652. Deze sterfdatum wordt opgegeven door Sanderus, Fl. III. (1735) II, bl. 416, door de Almanak van 't Bisdom Brugge voor 1855, bl. 167; en door kan. van de Putte in zijn Histoire du diocèse de Bruges 1849 bl. 128, die er zelfs het grafscript copiëert dat eindigt op: «obit... die 10 decembris». Maar deze datering is fout, zoals blijkt uit het Necrologium van de abdij (An. Em. 1911, 232) en deze Acta.

- te Lchtegem, in 1639 deservitor (22 oogst) en pastoor (1 sept.) te Maldegem. In 1641 raakte hij in moeilijkheden te Maldegem, permuteerde zijn pastorie voor deze te Schore; dat hij reeds 't zelfde jaar (6 sept.) verliet om pastoor te worden in 't Klein Begijnhof te Gent.
- 1642-1651. Kristiaan van den Berghe brugensis, S.T.L., professor aan 't Seminarie te Brugge, kanunnik van St. Donaas (1622), aartsdiaken (21 juni 1651), overleden op 30 nov. 1656. Als te Brugge residerend, had hij als vice-decanus Antoon Boucherie.
- 1651(?)-1665. Antoon Bouchery S.T.B.F. et alumnus Seminarii brugensis. Hij had als wijdingstitel (titulus ordinationis) de pastorie te Sijsele gekregen. Op 25 febr. 1641 wordt hij vermeld als teruggekeerd uit Leuven, « peractis disputationibus pro licentia »; aangesteld als deservitor te Eeklo en hulpdeken. Op 2 juni 1642 wordt hij verus pastor te Eeklo. In 1654 vind ik hem vermeld als deken; hij was dat waarschijnlijk geworden bij de benoeming van zijn voorganger tot aartsdiaken in 1651. Hij is overleden op 10 maart 1665.
- 1665-1690. Joost van Eduwalle, priester van 't bisdom Brugge; was in 1652 pastoor geworden te St. Joris-ten-distel; in 1656, te Watervliet. Zijn promotie tot deken dateert van 19 maart 1665. Hij is als onlangs overleden vermeld op 29 dec. 1690.
- 1691-1714. Jan Frans Kerremans S.T.L. Geboren te Brussel, priester van 't bisdom Mechelen. Was door benoeming van de Universiteit te Leuven pastoor geworden te Eeklo (8 febr. 1678), en wordt (24 maart 1691) deken van Aardenburg. Kerremans is de deken van de omstandige verslagen op de dekenale visitaties, verslagen die een ongemeen rijke bron zijn voor de geschiedschrijving. Op 17 maart 1714 verliet hij Eeklo om kanunnik te worden in St. Baafs te Gent, waar hij overleed op 13 oogst 1729.
- 1715-1725. Pieter de Corte. Hij was kapelaan geweest te Oostkerke-bij-Brugge (5 april 1680), pastoor te Sijsele (19 dec. 1680), wanneer hij, in december 1689 als pastoor-cantor van het miniatuurkapittel en -stadje Middelburg benoemd werd. In 't begin dreigde het scheef te lopen: de pastoor scheen meer bekommerd met 't beheer van de goederen van zijn rijk gedoteerde kerk dan met het zieleheil van zijn schaapjes. Hij deed de Papenpolder uitdijken, en vervolgens Drs Verstraete was hij ook dijkgraaf: Door 't bisdom werd hij op de vingers getikt als « valde negligens ». De zalige vermaning moet hem deugd gedaan hebben; want na 't weggaan van Kerremans, wordt hij eerst als deservitor van het dekenaat aangesteld (22 febr. 1715). Verder wordt er van geen deservitura meer gesproken en schijnt hij tot deken gepromoveerd te zijn. In zijn Visitaties is hij minder interessant dan Kerremans, maar als geboren zakenman informeert hij telkens naar de

- Rekeningen en Registers, kerkeigendommen en inkomsten. Op 1 mei 1725 wordt hij als onlangs overleden vermeld.
- 1725-1732. Jan van West. Geboortig van St. Truiden. Vroeger pastoor te St. Andries-bij-Brugge (20 juni 1721), dan van Lembeke (30 mei 1722), deken benoemd op 1 mei 1725. Onder zijn pastoraat werd de kerk te Lembeke grondig veranderd en door Mgr. van Susteren gekonsakreerd op 12 sept. 1725, 't jaar van zijn promotie tot deken. Zijn overlijden wordt op 't bisdom gemeld de 12 sept. 1732.
- 1732-1750. Pieter Jaak Fingnet, geboren te Roeselare, zoon van Antoon en Josine de Ree ; eerst onderpastoor te Wingene (19 dec. 1712), aan zijn 26 jaar pastoor te Vlad slo (24 januari 1714), en eindelijk pastoor te Oedelem (1 april 1718). Op 2 sept. 1732 promoveerde hij tot deken van Aardenburg, bediening die hij waamam tot 17 februari 1750, wanneer hij als deken eervol ontslag bekwam. Hij sterft op 29 nov. 1758. Zijn grafschrift te Oedelem staat in Rond den Heerd, 1872, 303.
- 1750-1785. Jaak Blomme, pastoor te Ade gem (1741), deken benoemd in 1750 (25 febr.) ; promoveerde tot pastoor te Eeklo (1759), waar hij overleed in 1785. Zie over hem A. v. M., 1959, blz. 244.
- 1785-1794. Karel Jaak de Bouck. Hij was onderpastoor op St. Anna te Brugge, wanneer hij (23 juni 1744) pastoor wordt van een van de porties te Kaprijke. In 1766 (18 juni), denkelijk op zijn verzoek, wordt de toestand te Kaprijke gewijzigd : de twee porties worden verenigd en begaan door dezelfde pastoor ; maar er komen twee onderpastoors. Hij had pas (23 oogst 1784) zijn jubilee gevierd van vijftig jaar priester en veertig jaar pastoor te Kaprijke. Te dezer gelegenheid hadden zijn onderpastoors Frans de Breuck en Pieter Hostens, hun latijnse dichtersnaar betokkeld en een dubbele *Officiosa vicepastorum gratulatio*, in prachtexemplaren laten afdrukken, waarvan een het familieschild — in zilver, twee kepers van zwart — draagt, en het motto : *Omnium rerum vicissitudo*. Mr. de Bouck overleed op 24 dec. 1794. Zijn grafschrift, dat nog be waard is, staat bij Dr. E. Dhanens, Inventaris, Kanton Kaprijke, 36. Bij zijn aanstelling tot deken had pastoor de Bouck, ingezien zijn hoge leeftijd (hij was toen 75 jaar), een hulp- of vice-decanus gekregen, van Moffaert, de pastoor van het naburige Lembeke, die hem als deken zal opvolgen.
- 1795-1802. Filip Jaak van Moffaert, geboren te Maldegem, 1734 (1). Hij was in 1758 coadjutor geworden te Lembeke ; in 1769, pastoor te

(1) Dit volgens het Memoriale van pastoor Melchior Jan Gailliard. Kan. de Molo zegt : 5 nov. 1732 ; zoon van Pieter en Cornelia Hamelinck.

St. Margriete; in 1770, pastoor te Lembeke; in 1785 hulpdeken (vice-decanus); in 1795 (7 april) deken. In 't eerste jaar van zijn dekenaat hield hij een visitatie in al de parochies van het distrikt. Zijn kerk te Lembeke, die in 1725 reeds aanzienlijk veranderd was, werd in 1774, op de toren na, volledig herbouwd, en door Mgr. Brenart op 19 oogst 1778 gekonsakreerd. Onder de Franse Revolutie legde hij de eed af. Zie wat we hierover zegden in A. v. M., 1959, blz. 246. Bij de herinrichting van 't bisdom (nu bisdom Gent — 30 nov. 1802) mocht hij zijn pastorie te Lembeke behouden. Mgr. Fallot de Beaumont benoemde hem (19 mei 1803) tot deken van het nieuwe dekenaat Eeklo, dat het aloude dekenaat Aardenburg was komen vervangen. Zo vormt pastoor van Moffaert als de schakel tussen oud en nieuw.

In het jongere bisdom Breda is het oude dekenaat Aardenburg heringericht. Het omvat thans het westelijk Zeeuws-Vlaanderen, juist het gebied dat van 1608 tot 1802 buiten ons dekenaat Aardenburg lag. Het is wel nuttig eraan te herinneren dat, naar gelang van de tijden, het begrip dekenaat Aardenburg naar gans verschillende rechtsgebieden verwijst.

M. ENGLISH.

DE KERK VAN WATERVLIET IN DE 17^e EN DE 18^e EEUW

1) *Toestand na de geuzenberoerten.*

Evenals in de andere dorpen van het Meetjesland, was de tijd te Watervliet om zo te zeggen blijven stil staan tijdens de laatste jaren van de 16^e eeuw. De twee mecenassen, Marcus en Guido Laurijn, waren respectievelijk in 1581 en in 1588 gestorven. Zij hadden de wijk genomen naar Frankrijk waar ze in verschillende steden verbleven maar meest te Calais. In deze stad had de laatste grote heer van Watervliet zijn testament opgesteld (1). Hij wilde nog heel wat zaken in de kerk van Watervliet doen uitvoeren maar de oorlog heeft dit verhinderd. Zo had hij graag het lijk van zijn broer naar Watervliet doen overbrengen om bijgezet te worden in de St.-Jeronimuskapel waar ook zijn vader, Mathias en zijn moeder, Françoise Ruffault, begraven lagen. Het is er waarschijnlijk nooit van gekomen, ik vond in elk geval geen aanwijzingen in dit verband. Voor die broer Marcus en voor zijn ouders, Mathias en Françoise, moesten er mooie grafstenen gemaakt worden. Ik veronderstel dat zij er niet gekomen zijn, wij zouden er wel sporen van gevonden hebben. En dan moest er nog een sacramentskapel gebouwd worden, in de noord-oosthoek van de Lieve-Vrouwkapel, daar waar nu een soort rommelkot staat. Van die sacramentskapel vond ik ook nergens een spoor.

Neen, de tijd leende er zich niet toe om nog veel verbeteringen aan te brengen. En hoe gaat dat al, men vergeet zo gemakkelijk de bepalingen van een testament wanneer die bepalingen speciale uitgaven vergen. Daarbij Johanna Duernaghele was niet rijk toen haar man Guido stierf. Guido zegt het zelf in zijn testament, hij had veel moeten verkopen om de onkosten te dekken die hij maakte tijdens zijn verblijf te Rijsel, St.-Omaars en Calais. Zijn zoon Marc, geboren in 1581, volgde hem op als heer van Watervliet en van Waterland. Maar tot aan zijn meerderjarigheid zou zijn moeder de bezittingen beheren. Hij was voorbestemd voor de geestelijke stand, de derde Marcus die kanunnik zou worden van de

(1) Brugge, stadsarchief, fonds Veranneman, nr 694. Gepubliceerd in : M. Feys, Documents inédits concernant les frères Laurin, Annales de la Soc. d'Emulation de Bruges, XXXVI 1886, blz. 281-339.

St.-Donaaskerk te Brugge, maar hij stierf reeds in 1610. Zijn zuster Françoise volgde hem op.

Overigens was Watervliet er niet zo slecht aan toe : er stond geen enkele polder onder water. Te Waterland ging het slechter, dat was grotendeels overstroomd. De natuurramp van 1570 had daar die brede bressen van de Passegeule en de Brandkeek geslagen en in 1583 hadden de opstandelingen de dijk van de Jonkvrouwpolder geopend. De kerk van Waterland werd gebruikt door protestanten en katholieken. Dit was ook het geval te Watervliet. De laatste tien jaren van de 16^e eeuw kon er zelfs geen mis meer opgedragen worden. Men deed dit dan soms in het fort Patientie, ten noorden van de schorre die later de Clarapolder zou worden. Dit fort werd later het Gemene Landhuis genaamd, waarschijnlijk omdat het op de grens lag van Waterland, Waterdijk en Biervliet en ook op de grens van het Brugse Vrije en van de Vier Ambachten. Het is nu nog te zien en er dichtbij staat één van de grenspalen van Watervliet. Er waren nog een ganse reeks andere forten gebouwd, deel uitmakend van de verdedigingslijn die de Spanjaarden opwierpen tussen het Zwin en Antwerpen. Vooral de Jonkvrouwschans, IJzendijke en Filippine waren belangrijk. Zo had Watervliet in het begin van de 17e eeuw dikwijls af te rekenen met de garnizoenen van die forten.

Van 1600 af lieten de omstandigheden toe de kerk terug te gebruiken. Waar men het vroeger moest stellen met priesters die van elders kwamen, kreeg men in 1603 een eigen pastoor, Adriaan van der Elst namelijk (2). Reeds in 1594 leende men bij Adriaan Roels, lakensnijder te Brugge, 200 gulden om de kerk wat op te knappen (3). Die lening werd gehypothekeerd op de kerkgewaden. In 1599 en 1600 betaalde men de intrest er van. In februari 1601 werden de vensters hersteld. De burgemeester was toen Joos van Renterghem, de baljuw Jacques Cottens. De koster was, sinds 1601, Adriaan van Huenro. In 1606 is het parochiaal leven reeds volledig heringericht. De pastoor is nu Jacob Symoens en men betaalt reeds aan zangers die op kermisdag de kerkdienst opluisteren (4). In dat jaar ook komt Dierick Schockaert, timmerman van beroep, kijken welke herstellingen er aan de kerk moeten uitgevoerd worden. Er worden eiken balken gekocht en kleinere werken uitgevoerd. Het duurde echter tot 1614 vooraleer de kerk volledig opgeknapt werd. Zwaar beschadigd was zij niet, maar een gebouw dat zó lange tijd onverzorgd gestaan had, moest nu toch eens degelijk onder handen genomen worden. De herstellingen

(2) Brugge, stadsarchief, fonds Brugse Vrije nr 221, kerkrekeningen van Watervliet.

(3) M. English « Watervliet » in Appeltjes nr 8, 1957 blz. 260.

(4) Zelfde als nr 2.

betroffen vooral de omramingen van de vensters in het koor : de stenen zaten hier los, moesten uitgekapt worden en terug vast gemetseld. In de buitenmuur van de sacristij moesten twee nieuwe kruisvensters gestoken worden. Verder moesten de daklijst en drie drummers aan de noordkant van de kerk, herbouwd worden. Ten slotte moest de vloer herlegd worden en de grafzerken waterpas gebracht worden. Dit werk werd uitgevoerd van april tot oogst 1614. Reeds einde 1613 was het schaliëndak vernieuwd. De buitenmuren moesten gevoegd worden en de binnenmuren op veel plaatsen opnieuw bezet. Aannemer van deze werken was Gheeraerdt Spillebautd (5). Kort na de werken aan de kerk, moest ook de pastorie herbouwd worden. Het was een kleine woning, bestaande uit een keuken, een kamer en daartussen een gang. Aan de keuken stonden een kelder en een opkamer gemetseld. Boven waren een paar grote zolderkamers. Het huis stond met zijn smalle gevel naar de straat gekeerd en om de ingang te bereiken moest men dus eerst door de hof van de pastorie (6). Al die grote herstellingswerken werden door de tiendenheffer, St.-Pietersabdij te Gent, gefinancierd.

Verbeteringen aan het kerkmeubilier in de 17^e eeuw.

Vrouwe Françoise heeft heel wat bedijkingswerken op haar actief maar onder haar beleid (tot 1631) en onder dat van haar zonen, Alexander Lebœuf (tot 1635) en Albert Lebœuf (tot 1654) kreeg de kerk van Watervliet ook een verbeterde uitrusting. Van 1626 af was Willem van Houcke pastoor en, in 1627, kreeg hij Pieter Manilius als onderpastoor. Pastoor van Houcke heeft er een handboek op nagehouden waaruit we veel leren (7). Zo lezen we daar dat, in de oogstmaand 1627, door Jan Aerts, steenhouwer van Brugge, twee stenen pijlers met twee albasten beelden gesteld werden vóór het hoogaltaar. Pijlers en beelden waren gekocht bij Arnout de Fébrimont, koopman te Doornik. (Zij zijn niet meer in de kerk aanwezig). Jan Aerts moest een paspoort hebben om naar Watervliet te komen. Men bezorgde hem dat te St. Laureins waar hij toen bezig was een sacramentstorentje te bouwen achter het altaar. Voordien had men met hem een aaccoord gemaakt in de herberg St. Joris te Maldegem. Verder lezen wij in het handboek, dat twee altaarschilderijen naar Brussel gevoerd werden om hersteld te worden, op bevel

(5) Gent, Rijksarchief, St. Pietersabdij 2^e reeks nr 1511 Tieleman. (Telkens er geput werd uit de aantekeningen van Dr Tieleman wordt dit vermeld door aanduiding van zijn naam).

(6) idem.

(7) Gent, rijksarchief, Watervliet nr 291

van vrouwe Françoise. De kerkrekening van dat jaar ⁽⁸⁾, zegt ons dat dit de bekende Nood Gods was, die op het hoogaltaar stond, en de Driekoningen, te vereenzelvigen met de kopij Van Eyck ⁽⁹⁾. Die schilderijen werden per schip van Gent naar Brussel gebracht. In 1629 ging Jan Zeeger één er van terug afhalen aan de Muidepoort te Gent. Dat zal wel de Nood Gods geweest zijn want men spreekt over « het halen van de groote schilderije staande nu op den hogen altaar ». Wanneer de kopij Van Eyck terug kwam, is mij niet bekend. Vóór ze naar Brussel werd gezonden, hing ze in de St.-Sebastiaanskapel, waarschijnlijk omdat haar gewone plaats, de St. Jeronimuskapel nog niet in orde was. Het altaar van die kapel werd pas in 1627 door de bisschop van Brugge herwid. Dat gebeurde ter gelegenheid van een kervisitatie. De bisschop en zijn gevogel werden getraceerd op rundvlees, een koppel kiekens, een halve steen rode kersen, een vet lam, een kalf, een ton bier en wijn.

In 1651 betaalde men aan Pauwel Rycx, zoon van Jan, 15 schellingen om de schilderijen op het hoogaltaar en op het O. L. Vrouwaltaar te herstellen. Dat zal dus nog eens de Nood Gods geweest zijn en daarbij, op het O. L. Vrouwaltaar, het doek van Simon Pieters.

In 1626 leverde Joachim Christiaan, fildeliersnijder te Brugge, stoffen tot het maken van een kazuifel « pro defunctis ». Hij kreeg daar 3 pond 10 sch. 8 gr. voor. En Jan van Oost, de jonge, borduurwerker te Brugge, leverde gallons en een doodshoofd. Hij ook maakte die kazuifel en hij kreeg daar 26 sch. 3 gr. voor. Er waren nochtans reeds twee zwarte kazuifels in de kerk, een inventaris van ornamenten uit het begin van de 17^e eeuw maakt ons dit bekend ⁽¹⁰⁾. Hij vermeldt een volledig stel zwarte fluwelen gewaden met een koorkap die de wapens droeg van Laurijn en Ruffault. Dat moeten de gewaden geweest zijn die gemaakt werden volgens het testament van Françoise Ruffault, vrouw van Mathias Laurijn. Guido Laurijn maakt hierover gewag in zijn testament ⁽¹¹⁾. In 1627 kreeg Louis de Redichove opdracht om een oude kazuifel « pro defunctis » te repareren. In 1631 wordt een zwarte kazuifel met manipel en stoel verkocht aan de kerk van Sint-Laureins om Jan Oosterman, pastoor aldaar, in te begraven. Men krijgt er 20 sch. voor. Jan van Oost maakte, in 1627, ook een nieuwe koorkap, kazuifel en altaarkleed in het rood en Joachim Christiaan, zijdelakensnijder te Brugge, leverde daarvoor acht ellen rood

(8) De Potter-Broeckaert, Watervliet blz. 49.

(9) M. English op. cit. blz. 257.

(10) Deze inventaris berust waarschijnlijk op het rijksarchief te Gent. Dr Tieleman schreef hem af maar hij plaatste een vraagteken bij de referenties.

(11) Brugge, stadsarchief, fonds Veranneman nr 694.

« cramosijn damast en andere stoffe » voor de koorkap en 5 ellen « violet kermosijn fluweel » voor de kazuifel.

Op de bovengenoemde inventaris van begin 17^e eeuw worden ook een stel rode fluwelen gewaden, een stel incarnate en een stel goudlaken gewaden vermeld. Als koorkappen zijn er echter slechts de reeds genoemde zwarte met de wapens van Laurijn en Ruffault en een incarnate « met goud gevrocht met groen zijden fringhen ». Verder wordt o.a. nog een zwart fluwelen altaarkleed vermeld met de wapens van Laurijn en Ruffault, waarschijnlijk ook gemaakt volgens het testament van Guido. Het is niet onmogelijk dat het groen stel fluwelen gewaden ook gemaakt is volgens een bepaling van dat testament, Guido heeft dit in elk geval ook geschreven. En het is evenmin onmogelijk dat het rood of incarnate stel gewaden te vereenzelvigen is met het nog in de kerk aanwezige (door dr Dhanens midden in de 16^e eeuw gedateerd).

Door Loys de Reedichove werden er in 1629, herstellingen aangebracht aan de groene en rode gewaden en in 1631 leverde Joachim Christiaan stof voor een nieuwe kazuifel.

Het handboek van pastoor van Houcke leert ons verder nog dat het gestoelte in het koor met eiken planken hersteld werd door de timmerlieden Jan de Brauwer en Pieter de Zutter, dat Karel van Brussel, boekverkoper te Brugge twee graduales « magno folio » leverde, een rituale romane, een psalter « magno folio » plantijnse druk en nieuwe antifonalia. Deze laatste werden per schip langs de Lieve tot Celie (St. Laureins) gebracht. Karel van Brussel bezorgde ook een koperen vaatje waar de olie in brandde voor het H. Sacrament en Cornelis Ferrens, eveneens van Brugge, zorgde voor een koperen omhulsel voor die godslamp. Hij ook leverde een koperen kruis en nog ander koperwerk. Jan Huisman, goudsmid te Brugge, moest, in 1628, een zilveren vaatje voor de H. Olie en voor de H. Hostiën maken en Jaqueline Vermeersch, weduwe van Jacques Malynes, goudsmid te Brugge, bezorgde in datzelfde jaar twee zilveren kandelaars. Te Gent werden twee tinnen ampullen gekocht. Van al dat gerief is er echter niets meer in de kerk aanwezig. Wij zien echter dat het parochiaal leven in die tijd terug goed op dreef kwam. Vermelden wij nog dat de kerkvloer hersteld werd door Christiaan Mailiau, dat de muur van de westzijde van de kerk heropgebouwd werd en dat de partorij een nieuw tegeldak kreeg. De zangers vierden, zoals in de 16^e eeuw, St.-Ceciliadag en ook de misdienaars en de vreemde priesters, die op kermisdag de dienst opluisterden, werden getracteerd.

Op 2 januari 1633 vierde men het feest van de victorie door God aan de keizer verleend jegens de koning van Zweden, te celebreren met « processie generaal ». Men herdacht dus de slag van Lützen, eigenlijk

een overwinning van Gustaaf Adolf maar terzelvertijd een nederlaag omdat deze dappere koning er zijn leven liet.

Op 5 december 1633 gaf de bisschop bevel te bidden voor de ziel van hare hoogheid, zaliger, en er moest een uitvaart gecelebreerd worden (Isabella was op 1 dec. gestorven). Verder moest er gebeden worden voor de vrede.

Maar het zou nog een tijdje duren voor die vrede er was. In 1633 werd Filippine ingenomen ⁽¹²⁾ en ook te Watervliet was het niet rustig. Frederik Hendrik was trouwens reeds in mei 1631 ontscheept in het Juffrouwengat (tussen IJzendijke en Watervliet benoorden de Clarapolder). Hij trok van daar over Maldegem naar Brugge toe om die stad in te nemen, iets dat mislukte. De kerkrekening van 1634-35 ⁽¹³⁾ vermeldt het transport van de taferelen en ornamenten der kerk naar Gent, waar zij in het Prinsenhof en in het Karhuisersklooster ondergebracht werden. De heer van Watervliet was, sedert 1631, Alexander Lebœuf, zoon van Maximiliaan en van Françoise Laurijn en zijn oom was conservator van het Prinsenhof.

Volgens De Potter ⁽¹⁴⁾ werd pastoor Van Houcke door de hervormden gevangen genomen omdat hij te veel ijver tegen hen aan den dag legde. Dat is wel mogelijk, maar in het handboek van die pastoor wordt alleen aangestipt dat hij, op 18 sept. 1636, naar IJzendijke ging wonen bij Hendrik van Swalme en dat hij daar drie honderd gulden per jaar betaalde voor zijn tafelkost. Dat omvatte zijn eten, klein bier, woning, tweemaal per dag branding, lijnwaad voor de tafel en voor de slaping. Andere benodigdheden werden door de pastoor zelf aangeschaft. Het is wel mogelijk dat hij daar een paar jaar geïnterneerd werd. Van Swalme was een gereformeerde, zijn grafzerk is te zien in de kerk te IJzendijke. Pieter Manilius, de onderpastoor en een andere priester, Van den Eynde, deden ondertussen het werk te Watervliet. Manilius verbleef een tijdje te Sas-van-Gent.

In 1640 en 1644 hadden dan nog eens invallen plaats van Nederlandse soldaten en natuurlijk was er altijd schade.

En toch werd er verder aan de kerk gewerkt. In 1635 werd het dak van de O. L. Vrouwekapel en van de St-Sebastiaankapel herdekt ⁽¹⁵⁾. Wij horen ter dier gelegenheid dat er een torentje stond boven de sacristie en een aan de westkant van de kerk. Dat was trouwens in de 16^e eeuw ook zo, op de viering stond er geen toren.

(12) J. Ch. Cornelis « Stad en Land van Filippine » IJzendijke 1955 blz. 13.

(13) Kerkarchief Watervliet (Tieleman).

(14) De Potter-Broeckaert, Watervliet blz. 36.

(15) Idem blz. 42.

*Grote werken aan het kerkmeubilier in het midden
en in de 2° helft van de 17° eeuw.*

Sedert 1640 werd Pieter Boone pastoor te Watervliet en hij zou heel wat zien veranderen in zijn kerk. De heer van Watervliet was, van 1635 tot 1654, Albert Leboëuf, broeder van de voorgaande heer.

Het is bekend dat het koorgestoelte van 1643 dateert (16). De kerkrekening over de jaren 1642-44 vermeldt de betaling van 208 pond aan Jacob Sauvage, voor het maken en leveren van het nieuw schrijnwerk in het hoogkoor. De onderpastoor, Pieter Manilius, kreeg een vergoeding om met twee kerkmeesters naar Gent te gaan waar de aanbesteding van het schrijnwerk of gestoelte in het hoogkoor werd besproken. Jan Verbaet bracht dan het materiaal met zijn schip naar Sas-van-Gent en daar werd het door de voerlieden, Pieter de Puttere en Jan van Musschoot afgehaald. Meester Jacques Sauvage werkte met zijn knecht zeven dagen aan het opstellen van dit gestoelte en zij waren in logement bij Jan Vereertbrugge. In die tijd werden ook een vergulde ciborie gekocht en twee ampullekens bij Peter van Sychen te Gent. Reeds sedert 1613 had de kerk één stuiver gekregen op iedere tiendenverkoop om daarmee een zilveren ciborie te kopen (17). Er werd ook een nieuw torenuurwerk gekocht bij Joachim Blanpain. De kerk betaalde 48 pond, de helft van de koopsom, en de andere helft werd betaald door de wethouders van de heerlijkheid.

De kerkrekening van 1645-46, vermeldt de betaling van 353 pond voor het maken en leveren van een orgel. De rekening van 1647-48 bevat dan nog een betaling van 15 pond ook voor dat orgel. In totaal was de koopprijs 2200 gulden en Boudewijn Ledon was de leverancier (18). In diezelfde rekening lezen wij dat frater Fulgentius, augustijn, en meester Pieter Steelant, organist in de St.-Jacobskerk te Antwerpen, dit orgel kwamen visiteren en goedkeuren. Het orgel werd op een voorlopig doksaal gesteld waarvan het hout geleverd werd door de weduwe van Christiaan

(16) idem blz. 44, en Dr E. Dhanens, Inventaris van het kunstpatrimonium v. h. kanton Kaprijke, Gent 1956, blz. 121.

(17) Kerkarchief Watervliet, Kerkrekeningen (Tieleman). De Potter (Watervliet blz. 50), vermeldt reeds in 1625 de aankoop van een zilver-vergulde ciborie en van een remonstrans en in 1627 twee zilvertergulte ampullekens. In de nota's van Dr Tieleman vond ik geen vermelding van een remonstrans in dat jaar.

(18) De Potter, Watervliet blz. 49 meent dat Boudewijn Ledon, rond 1648, het bestaand orgel vergrootte en (op blz. 44) dat J. Sauvage de orgelkast maakte. Dr Dhanens, in haar Inventaris, dateert het orgel van 1643 en zet de orgelkast op naam van Ledon. Dat zal wel juist zijn. Zij meent echter dat die orgelkast nog in de kerk aan wezig is, al geeft zij toe dat er 18° eeuwse elementen in voorkomen. Wij zullen verder zien dat door de brand van 1757, ook het orgel vernietigd werd.

Mahieu en dat getimmerd werd door Pieter de Puttere. De rekening van 1648-51 vermeldt dan nog een betaling aan Boudewijn Ledon voor het vermeerderen van het orgel : « te weten het secreet van den grooten orghele, ooc de casse te vergrooten tot twee voeten, 't maecken van een register ghenaept den cromhooren ». Hij krijgt daar 32 pond voor en dan nog eens 42 pond voor een bombaerde in het orgel. Later wordt aan Ledon nog dikwijls betaald voor onderhoudswerken.

In 1648 kwam dan de vrede en kon men rustig de kerk verder versieren. Op 22 juni van dat jaar kwam bisschop de Haudion op bezoek ⁽¹⁹⁾. Hij is ontevreden over het houten tabernakel maar hij noteert dat men besloten heeft een mooi tabernakel in marmer te maken. Hij hoort veel klachten over de pastoor, Pieter Boone ⁽²⁰⁾ maar over de onderpastoor, die nog steeds Pieter Manilius is, wordt veel goed gesproken. Hij was 70 jaar oud, een kloosterling en afkomstig van het bisdom St.-Omaars. Pastoor Boone was baccaulaureus en afkomstig van het bisdom Antwerpen. Hij was 54 jaar oud en sedert 8 jaar te Watervliet. Hij was dikwijls in ruzie met de wereldlijke heer die toen, zoals reeds gezegd, Albert Lebœuf was. Het is moeilijk aan te nemen dat hij het initiatief zou genomen hebben voor die grote werken of dat men op zijn advies beroep heeft gedaan. Waarschijnlijk waren Pieter Manilius en de heer de leiders van de werken.

De bisschop drukte zijn tevredenheid uit over het orgel dat echter nog op voorlopige pijlers rustte totdat een nieuw doksaal zou opgericht worden. Verder vermeldt hij de bijzonderste schilderijen : de Nood Gods op het hoofdaltaar, de Drie Koningen (kopij Van Eyck) boven het Jeronimusaltaar. Als auteur van die schilderijen noemt hij Kwinten Metsijs ⁽²¹⁾. Op het Lieve-Vrouwaltaar zag hij de Hemelvaart van Maria (geschilderd door Pieters). In de St. Sebastiaanskapel vermeldt hij geen schilderij, alleen een beeld van St. Sebastiaan. Maar hij zegt dat er nog verschillende schilderijen zonder grote waarde in de kerk hangen. Op het Lieve-Vrouwaltaar staat ook een houten Mariabeeld en midden het koor prijkt de graftombe van Ieronimus Laurijn. Naast het hoofdaltaar staan twee marmeren kolonnen (deze van Doornik) met apostelbeelden ⁽²²⁾. Zij zouden weldra moeten plaats maken voor het nieuw aldaar dat wat meer naar achter zal gesteld worden.

(19) Brugge, rijksarchief, fonds kerkelijke archieven nr 385.

(20) Zie Appeltjes nr 7, 1956, blz. 102.

(21) Zie Bekorf, 1956, blz. 278-280, en Appeltjes 1957 nr 8, blz. 247.

(22) Volgens De Potter (Watervliet blz. 49) maakte Jan Ricxs, in 1631, de beelden van Lucas en Mattheus.

De kerkrekening over de jaren 1648-51, licht ons verder in over de grote werken ⁽²³⁾. Rogier de Meyere en Lieven Michiels metselen « het huiseken benefens onse Vrouwe capelle ». Dat is dus het rommelhokje dat nog bestaat aan de norodoostkant van de kerk. Daar was het dat de sacramentskapel moest komen volgens het testament van Guido Laurijn. Die wens werd echter niet uitgevoerd. Het rommelhokje heeft wel veranderingen ondergaan in de 19^e eeuw, maar men bemerkt nog goed de oude delen van de muren. Een zekere Stalpaert levert een marmeren vont. Jacques Sauvage levert en maakt dat mooi portaal onder het doksaal ⁽²⁴⁾. Het hout wordt per schip tot Zelzate gebracht en daar met wagens afgehaald. Hij levert ook twee biechtstoelen, banken rond de kerk, een troon, twee communiebanken en de afsluiting van de vontkapel (buiten dat portaal is alles verdwenen). Sauvage komt dan nog een paar maal voor in de rekening over de jaren 1652-55. Hij heeft dan drie panelen gemaakt in het doksaal en hij heeft beelden gesneden. Hij maakte ook de zitsels van burgemeester, schepenen en armmeesters (de heerlijkheid moest de helft van de onkosten betalen voor die zitsels). Wanneer het nieuw hoogaltaar er stond, maakte hij ook nog, samen met Servaes Manilius, een nieuw tabernakel (ook verdwenen).

Het nieuw hoogaltaar, door Lucas Faydherbe gemaakt, kwam er niet tussen 1652-55, zoals Dr. Dhanens in haar inventaris zegt, maar wel tussen 1648-51. Het is de rekening over die jaren die de betaling van 5900 gulden aangeeft. Waarschijnlijk moeten wij het jaar 1650 vooropstellen want de bovengenoemde rekening geeft voor dit jaar een post op van onkosten gemaakt door de autarmaker en zijn knechten.

De rekening over de jaren 1652-55 vermeldt dan nog de betaling van 250 pond van Faydherbe, voor het leveren en maken van drie marmeren beelden op het hoogaltaar.

In die tijd ook vervaardigde Joos Vryels, beeldsnijder, een Christus die in een graf achter het altaar gelegd werd (er ligt daar nu nog een Christusbeeld maar niet meer dat van Vryels). Hij maakte ook een beeld dat de Verrijzenis voorstelde en dat boven het graf gesteld werd, dus aan de achterkant van het altaar. Het tabernakel van Sauvage ging ook open aan die achterkant. Metselwerken aan dat tabernakel en het graf, werden door Arent van Butsele uitgevoerd. Die was ook gelast met het schilderen van de kerk en van de pastorij. Jaspas Herebaunts verguldde en schilderde het tabernakel. Hij schilderde ook een « ombrage » op de muur achter het hoogaltaar. Ten slotte werd de Nood Gods boven dit hoog-

(23) Kerkarchief Watervliet (Tieleman).

(24) Dr Dhanens, Inventaris blz. 125.

altaar vervangen door het groot doek van Kasper De Craeyer dat wij nu nog kunnen bewonderen.

Ondertussen was Nicolaas Gersekens pastoor geworden, waarschijnlijk sedert 1650. Hij deed vijftien vaantjes maken voorstellende de vijftien mysteries en twee verzilverde engels met « pedestaelen ende pellecaen ». Robert Suyens maakte tussen 1656-60 een kruis en een wierookvat en Kasper Verhoeven leverde een nieuwe remonstrans en twee ampullekens. Door frater Hyacinthus, predikheer, werd een zilveren kapittelstok gemaakt met linten voor het nieuw misboek (gekocht bij Nicolaas Breydel te Brugge) en ook een kroon voor de ciborie. Er werd ook aan het portaal van de kerk gewerkt. Maar in de zomer van 1658 waren de tijden weeral somber en moest er met het kerkgoed naar Gent gevlucht worden. Het kwam echter nog hetzelfde jaar terug. Sedert 1657 was François Lebœuf, zoon van Albert, heer van Watervliet geworden. Hij zou dat blijven tot aan zijn dood in 1685. Hij was, in 1656, gehuwd met Anne Philippijne Van der Meere. En in 1656 werd Judocus van Edewalle pastoor. Onder zijn bewind, in 1661, maakte Jan Spijns een zwart en een wit stel gewaden zonder koorkap. Hij herstelde ook een paar altaarkleden, twee kasuifels waarvan een rode, een koorkap en kussens. In 1663 leverde Pauwels Rickx een schildpadden kruis.

Pastoor Edewalle voerde een harde strijd tegen de parochie Waterland toen daar, in 1671, een nieuwe kerk opgericht werd. De grote promotor van deze kerk was Jan de Makere, vroeger onderpastoor te Watervliet en deservitor van Waterland en St.-Margriete. De nieuwe kerk werd in de Jeronimuspolder gebouwd en Watervliet wilde niet aannemen dat het noordelijk deel van deze polder bij Waterland zou gevoegd worden. Men steunde zich op de processieweg van Watervliet en ook op het feit dat, toen Waterland geen eigen kerk meer had, de mensen naar Watervliet kwamen. Jan de Makere heeft het ten slotte toch gewonnen (25).

Pastoor Edewalle had ook last van oorlogsomstandigheden : in 1673 kwamen Franse troepen de streek teisteren en de Oudemans en Jonk-vrouwpoorders werden door de Nederlanders doorgestoken. In 1682 moest hij dan nog afrekenen met een grote overstroming, een natuurramp die echter niet veel schade berokkende aan Watervliet zelf maar wel aan de omliggende parochies. Ten slotte werd er dan nog, in 1684, ingebroken in de kerk en werden er gewaden en zilverwerk gestolen.

In 1666 had men gewelven gemaakt in de kerk. Rond die tijd ook werd er een nieuwe toren gebouwd aan de zuidwestkant van de kerk.

(25) Kerkarchief Watervliet (Tieleman).

Het dekanaal bezoek van 1692.

Deken Kerremans geeft ons veel inlichtingen over de kerk, in zijn verslagen over de visitaties van 1692 tot 1713 ⁽²⁶⁾. Hij zegt dat het gestoelte, dat aan beide kanten van het koor staat, zeer schoon is. Dat is het gestoelte van Sauvage, nu nog in de kerk aanwezig. Maar het bevat hem niet dat het gestoelte van de heer, als stichter van de kerk, dichterbij het altaar staat dan dit van de geestelijkheid. De plaatsen van de magistraat, de kerkmeesters en de armmeesters, waren aangebracht in de omgang rond het koor. Er waren drie toegangen tot de kerk. Deze aan de noordkant is heden ten dage toegemetseld en dit is ook het geval met de private deur van de heer, toegang gevend tot de Jeronimuskapel.

In die Jeronimuskapel, die toen meestal St. Annakapel genoemd werd hing een schilderij die O. L. Vrouw voorgestelde. Volgens de deken was zij niet groot. En boven die schilderij stond een beeld van de H. Anna, mooi gekleed. Boven het gestoelte in het koor, hingen ook twee schilderijen, waarschijnlijk de Nood Gods en de kopij Van Eyck. De deken geeft bevel de schilderij De Craeyer, boven het hoogaltaar, te reinigen omdat dit donker geworden was door het stof. In het midden van het koor stond nog altijd het graf van Jeronimus Laurijn. Het hoogaltaar van Faydherbe wordt door Kerremans terecht als « satig insignis » bestempeld. In de noordelijke arm van het transept was de O. L. Vrouwekapel. Daar was, in 1641, een broederschap van de H. Rozenkrans opgericht door de dominikaan, pater Michiel Coucquit. De deken vond er nog de schilderij van Simon Pieters en een beeld van O. L. Vrouw dat mooi versierd was en dat, evenals het beeld van St.-Anna, in de processie werd rondgedragen. In de zuidelijke arm van het transept, was de St. Sebastiaanskapel met een schilderij die deze heilige aan een paal gebonden voorstelde (dat zal niet het doek van de Lavaal geweest zijn maar wel de schilderij van St. Sebastiaan die nu nog, aan de zijwand van de kapel hangt, en die, in de inventaris van Dr. Dhanens als 17^e eeuws bestempeld wordt). Het tabernakel kon niet geopend worden aan de voorkant in het koor, maar wel aan de achterkant, in de kooromgang. Daaronder was een graf van Christus en er boven een beeld van de verrijzende Christus. Boven de sacristij vond de deken een plaats waar het een en het ander in kasten werd bewaard, zo b.v. vaandels en enkele schilderijen waarop apostels waren voorgesteld. Op de muren van de kerk hingen dan nog verschillende schilderijen maar de deken geeft geen nadere uitleg. Verder stipte hij een marmeren doopvont aan, een mooie preekstoel, twee biechtstoelen en, sinds 1695 een derde biechtstoel, het mooie

(26) Brugge, rijksarchief, fonds kerkelijke archieven nr 387.

doksaal van Sauvag en het orgel van Ledon. Er waren drie klokken en uit een 18^e eeuwse visitatie (27) blijkt het dat, twee er van, in de tijd van deken Kerremans gemaakt werden. Volgens die visitatie stond op de grote klok : « tot meerdere glorie Gods ben ik, Maria, gegoten ten tijde dat heer van Watervliet was, Jr. Philippe le Bœuf, pastoor Mr Caudelier, onderpastoor Ferd. van Houtrive ». Filip Lebœuf was heer van Watervliet tussen 1700 en 1705. Hij was de broeder van Albert die van 1684 tot 1700 Watervliet in leen had. Beiden waren zonen van Albert Lebœuf en hun andere broeder, François, was vóór hen heer geweest van Watervliet. Sinds 1694 was Melchior Caudelier pastoor van de parochie en vóór hem was Baudewijn Siboons drie jaar pastoor geweest (van 1691 tot 1694). Op de tweede klok stond : « ego Filippus, benevolentia et libertate donatus, anno 1696 ». Zij was gekocht bij Niklaas Moerman te Brugge. Op de derde klok stond geen opschrift.

Wegens oorlogsomstandigheden had pastoor Siboons veel kostbaarheden van de kerk naar Brugge gevoerd bij zijn zuster : de zilveren re-monstrans, een zilveren ciborie, een zilveren kelk, vier zilveren kandelaars van het hoogaltaar, vier zilveren kandelaars van het Lieve-Vrouwaltaar, twee zilveren kronen en een scepter voor het beeld van O. L. Vrouw, een klein zilveren kruis en witte rozenkrans waaraan, in zilveren omhulsel, relikwiën voor het beeld van O. L. Vrouw, vijf parels, een gouden ster met twee parels, een gouden kruis met een parel, twee gouden ringen, twee zilveren hoofdekens, twee paar ogen, een zilveren beentje, een zilveren kruis, een zilveren hart, een zilveren offerplaat alles toebehorend aan het Lieve Vrouwaltaar, drie zilveren kronen voor het beeld van St.-Anna, twee vergulde ampullen, een zilveren schotel met twee zilveren ampullen, een zilveren wierookvat, een vergulde gaai toebehorend aan de St. Sebastiaansgilde. Er waren ook veel gewaden te Brugge : een volledig wit stel met bloemen, een purperen koorkap en een purperen kazuifel waarvan het kruis kostbaar was, een kazuifel met groene en purperen bloemen en zijn toebehoorten, een groen stel kleren waarvan het kruis op de kazuifel ook kostbaar was. In de kerk waren nog een wit stel kleren en een rood stel waarbij ook een koorkap was. Dan nog drie zwarte kazuifels en een groene. Er worden dus drie koorkappen vermeld : een witte en een purperen te Brugge in bewaring gegeven, een rode in de kerk te Watervliet. Van een zwarte koorkap met de wapens van Ruffault, zoals in de inventaris van begin 17^e eeuw wordt opgegeven, is er geen sprake meer.

Verder waren nog te Brugge : een purperen mantel met zilveren kanten voor het Lieve Vrouwbeeld, een blauw zilveren laken kleed voor

(27) Archief Bisdom Brugge, Visitaties 1745.

het St.-Annabeeld en dan nog linnen. In de kerk vond de deken nog twintig antependia van verschillende kleuren, acht verzilverde houten kandelaars, twee houten engels die ook verzilverd waren, twee grote vaandels en 15 vaantjes met de mysteriën van de H. Rozenkrans, twee vierkante vaandels, een processiekruis op hoge voet, een tinnen kelk en pateen, een houten vergulde ciborie. In 1700 was al dat gerief uit Brugge terug in de kerk te Watervliet. Maar het volgend jaar vluchtte men nog eens met het zilverwerk, ditmaal bij Van Borm, pastoor van St. Salvators te Brugge. En dan in 1709 nog eens bij Boudens, eveneens pastoor van die kerk.

Deken Kerremans schonk altijd veel aandacht aan het onderwijs. Hij zegt dat meester Cornelis Verhee geen voldoening schonk, dat hij dikwijls de school verliet en zich dan liet vervangen door een jongen. Dat gaf natuurlijk aanleiding tot wanordelijkheden. In 1704 was er ruzie met de weduwe van griffier Zevecote. Haar huis stond met de zijgevel gebouwd op de kerkhofmuur en zij had een uitgang langs het kerkhof. Zij baatte een brouwerij uit en bracht soms bier binnen in haar huis langs het kerkhof. Dit betaamde inderdaad niet. In 1704 stonden ook de St. Anna-, Barbara- en Laureinenpolder gedeeltelijk onder water. Zij zouden in 1706 terug droog worden gelegd. De Clarapolder was niet overstroomd maar het was moeilijk om de parochianen te bedienen die op Nederlands grondgebied woonden. Watervliet reikte immers met zijn grens tot voorbij de Kleine Zuiddiepepolder, de verste grensmaal, naar het noorden toe, stond op de zuidelijke dijk van de Oranjepolder. Een andere grensmaal stond (en staat nog) aan het fort Patientie en van hier volgde de grens een rechte lijn tot aan de maal van de Oranjepolderdijk. Die lijn kan nu nog op het terrein teruggevonden worden, ze volgt immers een nog bestaande gracht. Ten noorden van de Pyramide staat ook nu nog een grensmaal op die lijn.

In mei 1698 kwam bisschop de Baillencourt op bezoek (28). Het kerkhof moest immers herwid worden want het vorig jaar hadden twee soldaten op die plaats gevochten. Hij duidt in zijn verslag een zilveren vergulde monstrans aan, een zilveren ciborie en een tinnen vaatje voor gewijde Olie dat hij graag had zien vervangen worden door een zilveren. In de sacristij vond hij een zilveren kelk die verguld was en twee tinnen kelken. Er waren 800 tot 900 communicanten op de parochie. De pastoor was Melchior Caudelier, reeds sedert 1697 in dienst maar benoemd tijdens dit bisschoppelijk bezoek. Pastoor Caudelier was afkomstig van Nieuwpoort. De onderpastoor was Fernand van Houtryve van Brugge.

(28) zelfde als nr 26.

Reeds in 1671 was de bisschop naar Watervliet gekomen om het Sebastiaansaltaar te consacreren. Ook na de diefstal, in 1684, was hij gekomen (29). In 1700 werd een nieuw altaar in de O. L. Vrouwekapel gemaakt. « quod est decens » zegt deken Kerremans.

Kerk en kerkmeubilier in de eerste helft van de 18^e eeuw.

Na de Spaanse Successieoorlog kon men opnieuw beginnen werken aan de kerk te Watervliet. In 1712 maakte Jacob Moriau de altaarschilderij in de Lieve-Vrouwekapel (30). Het altaar was dus twaalf jaar ouder dan de schilderij die daar nu nog te zien is. In 1712 vervaardigde Arnaut Coppens een beeld van O. L. Vrouw en een troon. Jan Franck maakte vier koperen geslagen kandelaars en een koperen kruis. Coppens maakte in 1717 ook zes gebeeldhouwde pyramiden.

In 1722 werd Jan Vermeersch pastoor en hij deed Pieter van Lycken te Brugge, een pedelstok beslagen met zilver maken (31). Frans Cierens leverde een corporaalbeurs en Pieter van Hecke maakte een zilveren ciborie

In de rekening over de jaren 1723-27 wordt dan de mooie preekstoel van Hendrik Pullinckx vermeld, deze die wij nu nog kunnen bewonderen. Hij kostte 120 pond. Deze preekstoel is ongeveer gemaakt volgens het bestek van 12 dec. 1723, getekend door Hendrik Pullinckx op 29 maart 1724 (32). Volgens dit bestek moest de kuip echter gedragen worden door een dadelboom maar deze bepaling is achteraf weggelaten. In plaats van een grote dadelboom, is een kleine palmboom aangebracht. Op de kuip moesten, in médaillon, Sint Salvator komen en drie kerkvaders. Ook deze voorwaarde is anders uitgevoerd (33). Op de hoeken van de kuip staan echter de vier engeltjes zoals het bestek ze voorstelde : « vier kinderkens op de hoecken, hebbende liber actie ». Ook de dubbele trap is gemaakt volgens het bestek : « aan de voeten van de trappen vier pilasters of pedestalen met een vaesken op ieder, een halven voet hooghe ». De versiering van die trappen wordt in het bestek « feuillage » genoemd en Pullinckx heeft daar vrij die engeltjes en andere voorwerpen kunnen op aanbrengen. Ook het klankbord is tamelijk getrouw volgens het bestek uitgevoerd. Men noemt dat daar een « pavillone ofte hemel », er moest een lijst aan gemaakt worden waaraan een gordijn (in hout gebeeldhouwd) moest vastgemaakt zijn en die moest op de kuip neervallen. Twee « vliegende kinderkens » moesten die gordijn vast houden (dat is

(29) M. English « Watervliet » in Appeltjes, 1957, blz. 254.

(30) Kerkrekeningen Watervliet (Tieleman), ook De Potter blz. 45.

(31) Brugge, stadsarchief, fonds Brugse Vrije, kerkrekeningen Watervliet nr 218.

(32) Gent, Rijksarchief, Watervliet nr 37 (Tieleman).

(33) Voor de beschrijving v. d. preekstoel, zie inventaris Dr Dhanens.

in werkelijkheid zo). Op de lijst van het klankbord moesten echter ook médaillons aangebracht worden : aan de voorkant een Lieve-Vrouwbeeld, vastgehouden door twee engeltjes en aan de achterkant ook een médaillon met versiering. Daartussen moest een arend afgebeeld worden. Het is niet onmogelijk dat die lijst zo gemaakt werd maar heden ten dage is die versiering verdwenen. De manier van ophangen van de hemel blijkt nochtans volgens het bestek uitgevoerd te zijn : met een ijzer dat bewerkt was als een koord en vastgemaakt in de arduin met lood, gedekt door een kop of ander sieraad. Er moest een engel gemaakt worden met een slappe koord in zijn hand « bij forme als oft hij ze vast maakte ». Naar onder toe moest die koord in vier delen gesplitst worden en zo de hemel dragen. Over het kruis en de engeltjes die wij nu boven het klankbord zien, wordt niet gesproken. Van die preekstoel moest er een model in rode was gemaakt worden en vooraleer hij in de kerk van Watervliet werd opgesteld, moest hij in de halle te Brugge tentoongesteld worden. Drie meesters « hebbende kennisse van predicstoelen » mochten het werk nazien vooraleer het aangenomen werd. De kerkrekening van 1739-40 vermeldt de uitgave voor het vervoer van Brugge over Celie, dus langs de Lieve, en van daar per wagen.

Jacob de Smet smeedde een ijzeren tuin rond die preekstoel ⁽³⁴⁾. In die tijd ook werd de vloer herlegd door Pieter Goddijn, metselaar, en Rochus Pieters, steenhouwer te Brugge. Zij kregen daar 70 pond voor. Er werden 5000 blauwe arduinstenen gekocht te Brussel bij de steenkoopman Merckaert voor 180 pond. Jacob de Bœuf kocht dan nog voor 106 pond marmeren stenen te Amsterdam. Het materiaal werd te Eeklo geleverd, waarschijnlijk langs de Lieve. Ook de communiebank werd toen nieuw gemaakt en wel door Hendrik Pullinckx. Hij kreeg daar 20 pond voor.

In de rekening van 1750 vinden wij vier bloempyramiden vermeld, twee kronen en een rood panen kleed geleverd door Alexander Tijdgat, alles voor het Lieve-Vrouwbeeld. De rekening over de jaren 1734-36 leert ons dat Benedictus de Vriese een rode kazuifel leverde en dat Joannes Pilsen, meester kopergietier te Gent, een koperen tabernakel leverde voor 24 pond. Dit is nog in de kerk aanwezig, aan de achterkant van het altaar en de naam van de maker staat er op (na reinigen ontdekt door E. H. Pastoor). In de rekening van 1739-40 vinden wij dat Hendrik Pullinckx ook tien gebeeldhouwde verzilverde kandelaars leverde met twee serafijnen voor het altaar (niet meer in de kerk aanwezig). Dat hij ook een gekruisigde God maakte (mogelijks deze die nog ergens opgeborgen

(34) Brugge, stadsarchief, fonds Brugse Vrije, nr 218 kerkrekeningen Watervliet

zit en op restauratie wacht). Dit groot kruisbeeld werd geschilderd en op het kerkhof gesteld. Alnoldus Pullinckx, schrijnwerker, maakte een biechtstoel voor 25 pond. Hij werd van Brugge per schip naar Celie gebracht. Jozef Schietse kreeg 4 pond om de naam Jezus te borduren op een antependium waarvoor Alouis Dethieu de stof geleverd had (wit damast en goudgalon 52 pond). Die rekening vermeldt ook een post van 78 pond voor reparatie en levering van zilverwerk door Judocus van Erven en 26 pond voor reparatie en levering van koperwerk door Joannes Piessens. Jan van Stelle repareert de ornamenten en Jacob de Maker krijgt 18 pond voor het maken van nieuwe ornamenten. Aan de koster, Karel van Damme, betaalt men 22 pond voor het kopen van een kleed dat moest dienen om een ornament te maken en Thomas Calse krijgt 80 pond voor « galon en fringen » en ook voor het maken van ornamenten. Dit kan hier wel in betrekking te brengen zijn met het stel witte gewaden, nu nog in de kerk aanwezig en door Dr. Dhanens in haar Inventaris gedateerd in de eerste helft van de 18^e eeuw. In de rekening over de jaren 1751-52 lezen wij dat Michiel de Rynck, brodeerder van Gent, 82 pond kreeg om kerkgewaden te broderen. Dit gebeurde op bevel van de pastoor, tegen de wil van de kerkmeesters. E.H. English publiceerde in zijn studie over Watervliet ⁽³⁵⁾, een verzoekschrift aan de bisschop van Brugge vanwege de pastoor en de kerkmeesters van Watervliet om een nieuw stel witte gewaden te mogen kopen. Dat verzoekschrift dateert van 1751 en er wordt daar in beweerd dat Watervliet geen schone witte ornamenten heeft. Michiel de Rynck leverde echter geen nieuwe gewaden. Hij werd slechts betaald voor het broderen van koorkap, kazuifel, tunikels en antependium. Misschien hadden die mensen reeds hun wit gewaad gekocht en hadden zij schrik dat de heer die grote uitgaven zou afkeuren? Het is een feit dat de pastoor, die toen Franciscus Boedinghen was, in ruzie leefde met zijn heer, Jean Joseph Veranneman. Hij wilde waarschijnlijk gedekt zijn voor zijn grote uitgaven en toelating voor aankoop krijgen van de bisschop. Het is immers eigenaardig dat men alleen in 1751 een aanvraag doet voor het kopen van nieuwe gewaden. Men had er vroeger zo veel gekocht zonder dit te vragen. Daarbij komt dan nog dat de rekeningen later over geen nieuw stel witte gewaden spreken. Zo mogen wij wel vermoeden dat het mooie nog bestaande ornament wel in 1751 gebrodeerd werd, maar reeds in 1739 gekocht was. De leverancier en de brodeerder zijn meteen ook bekend : Thomas Calse en Michiel Derynck. Het broderen gebeurde dus enkele jaren later, in 1751 en 1752. De rekening van 1739-40 vermeldt

(35) Appeltjes, nr 8, 1957 blz. 265.

trouwens nog andere uitgaven in verband met klederen : 14 pond voor 23 ellen « pointdangerie », gekocht bij Pieter Velghe ; 8 pond voor 48 ellen kant gekocht bij juffrouw Marie-Anne Sale ; 17 pond voor drie stukken kloosterdoeken, 4 pond voor een witte « casubele ». Sommige zaken kunnen natuurlijk ook gediend hebben voor het antependium dat, zoals boven gezegd, toen ook gemaakt werd. Pastoor Boedinghen wilde mooie zaken in zijn kerk. Diezelfde rekening vermeldt trouwens ook een uitgave van 16 pond aan Gillis van Parijs, stokhouder te Brugge, voor de aankoop van schilderijen in de venditie van de bisschop van Brugge. Die schilderijen waren bestemd voor de kerk van Watervliet.

Pastoor Boedinghen zal nog veel veranderingen in zijn kerk aanbrengen want hij had het hoog in de bol. Vooraleer wij over die aanwinsten spreken moeten wij ons eerst een beetje over zijn persoon inlichten. Gisbertus Franciscus Boedinghen was sinds 1729 pastoor te Watervliet. Hij was afkomstig van 's Hertogenbos en geboren in 1700. De St.-Pietersabdij had hem voorgesteld te Watervliet. Hij was niet ijverig en laadde veel werk op de schouders van zijn onderpastoor, Norbertus van Waesberghe, afkomstig van Eeklo en sedert 1740 te Watervliet. Hij verliet dikwijls zijn parochie, en bleef soms acht dagen lang weg. De parochianen kloegen over het feit dat hij zich te veel in hun zaken moeide. Zij hadden ook nog zwaardere klachten tegen hem maar er moest een nauwkeurig onderzoek ingesteld worden want die parochianen maakten veel ruzie ⁽³⁶⁾. De meningen waren verdeeld en ieder gaf een oordeel naar eigen opvatting. De pastoor had in elk geval veel tegenstanders en algemeen werd gezegd dat hij zijn plicht niet deed. De bevolking van Watervliet werd als ruziezoekend en zeer lastig aanzien. Er waren wel geen openbare zondaars en iedereen hield zijn pasen uitgenomen de chirurg. De onderpastoor deed goed zijn werk maar die wou liever vertrekken en ergens pastoor worden. De schoolmeester was Cornelius Dhalle, een man die veel dronk en zijn school verwaarloosde. Deken Fignet stuurde, in 1739, de pastoor van Eeklo, De Rycke, naar Watervliet om een discreet onderzoek in te stellen in verband met de schoolmeester. Dit viel zeer nadelig uit : hij sloeg zijn vrouw, zijn eigen kinderen soms in het bijzijn van de scholieren. Hij kon vloeken en ketteren (jurare et maledicere) en hij begunstigde de kinderen die hem geschenken gaven. De pastoor was tegen hem maar hij had de heer van Watervliet en de wethouders die hem steunden. Zijn huis was bouwvallig en als het waaide en regende, moest hij er met zijn scholieren uit weg lopen. In 1736 had pastoor Boedinghen de pastorij doen herstellen en een nieuwe façade doen bouwen. Ook het huis van de onderpastoor was hersteld.

(36) Archief dekenij Eeklo, dekanale visitaties.

Dit was gebeurd met de toestemming van de bisschop maar tegen de wil van de heer. Die heer was toen Jean François de Massiet. De laatste heer die wij hierboven vermeld hebben, was Philippe Lebœuf. Zijn dochter, Marie Therese, huwde met Jean François de Massiet en haar drie zonen volgden haar achtereenvolgens op als heren van Watervliet : Philippe-François-Joseph, in 1728, Charles Antoine, in hetzelfde jaar, Jean François ook in 1728 en die bleef heer van Watervliet tot 1746. Zijn dochter, Angeline, huwde met Jean Joseph Veranneman en die bleef Watervliet besturen tot 1808. Ook deze laatste heer leefde in ruzie met pastoor Boedinghen. Zo beweerde hij dat, in 1742, een schilderij in de pastorij was die in de kerk had moeten hangen. Die schilderij stelde een landschap voor met de Heilige Familie ⁽³⁷⁾. Pastoor Boedinghen zou, op 3 okt. 1757, Watervliet verlaten : hij werd benoemd tot kanunnik van de Lieve Vrouwekerk te Brugge, bewijs te meer dat hij in de gunst stond van de bisschop.

Maar laat ons nu eens zien wat er nog allemaal in de kerk veranderde onder zijn bestuur : uit de rekening van 1744-45 leren wij dat er een belangrijke restauratie aan het orgel moet uitgevoerd zijn door Jozef Delahaye want men betaalt hem 105 pond. Er werd een nieuw baldakijn gemaakt waarvoor galon, zijde en ander gerief gekocht werd bij Catharina Bruynsteen. De rekening over de jaren 1751-52 vermeldt het verhogen van het altaar in de St. Annakapel. Pieter de Sloovere, boekdrukker, leverde een nieuwe missaal en bond oude boeken in. Er werd een zilveren lamp gekocht voor 34 pond. François Rielandt, zilversmid te Brugge, maakte een zilveren kruis voor de relikwie van het H. Kruis die pastoor Boedinghen bekomen had van Rome. Deze relikhouder is nog in de kerk aanwezig ⁽³⁸⁾. De pastoor had ook gezorgd voor relikwiën van St. Sebastiaan. In dat jaar ook werd een beenderhuis gebouwd op het kerkhof en men bracht 984 pond in rekening voor de pastorij van Waterland die in 1746 gebouwd werd. Men was echter zeer mistevreden over dit bouwwerk dat niet schoon en niet degelijk was.

De rekening over de jaren 1753 tot 55 vermeldt een grote missaal, gebonden met rode panne en gekocht bij Joos van der Meulen (4 pond). Laurens Cierens maakte een zwarte pelder (5 pond). Er werden zes marmere platen in het hoogaltaar geplaatst door steenhouwer Joannes Pieters (9 pond) en verder werd dit altaar hersteld (13 pond). Alexander Tijd-

(37) Brugge. rijksarchief, fonds Kortrijk nr 141 kerkekening Watervliet.

(38) Dit kruis stond tentoongesteld in de krypte van de St.-Baafskerk, tijdens de zomer v. 1961. De naam van de auteur werd in de catalogoog aangeduid met het jaar 1748. In haar inventaris (blz. 153 en 154) vermeldt Dr Dhanens dat kruis en ook het jaartal 1748. De naam van de auteur is daar echter niet aangegeven.

gat bekleedde het tabernakel met wit damast en goudgalon (3pond). Rond deze tijd zullen ook wel de twee nog bestaande houten beelden gemaakt zijn in het hoogkoor (H. Carolus Boromeus en Joannes Nepomucenus). Ik vond echter geen inlichtingen in dit verband.

In de rekening van de Lieve-Vrouwkapel over de jaren 1754-57 kunnen we dan nog lezen dat 8 zilveren oorijzerkens verkocht werden, (voor 2 pond 16 sch.), 3 gouden ringen, een gouden kruis met een zilveren ijzerken en een heiligdom (voor 4 pond 15 sch. 6 gr.). Er werden echter 4 grote en 12 kleine bloemtakken gekocht bij Guillaume Deyeels. Zij moesten dienen om het Lieve-Vrouwaltaar te versieren. Pieter van Walleghem leverde voor die kapel zes verzilverde houten kandelaars met hun pyramiden en dan nog eens twee verzilverde houten kandelaars. Hij kreeg voor die eerste zes 35 pond en voor die laatste twee 6 pond.

De brand der kerk in 1757, het herstel en de verdere uitrusting.

Pastoor Boedinghen heeft beslist zijn stempel gedrukt op de kerk van Watervliet. Hij zag echter een groot ongeluk gebeuren, iets dat hem wel zeer erg zal getroffen hebben. Op 10 maart 1757 ontstond er een grote brand in de kerk (39). De oorzaak hiervan is mij niet bekend maar het was in elk geval een groot onheil die de daken, de toren, de klokken, het orgel, en een paar beelden verwoestte. De inwoners van Watervliet hadden nochtans hun best gedaan om de brand te blussen en zelfs van uit IJzendijke waren er mensen komen helpen. Natuurlijk hadden die van ver de reusachtige rookkolom gezien. De helpers werden later met bier en wijn bedacht. In Watervliet kregen bijna al de herbergiers geld om kosteloos te schenken. Dat waren de herbergiers ut de Rave, St.-Hubrecht, het Schuttershof, de Drie Koningen, het Leeuwken, de Verkeerde Weireld, St.-Joris, de Gouden Appel, de Weireld Uit, de Sterre, de Witte Leeuw en de Conciergerie. De burgemeester van IJzendijke kreeg ook geld om de helpers van zijn dorp te tracteren.

Maar nu stond Watervliet daar met een zwaar beschadigde kerk en er was gevaar voor verdere instorting. Er moest dus zo vlug mogelijk met een herstelling aangevangen worden. Maar waar het geld gehaald? De kerk was tamelijk rijk maar pastoor Boedinghen had veel geld uitgegeven voor allerlei verbeteringen. Men kon echter een andere oplossing vinden. De tiendenheffer had reeds honderden jaren lang inkomsten van de parochie opgestreken, hij kon nu ook eens in zijn zak schieten. Ook op andere dorpen zou men de tiendenheffers doen tussenkomen in de onkosten van kerkherstellingen. Zo was dit b.v. het geval te Maldegem, te Lembeke, te

(39) Brugge, stadsarchief, fonds Brugse Vrije nr 219 kerkrekeningen Watervliet.

Oost-Eeklo en te Adegem. Maar dikwijls moest er eerst een proces gevoerd worden, want wie niet gewoon is te betalen zal niet zo gemakkelijk veranderen van houding. Hier ook te Watervliet werd er geprocedeerd en wel voor het hof te Mechelen. De feodale heer had echter een lange arm en het klooster van St-Pieters, hier de tiendenheffer, verloor het geding. De herstelling zou 24.000 gulden kosten en daar er haast bij was, gaf het hof van Mechelen de toelating dat geld tegen intrest bij kapitaalkrachtige personen te lenen. St. Pieters moest dan later het kapitaal afkorten in handen van de kerkmeesters. Zo werden er sommen, schommelend tussen de 100 en 600 pond geleend bij de erfgenamen Therese van de Velde te Brugge, bij Johanna de Graeve, weduwe van Jan Baptiste Wouters te Watervliet, bij de wezen Judocus en Caroline de Lessive te Assenede, bij meester Martinus Adolphus Bouvaert, kapelaan van O. L. Vrouwekerk te Brugge, bij Guillielmus de Brouwer d'oude te Brugge (voornaam aandeelhouder in de Oostendse Compagnie), bij Bernard de Muynck die handelde in naam van de geestesranke Catharina Finée te Brugge, bij Baptiste Geerssens te Brugge, bij Isabella Clara Gellinck, douairière van jonkheer Robert de la Villette, bij het kapittel van O. . Vrouw te Brugge over de fondatie van juffrouw Anna Inbona, bij juffrouw Marie-Therese van de Bussche te Brugge, bij A. Lanszweert te Brussel en bij Bernard Vleys te Brugge. Zo werden de 24.000 gulden bijeengezameld. Ze stonden uit tegen de penning vijfentwintig, d.w.z. dat, op b.v. 100 gulden, een intrest van 4 gulden moest betaald worden.

Nog vóór al dat geld beschikbaar was, werd de aanbesteding van de werken bekend gemaakt. Dit gebeurde in de Koornbloem te Brugge waar Jacob van den Berghe toen hospes was. Die kreeg later een vergoeding voor wijngeld, dus om de liefhebbers kosteloos drank te geven. De aanbesteding werd ook aangekondigd in de Gazette van Gent.

De architect en leider van de bouwwerken was Andries D'Hollander, bijgestaan door Lodewijk Heldewijjs. Martinus Werniers hield toezicht op de werklieden. Aannemers van het houtwerk waren Frans van Gelder, Pieter van Watteghem en Karel Parmentier. Er werden 40.000 voet eiken ribben geleverd, kepers zouden wij zeggen. De aannemers waren uit Brugge, maar zij gebruikten, naast hun eigen werkvolk, ook timmerlieden uit Watervliet, Kaprijke, Maldegem en Middelburg. Het metselwerk werd aangenomen door Karel Bauwens en Leo van Overberghe maar er werd ook steen geleverd door Joannes Hanssens, koopman te Aardenburg (moppesteen), Jacobus van Outryve (20.000 bakstenen) en door Bernardus de Schepper (klompkens). De stenen kwamen meestal uit Holland en er moesten tolrechten betaald worden. De metselaars werden dagelijks bedacht met een dubbel matjen jenever, geleverd door Pieter van Daele, hospes in «De Wereld Uit».

Aannemers van het loodwerk en schaliedekken waren Jan van Ockerhoudt en Jozef Beuckels, beiden uit Brugge. Er werden 150.000 schalies gekocht in Engeland en ook het lood kwam van daar (100 slekken). Dat lood moest aan de kraan en het weeghuis te Brugge gewogen worden en daar moesten taksen op betaald worden. Er waren ook invoerrechten te betalen te Oostende. Alles was per schip van Engeland naar Oostende en Brugge gebracht en de kooplieden « De Brouwer Frères » (zonen van Guillaume), hadden de koop gesloten. Van Brugge bracht men het materiaal langs de Lieve naar Eeklo. Eugenius de Griek, vrijshipper van Brugge, deed dit met twee schepen. Van Eeklo gebeurde het vervoer dan per wagen naar Watervliet. Het marktschip bracht te Eeklo ook 102 voet blauwe arduinen lijststukken en nog 33 andere stukken arduin. De bakstenen, waarover we hierboven spraken, werden per schuit aangebracht en gelost aan de sluis van de Klarapolder. Die schuit kon dus nog varen langs het Jonkvrouwgat. De mensen die bij het laden en lossen betrokken waren, kregen drie stopen jenever. De arduin was te Brussel gekocht geworden en de schipper van het marktschip was Jacob Barvoet van Brugge. Meester-steenhouwer Marcel Pieters moest die arduin bewerken en Nicolaas Trigollet te Brussel, was er de leverancier van.

Met de aannemers van schalie- en loodwerk, dus Ockerhoudt en Beuckels, ging het echter niet al te best. Wanneer hun werk af was, kwamen twee andere meester-schaliedekkers de prijzij doen en ze beweerden dat niet alle lood in de daken verwerkt was. Het werd een gans proces, maar om het bedrog te bewijzen zou Watervliet alle lood moeten doen afnemen hebben om het dan te wegen. Dat zou weeral veel kosten en schade veroorzaakt hebben en dus liet men maar alles zoals het was. Verder had men nog het ijzerwerk dat aangenomen werd door Guillaume de Rycker, de weduwe van Guillaume Marchand en de weduwe van Adriaan Sanders. François de Gruyter uit Gent, zorgde voor drie tonnen nagels. Paulus Allaert, meester-koperslager van Brugge, moest een koperen kruis leveren voor het torentje. Een grote toren werd immers niet herbouwd, alhoewel die er was tussen 1666 en de brand. Hij stond ongeveer op de plaats waar nu de toren staat. Het nieuwe torentje werd op de westkant van het dak gebouwd. Jacobus van Hoestenbergh, meester-schilder te Brugge, moest het kruis schilderen en vergulden. Ook de koperen weerhaan moest hij zo schilderen. Er werd ook een ijzeren kruis gesmeed door Reinier Robow. De pastoor van St.-Salvator, kwam het klokje wijden dat in het klein torentje gehangen werd. Twee gebroken bellen werden naar Brugge gebracht waar ze, bij Jan Sanchez, verwisseld werden tegen twee nieuwe.

Op die manier was de kerk, begin 1759, al goed in orde. Ondertussen was pastoor Boedinghen al van Watervliet weg en vervangen door

Jacob Verduyn. Die is het geweest die met de moeilijkheden van de heropbouw had af te rekenen. Sebastiaan Bouquoy was ontvanger van de kerk en de feodale heer was Jean Joseph Veranneman.

Wij weten uit dekanale verslagen (40) dat de kerk daar een goed jaar beschadigd gestaan had. De goddelijke diensten werden er echter voortgezet. Ter gelegenheid van de brand was heel wat zilverwerk geroofd. De gewijde vaten echter waren ongeschonden gebleven. De toren was afgebrand en de klokken waren gesmolten. Men deed voorlopig voort met een kleine klok die op het kerkhof gehangen werd. Het orgel was in de vlammen opgegaan en het is dus onjuist te denken kan men nu nog een orgel ziet te Watervliet gemaakt door Boudewijn Ledon. Volgens de Potter is het tegenwoordig orgel gemaakt door Evarist Lovaert, in 1869. De orgelkas zal wel uit de 18^e eeuw dateren. Wij zien immers in de kerkrekeningen dat Egidius en Lambertus van Peteghem, meester-orgelmakers, in de jaren 1764, 65 en 66, grote werken uitvoeren aan het orgel.

Uit de dekanale verslagen leren wij verder dat Franciscus Hubertus Kleemayer, sedert 1750, onderpastoor was te Watervliet. Dat was een koppige priester (later wordt hij pastoor te Waterland en zijn grafsteen is daar nog te zien). Hij kwam niet goed overeen met pastoor Boedinghen en ook niet met pastoor Verduyn. In sommige verslagen wordt gezegd dat hij een beetje te ijverig was. Bij hem woonden zijn moeder, zijn drie zusters en een klein neefje. De deken vroeg zich af hoe die onderpastoor zo en talrijke familie kon onderhouden. Van 1763 af was Petrus Hermi, van Adegem, onderpastoor en er was toen nog een derde priester, Filip Antheunis namelijk. Die deed de dagelijkse mis uit de fondatie Laurijn. In 1776 kreeg men dan Petrus Cruyssaert als pastoor. Zijn voorganger, Verduyn, was dikwijls ziek geweest omdat hij leed aan moeraskoorts, Cruyssaert was dit nog meer. Hij kon bijna geen dienst doen, zo erg werd hij geteisterd door de koorts en de « insolubre aere ». Hij kon zijn onderpastoor niet goed uitstaan en die werd dan, in 1780, verplaatst naar de Lieve-Vrouwkerk te Brugge. In bijna al de dekanale verslagen wordt gezegd dat de bevolking van Watervliet zeer lastig was en dat ze veel processen voerde.

De kerkrekeningen leren ons ten slotte nog enkele voorwerpen uit de kerk kennen die gemaakt werden na de brand (41). Zo maakte Jan de Smit in 1761 een nieuw Lieve-Vrouwbeeld in hout met een troon om op het altaar in de Lieve-Vrouwkapel te stellen. Hij kreeg daarvoor 28 pond, maar hij moest het beeld en de troon ook schilderen. Er staat nu

(40) Ecklo, archief van de dekenij.

(41) zelfde als nr 39.

nog een Lievevrouwbeeld in de kerk (op het altaar van de Sebastiaanskapel). Het is volledig overschilderd maar ik meen dat we hier het beeld van Jan de Smit mogen in zien. Een jaar voordien maakte G. F. Scherlacken, beeldhouwer van Brugge, ook een Lieve-Vrouwbeeld en een troon om in de processie rond te dragen. In de inventaris van Dr. Dhanens wordt de troon vermeld als daterend uit het midden van de 18^e eeuw. Dat klopt dus met de gegevens uit de rekeningen en we mogen zeggen dat die troon gebeeldhouwd werd door Scherlacken. Het processiebeeld zelf wordt niet in die inventaris vernoemd. Er is nochtans nog een processiebeeld in de kerk aanwezig en het is best mogelijk dat het te identificeren is met het beeld van Scherlacken. Diezelfde houtsnijder maakt ook de berrie waarop het beeld gedragen werd. Het beeld werd in een houten kast van Brugge naar Watervliet gebracht per wagen. Er werd 30 pond betaald aan Scherlacken.

In 1767 maakte Reynier Mobeau, meestersmid te Brugge, de deur van het tabernakel. Dit tabernakel ging vroeger slechts langs de achterkan open maar nu kon men het ook aan de voorkant openen. François Rielandt, zilversmid te Brugge, kreeg 29 pond voor levering van een ciborie. Dat is de mooie ciborie die nu nog in de kerk aanwezig is ⁽⁴²⁾. Egidius van Neste, meester-timmerman te Brugge kreeg 16 pond voor twee zitsels onder het doksaal en Francis Haenecant leverde voor 41 pond damast en gallon om kasuifels te maken. In 1780 kreeg François van Guyt 67 pond om de mooie sacristijkast te maken die nu nog in de kerk te zien is. Het is bekend dat Charles Benninck, meester-zilversmid van Brugge, de stralenmonstrans maakte die wij nu nog in de kerk kunnen zien. Hij werd gesmeed in 1778 en kostte 86 pond.

D. VERSTRAETE.

(42) Deze ciborie stond in de tentoonstelling die tijdens de zomer 1961 in de krypte van St.-Baafs te Gent gehouden werd. De kataloog vermeldde de naam van de auteur niet, evenmin als de inventaris van Dr Dhanens dit deed.

F. S. In een beschrijving van het graf van Jeronimus Laurijn door dr L. Devliegher, lezen wij dat ook Marcus (gestorven in 1610) en Françoise (gestorven in 1630), kinderen van Mathias en van Johanna de Duernaghele, in het graf werden bijgezet. Verder blijkt uit die beschrijving dat niet Jacqueline Pedaert, eerste vrouw van Jeronimus, op het ligbeeld werd voorgesteld, maar wel zijn tweede echtgenote, Maria Strabant. (Handelingen v. h. Genootschap voor Geschiedenis te Brugge, 1961, blz. 102).

HET EERSTE BEWIND DER GENTSE HOOFDMANNEN. (1319-1329)

Voor het eerst vindt men sporen van het bestaan van hoofdmannen te Gent op het einde van 1319, met zekerheid op 1 januari 1320. In een paar bescheiden van 1 januari 1320 is er inderdaad sprake van Gentse hoofdmannen, van wie er twee met name vernoemd worden, n.l. Willem Wenemaer en Jacob De Mets ⁽¹⁾.

Indien wij ons mochten steunen op het oordeel van de heer Fris dan zouden de hoofdmannen in 1319 aangesteld zijn geworden door het Gentse patriciaat, dat toen opnieuw te Gent het bewind veroverde. « Nous n'avons aucune chronique », schrijft de heer Fris. « pour nous expliquer comment s'opéra la chute des tisserands en 1319, tout ce que nous savons par un acte de Robert de Bethune du 29 nov. 1319 c'est que les Gantois, au cours d'une émeute avaient gravement insulté les deux fils du comte. Quoiqu'il en soit, cette même année les patriciens reprirent en mains les rênes de l'administration de la ville, jusqu'en 1337. » Ook de h.h. Espinas en Pirenne waren van mening dat de patriciërs toen het beleid veroverden. Prof. H. Van Werveke deelt mede dat de Gentse hoofdmannen de poorterie vertegenwoordigden van de verschillende parochies ⁽²⁾.

Indien de hoofdmannen patriciërs waren dan kwamen deze laatste niet aan het bewind in 1319, maar jaren vroeger. Onder de hoofdmannen uit de periode 1320-1329 waren reeds schepen geweest Willem Wenemaer in 1312, in 1315 en 1318, Symoen Jours in 1312 en Jacob Demets in 1311 ⁽³⁾. Hieruit mag blijken dat de patriciërs dus van 1311 reeds op de schepenbanken vertegenwoordigd waren. Ze waren zo sterk georganiseerd dat ze zelfs dat jaar met klappende vaandels de straat opliepen en slag leverden tegen de plebeï onder de ogen van de toegesnelde doch

(1) de St. Genois. Inv. 392 ; N. Depauw Cart. Artevelde 77. Deze hoofdmannen zijn niet te verwarren met sommige Gentse ambachtshoofdmannen die reeds op het einde van de XIIIe eeuw en nog in 1324 bestonden. Espinas en Pirenne, Recueil II, 579-580.

(2) Fris. Origines de la réforme, 4. Espinas et Pirenne, Recueil II, 409. H. Van Werveke, De Gentse stadsfinanciën, 74-334.

(3) Memorieboek v. d. stad Gent 18-19, 23, 25.

machteloze graaf (4). Maar nog vroeger dan in 1311 waren de majores in de Gentse magistraat opgenomen, zelfs van 1302 af. Inderdaad, in 1309 ratifieerden en bezegelden de Gentenaars een overeenkomst met Frankrijk. Er bestaat een lijst waar 95 Gentse «burgenses seu mercatores, de «rijkste en edelsten» van de stad staan opgetekend, en die allen deze overeenkomst ratifieerden. Van deze 95 majores en ditiores zetelden er reeds van 1302 af verscheidenen op de Gentse schepenbanken. Het waren o.m. Willem van de Kerchove (1302), Jan Utendale (1305), nogmaals Willem van Kerchove (1306), Simon Bette (1307), Jan Borluut (1308), Hendrik de Jonghe (1310), Gelnoot van Lens (1310) en later nog Boidin ute Volrestrate (1312), Boidin Utendale (1312), Everdey de Jonghe (1314), Zeger de Grote (1315), Jan van Caelmond (1316), Zeger de Grote en Everdey de Jonghe (1317), Zeger de Grote en Jan Utendale (1319) (5).

Van 1302 af zetelden dus majores, ditiores, poorters naast wevers, volders, e.a. ambachtslieden op de schepenbanken. Hetzij poorters of ambachtslieden, in elk geval waren het democraten of volksgezinden die het grafelijk huis genegen waren. Van «leden» van de stad, zoals Fris beweert is er echter na 1302 nog niet uitdrukkelijk sprake, evenmin van een nieuw lid: de poorterie, dat reeds in 1319 in leven zou zijn geroepen (6). Waren de majores en de ambachtslieden van 1302 af volksgezind en de graaf genegen, in 1305 moest Robrecht van Bethune echter toelaten dat aan de koningsgezinden hun verbeurde gronden werden teruggeschonken. De Franse koning stond er bovendien op dat de Leliaards niet werden onderworpen aan de boeten die de Vlamingen moesten betalen overeenkomstig de verdragen (7). Was er te Gent in 1305 nog geen spoor van Leliaards — ze vreesden er gelyocht te worden (8) — mettertijd kwamen ze er weer opduiken, en wat meer is, hun nakomelingen of zij zelf grepen weer naar het bewind en zetelden als schepen. Dit was o.m. het geval met Filips Utendale, Jan van Roeselare, Gelloet Damman, Justaas de Dorpere, Jan Masch, die reeds van 1312 af, doch vooral na 1319, schepen van de keure of schepen van gedele werden (9). De onbesliste politiek van graaf

(4) P. Rogghé. Het Gentse Stadsbestuur 1302 tot 1345, p. 15.

(5) Depauw. Cart. Art. 52, 53, 54; Memorieboek 9, 13, 14, 15, enz.

(6) Fris. Origines, 3 en Histoire de Gand, 63.

(7) de Limburg-Stirum. Codex diplom. I, 397, II, 62-96.

(8) F. Blokman. Het Gentse stadspatriciaat, 381.

De leliaard Wasselin van de Putte die in de stad was teruggekeerd «devant che ke pris fu» werd met 12 p. beboet.

Vuylsteke, Rek. I, 14.

(9) Rogghé o.c. 6; Memorieboek 19, 28, enz.

Robrecht van Bethune en de tegenstrijdige, dubbelhartige agitatie van zijn zoon Lodewijk, graaf van Nevers, ten opzichte van de koning van Frankrijk, ⁽¹⁰⁾ hadden onvermijdelijk voor gevolg dat te Gent de geesten werden vertroebeld en dat er meningen en partijgroepen ontstonden, de ene koningsgezind of althans te vinden voor een vaste overeenkomst met Frankrijk, de andere anti-Frans en voor een eervolle en billijke vrede met Parijs, en dit zowel onder de majores als in de ambachten, die zowel de ene als de andere reeds in 1311 stevig waren georganiseerd ⁽¹¹⁾.

Verloren de koningsgezinden weer veld toen graaf Robrecht in 1314 en in 1315 opnieuw naar de wapens greep om zijn geschil met de Franse koning te regelen ⁽¹²⁾ toch bleven zij zeer bedrijvig. Door het vredesverdrag van 1316 tussen graaf en leenheer werd gestipuleerd dat het de graaf verboden was de Royalen te molesteren, en dat, indien de Leliaards werden verontrust, zij zich door middel van een eenvoudig rekwest tot de koning mochten wenden ⁽¹³⁾. Daar de vrede van 1316 door de Vlaamse graaf niet werd nageleefd werd Vlaanderen van Franse zijde weer bedreigd met interdikt, met oorlogsgeweld, met stopzetting van alle handelsbetrekkingen. De graaf moest ingrijpen tegen de Leliaards te Gent, waarvan er verscheidenen werden verbannen omdat ze gepoogd hadden de vrede met Parijs in de hand te werken. Anderen werden gearresteerd en beboet. Toen Gentse gezanten met andere Vlamingen in 1317 naar de paus werden gezonden om advies inzake de uitvoeringsmodaliteiten van de overeenkomst van 1316, moest de graaf Boidin de Valle of Uten-dale doen arresteren om hem te verhinderen als Gents gezant mee te reizen. En toen de gezanten te Gent van hun reis naar Avignon waren weergekeerd bleek het dat nog andere Gentse gezanten door hun intriges het afsluiten van een eervolle vrede met koning Filips V hadden verhinderd. De koningsgezinden werden in 1318 zo gevaarlijk dat de aanstelling van de schepenen niet meer geschiedde in samenwerking met de commissarissen van de graaf maar in overleg met de proost van Parijs, commissaris van de

(10) Hoe onbetrouwbaar Graaf Robrecht was verklaart zijn brief aan de Franse koning waarin hij zich verbond alle wetten, costuymen, privileges en vrijheden der Vlaamse steden die tegen de rede zijn, tegen de Franse koning, te verminderen, in overleg met de Franse koning. de Limburg-Stirum o.c. I, 387. Lodewijk, graaf van Nevers, was eerst fel tegen de Franse koning en later verzoende hij zich met Lodewijk X en ratifieerde de afstand van de Waalse casselrijen. H. Van der Linden, *Les relations politiques de la Flandre avec la France*. (C.R.H 5e serie 1893), III en de Limburg-Stirum o.c. II, 226 en Lehugeur, *Hist. de Philippe le Long*, 139).

(11) Rogghé o.c. 1 tot 7.

(12) Vuylsteke. Uitleggingen Gentse stads- en balj. rek. 148 en vgd.

(13) H. Van der Linden o.c. 477.

Franse koning, in wiens handen trouwens de eed werd afgelegd (14). Het liet geen twijfel meer over dat een meerderheid te Gent fransgezind en pacifistisch was, van het interdikt wenste bevrijd te zijn, op de handel met Frankrijk gesteld was en de graaf, die de Gentse vrijheden miskende, dwars zat (15).

Het valt dan ook niet te verwonderen dat de Gentenaars met legenzin (16) uittrokken om met hun graaf, die in juli 1319 het weer eens met de wapens tegen Parijs wou uitvechten, het beleg voor Rijsel te slaan. Wat er van zij, de Gentse milities trokken mee tot Kortrijk, waar ze echter weigerden verder over de Leie te trekken en huiswaarts keerden. Door hun handelwijze hadden de Gentenaars hun graaf gedwongen de oorlog stop te zetten en met Frankrijk over de vrede te onderhandelen door bemiddeling van cardinaal Gaucelin. Te Doornijk werd dan ook én door de Vlamingen én door de graaf de vrede onderschreven (17).

Maar hiermede was de spanning tussen de graaf en zijn ongehoorzame Gentenaars niet opgeheven. Graaf Robrecht legde zijn weerspannige onderdanen een boete op waarvan men te Gent niet horen wilde. Daarop poogde de graaf de rebelse stad te blokkeren (18). Dit kan echter niet gebeurd zijn vóór 11 september 1319 daar de Gentenaars nog deputaties uitzonden naar Rijsel « om een ghelede van de jaermarkt », naar Doornijk en St. Omaars om « eneghe verlichtenesse van den payse (met Frankrijk) te hejaghene », en om te zamen met 's gravenraad en met de raden der andere Vlaamse steden de vrede te zweren. In augustus 1319 ging een stedeklerk naar Brussel en vandaar naar Antwerpen en op 6 september trok een kleine Gentse deputatie naar Deinze « ter dachvaert » bij de graaf om een geschil te regelen met de heer Van Nevele. Op 10 september trokken twee Gentenaars bij de graaf en bij zijn zoon Robrecht « om de orebore van de stede ». Eerst op 13 september 1319 is er sprake van een « onpayse die (de graaf) adde... Ghend », en op dezelfde dag vertrok

(14) id. 479-484-488.

(15) id. 484-485 ; *Lehuteur o.c.*, 158.

Vuylsteke, *Uitleg. stads- en baljuwrek.* I, 111-112-113-114-117-118. Er is sprake van onrecht dat de graaf doet aan de Gentse poorters, over « d'arreeste die ghedaen waren in Vlaenderen up de stede van Ghend », over « tonrecht dat de grave onse porters trecken in ghedinghe in zijn hof van vorwarden die ghemaecct waren vor schepenen van Ghend, om Kortrijks wille, alse van hare vrijheden die hen de grave nemen wille » enz.

(16) *Lehuteur o.c.* 150. De Gentenaars zouden de graaf verklaard hebben : Sire, nous nous avons juré de garder les trêves et de vous et du roy, si que sur li ne vous suivrons-nous pas.

(17) H. Van der Linden *o.c.* 490-491.

(18) *Fris. Histoire de Gand*, 63.

een stedeklerk naar Geraardsbergen bij de graaf om over die « onpayse » te spreken (19). Op 29 november 1319 is de breuk tussen de graaf en de Gentenaars definitief. In een brief verklaart de graaf dat ze lijf en goed, wetten, vrijheden en voorrechten hebben verbeurd en dat hij noch een van zijn zonen, een aparte vrede met Gent zal sluiten (20). Ongetwijfeld is toen te Gent het buitengewoon bewind van schepenen en hoofdmannen ontstaan. In hun verzet tegen de graaf deden de Gentenaars een beroep op Willem Wenemaer, de voorschepen van het vorig schepenjaar, die met zijn collega's de eed had afgelegd in de handen van een Franse commissaris. Maar de hoofdman Wenemaer en zijn gezellen zagen echter na enkele weken geen uitkomst. Schepenen, hoofdmannen en « toute la communauté de Gand » poogden toen met de graaf weer onderhandelingen aan te knopen (21).

Ze stuurden Willem Centroene om een vrijgeleide bij de graaf en verzochten hem tevens alle vijandelijkheden te schorsen. Dat was op 1 januari 1320. Dezelfde dag stelden de schepenen, hoofdmannen en de hele Gentse *communitas procuratores* aan om tot een verzoening met de graaf te komen. Het waren de hoofdmannen Willem Wenemaer en Jacob Demets, de schepenen Jan van der Vloet, een wever, en Jan Van Artevelde, een poorter, en acht andere Gentenaars, waarschijnlijk twee majores, Willem Utenhove en Filip Verclemmen, twee wevers, Pauwels van Oosterzele en Jan L. Rous, twee volders, Staes Cabiljau en Pieter Demol en twee lieden uit de kleine ambachten, Pieter Lapont en Gillis Rebbe (22).

Alles wijst er duidelijk op dat in strijd met wat Fris beweert er in 1319 geen sprake kan zijn van een « chute des tisserands » (23). De wevers waren vertegenwoordigd op de schepenbanken en zij waren mede aangeduid als *procuratores*. Deze laatsten brachten het op 31 januari tot een verzoening. Er werden de Gentenaars echter zware voorwaarden gesteld. Ze moesten erkennen dat ze misdagen hadden, « reconnoitre à nos très chier signeur seu ost en la manière que nous le avons deut à lui et, à ses devanchiers ». Ze moesten bovendien een boete betalen van 15.000 p. par., en tevens de verwanten vergoeden van de om het leven gebrachte Clauwaert, haljuw uit de Vier Ambachten. De graaf beloofde de aangehouden Gentenaars vrij te laten, het aangeslagen Gents goed terug te

(19) Vuylsteke R. I, 133-134.

(20) De Potter. *Petit Cartulaire*, 29.

(21) de St. Genois. *Inv.*, 392.

(22) Rogghé o.c. 30 en Depauw R. I, 276 (Artevelde en Van der Vloet) Depauw R. I, 342-125 (Van Oosterzele) R. I, 342 II, 386 (Cabiljou en Demol); Rijsel. Arch. d. Nord. *Trésor des chartres* I. 560 A n° 6³ (Rebbe en Lapont).

(23) Fris. *Origines*, 64.

schenken, de Gentenaars weer toe te laten op alle Vlaamse foren en de dood te verzoenen van Willem de Haze (24). De verzoening moet vele Gentenaars hebben ontuchtend. Gent wist toen al niet waarin of waaruit met zijn schulden, voortspruitend enerzijds uit de beroerten van 4 en 11 augustus 1311 — ze werden toen reeds getaxeerd vanwege de graaf met een boete van 35.000 p. par., — en anderzijds uit de onkosten van de krijgstochten van 1314, 1315 en 1319. En er waren nog andere zware geldelijke verplichtingen, o.m. tegenover Frankrijk (25).

Wat er van zij, nog voor een maand was verlopen, in elk geval vóór 25 februari 1320 moet er onenigheid zijn ontstaan onder de Gentenaars, zo onder de majores als in de ambachten. Op 25 februari 1320 beklagden de schepenen, hoofdmannen en de gehele Gentse communitas zich bij de graaf over het feit dat sommige schepenen zich hadden laten omkopen om geen recht te moeten spreken, of dit met vertraging hadden gedaan. Zij verweten sommige schepenen ook verduisteringen te hebben gepleegd, stadspachters te zijn geweest en te St.-Truiden brieven te hebben bezegeld zonder medeweten van hun collega's. Ze verzochten derhalve de graaf de schuldigen door hun rechters te laten vonnissen, op welk verzoek de graaf inging (26).

Met betrekking tot dit vonnis deelt het Memorieboek van de stad Gent mede dat toen zes schepenen van de keure door hun zeven collega's werden verbannen (27). Uit een andere bron vernemen wij dat inderdaad sommige schepenen en ook gewezen schepenen en ontvangers, met andere Gentenaars, die tot beroerte hadden aangezet of met « geplokene » banieren waren uitgerukt tegen de wet en tegen de hoofdmannen, in ballingschap werden gezonden (28). Dat het hier geen sociaal conflict betrof, maar een zaak van wanbeheer is duidelijk. Dit wordt trouwens door de feiten onderstreept. De verbannen waren majores, drapiers en wevers, volders en lieden uit de kleine neringen. Wij kennen vier schepenen die verbannen werden. Het waren de poorter Jan Utendale, de ostelier Sanders Mond en

(24) de Limburg-Stirum. Codex diplom. 333-339. W. ute Hemme verzoende de dood v. d. baljuw. Vuylsteke R. I., 143.

(25) Vuylsteke. Uitleggingen 130-141-135. Men raadplege ook het werk van H. Van Werveke : Gentse stadsfinanciën.

(26) de St. Genois. Inv., 393 ; Memorieboek v. d. stad Gent 27 ; Espinas et Pirenne. Rec. II, 409.

(27) Memorieboek 27.

(28) Sommigen van deze schepenen hadden zich annuïteiten doen uitkeren voor erfrenten die ze zelf bezaten, en dat terwijl de stad voor het overige deze betalingen volkomen geschorst had. H. Van Werveke, Gentse stadsfinanciën 334. Espinas et Pirenne o.c. 409.

twee wevers of drapiers Diederik van Huse en Gillis van Oesterzele (²⁹). Onder de andere personen die eveneens verbannen werden worden geteld : vijf gewezen schepenen w.o. een poorter, Everdey de Jonghe, die in 1313 ook ontvanger was geweest, drie drapiers of wevers n.l. Willem de Berre, Laurens van Ghendbrugge en Wouter Ketel en tenslotte een volder, eveneens Willem de Berre genoemd (³⁰).

Nog ander drapiers en wevers als Jan De Vadder, Jan van Hecke, Rabau De Wever, Jan Noese, en volders als Jan Dufour of Van de Ovene en anderen van wie wij het beroep niet kennen, werden mede verbannen (³¹). Ofschoon de meeste bannelingen drapiers (³²) en wevers waren bleven dezen niettemin op de schepenbanken vertegenwoordigd. Hun invloed was echter geslonken. Er waren jaren geweest dat ze tot vier vertegenwoordigers telden op de schepenbanken (³³).

(29) Espinas et Pirenne o.c. 409 ; Memorieboek 26. Voor hun poorterschap of hun beroep, zie P. Roghé, De Samenstelling der Gentse Schepenbanken 30. (Jan Utendale). Depauw, Cart. Art. 403 (Sanders Mond) Rijsel, Arch. d. Nord, Trésor des chartres, reeds geciteerd (Diederik van Huse). Wat Gillis van Oesterzele betreft, deze wordt vermeld tussen twee wevers of drapiers in, Gillis Kriekensteen en Laurens van Ghendbrugge, in een Gentse deputatie naar Oudenaarde in september 1314. Zie Vuylsteke R I 70-71 en R.A.G. Charters der Graven van Vlaanderen n 404 supplement.

(30) Espinas et Pirenne o.c. 409. Everdey de Jonghe was schepen in 1314 en 1317, ontvanger in 1313. Memorieboek, 21-25 en Vuylsteke R. I, 64. Willem de Berre, de volder, was waarschijnlijk schepen geweest in 1313, 1316 en 1318, Willem de Berre, de wever, in 1307, 1310, 1314, 1317. Memorieboek 15, 18, 20, 21, 24 en 25. Laurens van Ghendbrugge en Wouter Ketel waren schepen in 1316. Memorieboek, 24. Stadspachters waren geweest Jan Utendale, Diederik van Huse, Gillis van Oesterzele. Vuylsteke, R. I., 55-57-59.

(31) Espinas et Pirenne o.c. II, 409-454 ; Depauw R., I., 26.

(32) Na 1302 werden te Gent de drapiers mede opgenomen in het weefambacht. Zo staat b.v. Jan van Coyengem die in 1313 nog wever wordt genoemd later aangegeven als meesterwever en ook als drapier (Rijsel Arch. d. Nord, reeds geciteerd en Esp. et Pir. II, 504 en 454). Dit is geen toevallige constatactie. Talrijke Gentse drapiers vonden wij tevens als meesterwevers vermeld. Om dit te staven geven wij enkele namen op : Jacob van Wackine (E.P. II 454-504), Jan van der Mere (ib.), Jan Aenbec (ib.), Jan van der Hloyen (ib.), Lievin de Bosschere (ib.), Lievin van Loo (ib.), Jan van Mendonc (ib.), Willem Dotter (ib.), Willem Toete (E.P. II 454 en Depauw R III 462). Tenslotte enkele namen onder de vele drapiers opgenomen in de weverie : Jan Uthove St. Pieters (E.P. II 504 en Depauw R II 210), Hendrik Goethals (Depauw R III 216-452), Jan van der Mere (R III 58-456), Jan Dullaerd (R II 391 III 454), Michiel van West (R II 302 en E.P. II 504), Pieter Bollaerd (Depauw R II 390-459), Jan Ondertmarc (R II 386 III 452), Jan Asseric (R II 391 III 453), Jan Serpieters (R II 306 III 452), Jacob van Wackine (R I 158 - E.P. II 504). En wij kunnen gemakkelijk deze namen vermenigvuldigen. Men raadplege ook H. Van Werveke. De koopman-ondernemer en de ondernemer in de Vlaamse lakennijverheid van de Middeleeuwen.

(33) Zo b.v. in 1316-17 met Gillis van Oesterzele, Laurens van Ghendbrugge, Wouter Ketel en Diederik van Huse. Memorieboek 24.

Nu bleef dit beperkt tot twee, doorgaans zelfs één vertegenwoordiger. Hierna volgt een lijst van wevers en drapiers die na 25 februari 1320 nog als schepen fungeerden tot 1358 :

In 1320 na de beroerte, n.l. in april :

	Jan van der Vloet	(Depauw. Cart. Art. 691)
In 1320-21	Lievin van Adegem	(Depauw R III 458)
	Lievin van Landegem	(Esp. et Pir. II 454)
	Willem van Vaernewijc	(Depauw R III 459)
In 1321-22	Michiel Van West	(Depauw Rek. III 302)
	Jacob de Joncheere	(Vuylsteke R. I 117 531)
In 1322-23	Lievin van Landegem	—
In 1323-24	Jan van Gavere	(Esp. et Pir. II 456)
In 1324-25	Michiel van West	—
	Arnout Dobbelaere	(Depauw R. III 449)
	Jacob de Backere	(Esp. et Pir. II 508)
In 1325-26	Jan van Gavere	—
In 1326-27	Jan van Wettre	(Esp. et Pir. II 504)
In 1327-28	Gheraard v.d. Eecke	(Depauw, Cart. Art. 138)
In 1328-29	Pieter de Moenc	(Esp. et Pir. II 465)
	Lievin van Adegem	—
In 1329-30	Willem van Vaernewijc	—
In 1330-31	Jan van Wettre	—
	Jan van der Straten	(Esp. et Pir. II 641)
In 1331-32	Lievin van Adegem	—
In 1332-33	Willem van Vaernewijc	—
In 1333-34	Gelnoet van Lens	(Depauw R III 451)
	Jan vander Straten	—
In 1335-36	Lievin van Adegem	—
In 1336-37	Willem van Vaernewijc	—
In 1337-38	Jan van Wettre (34).	—

Behalve hun medezeggenschap op de schepenbanken bleven de wevers ook buiten de magistrat actief.

(34) Deze namen van schepenen zijn ontleend aan het Memorieboek. Het is mogelijk dat nog andere drapiers en wevers op de schepenbanken vertegenwoordigd waren, door een Jan van Oudenaarde, een Jan van de Kerchove, een Jan de Pape, een Hendrik van der Hoyen, een Jan van Laerne, een Jan van Wiendeke, een Jacob de Ruddere, enz. Maar daar deze namen ook slaan op lieden die tot de volderie, de kleine neringen en zelfs tot de poorterie behoorden en wij niet precies weten wie van hen op de schepenbanken zaten hebben wij ze uit onze lijst geschrapt.

Hoe was het nu met de ambachten gesteld in 1302? Volgens Prof. H. Van Werveke was de toestand als volgt : En 1302 le régime patricien est renversé et les trois membres de la classe populaire se partagent le pouvoir ; en 1320 les tisserands sont exclus des bancs échevinaux, et les représentants de la bourgeoisie aisée prennent leur place ; en 1358 les quatre groupes de la population sont représentés au gouvernement ⁽³⁵⁾. Volgens Fris was de Gentse gemeenschap verdeeld in drie leden : de wevers, de kleine neringen en de volders. Deze indeling in drie leden geschiedde sinds 1302. Elk lid werd autonoom beheerd. Op 14 augustus werd de deken der kleine neringen gekozen, op de vooravond van Beloken Pasen deze van de wevers, op 1 mei deze van de volders. In 1319 werden de wevers uit het stadsbeleid geschakeld ⁽³⁶⁾.

Laat ons pogen een beeld te vormen van de toestand van 1302 tot 1329 zijnde het einde van het bewind der hoofdmannen :

Er is voor het eerst uitdrukkelijk sprake van « leden van de stad » tijdens het bewind van Jacob van Artevelde (1338-45) ⁽³⁷⁾. Het waren de weverie, de volderie en de kleine neringen ⁽³⁸⁾. Maar reeds jaren tevoren, in het schepenjaar 1316-17, moeten de drie leden bestaan hebben. Op 13 juni 1317 worden te Kortrijk op een parlement Gentenaars door de graaf ontboden, om ze te raadplegen. Deze Gentenaars zijn noch ontvangers, schepenen of klerken maar lieden uit de ambachten n.l. twee over de volrie, twee over de weverie en een over de kleine ambachten ⁽³⁹⁾. De volders waren H. Boele en J. de Vogel, de wevers Jacob de Joncheere en J. van Staden, en J. Molenhiser voor de kleine ambachten ⁽⁴⁰⁾. Het bestaan van drie leden van de stad was beslist een feit vóór 1316-17. Wie waren de leiders ervan? Drie soorten personen hebben steeds een rol van betekenis gespeeld in de vertegenwoordigende lichamen of leden van de stad : de deken, ook nog genoemd de beleder, of gouverneur, of vaak ook deken en beleder ⁽⁴¹⁾ en de knape en de gezworenen ⁽⁴²⁾. De deken

(35) H. Van Werveke. Jacques van Artevelde p. 69-70.

(36) Fris. Les origines de la réforme constitutionnelle de Gand. 3-4.

Prof. Van Werveke geeft geen bron op voor zijn bewering, evenals Fris wat betreft het ontstaan van « leden ».

(37) Depauw. R. II, 71. R. I, 465-479.

(38) *ib.* I, 479.

(39) Vuylsteke. R. I, 117.

(40) Rijsel Arch. d. Nord reeds geciteerd. Vuylsteke. R. I, 24-531.

(41) Depauw. R. I, 285. II, 195. Vuylsteke. R. II, 769.

(42) Depauw. R. I, 394. Reeds in 1306 zijn er gezworenen vermeld onder de wevers. Depauw. Dit is 't Besouch p. 30.

droeg geen bestendig karakter, de knape wel ⁽⁴³⁾. De deken van de wevers werd doorgaans gekozen op Paasdag, deze van de volders op 1 mei, deze van de kleine neringen omtrent half augustus ⁽⁴⁴⁾.

Er is voor het eerst in de bronnen uitdrukkelijk sprake van een weversknapen in 1306. Het betreft Willem de Waghenare ⁽⁴⁵⁾. Hij was blijkbaar reeds knape in 1304 daar hij vermeld staat in de baljuwsrekeningen te zamen met een ander persoon Soy de Breede. Beiden genoten een wedde uitbetaald door de baljuw ⁽⁴⁶⁾. Ze bleven zeker in functie tot en met 1308 ⁽⁴⁷⁾. In de stadsrekening van het schepensjaar 1314-15 staat Soy de Breede vermeld te zamen met Laurens van Ghendbrugge, met een gage van 10 p. ⁽⁴⁸⁾. Deze laatste is tijdens datzelfde schepensjaar de leider van 24 wevers, vertegenwoordigend de 23 weverswijken, die met 19 volders, geleid door Willem de Berre, naar Assenede trokken om getouwen, kommen en « dat ten wullewerc toebehoord » ⁽⁴⁹⁾. Hetzelfde jaar trekt hij met twee schepenen, vijf gezworenen en twee beggarden naar Eeklo om vrede te sluiten tussen de beggarden van Gent en de wevers van Brugge ⁽⁵⁰⁾. Hij gaat meermaals mee op parlement bij de graaf ⁽⁵¹⁾ en leidt ook wevers op expedities ⁽⁵²⁾. Ofschoon hij geen schepen was moet Laurens van Ghendbrugge een rol van betekenis hebben gespeeld onder de wevers. Was hij hun deken? Wij menen het niet. Hij zal wellicht Willem de Waghenare als weversknaap hebben opgevolgd, daar hij nu in de plaats van deze laatste naast Soy de Breede, die wellicht ook knaap van een ambacht zal geweest zijn, wordt vermeld. In elk geval,

(43) De voldersknapen Staes Cabillou of Cabbilliau was het in 1316-17 en bleef het tot aan zijn dood in 1342. Vuylsteke. R. I, 125 ; Depauw. R. I, 197-201.

(44) Depauw. R. II, 24. Soms bleef de deken tot 15 aug. fungeren dan wanneer hij op Pasen of op 1 mei had afgedaan. In beroerde periodes had de aanstelling van de deken op onregelmatige data plaats. Depauw. R. II, 475.

(45) Depauw. Dit is 't Besouch, 11.

(46) Waren deze knapen niet door het ambacht doch door de vertegenwoordiger van de graaf aangesteld, of bewezen ze de baljuw bepaalde diensten waarvoor ze vergoed werden?

(47) Vuylsteke. R. I, 10-15-17-21-26-31-35-46.

(48) Vuylsteke. R. I, 86. Deze Laurens is blijkbaar dezelfde knape vermeld in 1307 in de baljuwsrekening. Dat jaar waren er dus twee weversknapen. Vuylsteke. I. R. 38. Eenzelfde toestand bestond ten tijde van J. Van Artevelde. In 1339 werd een bepaalde Colnere garsoen van het weefambacht genoemd. In 1341 wordt hij knape van de weverie genoemd. In 1342 staat hij opnieuw vermeld met zijn naam alleen, maar hetzelfde schepensjaar was er reeds een weversknaap, n.l. Jan van Ansbeke. Depauw, R. II, 197-107 en I, 391.

(49) Vuylsteke. ib. I, 71.

(50) ib. I, 75.

(51) ib. I, 70-75.

(52) ib. I, 74.

deken of knaap, de vertegenwoordiger der wevers speelt reeds een rol in het stadsbeleid, daar hij vanwege de stad vergoed wordt voor zijn diensten. In het schepenjaar 1316-17 — de stadsrekening van 1315-16 is verloren geraakt — staat een Pauwels van Oosterzele als weversknaap, te zamen met Staes Cabilliou als voldersknaap vermeld in de rekening. Ze genoten een wedde van 8 p. ⁽⁵³⁾. In 1315-16 zijn dus reeds twee knapen in functie, één van de wevers en één van de volders. De eerste bestond reeds in 1306, waarschijnlijk zelfs in 1304. Het is mogelijk, zelfs waarschijnlijk, dat Soy de Breede, reeds genoemd met Willem de Waghenare, een voldersknaap was. Er is echter nog geen sprake van de knape van de kleine neringen. In 1306 wordt uitdrukkelijk gewag gemaakt van een voldersdeken, n.l. Lievin ser Justaessone ⁽⁵⁴⁾. In het schepenjaar 1316-17 is er naast Staes Cabilliou en Pauwels van Oosterzele ook sprake van een J. de Timmerman die dit jaar voor de stad bedrijvig is en die een wedde of vergoeding krijgt van 1 p. gr. ⁽⁵⁵⁾. Deze Jan de Timmerman wordt het volgende schepenjaar schepen en hij wordt het nogmaals in 1320 ⁽⁵⁶⁾. In het schepenjaar 1325-26 wordt hij uitdrukkelijk vermeld als deken van de volders tegelijk met Jacob Deynoet, de deken van de kleine ambachten, en Jacob Rugginstul, die in het schepenjaar 1326-27 uitdrukkelijk als deken van diegenen die van geen ambacht zijn, wordt genoteerd ⁽⁵⁷⁾.

Jan de Timmerman was in 1316-17 geen voldersknaap vermits er reeds een bestond n.l. Staes Cabilliou. Was hij dat schepenjaar deken van de volders in opvolging van Lievin ser Justaessone of een ander? Naar alle waarschijnlijkheid was hij dit wel. In het schepenjaar 1322-1325 en 1323-24 geniet J. de Timmerman dezelfde wedde als Pauwels van Oosterzele n.l. 40 p., die deze reeds genoot in 1321-22 ⁽⁵⁸⁾. Ook in het schepenjaar 1324-25 blijkt P. Van Oosterzele eenzelfde rol in de stad te hebben gespeeld als J. de Timmerman, zonder dat voor dit jaar hun wedde is gekend ⁽⁵⁹⁾. Indien J. de Timmerman deken was dan was Pauwels van Oosterzele het eveneens, de één van de volders, de ander van de wevers. En Pauwels van Oosterzele was het dan reeds in 1321-22. Cumuleerde Van Oosterzele nu het ambt van weversdeken en dat van weversknaap, van wie er in de bewaarde stadsrekeningen van de schepen-

(53) id. I, 75. Ditzelfde jaar was Laurens van Ghendbrugge schepen geworden. Memorieboek, 24.

(54) Depauw. Dit is 't Besouch, 43.

(55) Vuylsteke. R. I, 114-118-125.

(56) Memorieboek 25-28.

(57) Vuylsteke. R. I, 426-427-556.

(58) Vuylsteke. R. I, 252-332-161. De voldersknaap genoot 16 p. in 1321-22. ib. R. I, 161.

(59) Vuylsteke. R. I, 389.

jaren 1322-23 en 1325-24 geen vermelding voorkomt? Dat cumuleren van ambten was in de eerste helft van de XIVe eeuw geen zeldzaamheid. Jacob Deynoet, stadsontvanger, cumuleerde deze functie met het ambt van deken van de kleine neringen (⁶⁰). Ook J. de Timmerman cumuleerde het ambt van stadsontvanger met dit van voldersdeken (⁶¹). Jaren later in 1359, waren de toen fungerende drie dekenen (van de wevers, van de volders en van de kleine neringen) tevens stadsontvangers (⁶²). En datzelfde jaar cumuleerden twee hoofdmannen het ambt van ontvanger van de rente van de stad (⁶³). In het schepenjaar 1334-35 cumuleerde Salomon Borluut wellicht het ambt van stadsontvanger en dit van beleder of deken van de « poorterie », ofschoon « poorterie » niet uitdrukkelijk vermeld staat (⁶⁴). Dezelfde Salomon Borluut genoot in het schepenjaar 1335-36 dezelfde wedde als Jacob Deynoet en Jan van Wiendeke, beide laatsten dekens, wederkerig van de kleine neringen en van de volders. Salomon Borluut cumuleerde toen zijn belederschap of dekenschap van de poorterie met dat van voorschepen (⁶⁵). Wat ervan zij, van 1314-15 of van 1321-22 af, tot augustus 1324 fungeerde een weversdeken, waarschijnlijk ook in 1324-25 (⁶⁶). In het schepenjaar 1321-22 trok P. van Oesterzele met schepenen en een hoofdman mee naar Brugge om een overeenkomst tussen Gent en Brugge te confirmeren. Hij ging met J. de Timmerman op parlement bij de graaf om te spreken over de Gentse vrijheden (⁶⁷). Het volgende schepenjaar trok hij met de deken der scheerders e.a. lieden naar Kortrijk, alweer op parlement bij de graaf, en met een schepen en J. de Timmerman naar Brugge om te Eeklo « het wullewerc » af te doen leggen, en opnieuw naar Brugge op een stedenparlement om raad betreffende de 1000 p. par. 's jaars die de graaf wou hebben, en verder alweer naar Brugge met betrekking tot het wolwerk te Eeklo en te Kaprijke, en van Brugge naar Damme met schepenen van Ieper « ten ghedinge dat was tussen die van Brugge en die van het Vrije » (⁶⁸). In het schepenjaar 1323-24 trok hij met schepenen en Staes Cabilliou naar

(60) *ib.* R. II, 826.

(61) *ib.*

(62) Depauw. R. I, 365.

(63) *ib.* I, 366. Dit jaar was Jan van Wiendeke beleder van het wolambacht, waren Jacob Deynoet en Salomon Borluut ontvangers en beleders van der stede. En in het kladboek staat Jac. Deynoet als ontvanger van het zoengeld en beleder van de kleine ambachten. Vuylsteke. R. II, 953.

(64) Vuylsteke. II, 953.

(65) Vuylsteke. II, 991.

(66) Zie nota 59. Geen deken is dat jaar uitdrukkelijk vermeld in de stadsrekening.

(67) Vuylsteke. R. I, 152-154.

(68) *ib.* R. I, 241-245-246-247.

Deinze om er mede de graaf te verzoeken dat de Gentse hoofdmannen verder hun ambt zouden bekleden. Datzelfde jaar trok hij met de onderbaljuw, met Staes Cabilliou en acht wevers die onder zijn leiding stonden naar Bassevelde, Lokeren en Bouchout om laken, kommen en getouwen, en met zijn gezellen gezworenen maakte hij vrede tussen de stad Gent en de zoon van Zeger Utendale, die om het leven was gekomen (69). Tenslotte liep hij in het bewogen schepenjaar 1324-25 met zes weversknappen, met J. de Timmerman en zeven voldersknappen, en Jan Rabau, deken van de scheiders met twee knappen, « achter de poort » om deze in rust en vrede te houden (70). Wat er met Pauwels van Oosterzele verder gebeurd is weet men niet. In het schepenjaar 1325-26 vinden wij hem niet meer vermeld als fungerend voor zijn ambacht op stadskosten. Hij was nochtans dat jaar te Gent (71). Maar dat schepenjaar fungeerde weer een weversknape n.l. Jacob de Joncheere, die reeds een rol van betekenis onder de wevers speelde in 1316-17 (72). En hij zou het blijven tot in het schepenjaar 1331-32 (73), jaren nadat het bewind der Gentse hoofdmannen, althans officieel een einde had genomen (74).

Inmiddels hadden de vijandelijkheden tussen graafgezinden en rebellen die reeds geheel West-Vlaanderen in hun macht hielden een tragische wending genomen op 15 juli 1325. In een bloedig gevecht was Willem Wenemaer, de Gentse hoofdman nabij Deinze om het leven gekomen (75).

Deze nederlaag van de graafgezinden verscherpte nog de spanning. Binnen Gent zelf grepen graafgezinden en rebellen naar radicale middelen. Uit vrees hun invloed binnen de stad zelf en in Oost-Vlaanderen te verliezen sloten de graafgezinden een pact met de graafgezinde Jan van Namen en zijn sleep van edelen en stelden hem tot ruwaard van Vlaanderen aan (76). Dit pact dreigde elke verstandhouding met de Westvlaamse rebellen te verijdelen.

Pas was de ruwaard op 12 september 1325 te Gent aangekomen (77) of de rebellen, grotendeels gesteund door de wevers, grepen 's ande-

(69) *ib.* R. I, 339-342-351.

(7) *ib.* R. I, 389.

(71) *ib.* R. I, 415. Ook nog in 1328-29. *ib.* R. II, 639.

(72) *ib.* R. I, 117-430.

(73) *ib.* R. I, 531. II, 590-647-703-760-794.

(74) Er is in de stadsrekening betreffende 1329-30 geen spoor meer van hoofdmannen en dit tot 1338.

(75) *Corpus Chron.* Fl. 195-196. *Vuylsteke.* R. I, 394.

(76) *Vuylsteke.* R. I, 432.

(77) *ib.* R. I, 442.

rendaags naar de macht (78). Het rebels opzet mislukte en de reactie bleef niet uit. Tegen de rebellen van buiten werd een economische blocus gepland en het verweer werd ook in Oost-Vlaanderen georganiseerd (79). Tegen de Gentse weverie werden maatregelen genomen. In maart 1326 werden het weversgeld en het leerknappenweversgeld ingevoerd, (80) en het is waarschijnlijk dat vele rebelse wevers en drapiers werden verbannen of zelf uit de stad vluchtten. Een numerieke minderheid van drapiers en wevers bleef echter het buitengewoon bewind der hoofdmannen steunen, wat blijken mag uit het voortbestaan van de weversknaap, het voortfunderen van de hoofdman en drapier Willem van Vaernewijck en de verkiezing van graafgezinde drapiers en wevers op de schepenbanken.

Wij kunnen besluiten : De hoofdmannen ontstonden op het einde van 1319, toen de Gentenaars aan een economische blokkade vanwege de graaf onderworpen waren. Op 28 februari 1320 werden sommige schepenen en gewezen schepenen en ontvangers en hun aanhangers, w.o. poorters, volders, kleine neringen en een sterke groep drapiers en wevers voor 50 jaar uit Vlaanderen verbannen. Hierdoor werd de politieke invloed van de weverie als lid van de stad enigszins verzwakt. De weverie behield echter haar weversdeken en haar gezworenen, maar haar macht op de schepenbanken werd verminderd. In 1325, nadat de weverie grotendeels de anti-graafgezinden in een opstand te Gent had gesteund, had dit nochtans geen uitsluiting van de weverie uit het stadsbeeld voor gevolg gehad. Onder de vijf hoofdmannen behield ze een vertegenwoordiger en haar weversknaap neemt de plaats in van haar deken. Deze stand van zaken bleef bestaan tot wanneer het buitengewoon bewind der hoofdmannen officieel ophoudt te bestaan. « La chute des tisserands » in de periode 1320-1329 is een reïne Frise legende die door de feiten wordt tegengesproken.

En verder, indien het waar is dat de royalistischgezinde Gentse patriciërs na 1302 uit het stadsbeleid werden gesloten, dan staat het evengoed en onbetwistbaar vast dat de klauwaartsgezinde patriciërs, majores en ditiores van 1302 af en al dan niet opgenomen in de ambachten, op de schepenbanken vertegenwoordigd waren en het is niet waar dat, zoals sommige historici beweren, alleen « les trois membres de la classe populaire » met uitsluiting van de patriciërs na 1302 en met uitsluiting van de weverie in 1320, « se partagèrent le pouvoir ».

(78) ib. R. I, 443.

(79) J. F. Verbruggen. Un projet d'ordonnance comtale etc. p. 133.

(80) H. Van Werveke. Gentse stadsfin. p. 223. Het weversgeld werd afgeschaff in 1333, het weversleerknappengeld in 1335-36.

Tenslotte staat het vast dat, ofschoon er slechts tijdens het bewind van Jacob van Artevelde uitdrukkelijk melding wordt gemaakt van drie leden van de stad, deze reeds de facto bestonden in het schepenzaar 1316-17 en waarschijnlijk nog jaren vroeger. Poorterie en ambachten waren reeds degelijk georganiseerd in 1311, en wat in het bijzonder de weverie betrof, daarin waren drapiers en kapitaalkrachtige lieden opgenomen die een verantwoordelijke post van schepen, hoofdman, ontvanger, procurator en halleheer bekleedden ⁽⁸¹⁾.

(81) In 1313 maakten Jan Tonnekin, Diederik van Huse, Jan van Veurne, Jacob van Landegem en Lambert Dagedem, die waarschijnlijk Lievin van Adegem is, onbetwistbaar deel uit van de weverie.

Onder deze wevers werden stadspachters Diederik van Huse en Jan Tonnekin. De anderen werden schepenen evenals Diederik van Huse en Jan Yonnekin. Wout Ketel, Willem de Berre. Deze laatste twee werden ook ontvangers. Jan van Coyengen werd halleheer. Sommige wevers en drapiers als Jan Toete, Celnoet van Lens, Jan van Steenbeke, Jan van der Vloet leenden de stad vrijwillig of gedwongen in 1325-26. Werden ook stadspachters Juris de Riddere, Jan van Waes, Gillis van Oesterzele, P. De Muenc, enz.

Rijsel, Arch. Nord. Trésor des Chartres J. 550 A n° 6³. Vuylsteke. R. I, 55-56-58-59-60-64-69-72. Esp. et Pirenne. Recueil II, p. 454 en vgd. en 504 en vgd. Depauw. R. III, 449 en vgd. Ook onder de volders waren kapitaalkrachtige lieden o.m. de dekens Lievin ser Justaqs, Jan van Dessele en Jan de Timmerman die ook schepenen en stadspachters werden. Vuylsteke. R. I, 322-323-399.

DE HOOFDMANNEN

In de stadsrekeningen staan de hoofdmannen vermeld nu eens kortweg als hoofdmannen of hoofdmannen van der stede, dan weer eenvoudig als ontvangers, of ontvangers en beleders, of hoofdmannen, ontvangers en beleders van al der stede goede ⁽¹⁾. De facto hebben de hoofdmannen blijkbaar steeds gelijktijdig hun ambt van hoofdman en van ontvanger waargenomen ⁽²⁾. Er is slechts een kleine onderbreking geweest in 1323. Op 23 augustus ging een Gentse deputatie bij de graaf om te vragen of hij de Gentse hoofdmannen wou verzoeken opnieuw hun ambt van hoofdman te bekleden. Zij werden het laatst vermeld op 5 augustus 1323 en op 13 september van dit jaar fungeerden ze opnieuw ⁽³⁾. De hoofdmannen die schier ononderbroken van einde 1319, zeker van 1 januari 1320 af tot 1328-29 fungeerden, waren Willem Wenemaer, Jacob De Mets, Salomon Borluut, Symon Jours en Jan van Coudenhove. Op 15 juli 1325 sneuvelde Willem Wenemaer. Hij werd waarschijnlijk op 27 juli vervangen door Willem van Vaernewijck ⁽⁴⁾. Van 15 aug. 1325 tot 15 augustus 1329 fungeerden Symoen Jours, Jacob De Mets, Salomon Borluut, Willem van Vaernewijck en Jan de Pauw ononderbroken als hoofdmannen en ontvangers ⁽⁵⁾. De hoofdmannen werden niet steeds op 15 augustus gekozen. Nu eens werden ze aangesteld op 17 augustus, dan weer

(1) Vuylsteke. R. I, 134-157-326-334-427-237-330-529.

(2) De stadsrekening voor het schepenjaar 1320-21 ontbreekt maar alles laat vermoeden dat de hoofdmannen die op 1 januari 1320 fungeerden dezelfde waren van het schepenjaar 1320-21 en 1321-1322.

(3) Vuylsteke. I, 339-328-229. Volgens de stadsrekening werden eerst aangeduid op 26 aug. na een contact tussen de oude 5 hoofdmannen en de graaf, als ontvangers en beleders van der stede goede : Symon Jours, Willem Wenemaer, Jacob de Mets, Salomon Borluut en Jan van Coudenhove maar tenslotte werden het Symon Jours, Jacob de Mets, Gillis Rijnvisch, Will. Wenemaer en Salomon Borluut. Van Gillis Rijnvisch vindt men echter in de «parlementen» geen spoor. Alleen kregen zijn «meisenieden» een vergoeding. Vuylsteke. R. I, 319-334.

(4) Vuylsteke. R. I, 397-389.

(5) ib. 397-498-499-566-623-642. Voor 1328-29 vindt men de ontvangers ook als hoofdmannen fungerend. ib. R. I, 642. Voor het schepenjaar 1324-25 worden behalve wat De Pauw betreft geen namen aangegeven. Maar de hoofdmannen bestaan. ib. 388-389. Men vindt de ontvangers als hoofdmannen vermeld in het schepenjaar 1322-23 op bladz. 262-325. Zie verder voor 1323-24 bladz. 328-329. Voor 1319-20 Depauw. Cart. Art. 77.

op de 26^e van deze maand (6). Van deze hoofdmannen was eerst Willem Wenemaer opperhoofdman, ofschoon dit woord nooit werd gebruikt. Maar in de stadsrekening staat geschreven : Willem Wenemaer en zijn gezellen, en later in 1323-24 Symon Jours «ende sine ghesellen» (7) waaruit mag afgeleid worden dat toch aan Willem Wenemaer en nadien aan Symon Jours en grotere betekenis moet worden toegeschreven.

Het is niet mogelijk vast te stellen waar en op welke wijze de hoofdmannen uit deze periode werden aangesteld. Geen enkele kronijk, geen enkel authentiek bescheid brengt hier enige opheldering. N. Depauw meende dat ze werden aangesteld door de schepenen en door de poorters. Maar deze bewering berust op geen bewijsgrond. Prof. H. Van Werveke deelt mede dat de hoofdmannen de poorterie vertegenwoordigden van de verschillende parochies (8).

Is het mogelijk dat sommige hoofdmannen tot de poorterie behoorden, waarschijnlijk is het dat niet alle hoofdmannen «poorters» waren. Zonder twijfel was Willem van Vaernewijck een drapier en Jan de Pau een volder (9), al kunnen beiden, spijt ze tot de weverie of de volderie behoorden ook lid zijn geweest van de poorterie (10). Het lijkt echter ondenkbaar dat alleen de poorters hoofdmannen aanstelden, dan wanneer ook de kleine neringen en de volders mede op de schepenbanken zetelden en een meerderheid vormden ten aanzien van de vertegenwoordigers van de poorterie (11).

Dat de hoofdmannen in de vijf Gentse parochies : St.-Jan, St.-Niklaas, St.-Michiel, St.-Jacob en St.-Pieter (12) werden gekozen is mogelijk, zelfs waarschijnlijk, gelet op de aanstelling van de hoofdmannen in het jaar 1346 (13), en nadien. Niettemin mag worden aangenomen dat twee hoofdmannen, Jacob Demets en Symon Jours woonden in dezelfde St.-Michielsparochie (14). Het kan bovendien waar zijn dat de hoofdmannen niet in de parochies, maar tijdens een volksverzameling op een of andere

(6) Vuylsteke. R. I, 233-319.

(7) *ib.* I, 143-326.

(8) H. Van Werveke. *Gentse stadsfinanciën*. 74-334.

(9) Depauw. R. III, 459. Vuylsteke. R. II, 792-850.

(10) Rogghé. *De samenstelling der Gentse schepenbanken* p. 29.

(11) Ook na de Kwade Maandag in 1345, toen de wevers te Gent een bepaald overzicht uitoefenden waren er onder de fungerende hoofdmannen leden van de kleine neringen en de volderie. Zie Rogghé. *Gemeente ende Vrient*, 110.

(12) Depauw. R. I, 213.

(13) Depauw. R. III, 79.

(14) Depauw. R. I, 127. A. Van Lokeren. *Hist. de l'abb. St. Bavon* p. 58. Jan de Pau woonde op het St. Pietersdorp, Wenemaer op het Veerleplein, Van Vaernewijck in de Onderstraat, Salomon Borluut op de Korenmarkt, later in de Schelstraat. Zie verder.

plaats, zo bv. op de Kouter, op de « Plache » voor het schepenhuis of op de Vrijdagmarkt ⁽¹⁵⁾ werden gekozen en aangesteld. Zo mag men aannemen dat op 3 januari 1338 Jacob van Artevelde en zijn collega's werden aangesteld op een volksmeting op de Vrijdagmarkt ⁽¹⁶⁾. Van de hoofdmannen die van 1319 tot 1329 fungeerden kan alleen met zekerheid worden gezegd dat ze graaf- en koningsgezind waren, wat blijken mag uit hun strijd tegen Brugge en dezes Westvlaamse aanhangers, die tenslotte te Cassel sneuvelden tegen de Fransen en de grafelijke partijgangsters, nadat ze reeds te Oudenaarde, te Deinze, te Assenede en te Balgerhoeke door de Gentenaars waren bevochten ⁽¹⁷⁾.

Als ontvangers en beleders van al der stede goede zwoeren de hoofdmannen « up haren heed » ⁽¹⁸⁾ terwijl de schepenen elk jaar moesten zweren op het Sint Blasiuskruis uit de St.-Janskerk ⁽¹⁹⁾. Als ontvangers hielden ze rekening op de Halle en trokken in hun dubbele hoedanigheid van ontvanger en hoofdman met de schepenen mee op parlementen met of zonder de graaf ⁽²⁰⁾. Ze vergaderden zowel overdag als 's nachts met de schepenen ⁽²¹⁾. Zij waren niet alleen militaire aanvoerders en beheerders van de stadsfinancies maar ze traden ook op als diplomatieke agenten, ontwikkelden een sociale activiteit, fungeerden als raadsheren zo voor de graaf en de zijnen als voor de Gentse schepenen, ze beheersten kortom het gehele militaire, politieke, financiële, sociale en economische leven van de Gentenaars ⁽²²⁾. Ze genoten van de stad een wedde van 8 p. gr. 's jaars ⁽²³⁾. Ze genoten ook een vergoeding van 2 s. gr. 's daags voor de onkosten verbonden aan parlementen en reden ⁽²⁴⁾. Ze werden bovendien vergoed voor de onkosten die ze deden in de heervaard ⁽²⁵⁾. Ze beschikten over een aantal knapen, die evenals zij zelf recht hadden op een tabbaard « te wintere en te zomere ». Dit winterkleed en zomerkleed

(15) Dit was het geval in de eerste helft van de XIVe eeuw. Depauw R. I, 211-215-216. Vuylsteke R. I, 261.

(16) Depauw. R. I, 211. Het is mogelijk dat het Tooghuis waarvan eerst uitdrukkelijk sporen te ontdekken zijn in de revolutionaire periode van Jan Yoens-Filips van Artevelde, reeds bestond in 1338. De hoofdmannen uit de periode 1379-81 legden hun eed af voor het volk op het Tooghuis.

(17) Vuylsteke. R. II, 672-653-675. I, 435-437

(18) Vuylsteke. R. I, 319.

(19) *ib.* R. I, 332.

(20) *ib.* R. I, 544-545-233-335.

(21) *ib.* R. II, 642. I, 157.

(22) Zie voor hun handelingen, hun activiteit volgend hoofdstuk.

(23) Vuylsteke. R. I, 250. II, 646. De wedde van de dekens varieerde van 10 tot 20 p. gr.

(24) *ib.* R. I, 338.

(25) *ib.* R. I, 388-389.

bestond uit kort blauw laken, soms groen en gestrikt laken, ook uit « gescaect » laken ⁽²⁶⁾. De hoofdmannen kregen bij gelegenheid van een bezoek van de gravin een speciale kledij, wat ook geschiedde toen ze in 1328 in het Franse leger waren ⁽²⁷⁾. Toen de stad bij feestelijke gelegenheden uittrok, hetzij bv. naar de jaarlijkse septemberomwegang te Doornijk of naar het schuttersfeest op de kermis van Lessen, ⁽²⁸⁾ werd de begeleidende hoofdman voor zijn reiskosten vergoed. De knapen van de hoofdmannen werden voor menig doel gebruikt. Ze speelden boodschapper, moesten de stad in troebele omstandigheden meehelpen in rust en peis te houden, ze trokken mee op militaire expedities, waren vangers van banelingen, hielpen mee om het Gents privilege op de draperie te doen eerbiedigen, enz. ⁽²⁹⁾. Sommige hoofdmannen leverden voor hun collega's en voor hun knapen laken aan de stad, wat ook geschiedde voor de stads-klerken, de Witte Kaproenen, de zelschutters ⁽³⁰⁾. Anderen leverden « prosenten » aan de stad ⁽³¹⁾.

Prosenten zelf werden door de stad geschonken aan familieleden van de hoofdmannen, zo b.v. bij gelegenheid van het huwelijk van de dochter van een hoofdman ⁽³²⁾. Door bemiddeling van de boden van de stad onderhielden de hoofdmannen contact met het grafelijk huis, wisselden brieven ermede. Ook met Gentse procuratoren, zo b.v. aan het hof te Doornijk ⁽³³⁾. Als ze met een opdracht naar het buitenland reisden hielden zij er een ware kanselarij op na, zoals dit het geval was met de hoofdman Jacob De Mets ⁽³⁴⁾. Kortom, zij vormden met de Gentse schepenen een buitengewoon bestuur, dat hun niet alleen naam, maar ook gezag en invloed verleende.

(26) *ib.* R. II, 587-644-675.

(27) *ib.* R. II, 675-643.

(28) *ib.* R. I, 158-328.

(29) *ib.* R. I, 342-166-160-167-352-452. II, 561-617-666.

(30) *ib.* R. I, 329-386.

(31) *ib.* R. I, 157.

(32) Vuylsteke. R. I, 528.

(33) *ib.* R. I, 163-165-167-169-241-147.

(34) Zie verder.

DE WETTELIJKHEID DER GENTSE HOOFDMANNEN

Het bestaan van hoofdmannen, althans diegenen die door het volk in beroerde tijden werden aangesteld — er waren ook grafelijke hoofdmannen en ambachtshoofdmannen — werd steeds door de graaf en door de Franse koning bestreden. Toen na het verdrag van Athis hoofdmannen de leiding namen van een verzetsbeweging in het Waasland werden dezen na hun nederlaag of wel verbannen of wel aan de galg gehangen ⁽¹⁾. Tijdens de grote beroerte in het Westland werd op 28 april 1324, overeenkomstig een scheidsrechterlijke uitspraak van Robrecht van Vlaanderen in overleg met de drie steden, geoordeeld dat de hoofdmannen « zijn ghe-daen ende te niete » ⁽²⁾. Op 9 april 1324 en op 24 juni 1324 verklaarde de graaf « que tous haofmans et marischaus seront mis jus en tout le terrouer du Franc » ⁽³⁾. Ook het verdrag van St.-Omaars of van Arke stipuleerde dat de hoofdmannen hadden afgedaan ⁽⁴⁾. Tenslotte besliste koning Filips VI van Frankrijk op 20 dec. 1328, dat Brugge geen dekens hoofdmannen of kapiteins (Homans of Chivetains) meer mocht in leven houden. Op straf van dood was het trouwens in 1330 aan alle rebelse steden en casselrijen uit de periode 1322-28 verboden vindere, dekens, hoofdmannen en ambachtshoofdmannen aan te stellen ⁽⁵⁾. Graaf en Franse koning waren het dus eens om het bestaan van hoofdmannen te bestrijden.

Welke was nu de houding van de graaf tegenover de Gentse hoofdmannen in het bijzonder? In een verzoekschrift dat de Gentenaars aan de graaf richtten op 1 januari 1320 wordt deze laatste bekend gemaakt dat naast de Gentse schepenen en raad ook hoofdmannen fungeerden. Ook in een brief van 31 januari 1320 waarin Gent de graaf verzocht opnieuw in zijn gunsten te worden opgenomen was er alweer sprake van hoofdmannen. Ook een ander verzoekschrift van 25 februari 1320 ging uit van de Gentse schepenen, raad en hoofdmannen ⁽⁶⁾. De Gentenaars verborgen dus geenszins het bestaan van hun hoofdmannen. Het is waarschijnlijk, wellicht zeker dat graaf Robrecht van Bethune het bestaan der Gentse hoofdmannen heeft goedgekeurd.

(1) *Annales Gandenses* (F. Brentano) p. 99.

(2) Pirenne. *Soulèvement*. 179.

(3) Gilliodts-VanSeveren. *Inv.* I, 350-342.

(4) *Limburg-Stirum. Codex diplom.* 387-390.

(5) Viard. *La Guerre de Fl.* 378-379.

(6) de St. Genois *Inv.* 392-395.

Tijdens de troebelen van 1322-28 erkende de facto Vanne Guy, ontvanger van de Franse koning in Vlaanderen in een brief van 27 maart 1324 het bestaan der Gentse hoofdmannen (7). Ook de ruwaard Jan van Namen wettigde als het ware hun bestaan, niet alleen de facto maar ook de jure in 1325 (8). Graaf Lodewijk van Nevers richtte zich in een brief van 3 februari 1326 tot de schepenen, raad en hoofdmannen van de steden van Gent en Oudenaarde, brief waarin hij bevestigde de ordonnantie van zijn oom, de graaf van Namen, betreffende de gepleegde ontrouw in Vlaanderen (9).

Er is meer. Op 23 augustus 1323 gingen twee Gentse schepenen met Pauwels van Oosterzele vanwege de wevers, en Staes Cabilliou vanwege de volders naar Deinze bij de graaf om deze te verzoeken bij hem te ontbieden de Gentse hoofdmannen, opdat deze zouden willen blijven in hetzelfde beleid « daer sy inne ghewest adden te voren ». De graaf ontbood de hoofdmannen voorvoets en 's anderendaags trokken dezen naar Deinze met een schepen en ze « gheloefden daer te doene dat mijn here wilde » (10). Hieruit mag blijken dat graaf Lodewijk van Nevers niet alleen van het bestaan der Gentse hoofdmannen op de hoogte was maar dit zelfs bekrachtigde en bevestigde. Het was trouwens mogelijk hoofdman in Vlaanderen te worden mits een restrictie « het ne ware bi also dat het ware bi den beveelne van minen here van Vlaenderen » (11).

Ongetwijfeld heeft de overeenkomst van Arke in april 1325 het bestaan van alle hoofdmannen in Vlaanderen verboden (12). Dit belette echter niet dat de rebellen in West-Vlaanderen en de graafgezinde Gentenaars hun hoofdmannen in functie hielden. Na de nederlaag van de rebellen te Cassel was het evenwel afgelopen met hun hoofdmannen. In de Gentse stadsrekening van het schepenjaar 1329-30 is er ook geen spoor meer te ontdekken van hoofdmannen. Maar de graaf klaagde er echter over dat, in strijd met de vrede van Arke, de Gentenaars toch nog dekens en hoofdmannen onderhielden (13). Hij liet door zijn baljuw, met de edelen Blok en Josse van Emsrode als getuigen, de Gentenaars verbod opleggen er nog te laten fungeren, waarop deze laatsten antwoordden

(7) Van Duyse. Inv. 107.

(8) ib. 109.

(9) ib. 110.

(10) Vuylsteke. R. I. 339.

(11) Schriftelijke verklaring afgelegd door Lambrecht Bonin van Calvekete, rebels Westvlaams hoofdman, die zich in 1325 aan de graaf onderwierp. Pirenne. Soulèvement 181.

(12) N. Depauw. Cart. Art. 102.

(13) ib.

dat zij er geen meer hadden ¹⁴). Zij waren echter in functie onder de bedekte naam van ontvangers en beleders ¹⁵) en dit werd tussen Gentenaars en graaf, die Gent onder zijn centraliserend en absolutistisch gezag wou brengen, een twistpunt onder vele anderen. Tenslotte aanvaardden beide partijen de arbitrage van André de Florence, bisschop van Doornijk. Op 28 oktober 1335 hoorden de Gentenaars de scheidsrechterlijke uitspraak in de abdij van Eechout te Brugge, uitspraak die op 3 november te Kortrijk werd geratificeerd en door de graaf, zijn raad en de twee steden Brugge en Ieper, en door de schuldige Gentenaars, waaronder Willem van Vaernewijck, een der briljantste hoofdmannen uit de jaren 1325-29 ¹⁶). Dit jaar fungeerde hij te Gent als ontvanger van het zoengeld ¹⁷).

Het feit dat de graaf gekant was tegen het bestaan van hun hoofdmannen, die krachtig hadden meegeholpen hem zelf te verlossen uit de greep der rebelse Bruggelingen en die ook zijn eer en zijn gezag tegen de rebellen hadden verdedigd, had een verwijdering tussen graaf en Gentenaars voor gevolg, des te meer daar de graaf zich ook in andere Gentse aangelegenheden kwam te mengen. Deze grafelijke inmenging werd een van de oorzaken van het gunstig klimaat dat Jacob van Artevelde te Gent vond toen hij als hoofdman naar de macht greep en met zijn vier collega's een nieuw buitengewoon beleid in leven riep.

In feite hebben de Gentenaars niets gewijzigd aan de organisatie van het bestuur van hun stad. Ontvangers en deken ¹⁸) bleven onmiddellijk na de uitspraak van de Doornijkse bisschop en ook in de volgende jaren als dusdanig in functie tot 5 januari 1338, toen een nieuwe tijd zou aanbreken.

(14) ib. 108-109.

(15) ib. In 1335 waren toen S. Borluut, deken van de poorters, Jan van Wiendeke, deken van de volders, Jacob Deynoet, deken van de kleine neringen. Vuylsteke. R. II, 991. Ontvangers waren : Jan Masch, Jan Borluut, W. Van Vaernewijck, Clais de Keyser en Symoen Damman. ib. II, 990.

(16) ib. 111-112-113.

(17) Vuylsteke. R. II, 990-998.

(18) In 1336-37 werden ontvangers : Gelloet Damman, Jan de Pape, P. Van der Coutren, Jacob Deynoet en Clais de Keyzer. Depauw. R. I, 1 en 2. Tegelijk was Jacob Deynoet beleder of deken van de kleine neringen. Jan van Wiendeke bleef beleder van het volambacht tot hij vervangen werd door Jan Breetbaard op 1 mei 1338. ib. 39. Van een deken van de poorters was geen spoor meer. In 1337-38 werden ontvangers : Salomon Borluut, Willem van Vaernewijck, Clais Utenhove, Jacob Deynoet en Clais de Keyzer. ib. I, 108. Voor Jacob van Artevelde hoofdman werden blijkbaar deken : Clais de Keyzer voor de poorters, ofschoon dit niet vermeld wordt, Jan Breetbaard voor de volders en Willem Yoens die Jacob Deynoet was opgevolgd. ib. 155. Met van Artevelde viel Sal. Borluut weg als ontvanger en kwam een nieuwe deken bij, nl. deze van de wevers, die waarschijnlijk de plaats van de deken der poorters innam.

WILLEM WENEMAER

Onder alle hoofdmannen die van 1320 tot 1329 fungeerden was zeker Willem Wenemaer de meest geschoolde politicus. Hij begon vermoedelijk zijn carrière in 1312 toen hij tot schepen werd gekozen, ambt dat hij nogmaals in 1315 en in 1318 bekleedde ⁽¹⁾. In 1314 was hij ook halleheer geweest te zamen met de rijke lakenhandelaar Boidin van Raverschoot en de drapier Jan van Coyengem ⁽²⁾. Nog voor hij in 1320 tot hoofdman werd aangesteld had hij enkele belangrijke opdrachten vervuld. In zijn hoedanigheid van halleheer trok hij mee op deputatie naar Male ten parlemente « omme den ghenscen vout van Ghent af te doen legene, die die van Brugge helden ende andre lieden ». Een andere maal trok hij met edelen en Gentse poorters om getuige te zijn van het beroep dat Lodewijk, graaf van Nevers aantekende bij het hof te Rome tegen de vexaties die hij vanwege de Franse koning moest ondergaan ⁽³⁾. Moet hieruit worden afgeleid dat Wenemaer de partij koos van de Vlaamse erfprins, die toen anti-Fransgezind was? En was Wenemaer die als Gents voorschepen de eed aflegde in de handen van een Frans commissaris, zo onstandvastig als de erfprins, die later fransgezind werd zoals Wenemaer? Wij weten het niet. Op 2 augustus 1317 liep Wenemaer over « de prochies » mee naar leper tot de gezanten van de Paus « ten parlemente daer al tland was » ⁽⁴⁾. Was het wegens zijn politieke ervaringen of wegens zijn atletische gestalte ⁽⁵⁾ — hij was in 1308 ook reeds wegens opstandigheid door de baljuw beboet geworden ⁽⁶⁾ — dat de strijdvaardige Gentenaars hem einde 1319, zeker op 1 januari 1320 tot hoofdman aanstelden? Wat er van zij, vlug moet hij tot de conclusie zijn gekomen dat een open strijd tegen de graaf geen zin had, vermits hij zelf als promotor optrad om de stad weer in de gunst van de graaf te brengen ⁽⁷⁾. Of hij een rol heeft gespeeld in de verbanning van schepenen en gewezen schepenen en ontvangers in februari 1320 weten we niet. Toch mag men veronderstellen dat hij en zijn collega Jacob Demets geen

(1) Memorieboek 19-23-25.

(2) Vuylsteke. R. I. 72.

(3) Limburg-Stirum. Codex II, 226.

(4) Vuylsteke. I. R. 118.

(5) Corpus Chron Fl. Chronicon. 196 (uitg. Desmedt.).

(6) Vuylsteke. R. I. 44.

(7) Depauw. Cart. Art. 77.

partij kozen voor de verbannen, vermits hij mede te Gent aan het buitengewoon beleid bleef.

Tijdens zijn verder hoofdmanschap maakte Willem Wenemaer deel uit, hetzij alleen, hetzij met Gentse schepenen en andere poorters van talrijke deputaties, o.m. op 15 sept. 1321 naar Rupelmonde om Lodewijk, graaf van Nevers, met zijn vader Robrecht van Bethune, graaf van Vlaanderen te verzoenen ⁽⁸⁾, op 12 oktober 1321 naar Brugge ten parlemente met betrekking tot de zaak van de heer van Dendermonde en tot deze van twee Gentse poorters van wie er een, Tarwelande, tot een tweegevecht te Aalst was uitgedaagd. Van Brugge trok hij naar Damme « ter daghvard » waar Jan van Namen en de steden Gent en Ieper een beslissing zouden uitspreken in een geschil onder Bruggelingen ⁽⁹⁾. Op 5 en 13 november trok hij alweer naar Kortrijk bij de graaf, blijkbaar terwille van de zaak van de twee Gentse poorters Hüge de Jonge en Tarwelande, en ook om de graaf te onderhouden over « tareest van Engeland » ⁽¹⁰⁾. Het volgende jaar, op 1 juni 1322 werd hij door Robrecht van Vlaanderen te Kortrijk ontboden, ⁽¹¹⁾ en op 22 juni reisde hij met zijn collega Salomon Borluut en drie andere Gentse voormannen naar Kortrijk om de reeds te Kortrijk met de graaf parlementerende schepenen te adviseren inzake het behoud der Gentse vrijheden ⁽¹²⁾. En hetzelfde jaar nog, op 12 augustus 1322, trok hij mede naar Deinze om er de graaf te verzoeken dat hij zijn kiezers naar Gent zou sturen ⁽¹³⁾. In het schepenjaar 1322-23 reed hij met de Gentse schepen Gelnoot den Amman naar Brugge bij de heer Jan van Namen om met de gezanten van Ieper te spreken over « der bederve vander stede van Brugge » ⁽¹⁴⁾. Op 14 september 1322 was hij met zijn collega Salomon Borluut te Kortrijk op een landsparlement met de graaf en waar « over der bederve » van Brugge werd gehandeld ⁽¹⁵⁾. Op 15 oktober 1322 ging hij te Menen de jonge graaf Lodewijk van Nevers, die voor het eerst in het land kwam, begroeten ⁽¹⁶⁾. Op 26 oktober 1322 trok hij mede naar Brugge om de bevrijding te bepleiten van de heer Van Namen ⁽¹⁷⁾. Nog op het einde van dezelfde maand, op 31 oktober, woonde hij een parlement bij te Ieper, waar de graaf een akkoord zocht te bewerken met de graaf van Henegouwen, om Engeland om een « verste »

(8) Vuylsteke. R. I, 148.

(9) ib. I, 149.

(10) ib.

(11) ib. I, 154.

(12) ib. I, 155.

(13) ib. I, 156.

(14) ib. I, 241.

(15) ib. I, 241.

(16) ib. I, 243.

(17) ib. I, 243.

te verzoeken en om van de graaf zelf andere punten betreffende de Gentse vrijheden « te bejaghene » (18).

Op 14 november 1322 trok hij mede naar Geraardsbergen ten parlemente terwille van de vrede met Henegouwen en om het verkrijgen van enkele vrijheden bekomen werden (19). Op 1 december 1322 vertrok hij naar Brugge om de graaf bij te staan « ter vaerd van Parijs » en omwille van de Gentse vrijheden die de graaf daar bezegelde (20). Het volgende jaar op 14 februari 1323 trok hij in gezelschap van Guy van Vlaanderen e.a. ten parlemente te Brugge om van de Franse koning een vrijgeleide te bekomen (21). Behalve een parlement dat hij te Kortrijk bijwoonde en waarop ook de graaf aanwezig was, woonde hij op 10 juni 1323 er een ander bij waarop Gentse gezanten met anderen waren ontboden door Guy van Vlaanderen (22). Op 7 juli liep hij te Brugge de Gentenaars adviseren die met gezanten van andere Vlaamse steden waren vergaderd om het beleid van de graaf te bespreken (23). Tenslotte was hij een der Gentse gedeputeerden die de graaf te Deinze bij zich onthoed op 5 augustus 1323. Op 24 augustus trok hij met de vier andere hoofdmannen alweer naar Deinze bij de graaf (24). In september 1323 trok Wene-maer met zijn collega J. Van Coudenhove naar Damme om er «ten werke » te voorzien (25). In dezelfde maand trok hij met Salomon Borluut, de schepen Jacob Borluut en Jan Ingele naar Doornijk om er de fiertel te dragen in de jaarlijkse ommegang (26).

Op 7 november 1323 reisde hij met de hoofdmann Jan Van Coudenhove naar Brugge en vandaar naar het Vrije om « den pays te makene tusschen dien vanden Vrihen ende haren lieden van den discorde dat sy adden onderlinge » (27). In februari 1324 trok hij met Salomon Borluut tot tweemaal toe naar Kortrijk om met de graaf te beraden hoe men «donruste die es in Westvlaendren en de daeromtrent» mocht stillen — het betrof hier waarschijnlijk het oproer van Clais Zannekin, — (28) en ook het sturen van gezanten naar Engeland om een « verste » die op 12 april

(18) ib. I. 243.

(19) ib. I. 244.

(20) ib. I. 244. Op dit parlement werd de vrede met Henegouwen gesloten.

(21) ib. I. 245.

(22) ib. I. 248.

(23) ib. I. 248.

(24) ib. I. 249-339.

(25) ib. I. 359.

(26) ib. I. 256.

(27) ib. I. 340.

(28) ib. I. 341-342-347.

1525 werd « ghemaect tusscen Ingeland ende Vlaendren » (29). Toen de Westvlaamse rebellen Oost-Vlaanderen binnenvielen en Gent poogden te isoleren trok Willem Wenemaer op 15 juli uit om een omsingeling te doorbreken. Nabij de Recklingbrug bij Deinze werd tussen graafgezinde Gentenaars en Westvlaamse rebellen slag geleverd. Wenemaer en ruim vijftieng andere Gentenaars verloren hierbij het leven (30). Wenemaers dood werd door vele Gentenaars betreurd en zeker door zijn echtgenote. Willem was gehuwd met Margareta de Brune, dochter van de Gentse patriciër Jan de Brune en dezes vrouw Lisebette (31). Beiden, Willem en zijn vrouw Margareta, hadden op 26 juli 1525 afstand gedaan van hun huis en erf, met alle gelagen die erbij behoorden, en die genoemd werden «het Paradijs» ten behoeve van de armen van de stad. Het Paradijs was gelegen rechtover het Gravensteen op de St.-Veerleplaats (32). Troosteloos sinds de dood van haar man wijdde Margareta de rest van haar leven aan dit armentehuis, waarin zij zelf op 23 november 1530 tot zuster werd gekleed en haar knape Zeger tot broeder (33). Margareta de Brune overleed in 1552 en het Paradijs, ook Wenemaerhospitaal, later St.-Laurens-hospitaal genoemd, werd een twistpunt onder partijen. Over Wenemaers eigen familie is weinig bekend. Willem had twee broers, Jacob en Boidin (34). Deze laatste zou te Gent een militaire rol spelen als leidsman van de Witte Kaproenen. Hij werd blijkbaar aan de Recklingbrug waar zijn broer sneuvelde, door de Brugse rebellen gevangen genomen (35). Verwant met Willem waren ook Lievin en Jan Wenemaer. Geen ander Wenemaer bracht het ooit zover als Willem, die schepen, ontvanger en hoofdman werd van die goede stede Gent en die door de graaf werd genoemd « nos chiers et ameis Willaumes Wenemaer, bourgeois de no ville de Gand » (36). In een brief van Vanne Guy, een ontvanger van de Franse koning in Vlaanderen, werd Willem « messire » genoemd ((37). Willem Wenemaer was blijkbaar drapier van beroep (38).

(29) ib. I, 350.

(30) De Gentenaars trokken uit op 15 juli. Vuylsteke. R. I, 394... Adam van Synay ... Van der bancclocken te ludene smaend doe men trac te Deinze».

(31) Dierickx. Mémoire sur la ville de Gand II, 540.

(32) ib.

(33) Vuylsteke. R. II, 762.

(34) Dierickx. o.c. II, 540. Vuylsteke. R. I, 513.

(35) Documents relatifs à l'hôpital du paradis ou de Wenemaer sous l'ancien régime (1323-1796), p. 2 en Vuylsteke. R. I, 449-396. II, 920.

(36) de St. Genois. Histoire de l'hospice de Wenemaer p. 33. Een Jacob Wenemaer was brouwer te Gent. Depauw. Cart. Art. 587.

(37) Van Duyse. Inv. 106. In de stadsrekening werd hij ook genoemd «ser Willem». Vuylsteke. R. II, 762.

(38) Hij leverde de stad meermaals laken. Vuylsteke. I, 329-386.

JACOB DE METS

Van een ander type, even strijdvaardig als Wenemaer, maar enigszins anders georiënteerd was de hoofdman Jacob de Mets uit de St.-Michiels-parochie.. Hij was ongeveer tegelijk met Wenemaer tot de politiek gekomen, nl. in 1311 toen hij schepen werd ⁽¹⁾. Vier jaar later, op 18 augustus 1316 trok Jacob de Mets, zonder ontvanger of schepen te zijn, als gedeputeerde « over de parochiën » mee de vrede bevestigen die besproken was tussen de Franse regent en Vlaanderen. In oktober 1316 trok hij alweer naar Parijs « ten parlemente » om dezelfde vrede met Frankrijk nogmaals van stadswege te confirmeren. Daar deze vrede noch door de graaf noch door zijn onderdanen werd nageleefd vertrok Demets in januari 1317, natuurlijk in opdracht van de stad, weer naar Parijs om te weten « de verzerkthede van de payse, die de (Franse) coning doen wille den grave » ⁽²⁾. Was het om reden dat Jacob koningsgezind was dat de graaf Jacobs laken te Oudenaarde deed aanslaan, zodat Gentse schepenen en een halleheer te Male de graaf gingen verzoeken Jacobs goed van « tarreest tontoene »? Mag uit dit aanslaan van laken, toebehorend aan De Mets worden afgeleid dat hij ook drapier was, wat enigszins kan bevestigd worden door het feit dat Jacob ook laken verkocht ⁽³⁾? Wij blijven het antwoord schuldig. Staat het vast dat Jacob De Mets met Willem Wenemaer hoofdman en ontvanger van Gent werd einde 1319, eerst voor het schepenjaar 1321-22 laten de stadsrekeningen iets los betreffende zijn nieuwe carrière, waardoor hij als een beproefd financieel diplomaat bekendheid moet verworven hebben. Op 21 augustus 1321 ging Demets als hoofdman met een paar Gentse schepenen ten parlemente naar Kortrijk, waar « het land » was vergaderd om « raed tebbene met mine here van Vlaendren upte vard van Dornijk, daer se Lodewijk van Nivers adde te commene », en om de taxatie van het koningsgeld. Jacob ging toen bij Lodewijk van Nevers en keerde naar Kortrijk terug. Op 17 november 1321

(1) Memorieboek 18.

(2) Vuylsteke. R. I, 109-111-114. Onder de lieden die «de prochies» vertegenwoordigden moeten ook wevers en volders geteld worden nl. Jan van Veurne, wever en Jan de Voghel, volder. Vuylsteke. R. I, 118. Lille. Arch. Nord. Trésor des Chartres reeds geciteerd.

(3) Vuylsteke. R. I, 157.

reisde hij naar Parijs om « te bejagene zeker(hede) of zekere verste van de schuld van de stad ». Hij bleef toen tien weken in de Franse hoofdstad, hield er als het ware een kleine kanselarij op na, en zond brieven van de koning naar Rome, zond boden uit naar Rome en naar Gent en begiftigde met « hovessceden » de heer van Sulgie, 's konings klerk (4). Op 4 maart 1322 ging hij met Gentse schepenen te Brugge de overeenkomst tussen Brugge en Gent confirmeren (5). Op 30 maart vertrok hij naar Parijs « omme genade te krijgen van de Franse koning betreffende het « ghedinge » van de stad. De Gentse leiders hadden toen reeds geregeld contact met Gentse verbannen Leliaards te Parijs. Met een van dezen nl. Wasselin Haec die te Parijs woonde, poogde Jacob van de koning « een verste » of uitstel van betaling te krijgen betreffende de Gentse schuld, (6) en begin augustus 1322 trok hij met een brief van de Franse koning tot de baljuw van « Tornosis » opdat deze het door de koning aangeslagen koren en ander goed van Gentenaars zou vrijgeven (7).

Men zal constateren dat Jacob De Mets steun voor de Gentse stede zocht en vond bij de Franse koning. Inmiddels had Jacob dat jaar nog tijd gevonden om met zijn knapen en zijn confraters de stad in « ruste en payse » te houden, waardoor hij zijn nering had moeten « verletten » (8). Er werd dat jaar trouwens gevochten tegen de hoofdmannen aan de St.-Michielsbrug (9). Datzelfde jaar deed hij zijn vrienden te Rome o.m. de kardinaal van Viane, met « ghemingd » laken bedenken (10). In september zonden zijn collega's Jacob weer naar Parijs met betrekking tot de Gentse schuld aan de Franse koning, en « omme den coning te betalne bi termine ende omme gratie te inpetrerne ende omme ons (lees : Gents) coren tebbene » (11). Deze keer bleef hij 29 dagen uit de stad. Kort voor zijn vertrek naar Parijs was de Vlaamse graaf gestorven en hierdoor kwam Vlaanderen op een keerpunt. Met Lodewijk van Nevers, niet te verwarren met zijn vader, de graaf van Nevers, zou Vlaanderen volop koers moeten zetten op Frankrijk. In december 1322 was De Mets opnieuw te Parijs « ten parlemente » met gezanten van andere Vlaamse steden en de nieuwe graaf, die door de Franse koning was ontboden. Jacob zou alweer

-
- (4) ib. R. I, 147-150.
 (5) ib. R. I, 150.
 (6) ib. R. I, 155.
 (7) ib. R. I, 156.
 (8) ib. R. I, 160.
 (9) ib. R. I, 167.
 (10) ib. R. I, 157.
 (11) ib. R. I, 242.

met de koning onderhandelen over de Gentse schuld en pogen het reeds verkregen vrijgeleide te verlengen ⁽¹²⁾. In februari 1323 reisde Jacob De Mets weer naar de Franse hoofdstad alwaar de Vlaamse graaf het verdrag tussen Vlaanderen en Parijs van september 1316 confirmeerde ⁽¹³⁾. In september 1325 trok De Mets met zijn collega, de hoofdman Jan van Coudenhove naar de ommegang te Doornijk om er met andere Gentenaars de fiertel van O. L. Vrouw te dragen ⁽¹⁴⁾. Op 21 december 1323 vertrok hij voor de zoveelste maal weer met een diplomatieke opdracht naar Parijs om te komen tot een overeenkomst tussen de stad Gent en de lombarden, en om er verder te handelen over het geding dat de stad had te Rome. Hij bleef toen ruim dertig dagen uit, ontving er Gentse boden die hem brieven uit Gent ter hand stelden, alsook een procuratie op zijn naam vanwege de stad ⁽¹⁵⁾. Op dat ogenblik wist men te Gent blijkbaar niet wat men voor de vrede met Frankrijk reeds had betaald, aan wie men precies had betaald en van wanneer de achterstallige betalingen daeterden. De Gentenaars stonden er toen ook op dat ook Rijsel, Dowaaï en Bethune zouden meegeteld worden in het afdragen van de Vlaamse schuld aan Frankrijk ⁽¹⁶⁾.

Over zijn activiteit in de bewogen jaren 1325 en 1326 zijn wij bij gebrek aan bronnen te weinig ingelicht. Wij weten slechts dat Jacob op 15 september 1325 eens te meer naar Parijs reisde « in de orbore van de stad ». Gent had toen om de invloed van de Westvlaamse rebellen te remmen een pact gesloten met Jan van Namen, die door de Gentenaars als ruwaard van Vlaanderen werd aangesteld. Op 24 december 1325 werd Jacob met een opdracht weer naar Parijs gezonden ⁽¹⁷⁾. En in dit schepenjaar ontving hij van de lombardische compagnies der Angwissole en van de Falloyse 1849 p. 14 s. 1 d. ⁽¹⁸⁾ voor de stad. Het volgende jaar werden Jacob De Mets en « miere vrouwen Ruggenstuls », die wellicht

(12) ib. R. I, 244.

(13) de St. Genois. Inv. 403.

(14) Vuylsteke. R. I, 329.

(15) ib. R. I, 336.

(16) ib. R. I, 337. Over al deze financiële zaken raadplege men het uitstekend werk van H. Van Werveke, «De Gentse Stadsfinanciën».

In het schepenjaar 1325-26 inde Jacob Demets van de Lombardische compagnies der Angwissole en van de Falloyse 1849 p. 14 s. 10 d.

(17) Vuylsteke. R. I, 432-436.

(18) ib. R. I, 405. Datzelfde schepenjaar betaalde hij voor eigen rekening een rente van 26 s. aan het Kalendarhuis en aan de Meir te Gent. ib. 420-432. Hij deed ook voor de stad zes grote banieren maken. ib. R. I, 466.

zijn echtgenote was, vergoed door de stad met 70 p. 6 s. 11 d. gr. die de stad « hemlieden sculdegh was van coste ende scaden, die haer sone adde in Enegouwe, daer in was ghevaen over de sculd van der stede binnen gheleede » (19). In 1327 werd Jacob De Mets weer met een opdracht naar Parijs belast. Op 29 april 1327 trok hij met de graaf naar Parijs en had er in de Franse hoofdstad opnieuw contact met Wasselin Haec (20). Op 25 mei ging hij bij de graaf te Oudenarde waar hij op 3 juni opnieuw heenreisde ten parlemente met de graaf (21). Op 11 juni 1327, toen de Gentenaars uittrokken naar Biervliet onder het bevel van de ondermaalschalk, de Heer Van Steenhuize, leidde Jacob De Mets een groep Gentse poorters « turs » en Witte Kaproenen. Van Biervliet uit stuurde hij boden naar Brugge, Damme, Aardenburg en naar zijn vaderstad (22). In augustus 1327 vertrok hij voor de zoveelste maal naar Parijs bij de koning, waarschijnlijk in gezelschap van Wasselin Haec (23). Te Parijs bleef hij door tussenkomst van boden in contact met Rome en Gent, met de graaf van Vlaanderen en de Heer van Valoys (24). Op 11 november 1327 reisde hij naar Compiègne ten parlemente waar o.m. waren 's konings grote raad, en twee Gentse schepenen met de stadsklerk H. Van Lembergen (25). Toen op het einde van 1327 de Franse koning was gestorven trok Jacob op 11 maart 1328 alweer naar Compiègne ten parlemente, daer de regent was en zijn raad. Behalve vier schepenen was vermoedelijk ook zijn onafscheidbare collaborateur Wasselin Haec van de partij (26). Ongeveer twee maanden later, op 6 mei, reisde Jacob met de graaf en met de graaf van Namen, waarbij Wasselin Haec niet ontbrak naar Terenburg waar « 's konings lieden van Vrankerike waren jegen die van Brugge ende haren ulpers » (27).

Daar de spanning tussen graaf en Vlaamse rebellen dreigde tot een oorlog te komen met Frankrijk, dat de Vlaamse graaf wilde steunen, zonden de Gentenaars die hun graaf genegen waren gebleven, Jacob De Mets naar de koning te Reims om van hem te vernemen « wat ulpen dat hi

(19) Vuylsteke. R. I, 524.

(20) ib. R. I, 541.

(21) ib. R. I, 542-543.

(22) ib. R. II, 561. Poorters «turs» beduidt poorters te paard. Er is ook spraak van zelscutters. ib.

(23) ib. R. II, 593.

(24) ib.

(25) ib. R. II, 594.

(26) ib. R. II, 596.

(27) ib. R. II, 597.

wilde doen der stede van Ghent ter orlogen » (28). Dit was op 30 juni 1328. Met Wasselin Haec, die hier een grootscheepse rol van Gents ambassadeur te Parijs speelde, trok Jacob Demets op 24 juni weer bij de koning te Parijs (29). Hij reisde ditmaal in gezelschap van Gentse schepenen en andere Gentenaars op 9 augustus 1328 naar Bethune, om besprekingen te voeren met de Franse koning (30). Te Gent was hij in betrekking gebleven met Brugge dat hem een bode had gezonden op 31 juli 1328, en die hij waarschijnlijk met een antwoord terug naar Brugge had gezonden (13). Na de nederlaag der rebellen te Cassel trok Jacob op 26 augustus 1328 naar Biervliet « om de bederve van der stede » (32). Op 30 augustus vertrok hij met een schepenen en een stadsklerk bij de Franse koning die met zijn leger in Vlaanderen was (33). Jacob heeft, naar alle waarschijnlijkheid, niet deelgenomen aan de Gentse militaire tocht naar Nevele, aan de verwoesting door brand van Petegem bij Deinze. Hij nam echter wel deel aan de militaire uittocht der Gentenaars naar Balgerhoeke (34) en naar Deinze (34). Nog tweemaal trok Jacob naar Parijs, n.l. op 25 oktober 1328 met een opdracht bij de koning — hij bleef toen 75 dagen buiten Gent — en in maart 1329 (36). Op 25 maart 1329 werd hij naar Damme gedeputeerd tot 's konings lieden van Frankrijk en in mei van hetzelfde jaar woonde hij te Male een parlement bij met de graaf (37). Dit was wellicht zijn laatste gezantschap als hoofdman, ontvanger en beleeder van Gent.

Over het privaat leven, over de familie van deze uitzonderlijke Gentse diplomaat zijn wij bitter weinig ingelicht. Al wat we met zekerheid weten is dat hij een broer had n.l. Boidin, dat hij kon gehuwd zijn met een vrouw Rugginstul en dat hij een zoon had die in Henegouwen werd gearresteerd (38). Over het beroep dat hij uitoefende is niet meer bekend dan dat hij laken verhandelde dat werd aangeslagen door de graaf,

(28) Vuylsteke. R. II, 597.

(29) ib. R. II, 598.

(30) ib. R. II, 599.

(31) ib. R. II, 610.

(32) ib. R. II, 674.

(33) ib. R. II, 675.

(34) ib. R. II, 675.

(35) ib. R. II, 675.

(36) ib. R. II, 650-651.

(37) ib. R. II, 652-653.

(38) ib. R. I, 126-524. Jacob is niet te verwarren met de klerk Jacob Demets.

dat hij laken deed «greinen» voor de stad, een stadsrente betaalde aan het Kalanderhuis en de Mere (39).

Ofschoon hij het ambt van hoofdman, althans niet meer bij name uitoefende in het schepenaar 1529-30, werden Jacob nochtans van stadswege prozenten gegeven evenals aan de maarschalk van Gent, Zeger van Kortrijk en aan Jan de Timmerman, deken der volders. De stad kwam voor hem in de kost voor een scharlaken kleed (40). Hij zelf mocht de stad laken leveren ten gunste van een Parijse vriend die de stad behulpzaam was (41). Het is mogelijk dat Jacob te Gent opereerde met de Franse commissarissen, die van 's koningswege te Gent «inquest» kwamen doen en zochten «informatie tebbene» van de Gentse schuld aan Frankrijk in de baillie van Vermandois en Amiens, al bestaat daar geen bron voor. Maar het ligt voor de hand dat hij de stad in geldelijk opzicht nog diensten kon bewijzen (42). In het schepenaar 1530-31 fungeerde hij nogmaals als ontvanger (34). Maar van de vele gewichtige zendingen naar Parijs was geen sprake meer. Wellicht oefende hij toch zijn lakenhandel uit net als zovele andere Gentenaars, die met hun laken nog actief handel dreven, en hun waar aan de man zochten te brengen te Monstrel, te Compiègne, te Lendit bij Parijs op de markt, of tussen Verberie en Senlis, waarvoor de Gentenaars zelf vroegen aldaar de weg voor hun trafiek verbeterd te zien (44).

(39) ib. R. I. 428. Zie ook hoger.

Te Gent leefden heel wat naamgenoten van De of Den Mets. Een Jacob Demets was pastoor van het H. Kerst te Gent in 1566. Hij was het nog in 1581. S.A.G. Jaerb. v. Keure 1581-82 fol. 7 v° en Kerkarchief Carton I n° 6. Een andere Jacob was zoon van de Gentse erfscheder Matheus, die ook schepen werd. Depauw. R. II, 84. Verder waren er nog in 1553 meester Jan de Mets, pastoor van St.-Jan S.A.G. Wezenboek 1553-54 fol. 8. Dezelfde of een andere Jan leefde nog in 1567. S.A.G. Jaerb. v. Keure 1566-67 fol. 49. Nog tijdgenoten en Gentenaars waren : Wouter de Mets, (Vuylsteke. R. II, 640-686), Willem de Mets (ib. I, 413). Philips de Mets, wever (Esp. et Pir. Rec. II, 454). Lievin de Mets, drapier (R.A.G. Charters der Graven van Vlaanderen n° 404 suppl.), Meester Jan Demets, stadspachter (Vuylsteke. R. I, 235). Of deze naamgenoten met Jan verwant waren is niet te bepalen.

(40) Vuylsteke. R. II, 698.

(41) ib. R. II, 700.

(42) ib. R. II, 713.

(43) ib. R. II, 727.

(44) ib. R. II, 903-966-773-767-801.

JAN DE PAEU OF DE PAU

Twee hoofdmannen, Jan de Paeu of de Pau, en Willem van Vaernewijck speelden na de dood van Willem Wenemaer een belangrijke rol. De Pau verving waarschijnlijk Wenemaer, de ander Jan Van Coudenhove.

Jan de Pau bekleedde voor hij op 27 juli 1525 hoofdman werd ⁽¹⁾ geen enkel stadsambt. Hij werd nooit schepen. Hij was waarschijnlijk de zoon van Jan de Pau, een erfachtig man, die zich voor 1502 had uitgesproken tegen het bestaan der XXXIX te Gent. Jan de Pau, de hoofdman, was blijkbaar een volder daar hij later in zijn ambt van ontvanger vervangen werd door een volder, n.l. Clais de Keyzer. In 1515 deed hij aan de Armentafel van de parochies van St.-Jan en St.-Niklaas een gift, gehypotekeerd op een hofstede voor de Steenstraat en de Schipgracht ⁽²⁾. In 1544 betaalde hij met Jan Dierman een rente op een huis bij de Schipgracht ⁽³⁾. Hij zelf woonde op St.-Pieters bachten de Schelde ⁽⁴⁾. Hij of een andere Jan de Pau werd ontvanger in 1527 en 1529 van het weversleerknapengeld en van het weversgeld in de St.-Michielsparochie ⁽⁵⁾. Hij was geen diplomaat als Jacob De Mets. Zijn taak was meer sociaal en administratief georiënteerd. Zo ging hij op 1 november 1525 met Frans Pile naar Oudenaarde om aldaar de soldij uit te betalen aan de Gentse serjanten die de stad tegen de rebellen hadden versterkt ⁽⁶⁾. Op 16 februari 1526 trok Jan de Pau met een Gentse schepen opnieuw naar Oudenaarde en vandaar naar Petegem tot de kastelein van het kasteel aldaar, om deze versterking « tebbene bi vordwarden die ghemaect waren jegens hem (de kastelein) ende sy adden » ⁽⁷⁾.

Op 15 maart 1526 trok hij met de Gentse schepen Jan van Artevelde naar Ertvelde en twee dagen later met de baljuw en de voldersknapen Staes

(1) Vuylsteke. R. I. 389.

(2) N. Depauw. Cart. Art. 812 : Vuylsteke. R. I. 389. II, 850. Depauw. R. I. 540.

(3) Depauw. Cart. Art. 813.

(4) Vuylsteke. R. II, 718.

(5) Vuylsteke. R. II, 569-570-682.

(6) Vuylsteke. R. I. 435.

(7) *ib.* R. I. 437. Een Clais Bernard was toen Kastelein van Petegem. Hij werd vervangen door Jan van Oudenaarde. *ib.* I, 465-466.

Cabilliou naar Aalst en daaromtrent, « om te verbiedene de carden uten lande te voerne » (8). Op 19 maart ging hij met de schepen Hendrik van der Hoyen en de onderbaljuw weer naar Aalst met betrekking tot de « carden die ze vonden te bezettene ende te doen bringene te Ghend » (9). Op 26 maart en op 3 april 1326 trok hij alweer mede naar Aalst met hetzelfde doel (10). In september 1326 ging hij met zijn collega, de hoofdman Willem van Vaernewijck, naar de ommegang te Doornijk (11). Het jaar nadien, op 6 augustus 1327 trok hij met Gentse schepenen naar Eeklo ten parlemente « jegens die van Brugge », (12) en nam weer deel aan de ommegang te Doornijk (13). Op 23 februari 1328 was hij met Salomon Borluut, hoofdman, enkele schepenen, de twee dekenen van de ambachten, twee ridders, met de baljuw en de leenmannen van de graaf en van de heer van Ayshove, scheidsrechter in een geschil betreffende het gruterrecht tussen Boidin de Grutere en het ambacht der brouwers (14). Hetzelfde jaar trok hij met zijn confraters Salomon Borluut en Willem van Vaernewijck en met Gentse krijgers over Scheldeveld naar Petegem, dat te vuur en te vlam werd gezet op 18 juni 1328 (15). En voor de derde maal liep hij mee naar de ommegang te Doornijk (16). In 1329, op 7 februari trok Jan uit met twee schepenen en tweeëntwintig volders die hij leidde, twee scheerders en zestien leden van de kleine ambachten naar Velzike, Zottegem en Cavere om er getouwen op te sporen, kommen en scheerdissen (17). Op 16 mei 1329 trok hij met Jacob De Mets, en vier schepenen en een poorter e.a. lieden uit de ambachten ten parlemente te Male. Kort daarop trok hij met Salomon Borluut en enkele schepenen naar de Durme naar het gehucht het «Licht» om te weten «de palen van de viscerie» (18). Dat jaar kocht de stad Gent de waterloop genoemd «sburgravevisscherij» of het visrecht van de kasteleins van Gent, dat zich uitstreckte van de Muide tot het gehucht «Het Licht» te Langerbrugge. Jan de Pau werd door de stad «sterfelijk man» gemaakt in deze zaak (19). In juni 1329 woonde hij te Brugge een parlement bij van de

(8) ib. R. I, 437.

(9) ib. R. I, 438.

(10) ib. R. I, 439-438.

(11) ib. R. I, 527.

(12) ib. R. II, 544-545.

(13) ib. R. II, 585.

(14) Depauw Cart. Art. 594.

(15) Vuylsteke. R. II, 620.

(16) ib. R. II, 642.

(17) ib. R. II, 651.

(18) ib. R. II, 653-654.

(19) Jan esser wettelicke inne ghegoet ende gheheft, als ter stede bouf van Ghendt Dierickx, Mémoires sur la ville. I, 606.

drie steden ⁽²⁰⁾. In augustus 1529 trok hij met Salomon Borluut om te scheiden en af te bakenen « de viscerie » die gekocht was van Rogier van Halewijn ⁽²¹⁾. In het schepenjaar 1529-30, toen zijn collega's hoofdmannen Salomon Borluut, Willem van Vaernewijck en Symon Jours schepenen werden, was Jan de Pau de enige die als ontvanger, niet als hoofdman verder fungeerde ⁽²³⁾.

Hij cumuleerde het ambt van ontvanger van de rente van der stede met dat van ontvanger van het weversleerknepengeld ⁽²⁴⁾. Als ontvanger genoot Jan toen 50 p. par. 's jaars, de deken van de volders genoot toen 10 p. gr. ⁽²⁵⁾. In het volgende schepenjaar werd Jan de Pau St. Pieters, ofschoon dit wel in strijd was met de traditie en de wet, nogmaals ontvanger van de stad. Zijn gewezen collega's Jacob De Mets, Salomon Borluut en W. Van Vaernewijck oefenden nu ook weer hetzelfde ambt uit ⁽²⁵⁾. Zijn mandaat van ontvanger bleef hij verder uitoefenen in het schepenjaar 1531-52, tot hij door Clais De Keyzer, een volder, werd vervangen ⁽²⁷⁾.

(20) Vuylsteke. R. II, 654.

(21) ib. R. II, 655.

(22) ib. R. II, 675.

(23) ib. R. II, 678.

(24) ib. R. II, 682.

(25) ib. R. II, 701.

(26) ib. R. II, 727. Dit jaar was een Jan de Pau halleheer. Vuylsteke. ib. 765.

(27) ib. R. II, 792-850. Ook Clais de Keyzer woonde in het St.-Pietersdorp.

Depauw. R. I. 38. Over de de Pau's te Gent raadplege men N. Depauw. Cart. Art. 812 en vgd.

WILLEM VAN VAERNEWIJCK

Van groter militaire betekenis was de activiteit van Willem van Vaernewijck als hoofdman. Reeds in 1312 werd Willem schepen te Gent (1). Hij werd het nogmaals in 1320 toen het buitengewoon bewind der hoofdmannen het beleid te Gent voerde (2). Op 15 augustus 1325 werd Willem, enkele dagen nadat Jan de Pau de om het leven gekomen Wenemaer had vervangen, hoofdman in de plaats van Jan van Coudenhove (3). Op dat ogenblik voerde Gent reeds een apartheidspolitiiek gesteund op een verstandhouding met Jan van Namen, met de graaf en wellicht ook met de Franse koning. Willem was dus een uitgesproken tegenstander van de Vlaamse rebellen geleid door Brugge en enkele hoofdmannen als Clais Zannekin en Janssone. Op 19 november 1325 trok Willem met Jacob Rugginstul, een poorter, en met de Gentse maarschalk Zeger van Kortrijk 's nachts van Gent naar Oudenaarde (4) dat door Gentse serjanten versterkt was geworden (5). In augustus 1326 werd tijdens een treffen tussen Vlaamse rebellen en de Gentenaars op de Muide, Willems paard onder hem doodgeschoten. De stad werd toen door de rebellen met omsingeling bedreigd (6). Op 17 juni 1327 trok Van Vaernewijck naar Biervliet met elf poorters « turs » en met wagens waarop harnassen voor schutters lagen (7). Op 8 juli 1327 trok hij met Gentse schepenen naar Eeklo ten parlemente « jegen die van Brugge ». Poorters en leden van de ambachten waren eveneens van de partij (8). Op 16 juli was hij alweer te Eeklo ten parlemente met de Brugse muiters en hun aanhangers (9). Met zijn collega Jan de Pau ging hij in september 1327 naar de jaarlijkse ommegang te Doornijk (10). Op 18 juni 1328 was hij van de partij toen de graafgezinden geleid door de Gentse maar-

(1) Memorieboek 19.

(2) *ib.* 28.

(3) Vuylsteke. R. I, 397.

(4) *ib.* R. I, 435.

(5) *ib.*

(6) *ib.* R. I, 455-461.

(7) *ib.* R. I, 543-561.

(8) *ib.* R. I, 544.

(9) *ib.* R. I, 544.

(10) *ib.* R. II, 585.

schalk, over Scheldeveld Petegem door het vuur gingen vernielen ⁽¹¹⁾. En op 5 september 1528 was hij ook te Deinze toen daar « der porters goedinge van Deunse » in brand werd gestoken ⁽¹²⁾. De volgende dag trok hij met het Gentse leger uit naar Balgerhoeke ⁽¹³⁾.

In het schepenjaar 1532-33 werd Willem schepen van Gent, en weer ontvanger in de schepenjaren 1533-34 en 1535-36 ⁽¹⁴⁾.

In het schepenjaar 1533-34 was Willem van Vaernewijck één van, zoniet de bijzonderste aanvoerder van de Gentse militieën, die voor de graaf, die in oorlog was gekomen met Brabant, uittrokken tegen Brabant. Willem had de leiding over 51 Rode Kaproenen en 90 Witte Kaproenen, over schutters en serjanten, genomen over de vijf Gentse parochies. De stad stelde hem te Aalst aan als ruwaard. De tocht tegen Brabant duurde 49 dagen ⁽¹⁵⁾. Op 28 oktober 1535 was hij tegenwoordig toen scheidsrechterlijk uitspraak werd gedaan door André de Florence, bisschop van Doornik, in de abdij van Eechout te Brugge in een conflict tussen de Gentenaars en hun graaf ⁽¹⁶⁾.

Onder alle hoofdmannen was hij de enige die na 1529-30 nogmaals hoofdman zou worden, al was het maar in andere omstandigheden. Terwijl Salomon Borluut zou meelopen met de reactie tegen de politiek van Van Artevelde was Willem van Vaernewijck gewonnen voor een anti-grafelijke en anti-Franse politiek. Wij zullen daarover handelen als wij de hoofdmannen van de tweede reeks zullen bespreken.

Willem van Vaernewijck was de zoon van een rijke lakenhandelaar Thomas van Vaernewijck. Hij was gehuwd met Lisane Sersanders, dochter uit een aanzienlijk oud Gents patriciërsgezin. Willem had een « Steen » in de Onderstraat te Gent. Hij was leenman van de graaf en bezat goed in de Assels in het heerscepe van Drongen. Al dit goed schonk hij weg aan de Chartreuzen te Gent. Nadat hij opnieuw hoofdman was geworden tijdens het bewind van Jacob van Artevelde, en vooral nadat hij als militaire aanvoerder en als Gents ambassadeur aan het Engelse hof zich deed waarden, werd hij na de val van het democratisch bewind in 1346 tot gijzelaar vanwege de graaf opgeëist. Hij verzoende zich echter met de graaf en stierf nadat hij ridder was geworden, in 1350 te Gent ⁽¹⁷⁾.

(11) ib. R. II, 653.

(12) ib. R. II, 672.

(13) ib. R. II, 675.

(14) ib. R. II, 859-990.

(15) ib. R. II, 906-920-921.

(16) Depauw. Cart. Art. 111-112.

(17) de Ghellinck d'Elseghem. Vaernewijck. Cartulaire I. 145-150-162-143-149-101-102 ; Depauw. Cart. Art. 53 De Potter Second Cart. 74.

Hij was erfachtig man ⁽¹⁸⁾. Willem had een broer Thomas die woonde in de Cammenstraat. Deze behoorde tot de 95 rijkste Gentse poorters in 1509. Hij steunde eerst de grafelijke politiek en was daarna met zijn broer partij tegen de graaf in 1358. Hij werd later raadsheer van de graaf en werd mede tot boeten veroordeeld na de val van het democratisch bewind in 1348 ⁽¹⁹⁾. Verwant met Willem van Vaernewijck, waren nog de ridder Jan van Vaernewijck en een andere Jan van Vaernewijck, de ostellier Simoen van Vaernewijck en Sanders van Vaernewijck, die hoofdman zou worden tijdens het bewind van Filips van Artevelde en Daneel van Vaernewijck, eveneens ostellier ⁽²⁰⁾. De Van Vaernewijcks leverden meermaals schepenen aan de stad Gent, nl. Willem, Thomas, Jan, Simoen, Sanders en Daneel ⁽²¹⁾.

(18) ib. 135 ; Depauw. Cart. Art. 274.

(19) ib. 144-132-199.

(20) 218-223-210-300.

(21) Memorieboek 30-31-35-36-38-39-41-42-44-45-77-81-101-110-112-116-117.

SYMON JOURS EN JAN VAN COUDENHOVE

Over de twee andere hoofdmannen die reeds fungeerden in de eerste periode van het bestaan der hoofdmannen, nl. Symon Jours en Jan van Coudenhove is niet veel bekend. Symon Jours werd schepen in 1312 ⁽¹⁾, en werd waarschijnlijk hoofdman onder Willem Wenemaer einde 1319. Nog vóór deze laatste sneuvelde bij Deinze was het Symon die als het ware opperhoofdman werd. In de stadsrekeningen staat hij reeds voor het schepenzaar 1323-24 vermeld als « Symon Jours ende sine ghesellen », waar voordien stond « Willem Wenemaer en sine gezellen » ⁽²⁾. In het schepenzaar 1325-26 staat hij alweer eerste genoteerd vóór Jacob de Mets, Salomon Borluut, Willem van Vaernewijck en Jan de Paeu ⁽³⁾. In tegenstelling met zijn confraters heeft Symon Jours weinig parlementen bijgewoond. Op 20 april 1322 trok Symon met de Gentse schepen Jan van Artevelde naar Brussel, waarschijnlijk om er de uitlevering te verkrijgen van de gewezen en verbannen Gentse schepen Gillis van Oesterzele ⁽⁴⁾. Veel meer is over deze hoofdman niet te vernemen. Noch zijn beroep — hij betaalde de taks op de mede — noch zijn woonplaats zijn ons bekend. Dat hij een rijk man was blijkt uit het feit dat, toen de stad Gent in 1327-28 notabele poorters tot lenen preste, Symon 100 pond voorschoot, terwijl de andere hoofdmannen als Salomon Borluut, Willem van Vaernewijck, Jacob de Mets, elk 9 p. en Jan de Pau 11 pond leenden ⁽⁵⁾. Slechts een poorter stortte evenveel als Symon : Conte de Gualterotti, een Florentijn, die grafelijk ontvanger zou worden. Verschillende naamgenoten van Symon, nl. Jan en Willem, werden schepen van de stad Gent ⁽⁶⁾.

(1) Memorieboek 19.

(2) Vuylsteke. R. I, 325-326.

(3) ib. R. I, 427.

(4) ib. R. I, 153.

(5) Depauw, Cart. Artev. 92-93-94. Hij werd ook voorschepen van gedele in 1319. Memorieboek 38.

(6) Memorieboek 30-45... Symon Jours en zijn echtgenote Lisbet stichtten in 1329 een kapelnic in de St-Michielskerk te Gent met een rente van 6 p. par. gehypothekeerd op 5 bunders weide gelegen op het gehucht Bergoyen in Rooigem. A. Van Lokeren. Hist. Abbaye St. Bavon. Chartes et Documents p. 58.

(7) Vuylsteke. R. I, 149.

(8) ib. R. I, 156.

Ook over de hoofdman Jan van Coudenhove zijn we weinig ingelicht. Op 27 oktober 1321 trok hij naar Brugge en naar Ieper, tot de graaf, terwille de zaak van de aangehouden Gentse poorter Hugo de Jonghe «ende de camp» van Aalst (7). Op 2 augustus 1322 was Jan met Willem Wenemaer te Deirize bij de graaf om deze te verzoeken dat hij zijn kiezers naar Gent zou zenden (8). Op 27 september 1322 trok hij met S. Borluut naar Exaarde, Lokeren, enz. om aldaar getouwen, kommen, laken, enz. aan te slaan (9) en op 15 oktober 1322 ging hij met Wenemaer de jonge graaf, die binnen het land kwam begroeten (10). Nog hetzelfde jaar, op 1 december, trok hij naar Brugge om de graaf «secours te doene ter vard van Parijs» en om te handelen over de Gentse vrijheden (11).

Op 25 februari 1323 reisde hij naar Brugge tot de schepenen en 's gravenraad (12). In het schepenaar 1322-23 leverde hij de stad laken voor een winterkleed voor de knapen van de hoofdmannen (13). In september 1323 trok hij mee naar de ommegang te Doornijk (14). In oktober van hetzelfde jaar trad hij met W. Wenemaer op als scheidsrechter in een geschil tussen Brugge en het Vrije te Brugge (15). Dat is alles wat betreft zijn activiteit, voor zover deze door de stadsrekeningen wordt belicht. Hij werd op 15 augustus 1325 vervangen door Willem van Vaernewijck.

Het is mogelijk dat Jan van Coudenhove een bloedverwant was én van Pieter van Coudenhove die ten tijde van Jacob van Artevelde eveneens hoofdman werd (16), én van Jacob van Coudenhove die schepen (17) werd toen Jan als hoofdman fungeerde. Delen wij nog mede dat Jan van Coudenhove ostellier was van beroep (18) en dat hij in 1309 deel uitmaakte van de 50 man (19), een groepering of lichaam waarvan het doel ons onbekend is en dat afgeschafte werd door de graaf. Tijdgenoot van Jan was, behalve Jacob en Pieter ook Gossin, klerk van der allen onder (20).

-
- (9) ib. R. I, 242.
 (10) ib. R. I, 243.
 (11) ib. R. I, 244.
 (12) ib. R. I, 245.
 (13) ib. R. I, 250.
 (14) ib. R. I, 328.
 (15) ib. R. I, 340.
 (16) Depauw. Cart. Art. 629.
 (17) Memorieboek 32.
 (18) Depauw. R. III, 406.
 (19) ib. Cart. Art. 54.
 (20) Vuylsteke. R. I, 430.

SALOMON BORLUUT.

Al zijn Willem Wenemaer en Jacob de Mets de enige hoofdman-
nen die gekend zijn als fungerend op het einde van 1319, met zekerheid
op 1 januari 1520, toch is het zo goed als zeker dat ook Salomon Borluut
met Symon Jours en Jan van Coudenhove mede het buitengewoon bewind
te Gent vormde op het einde van 1319. Salomon heeft echter, voor zo-
ver bronnen loslaten, voor het einde van 1319 geen stadsambt bekleed.
Hij werd zelfs geen stadspachter, geen halleheer. Ook zijn beroep kan niet
worden bepaald. Al wat wij weten is dat hij behoorde tot de 95 rijkste en
edelste poorters van Gent in 1309 (1), en dat hij mede geroepen werd om
het Vlaams-Frans verdrag van 1309 te ondertekenen. Evenals Jacob Rug-
ginstul werd hij waarschijnlijk deken van de poorterie (2).

Als hoofdman en ontvanger ging hij op 31 augustus 1321 naar Aalst
tot de graaf, «omme den camp» (of tweegevecht) te beletten van Tar-
welande, een Gents poorter.

Op 3 september 1321 reisde hij met twee schepenen naar Oudenaar-
de tot de graaf ten parlemente over «mins here van Nivers besoinge».
Tien dagen later was hij alweer met dezelfde schepenen te Oudenaarde
ten parlemente, waarop de graaf zijn bloedverwanten en vrienden had uit-
genodigd om raad te hebben betreffende de bevrijding van 's graven zoon,
de heer van Nevers». De Gentenaars bespraken tevens met de graaf de
arrestatie van Gentse poorters door de heer van Dendermonde. Nog de-
zelfde maand trok hij weer naar Oudenaarde tot de graaf om over de
zelfde zaken te handelen. Op 12 november reisde hij met twee schepenen
en twee tabellioenen nogmaals naar Aalst om het tweegevecht van Tarwe-
lande te beletten (3). Enkele maanden later was hij met zijn collega Wene-
maer en met Willem van Vaernewijck, met de voldersdeken en een ge-
zwoorne van de wevers te Kortrijk omwille van de bedreigde Gentse
vrijheden die tenslotte bleven gevrijwaard (4).

(1) Depauw. Cart. Art. 53.

(2) Zie Vuylsteke. II, 955. Jacob Deynoet aangeduid als beleder van de kleine nerin-
gen. Jan van Wiendeke, als beleder van het volambacht. Salomon staat even-
eens vermeld als beleder, maar zonder vermelding van de poorterie.

(3) Vuylsteke. R. I. 148-149.

(4) ib. R. I. 155-351.

In september 1322 had Salomon de leiding over een honderdtal Gentse poorters, voet- en handboogschutters, wellicht behorend tot de St.-Jorisgilde, die op de kermis van Lessen aan het schuttersfeest deelnamen ⁽⁵⁾. Op 14 septemberr 1322 woonden Salomon Borluut met Willem Wene-maer, nadat ze hadden deelgenomen aan de ommegang te Doornijk, het laatste landsparlement bij door de oude graaf bijeengeroepen ⁽⁶⁾. Enkele dagen later trok Salomon met de hoofdman Jan van Coudenhove uit naar Exaarde, Lokeren, Synaai en omstreken, om er met wevers, volders, scheerders en andere ambachtslieden getouwen, kommen en laken en andere tuigen betreffende de draperie te halen. Dat schepenjaar woonde hij nog met andere poorters parlementen bij, een te Kortrijk en een te Deinze, waarop de jonge graaf ook aanwezig was ⁽⁷⁾. Op 26 november 1322 was hij te Geraardsbergen op een parlement met betrekking tot de vrede tussen de Vlaamse graaf en de graaf van Henegouwen.

In 1323, toen West-Vlaanderen in opstand kwam, gingen Salomon Borluut en Wenemaer naar Kortrijk tot de graaf, om met hem te bespreken hoe men er het verzet kon stillen en hoe met Engeland een «verste» kon worden gemaakt, wat eerst geschiedde in april 1324 ⁽⁸⁾. Op 5 juli 1323 woonde Salomon te Brugge een parlement bij dat het beleid van de graaf besprak. In 1325, toen de Westvlaamse rebellen poogden Gent af te zonderen, was Salomon wellicht onder de hoofdmannen te rekenen, die met schepenen te Rooigem met het veer over de Leie voeren, om te Drongen te parlementeren met schepenen uit Brugge en het Brugse Vrije aan wie het verboden was binnen Gent te komen ⁽⁹⁾.

In datzelfde beroerde jaar 1325, waarin de hoofdman Willem Wene-maer door de rebellen bij Deinze gedood werd, liet Salomon zijn huis tot een waar arsenaal van oorlogstuigen, afgekocht van de kastelein van Petegem, inrichten ⁽¹⁰⁾.

We weten zo goed als niets betreffende zijn activiteit in de jaren 1325-26 en 1327. Eerst in 1328, het beslissende jaar voor de Vlaamse rebellen, vernemen wij weer iets over Salomon. Op 18 juni 1328 nam hij deel aan de militaire tocht naar Deinze, toen Petegem werd vernield door de Gentenaars. Op 3 september 1328 was hij te Deinze, dat in vlammen werd gezet en hij trok mee naar Balgerhoeke met het Gentse grafelijk

(5) ib. R. I, 158-159.

(6) ib. R. I, 241-256.

(7) ib. R. I, 242-247-249. Te Deinze op 5 aug. 1323.

(8) ib. R. I, 341-347-350-248.

(9) ib. R. I, 388.

(10) ib. R. I, 472. Krijgsmateriaal voor de schutters.

leger (11). Het volgende jaar ging hij mee naar het gehucht «Het Licht» te Langerbrugge, om te kennen de palen van de door de stad aangekochte «viscerien». Ook in augustus 1329 was hij mede bij de Durme en bij de Lieve om te «scedene ende te paelne de viscerien» (32).

In het schepenjaar 1329-30, toen de hoofdmannen althans niet meer openlijk fungeerden, werd Salomon Borluut schepen tegelijk met zijn gewezen collega's Willem van Vaernewijck en Symon Jours (13). Het jaar nadien fungeerde hij weer als ontvanger van het zoengeld en in het schepenjaar 1351-52 als ontvanger van de rente. Het volgend jaar werd hij voorschepen (14). In 1333-34 werd hij opnieuw ontvanger van het zoengeld en in 1354-55 ontvanger van de rente (15). Het volgende schepenjaar cumuleerde hij blijkbaar het ambt van voorschepen met dit van deken van de poorters (16). In het schepenjaar 1356-57 bekleedde hij geen stadsambt meer, was schepen noch ontvanger, doch maakte niettemin deel uit van de Gentse deputaties (17) o.m. van ene die de bevrijding ging afsmeaken van Zeger van Kortrijk, gewezen marschalk van de stad Gent, die willekeurig door de graaf was gearresteerd geworden te Brugge (18).

In het schepenjaar 1337-38 werd hij weer ontvanger van het zoengeld, te zamen met zijn oud-collega Willem van Vaernewijck, maar hij gaf dit ambt op of werd daartoe gedwongen, kort nadat Jacob van Artevelde tot hoofdman van Gent werd aangesteld.

In 1338 nam hij waarschijnlijk ontslag in de zesentwintigste week van dit schepenjaar (19). Alles wijst erop dat Salomon Borluut geenszins de politiek van van Artevelde deelde. In 1344 werd Salomon gerekend onder de Gentse fugitieven en zijn goed, waarvan de stad de inkomsten inde, werd in beslag genomen (20). Waarschijnlijk was hij van de partij van Jan van

(11) ib. R. II, 620-672-675. De tocht naar Balgerhoeke duurde van 4 sept. tot 25 sept. 1328.

(12) ib. R. II, 654-655.

(13) ib. R. II, 678.

(14) ib. R. II, 809-727-792.

(15) ib. R. II, 859-928.

(16) ib. R. II, 985-995. De wedde die hij moest ontvangen, 400 p. is gelijk aan deze van de deken van de kleine neringen en aan deze van de deken van de volderie, 400 p. of 10 p. gr. De ontvangers genoten 50 p. par. Salomon trok slechts 136 p. ib. 990.

(17) ib. R. I, 51.

(18) Depauw. R. I, 66.

(19) ib. R. I, 107-156. In 1337-38 werd hij schepenkieser te Gent. Depauw. R. I, 193.

(20) ib. R. II, 352.

Steenbeke, die tegen het bewind van de hoofdmannen gekant was en graafgezind was nadat hij eerst Jacobs politiek had gesteund.

Salomons dochter, miere vrouwe van Exaerde, kocht het goed van haar vader af in 1346 voor 600 p. paymente en dit goed mocht toen weer door Salomons dochter en Salomons vrienden worden gebruikt ⁽²²⁾. Toen de laatste verdedigers van het politiek regime van Van Artevelde waren verslagen geworden op de Vrijdagmarkt te Gent, was Salomon Borluut onder de reactionairen die het bewind te Gent weer veroverden, op 18 januari 1349. Salomon werd weer schepen van de keure en fungeerde van 19 januari 1349 tot 15 augustus 1349 ⁽²³⁾. Hij was met Jan Yoens, die ook de Van Arteveldisten in de steek had gelaten, Jan Lippins, Pieter van der Meersch, die door Jacob verbannen was geworden, Jan Coevoet, Hendrik de Jonghe, Clais Uteberghe «gezeten over de taxatie» van de rebellen uit de tijd van Van Artevelde ⁽²⁴⁾. Hij vergat niet Jacobs vrouw te taxeren ⁽²⁵⁾. Verder leijverde Salomon zich als Gents schepen om de vrede te bewerken tussen het nieuw stedelijk beleid en de graaf ⁽²⁶⁾. Hij zat tevens in de inquestercommissies te Kortrijk en in het Westland ⁽²⁷⁾. De nieuwe bewindvoerders stelden een ware terreur in tegen de rebellen. De graaf zelf eiste gijzelaars op, boeten werden opgelegd, en Salomon en de zijnen spaarden zelfs zijn oud-collega Willem van Vaerneuwijck niet. De wevers, die krachtig Jacobs politiek hadden gesteund, verloren meteen alle macht en gezag in de stad ⁽²⁸⁾.

Salomon Borluut behoorde tot een Gents patricisch geslacht dat zich befaamd en berucht had gemaakt én door gewelddaden én door deelneming aan de slag der Gulden Sporen en aan het beleid der XXXIX te Gent. Salomons vader was wellicht die Boidin Borluut die met Jan Borluut voor 1282 betrokken werd in de moord op «Arnold ficus Pape» ⁽²⁹⁾. Waarschijnlijk nam Boidin met dezelfde Jan Borluut enkele jaren later deel aan de aanslepende bloedige vete, die de Borluuts en hun aanhangers

(21) N. Depauw. Texte inédit de la chronique de Flandre 339, n.l. in januari 1343.

(22) Depauw. R. III, 16.

(23) ib. R. III, 327.

(24) ib. R. III, 336.

(25) ib. R. III, 344.

(26) ib. R. III, 362-63.

(27) ib. R. III, 366.

(28) Rogghé. Ghemeente ende Vrient. 124-125-126. Depauw. R. III, 459.

(29) F. Blokman. Stadspatriciaat p. 354. Deze Boidin is niet te verwarren met Boidin Borluut, proost van St-Baafs, met Boidin Borluut, proost van Papingloo, en Boidin Borluut Gossinsonne, een Gents geldschietter, die namens de stad Gent kastelein werd te Gavere. cfr. Vuylsteke. R. II, 615; Depauw. R. III, 166; Diericx, Mémoires sur les lois I, 314-320 en A. Van Lokeren. Hist. de l'abb. St. Bavon. Chartes et Documents p. 62. S.A.G. Staten van Goed 25 september 1351 fol. 71v^o.

tegenover de heren van St.-Baafs en hun partijgangers in het verweer brachten. Boidin Borluut liep mee in de uitdagende stoet van magen en vrienden, die gewapenderhand de moordenaar Jan Borluut doorheen de kuip van Gent naar het klooster der freremineuren begeleidden ⁽³⁰⁾. Met Filips ute Meerham was dezelfde Boidin Borluut, handelend voor de ganse gemeenschap van de Borluuts-De Visschere, in november 1295 betrokken in de «verde» tussen partijen ⁽³¹⁾. Salomons moeder was verwant met het patricische geslacht der Rims ⁽³²⁾.

Salomon had een broeder Pieter en een zuster Achten, die non werd bij de Rijke Klaren ⁽³³⁾. Hij was verwant met de gebroeders Jan en Gerem Borluut, Boidin Borluut, Clais Rabau, Gossin Mulaert, Jan Borluut f. Jan, Symoen de Rijcke en Giselbrecht de Grutere f. Boidin ⁽³⁴⁾. Salomon huwde een eerste maal met Margareta de Rijcke, een tweede maal met een Katelijne ⁽³⁵⁾.

Salomon had twee dochters en twee stiefkinderen. Een dochter huwde in 1326 ⁽³⁶⁾. Zij werd waarschijnlijk «miere vrouwe van Exaerde» in de echt getreden met de edelman Jan Mulaert ⁽³⁷⁾. Salomons dochter Lisbet werd evenals Salomons zuster non bij de Rijke Klaren ⁽³⁸⁾. Salomons stiefdochter heette Joanna ⁽³⁹⁾ en zijn stiefzoon Pieter de Broessche ⁽⁴⁰⁾.

Salomon Borluut overleed in 1366 en werd begraven naast zijn vader in de St.-Janskerk ⁽⁴¹⁾. Salomon woonde een tijd boven in het Huis van Ricele naast het Coolsteen op de Korenmarkt ⁽⁴²⁾, later in de Sceltstraat. Hij beschikte over renten aan de Dries te Gentbrugge, waar hij tevens leengoed en «erfachtigheden» bezit. Hij bezat ook geheel of gedeeltelijk huizen in de Schelstraat «al tote Botermansteeg» ⁽⁴³⁾.

(30) F. Blokmans. Een patricische veete te Gent. 604.

(31) *ib.* p. 610.

(32) Salomons moeder kocht met Braem Rim, die voor 1346 overleed. laken ter halle. Diericx, o.c. p. 315 en S.A.G. J.B.K. 1346 fol. 23v°.

(33) Diericx, o.c. I, 314-320; S.A.G. J.B.K. 1361-62 fol. 20.

(34) S.A.G. Staten van Goed 1351-52 fol. 71v°.

(35) Diericx o.c. I, 314-320.

(36) Vuylsteke. R. I, 528.

(37) Wij danken de heer Buntinx, hoofdconservator van het Rijksarchief te Gent die ons zo bereidwillig deze inlichting verschafte. Zie ook Vuylsteke R. II, 93 en Depauw R. III, 16.

(38) Diericx o.c. I, 314-320.

(39) Diericx, *ib.*

(40) R.A.G. Cart. Rijke Klaren p. 104.

(41) Diericx o.c. I, 314-320.

(42) S.A.G. Archief der Armenkamer. Rentboek Stt. Niklaas fol. 1.

(43) Diericx o.c. I, 314-320.

B E S L U I T

Van 1519 tot 1529 hebben voor het eerst te Gent bijzondere hoofdmannen gefungeerd die tegelijk ontvangers en beleders van der stede goede waren. Deze hoofdmannen vormden met de schepenbanken een buitengewoon bewind.

De hoofdmannen waren blijkbaar allen vermogende lieden van wie de meesten onder de majores en ditiores van de stad moeten gerekend worden. Ze traden in dienst van de stad op een ogenblik dat deze laatste in conflict was gekomen met de graaf van Vlaanderen en zijn zonen. Aanvankelijk waren de hoofdmannen revolutionaire leiders die mettertijd de facto door de graaf en wellicht ook door de Franse koning werden erkend. Na de vrede van Arke hadden ze echter de facto en de jure afgedaan. Niettemin bleven ze openlijk nog tot in 1529 in dienst en van dat jaar af fungeerden ze tot in 1537 nog onder een bedekte vorm.

Door hun dubbele bevoegdheid, n.l. deze van hoofdman en die van ontvanger is hun activiteit niet precies te omlijnen. In hoofdzaak waren de hoofdmannen bijzondere militaire aanvoerders die tegelijk de stedelijke financiën controleerden. Sommige hoofdmannen deden zich ook gelden als knappe ambassadeurs en als scheidsrechters en adviseurs. Te zamen met de Gentse schepenen vervulden zij op «parlementen», waarop de graaf zelf tegenwoordig was, en ook buiten de lands- en stedelijke vergaderingen om een politieke, rechterlijke, sociaal-economische, financiële en administratieve rol.

In hun handelingen, reeds kort nadat ze in dienst waren getreden, kwam hun pro-grafelijke gezindheid en hun sympathie voor Frankrijk klaar tot uitdrukking. Na 1529, inzonderheid vanaf 1535, brokkelde hun grafelijke en loyale aanhankelijkheid enigszins af, tot ze in 1538 de baan moesten ruimen voor het tweede bewind der Gentse hoofdmannen, die mettertijd anti-graafs en anti-Frans werden.

Ofschoon men bezwaarlijk kan beweren dat ze tyrannen waren of een dictatoriaal regime vestigden — zij regeerden samen met de wettige schepenen — toch was hun invloed onbetwistbaar in meer dan een besluit, met al de gevolgen die eruit voortsproten.

Dank zij hun politiek, die kennelijk door de Gentse schepenen werd bijgetreden, hebben de hoofdmannen in een tijd van bloedige burger-twisten en oorlogsgeweld, het aanzien van Gent doen groeien en het als toonaangevende Vlaamse stad doen erkennen. Zij wisten door handige manoeeuvers, in ingewikkelde omstandigheden, dit stedelijk prestige op Brugge te veroveren.

Naar het voorbeeld van deze hoofdmannen, maar in een andere richting uit, zouden Jacob van Artevelde en zijn hoofdmannen dit Gents overwicht in den lande en daarbuiten nog weten te versterken.

Dr. P. ROGGHÉ.

DE RONDREIS VAN WALTER DE MARVIS,
BISSCHOP VAN DOORNIK, IN 1242

Heer Walter de Marvis, bisschop van Doornik, deed in september 1242 een rondreis in de streek van Aalter, met het doel de grenzen van sommige parochies vast te leggen.

Het verslag van deze rondreis staat op bladzijde 82 van het cartularium C van de kathedraal van Doornik. Het werd in 1852 gepubliceerd door kanunnik A. Descamps in dezes «Notice sur Walter de Marvis». Een tweede publicatie werd in 1867 bezorgd door kanunnik J. O. Andries in zijn werkje «Notice sur le bruyère de Bulscamp et sur l'itinéraire suivi par Walter de Marvis, évêque de Tournai, pour y fixer, en 1242, les limites de paroisses». Beide tekstuitgaven zijn eensluidend.

De waarschijnlijk Waalse sekretaris van de bisschop heeft in dat verslag de plaatsnamen zo erg verwrongen, dat zij bijna onkenkelijk geworden zijn. Kanunnik Andries heeft zijn best gedaan om de geciteerde plaatsen te identificeren. In vele gevallen is hij daarin gelukt; in enkele gevallen is zijn identificatie niet juist. Enkele van de geciteerde toponymen heeft hij niet kunnen vereenzelvigen, waarschijnlijk bij gebrek aan voldoende gegevens over de streek.

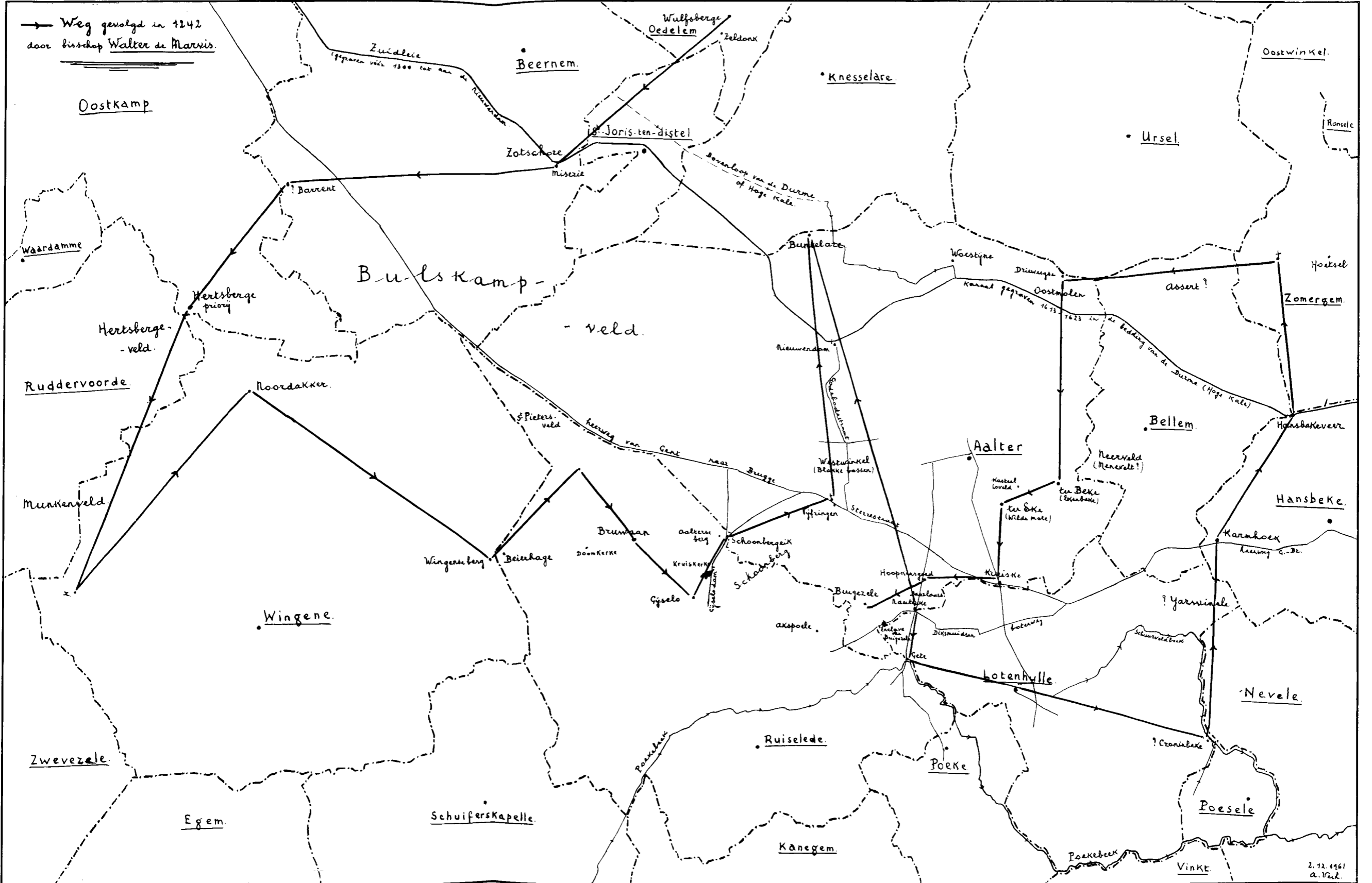
Een herziening van het werk van kan. Andries was wenselijk. Er blijven echter nog steeds verscheidene in het verslag vermelde plaatsen die wij niet kunnen terugvinden.

Hier volgt eerst de tekst van het verslag over die rondreis van de bisschop, met, onder iedere zin, de vertaling in het frans door kanunnik Andries. Daarna geef ik mijn eigen interpretatie van die tekst.

Anno Domini MCCXLII, feria secunda post festum Beati Matthei li-
En l'année du Seigneur 1242, le lundi après la fête de saint Matthieu,

mitavit dominus Walterus, Tornacensis episcopus, brueriam de Bulscamp mon seigneur Walter, évêque de Tournai, limita la bruyère de Bulscamp et, incipiens de Wifsberghe, separavit totam wastinam dmini Walteri de et, commençant à Wulfsberghe, il sépara toute la wastine du seigneur Ames, que dicitur Diesele, a parochiis de Kenlers, Odelem et Bernehem Walter de Ames, qu'on appelle Distele, des paroisses de Knesselare,

→ Weg gevolgd in 1242
door bisschop Walter de Marvis.

Oostkamp

Bulls-kamp-
- veld.

Waardamme

Ruddervoorde

Muntenyeld

Zwevezale

Egem

Schuijerskapelle

Beernem

Knesselare

Ursel

Oostwinkel

Ronsele

Hoeksel

Zomergem

Bellem

Hansbeke

Karmboek

Nevele

Poesele

Vinkt

Ruiselede

Poelke

Kanegem

Poelkebeek

2.12.1961
a. v. d.

et de inde profisciens post Sotscore locum qui dicitur Sotscore dedit paro-
Oedelem et Beernem et de là continuant jusqu'à Sotschore, donna le lieu
chie de Bernehem, et ab arbore cruce signata in fine de Sotscore versus
dit Sotschore à la paroisse de Beernem, et à partir de de l'arbre marqué
Bulscamp, transiens recta linea ad domum Lausini de Barrent, quidquid
d'une croix, aux confins de Sotschore vers Bulscamp, allant en ligne droite
est a sinistra manu dedit parochie de Bernehem.
(sic) de cette ligne à la paroisse de Beernem.

A dicta arbore in Barrent incipit parochia de Orscamp et protenditur
Au dit arbre à Barrent commence la paroisse d'Oostcamp et elle s'étend
linea recta ad arborem cruce signata ante domum Egidii Marcols, prope
droite jusqu'à l'arbre marqué d'une croix devant la maison de Gilles Mar-
Hertsberghe.
cols, près de Hertsberghe.

Ibi finitur parochia de Orscamp. Et ibi, transiens brueriam qui exten-
Ici finit la paroisse de Oostcamp. Et ici, traversant la bruyère qui
dit se versus Ridervorde et Zweliensele, limitavit parochia de Winghines,
s'étend contre Ruddervoorde et Swevezele, il limite la paroisse de Wynghe-
quae a domo Arnulphi de Nortwinckle extendit se ad Sconenbergheek. Et
ne, qui s'étend de la maison d'Arnould de Nortwinckle jusqu'à Schoonen-
de inde ad abel ante domum Philippi textoris.
bergeik. Et de là jusqu'au peuplier blanc devant la maison de Philippe le
tisserand.

Ibi incipit parochia de Ruseliede et extenditur ad wastinam Sancti
A cet endroit commence la paroisse de Ruysselede et elle s'étend
Petri, quae wastina extenditur a dicta parochia et de inde a Reinghscot,
sur la bruyère de Saint Pierre, laquelle s'étend dans la dite paroisse et se
ibi excluditur wastina de Walteri de Wassemme, militis. Et inde ad do-
prolonge jusqu'à Reinghscot, là est limitée la bruyère de Walter de Was-
mum Oliveri de Bedrewane, inde ad domum Willelmi Cure in Godselo-
semme, soldat. Et alla jusqu'à la maison d'Olivier de Bedrewane (Bru-
damme.
waan ?), de là jusqu'à la maison de Guillaume Cure à Ghyseloodam.

A domo Willelmi Cure ad crucem de Sconenbergheek.
De la maison de Guillaume Cure jusqu'à la croix (marquée dans)
Schoonenbergeik.

Quidquid est a parte australi dividitur a parochiis de *Ruseliede* et
Tout ce qui est donné à Ruysselede et séparé d'Aeltre,
de *Haltert*.

A dicte cruce ad crucem factam in terra ante domum *Laubini* de
De la dite croix jusqu'à la croix faite dans le sol devant la maison
Warwinckle proidentitur parochia de *Haltert*.
de *Laurent de Warwinckle* s'étend la paroisse d'*Aeltre*.

Et inde ad crucem factam in arbore que sita est ante arcam *Volpardi*
Et de là jusqu'à la croix marquée sur l'arbre devant la grange de
deHoute apud *Banclare*; ibi conjungitur parochia de *Haltert* et de
Volpard van Houte près de *Buntelare*; là se touchent les paroisses d'*Ael-*
Kenlers.
tre et de *Knesselare*.

A cruce facta apud *Bunghensiele* incipit parochia de *Loo* et proten-
A la croix faite près de Buigezeele commence la paroisse de *Looten-*
ditur linea recta usque ad domum *Ote* quae sita est in vicinia quae dicitur
hulle et elle s'étend en ligne droite jusqu'à la maison d'eau, laquelle est
Tuen de Loo.
située dans le voisinage appelé *Tuen de Loo*.

Et ab inde usque ad fontem qui dicitur *Croninbeke*. Et ab inde recta
Et de là jusqu'à la fontaine appelée Crombeke (=Poekebeek?). Et
linea finitur in extremitate parochie de *Loo* contra turrim de *poiesele*, ex
de la en ligne droite la paroisse de Lootenhulle va se terminer par une ligne
une parte et altera parte protenditur a dicto fonte usque ad spinam posi-
qui vient sur la tour de Poesele, d'une part et d'autre part elle s'étend
tam in loco qui dicitur *Yarwinckle*. Et ab inde usque ad abel cruce signatam
de la dite fontaine jusqu'à l'épine plantée au lieu dit Yarwinckle. Et de là
in loco qui dicitur *Karschot*.
jusqu'au peuplier marquée d'une croix à l'endroit appelé Karschot.

Et ab inde usque ad *Dormam*, recta linea contra turrim de *Somer-*
Et de là encore jusqu'à la Durme, en ligne droite sur la tour de So-
ghem. Et ibi finitur. A dicte fine parochi de *Hansbeke*, in medio *Dorme,*
merghem. Et de là elle finit. A cet endroit de la *Durme*, où finit aussi la
incipit parochia de *Somerghem*, et protenditur recta linea usque ad crucem
paroisse de Hansbeke, au milieu de la Durme, commence la paroisse de

factam prope Assert ubi alias limitavit has magister Walterus de Laetem Somerghem et elle s'étend en ligne droite jusqu'à la croix faite près d'Asparochiis de Somerghem et de Ursele, ibi excluduntur Assert et Menevelt sert (= Hoetsel?), où déjà antérieurement le seigneur Walter de Laethem ab antiquis parochiis.

a délimité les paroisses de Somerghem et d'Ursel, et là séparant Assert et Menevelt de leurs antiques paroisses.

Et ab alia cruce ubi alia spina posita fuit prope Ursele incipit parochia de Haltert, et protenditur recta linea ad domum Willelmi de Beke commence la paroisse d'Aeltre, et elle s'étend en ligne droite jusqu'à la et inde ad domum Willelmi Pine.
maison de Guillaume Beke et de là à la maison de Guillaume Pine.

Et inde ad crucem factam in strata publica qua itur de Haltert ad Loo. Et inde ab abel usque spinem positam ante domum Hugonis Fasset, Lootenhulle. Et depuis le peuplier qui porte cette croix jusqu'à l'épine Et inde recta linea ad domum Raimudi de Bughensiel, ubi comedit placée devant la maison de Hugues Fasset. Et de là en ligne droite jusqu'à episcopus.
la maison de Raymond de Buigezeele, où l'évêque a diné.

De bisschop van Doornik, Walter de Marvis, vangt zijn rondreis aan te Wulfsberge. Dit was een heerlijkheid op Oedelem waarvan het foncier, een omwalde hofstede, gelegen is op de wijk Zeldonk, op 500 meter van de grens van Knesselare en op 400 meter van de noordelijkste punt van Sint-Joris-ten-Distel.

Hier scheidt hij het veld geheten *ten Distele* af van de omliggende parochies Knesselare, Oedelem en Beernem, aldus de parochie *Sint-Joris-ten-Distel* stichtend. Dit veld behoorde toe aan heer Walter de Ames. In het genoegzaam gekende werk «*Epitaphes et monuments des églises de Flandre*» leest men dat er in de kerk van Sint-Joris «licht voor de choordeure een blaetwe zaerk int harnas ende wapenrock mijn heere Wouter Dain, eersten heere ende fondateur van St. Jooris. Ende hadde met den graeve van Vlaendren helpen winnen het Heyligh Landt. Ende rontomme zyn hoofd staet gheschreven : Ky gist Waultier Dain, ky mourut l'an 1100 le 30.....»

Van daar gaat de bisschop naar *Zotschore*, welke plaats hij aan Beernem hecht. Zotschore was een heerlijkheid op Beernem, gelegen aan de Zuidleie, rondom de wijk tegenwoordig geheten «Miserie». (Sedert de grensscheiding tussen Beernem en Sint-Joris in 1934 ligt thans een groot deel van het oude Zotschore op Sint-Joris).

Vervolgens gaat de tocht verder op *Beernem*, langsheen de noordelijke zoom van het *Bulskampveld*, tot aan het huis van *Lausin van Barrent*. Wij kunnen deze plaats, die op de grens met *Oostkamp* gelegen was, niet meer situeren. Vandaar ging men tot aan een boom waarop een kruis getekend werd en dat dicht bij *Hertsberge* stond. Deze laatste plaats, parochie sedert 1891 en gemeente sedert 1919, was in 1242 nog een deel van *Oostkamp*. Er zou hier reeds van in zeer oude tijden een kerk gestaan hebben die in 876 aan de abdij van Cysoing (Noord-Frankrijk) geschonken werd. Deze stichtte hier een priorij die tot aan de Franse overheersing bleef bestaan. De (gerestaureerde) kapel van deze priorij bestaat nog, maar doet geen dienst meer als dusdanig. Niet ver van daar kwamen Beernem, *Oostkamp* en *Wingene* samen.

De tocht ging verder dwars door het veld en de bisschop scheidt *Ruddervoorde* en *Zwevezele* van *Wingene*. Deze laatste parochie strekt zich uit van het huis van Arnulf van Noordwinkel tot aan *Schoonbergeik*. *Noordwinkel* is ongetwijfeld het gewest gelegen op de noordwestkant van *Wingene*, tegen *Hertsberge*, en dat thans *Noordakker* heet.

Schoonbergeik wordt in het verslag over de tocht een paar regels nog eens vermeld. Hier, in verband met de oostgrens van *Wingene*, zal er wel een vergissing van de sekretaris van de bisschop of van een latere copiïst in het spel zijn. Waarschijnlijk wordt hier bedoeld de *Wingense berg*, op het *Wingense veld*, dicht de *Beierhage*. Hier toch, gelijk in het verslag staat, begint *Ruiselede*.

Deze parochie strekt zich uit tot aan het *St.-Pietersveld* zegt het verslag. Er kan getwijfeld worden of dit toen deel maakte van die parochie, des te meer doordat de volgende zinsnede verminkt schijnt te zijn en zeer twijfelbaar is.

De vervolgens vermelde plaatsen, *Reinghscot* en *wastine Walteri de Wassemme* kunnen wij niet vereenzelvigen.

De tocht gaat daarna verder tot aan het huis van Olivier van Bedervaan en van daar tot aan dat van Willem Cure in Godselodamme. *Bedervaan*, *Borrewaan*, *Bruwaan* was een heerlijkheid gelegen op *Ruiselede*, tussen *Doomkerke* en *Kruiskerke*, ter plaats nu geheten de *Vorte bossen*. *Godselodamme* kan gemakkelijk vereenzelvigd worden met *Gijselodam* en deze «dam» is de straat van de Wante naar de Aalterse berg, dit is, de

hoofdstraat van Kruiskerke. Niet ver van daar ligt de hofstede Gijselo, zetel van de heerlijkheid van die naam. Waarschijnlijk was dit de woning van Willem Cure.

Van daar ging men tot aan het kruis van *Schoonbergeik*. Schoonberge was een heerlijkheid gelegen op Aalter, maar ook gedeeltelijk op Ruiselede (Kruiskerke), op beide kanten van de Gijselodam. Hedendaags nog staat een kruis daar waar de Gijselodam zich, dicht bij de Aalterse berg, in twee straten splitst, waarvan wij dus mogen vermoeden dat het teruggaat tot de tijd van Walter de Marvis. Nog altijd scheiden hier, zeer dicht dit kruis, de gemeenten Aalter en Ruiselede.

De tocht gaat nu verder op Aalter, eerst tot aan een kruis gemaakt op de grond vóór het huis van Laubinus van Warwinkel en vervolgens tot aan een boom, waarop een kruis gemaakt werd, staande voor de schuur van Volpard van Houte dicht bij Banclare. Warwinkel zal wel het latere *Westwinkel* zijn, naam die men vindt in het landboek van Aalter voor sommige percelen in de *Blakke bossen*. Men kan bijgevolg met reden vermoeden dat het kruis aan de Sterrestraat, dicht de Vijfringen, zijn oorsprong vindt in het kruis dat bisschop Walter de Marvis hier op de grond tekende. Banclare is natuurlijk *Buntelare*, alwaar, thans nog, Aalter en Knesselare bijeenkomen.

Van het uiterste noorden van Aalter keert de bisschop terug naar het uiterste zuiden van die parochie. Hij maakt een kruis dicht bij *Buigezele* en aldaar begint *Lotenhulle*. Buigezele was een heerlijkheid gelegen op Aalter, waarvan verder nog sprake zal zijn, maar die zich ook op Lotenhulle uitstreckte. De hoek van deze gemeente gelegen op de westkant van de weg van Aalter naar Poeke, met als noordgrens de Diksmuidse boterweg (grens met Aalter) en met de Poekebeek als zuidgrens, was Buigezeels. Het snijpunt van deze boterweg en de Poekeweg heet het «*Nauterke*». (De «boterweg» heet officiëel Nauterkensstraat op Lotenhulle). Deze naam wijst er genoegzaam op dat er hier vroeger een kruis gestaan heeft : nauterke = auterke =: altaartje = kapel of kruis.

Van het Nauterke wordt de tocht voortgezet op Lotenhulle, eerst tot aan het huis «*domus Ote*» dat gelegen was in de buurtschap gezegd Tuen de Loo. Kanunnik Andries, aan wie het bestaan van de enclave van Buigezele op Lotenhulle en van het Nauterke blijkbaar onbekend was, vertaalt «*domus Ote*» door «*maison d'eau*». Hij vereenzelvigd dit «*maison d'eau*» met het «waterkot» op Ruiselede. Dit «waterkot», dat eigenlijk de oude watermolen van Akspoel is, ligt meer dan een kilmoeter en half westwaarts van het Nauterke (heel dicht het foncier van Buigezele) en kan niet in aanmerking komen. Het zuidelijke punt van gezegde enclave van Buigezele, daar waar de weg naar Poeke de Poekebeek overbrugt heet

de *Gete*. Hier scheiden Lotenhulle en Ruiselede. Ongetwijfeld is de *Gete* het «domus Ote».

Van aan de *Gete* tot aan de grens met *Poesele* werd vroeger de grens van Lotenhulle gevormd door de *Poekebeek*. (Het deel van *Poeke* dat ten oosten van die beek ligt was in de 16de eeuw nog deel van Lotenhulle).

Aangezien die beek een natuurlijke grens vormde was er geen aanleiding voor de bisschop om hier grenpunten te bepalen.

Van het «domus Ote» gaat de tocht nu naar een fontein of bron geheten «*Croninbeke*». Kan. Andries meent dat de *Poekebeek* deze bron zou kunnen zijn. Deze bron moest echter dicht bij de grens met *Poesele* liggen. Zou deze «bron» niet eerder het klein beekje zijn dat de grens tussen Lotenhulle en *Poesele* vormt en dat in de *Schuurveldbeek* uitmondt?

Van *Croninbeke* gaat de tocht het noorden in, over *Yarwincle* en *Karschot* tot aan de *Dorma*, in het zicht van de toren van *Zomergem*. *Yarwincle* is ons onbekend, maar *Karschot* kan wel de *Karmhoek* zijn, een wijk van *Hansbeke*, gelegen langs de oude heerweg van *Gent* naar *Brugge* en op de grens met *Bellem*.

De *Dorme* is de *Durme* of *Hoge Kale*, een riviertje dat zijn oorsprong vond tussen *Beernem* en *Sint-Joris*, dat zich te *Vinderhoude* met de andere *Kale* of *Poekebeek* verenigde en zo verder, als *Kale*, door *Evergem* voortliep en de oorsprong was van de *Wase Durme*. Van af *Woestijne* op *Aalter* tot aan *Evergem-Rabot* is de *Hoge Kale* opgeslorpt geworden door het tussen 1615 en 1625 gegraven kanaal van *Brugge* naar *Gent*. Het bestaan van de *Hoge Kale* was blijkbaar aan Kan. Andries niet bekend, want hij laat de *Durme* van zuid naar noord stromen, in plaats van west naar oost.

«Ibi finitur» leest men verder in de tekst van het verslag. Welke is de parochie die hier eindigt? Voortgaande op de tekst zou men menen dat het *Lotenhulle* is, wat onmogelijk kan zijn. Maar het verslag gaat voort en zegt : «a dicto fine parochiae de *Hansbeke*, in medio *Dorme*, incipit parochia de *Somergem*». Het is dus *Hansbeke*. Tot over een twintigtal jaar, als de vaart hier lichtjes recht getrokken werd, kwamen *Hansbeke*, *Zomergem* en *Bellem* samen, midden in de vaart, dus in de *Durme*, aan *Hansbekeveer*.

Van de *Durme* gaat de tocht verder tot aan een kruis geplaatst niet ver van *Assert*. Kan. Andries meent dat dit *Assert* wel *Hoetsel* zou kunnen zijn, een wijk van *Zomergem*. Er staat daar inderdaad, nu nog, een kruis, niet ver van de plaats waar *Zomergem*, *Ursel* en *Bellem* samenkomen. Een voorganger van bisschop de *Marvis*, heer *Walter van Latem*, had hier reeds vroeger de grens tussen *Zomergem* en *Ursel* vastgelegd en had *Assert* en *Menevelt* van hun oude parochies gescheiden. *Assert* kan

bijgevolg Hoetsel niet zijn. *Bellem* echter wordt nergens vermeld in het verslag over de tocht van bisschop de Marvis. Zou de afscheiding van hun oude parochies van Assert en Menevelt niet de oprichting van de parochie *Bellem* geweest zijn? Assert en Menevelt zijn anders onbekende plaatsnamen, ten ware Menevelt het Neerveld zou zijn. Dit is gelegen op de zuidwestkant van *Bellem*, naast *Aalter* en in sommige dokumenten vindt men dit veld vermeld als «Menevelt».

(In het « Notice sur Walter de Marvis » van Kan. Descamps, op blz. 48, leest men dat bisschop de Marvis reeds vroeger Waarschoot en Oostwinkel van Zomergem afgescheiden had).

Van het kruis bij Assert gaat de tocht verder naar een ander kruis, alwaar een doomboom geplant werd, niet ver van *Ursel* en alwaar de parochie van *Aalter* begint. Dit moet ergens op Oostmolen-noord zijn, waarschijnlijk aan de *Drieweegse*. Van het bestaan van een kruis alhier, in meer moderne tijden, is ons niets bekend.

De tocht van de bisschop gaat nu het zuiden en *Aalter* in. Eerst gaat het tot het huis van Willem van Beke. *Ter Beke* was een hofstede, foncier van de heerlijkheid van die naam, die stond te *Aalter*, op het einde van de Kesterstraat. Zij werd in 1886 afgebroken en stond niet ver van de plaats alwaar *Aalter*, *Bellem* en *Lotenhulle* samenkomen. Zij stond ook aan de noordelijke zoom van het veld (*Aalterveld* en *Loveld*).

Van het huis van Willem van Beke gaat men tot aa dat van Willem Pine. Voortgaande op het feit dat de tocht steeds binnen *Aalter* verliep, kan dit huis geen ander zijn dan de hofstede *ter Eke*, foncier van de heerlijkheid van die naam en staande wat westwaarts van *ter Beke*, eveneens op de zoom van het veld. De hofstede *ter Eke* bestond reeds in de 16de eeuw niet meer : *Ter Eke* en *ter Beke* werden verenigd als één heerlijkheid, onder de naam van *Ekenbeke*, wat ook de naam werd van de hofstede *ter Beke*. De uitgedroogde wallingen en de singels van *ter Eke* bleven echter nog lang bestaan en hedendaags zijn daar nog sporen van zichtbaar. De plaats kreeg de naam van *Wilde mote*. Zij ligt 300 meter zuidwestwaarts van het kasteel *Loveld*.

De tocht wordt nu voortgezet tot aan de openbare weg die *Aalter* met *Lotenhulle* verbindt, alwaar de bisschop een kruis op de grond maakt. Deze weg ligt slechts 400 meter zuidwest van *ter Eken*. Hier sluit de *Veldstraat*, komende uit het westen, er zich bij aan, maar vormde toen geen kruisstraat. Het is meer waarschijnlijk dat de plaats alwaar de bisschop een kruis op de grond tekende de kruising is van de *Loweg* met de heerweg van *Brugge* naar *Gent*. Deze kruisstraat ligt op de grensscheiding van *Aalter* en *Lotenhulle* en droeg vroeger de naam van *Kruiske*.

Vandaar ging de bisschop eerst tot aan het huis van Hugo Fasset en eindigde zijn rondreis aan dat van Raymond van Buigezele, alwaar hij zich ging verfrissen.

Voor het huis van Hugo Fasset kan niets anders in aanmerking komen dan het *Hoopkensgoed*. Het huis van dit goed stond op een omwalde mote en lag op de oostkant van de weg van Aalter naar Poeke, met zijn zuidkant aan de Baarlaars, en op slechts 500 meter van het vroeger besproken Nauterke. Deze hofstede bestaat al sedert zeer lang niet meer.

Van *Buigezele* bleef, tot over een twintigtal jaren, nog de omwalde mote over, het «Buigezelewalleke». Deze werd toen volledig gedempt. Zij lag langsheen de Kattewegel, dicht bij de grens met Ruiselede, niet ver van Akspoele.

Arthur VERHOUSTRAETE.

INHOUD

Kan. P. LOONTJENS. In honorem... Z. H. Exc. Mgr. Leo De Kesel	5
Dr. E. DHANENS. Kerkelijk edelsmeedwerk in het Meetjesland	9
A. DE VOS. Godsdienstberoerten te Eeklo tijdens de XVI ^e eeuw	57
M. BAELDE. Een interessante octrooitoeckenning van Karel V aan de stad Eeklo (1549)	137
M. ENGLISH. Het gezelschap «van den chore» te Eeklo in 1571	141
M. ENGLISH. Een Eremiet schoolmeester te Eeklo in 1727	144
M. ENGLISH. Het voormalige dekenaat Aardenburg (.....-1802)	146
D. VERSTRAETE. De kerk van Watervliet in de 17 ^e en de 18 ^e eeuw	158
Dr. P. ROGGHÉ. Het eerste Bewind der Gentse Hoofdmannen (1319-1329)	181
A. VERHOUSTRAETE. De rondreis van Walter de Marvis, bisschop van Doornik in 1242	228
Ledenlijst	241

Voorzitter : Mej. Dr. E. DHANENS, Boelare, 97, Eeklo.

Tel. (09) 77.11.32

Sekretaris : A. DE VOS, Eindeken, 12, Evergem.

Tel. (09) 51.88.25

Penningmeester : Apot. P. RYCKAERT, Dekenijstraat, 2, Zomergem.

Tel. (09) 74.70.34

Pers- en Propagandadienst : O. LIPPENS, Gentstraat, 13, Lembeke.

Om alle onnodige vertragingen te voorkomen, worden de leden beleefd, doch dringend verzocht, bij de ontvangst van hun jaarboek *onmiddellijk* hun lidmaatschapsgeld voor 1961, 120 F te storten op Postrekening 1493.71, van Apotheker P. Ryckaert, Dekenijstraat, 2, Zomergem.

Indien ons Jaarboek U voldoet brengt het dan eens onder de aandacht van Uw kennissen. Uw medewerking zou ons een steun kunnen zijn! Hoe meer abonnementen, hoe meer tekst.

Bestuursleden :

Dr. Elisabeth DHANENS, voorzitter, Eeklo.
 Dhr. Achiel DE VOS, sekretaris, Evergem.
 Apoth. Prudent RYCKAERT, penningmeester, Zomergem.
 Dhr. Oskar LIPPENS, pers- en propagandaleider, Lembeke.

Steunende leden :

Gemeentebestuur AALTER
 ADEGEM
 BASSEVELDE
 EEKLO
 EVERGEM
 LEMBEKE
 SINT-MARGRIETE
 WAARSCHOOT
 ZOMERGEM

Leden :

AALST	Parochiale Bibliotheek
E. H. Colpaert Jan	Mej. Tuypens Christine
Stadsbibliotheek	Dhr. Van Cleemput Pierre
	Dhr. Van de Kerckhove Marnix
AALTER	ANTWERPEN
Dhr. Alyn Jan	Stadsbibliotheek
Dhr. Bockaert Karel	ASSEBROEK
E. H. Boussen Achiel	Dhr. Stalpaert Hervé
Broeders van Liefde	Dhr. Verstraete Daniël
Dhr. Cocquyt August	ASSENEDE
E. H. De Wulf Pierre	Gemeentebestuur
Dhr. Haers Marcel	Dhr. Pauwels Omer
Dhr. Haus Marc	Dr. Verstraete Theo
Z. E. H. Heinkens A.	BASSEVELDE
Dhr. Martens Jozef	Dhr. Dhanens Gerard
Dhr. Michiels Maurits	Dhr. Van Acker Etienne
Parochiale Bibliotheek	BELLEM
St-Gerolfsinstituut	Dhr. Mettenanxt Emiel
Dhr. Thienpont Emiel	BRUGGE
Dhr. Struyve Frans	Brugse Boekhandel
Dhr. Verhoustraete Arthur	Dhr. Casteleyn Marcel
AARDENBURG	Z. E. H. English M.
Dhr. Van Hinten J.	Dhr. Hacntjens Julien
ADEGEM	
Dhr. Boels Jaak	

Rijksarchief
E. H. Viaene A.
Dhr. Viane Renaat

BRUSSEL

Gemeentekrediet van België
Koninklijke Bibliotheek
Koninklijke Commissie voor Monumenten
en Landschappen
Ministerie van Nationale Opvoeding
en Cultuur
Vrije Universiteit Brussel

DAKNAM

Dhr. Arens Hugo

DEINZE

Ap. Noé Gerard

DOORNIK

Dhr. De Schepper Honoré

DRONGEN

E. H. Eykelberg

EEKLO

Mevr. G. Baelde-Roegiers
Dhr. Baelde Michel
Dhr. Baudts André
Dhr. Beirnaert Paul
Bibliotheek St-Vincentius
Bibliotheek Willemsfonds
Broeders van Liefde
Dhr. Clyncke Achiel
Dhr. Coemelck Maurits
Dhr. Cornelis Louis
Dhr. D'Aubioul Johan
Mevr. Dauwe Gaston
Dhr. De Bruyckere Joris
Dhr. Declercq Emiel
Dhr. De Coninck J.
Dr. De Leu Paul
E. H. De Neve Georges
Dhr. De Saeytijd M.
E. H. De Smet Jozef
Dhr. De Vlieger Arthur
Dhr. De Vlieghe Frans
Dhr. De Vos Johan
Dhr. Engels Amand
Dhr. Feliers Norbert
Dhr. Fiems W.
Dhr. Geirnaert Willy
Dhr. Goethals Maurice

Mevr. Goethals Roger
Dhr. Haek Marcel
Dr. Haemers Alfons
Dhr. Heene Willy
Dhr. Huysman Bernard
Ap. Leroux Paul
Dhr. Locufier Paul
Dhr. Maréchal Joost
Dhr. Minne Theodoor
Normaalschool O.-L.-Vr.-ten-Doorn
Dhr. Spittaet George
Stedelijke Jongensschool
Dhr. Steenbeke Hubert
E. H. Stock Rafaël
Dhr. Tourny Achiel
Dhr. Van Cauwenberghe Karel
Dhr. Van Damme Georges
Dhr. Vandegenachte Edgard
Dhr. Van den Bulcke Jozef
Dhr. Van de Velde Leo
Mej. Van de Woestijne Marie-Aimée
E. H. Vereecke René
Mej. Verschaeve Hedwig
Dhr. Vervaeke Willy
Dhr. Vlaeminck Marin

ELENE

Z. E. H. Smet Cyriel

ETTELGEM

Z. E. H. Raes Jozef

EVERGEM

Dhr. Canty Jules
Z. E. H. Collage Jules
Dhr. De Meyer August
Dhr. De Reu Gaspar
Dhr. De Schepper André
Dhr. De Waele Jos.
Dhr. De Wispelaere Omer
Dhr. De Wulf Willy
Dhr. Dumolin Franz
Dhr. Maertens de Noordhout Jean
Dhr. Neyt Maurice
Rechter Nuytinck Georges
Adv. Nuytinck Jozef
Parochiale Bibliotheek Belzele
Parochiale Bibliotheek Centrum
Parochiale Bibliotheek Doornzele
Parochiale Bibliotheek Langerbrugge
Parochiale Bibliotheek Wippelgem
Dhr. Plaetinck Cyriel

Dhr. Schoorman Jacques
Mej. Steels Beatrice
Dhr. Steyaert Antoon
Mej. Van Cauwenberghe Maria
Z. E. H. Van Hoecke Rafaël
Dhr. van Hoorebeke Paul
Dr. Van Hyfte Medard
Dhr. Van Renterghem André
Dhr. Versyp Achiel
GAVERE
Z. E. H. De Keyzer Emiel
GENK
Openluchtmuseum Bokrijk
GENT
Z. E. H. Baudts Jan
Dhr. Colle Emiel
Dhr. Boute Albert
E. H. Cornand J.
Dhr. Dauw Raymond
E. H. De Baets Gerard
Dhr. De Grootte Paul
Z. Exc. Mgr. De Kesel Leo
Dhr. De Rammelaere Carlos
Dhr. De Saffel M.
Rechter Devriendt Jacques
Faculteit Wijsbegeerte en Letteren
Ap. Fransoo H.
Dhr. Friant Leon
Ap. Haemers Carlos
Dhr. Joos Pierre
H. E. H. Kan. Loontjens Pierre
Rijksarchief Gent
Dr. Rogghé Paul
Dhr. Steeghers Wilfried
Stadsbiblioteek
Universiteitsbiblioteek
E. H. Winnepenninckx J.
GERAARDSBERGEN
E. H. Boterdaele L.
GOTTEM
Z. E. H. Gaublonne Valère
HAALTERT
Not. Bauwens
HANSBEKE
Dhr. Van Overbeke Marcel

KALKEN
E. H. Standaert André
KAPRIJKE
Not. Dhavé
Dhr. Van Hevele Cyriel
Ap. Victor Antoine
KNESSELARE
E. P. Goeghebuer
Dhr. Moelaert Roger
Parochiale Biblioteek
Dhr. Ryserhove Alfons
Dhr. Ryserhove Hilaire
KORTEMARK
Dhr. Missine Jan
KORTRIJK
Stadsbiblioteek
LEMBEKE
Dhr. Boone Omer
Dr. Claeys Gerard
Z. E. H. De Wilde Jos.
Mevr. Dhanens Benoni
Parochiale Biblioteek
Dhr. Polfliet Gerard
Dhr. Roegiers Jan
LEUVEN
Universiteitsbiblioteek
LOCHRISTI
Dhr. Matthys Leon
LOKEREN
Stadsbiblioteek
LOTENIULLE
Dhr. De Craene Leon
Z. E. H. Van der Sypt
LOVENDEGEM
Z. E. H. Pannekoek Paul
Rechter J. Roels van Kerckvoorde
Dhr. Van Laere Othmar
LUIK
Universiteitsbiblioteek

MALDEGEM

Dhr. Cromheecke Laurent
Dhr. Cromheecke Richard
Dhr. De Ceuninck Paul
Dhr. De Vogelaere Georges
Gemeentelijke Bibliotheek
Dhr. Pas Frederik
Dhr. Standaert August
Dhr. Standaert G.
Dhr. Strybol Jozef

MARIAKERKE

Dhr. Lecomte Gaston
Mevrouw Tieleman Edmond

MECHELEN

Stadsbibliotheek

MEIGEM

Parochiale Bibliotheek

MERENDREE

Z. E. H. Van Weyenberghe

MIDDELBURG

Z. E. H. De Sutter Leopold
Parochiale Bibliotheek

NAMEN

Instituut Moretus-Plantin

NEDERZWALM

Z. E. H. De Smet Irenée

NEVELE

Dhr. Janssens Antoon

OOSTEEKLO

Dhr. Roegiers Herman
Dhr. Van Leeuwen Jozef

OOSTKAMP

Dhr. Dauw Adhémar

OUDENAADE

Z. E. H. Willems Robert

OUD-HEVERLEE

E. H. De Mey

RIXENSART

Dhr. Deprest Remi

RONSE

E. P. Petrus B. De Meyer
Dhr. Prevenier Walter

RONSELE

Dhr. Coppens Romain
Gemeentebestuur

SCHELLEBELLE

E. H. Nollé J.

SINT-AMANDSBERG

Drh. Robbrecht Firmin
E. H. Steel Maurice
Dhr. Van Daele Edgard

SINT-ANDRIES

Z. E. H. Lowijck
Dhr. Penninck Jozef

SINT-DENIJS-WESTREM

Dhr. Kerckhaert Noël

SINT-JAN-IN-EREMO

Parochiale Bibliotheek

SINT-JORIS-TEN-DISTEL

Dhr. Van Ruymbeke Marcel

SINT-KRUIS-BRUGGE

Mej. Cafmeyer Magda

SINT-LAUREINS

Not. Bauwens Prosper
Dhr. De Keyzer Herman
Dhr. De Reu Etienne
Gemeentebestuur
Parochiale Bibliotheek

SINT-MARGRIETE

Dhr. De Cuyper Omer
Parochiale Bibliotheek
Dhr. Van Hyfte Prudent

SINT-MARTENS-LATEM

Dhr. Van den Abeele Raf.

SINT-NIKLAAS

Dhr. Hebberecht Arthur

Dhr. Vandevreire Jozef

Dhr. Van de Walle André

Z. E. H. Van Laere Henri

SLEIDINGE

Z. E. H. De Meulder Godfried

Gemeentebestuur

Dhr. Laroy Eric

Mej. Lybaert Colette

Parochiale Bibliotheek

Dhr. Vereecke Raf.

SNELLESEM

Z. E. H. Noterdaeme J.

TIEGEM

Mevr. Moortgat C.

URSEL

Dr. Ackerman Paul

Dhr. De Muyter Remi

Parochiale Bibliotheek

VELZEKE-RUDDERVOORDE

Z. E. H. Bauwens A.

VLIJTINGEN

Mevr. Dr. Jansen

WAARSCHOOT

Dhr. Bonamie René

Dhr. Bulté Firmin

Dr. Buysse J.

Dhr. De Clercq Firmin

Dhr. D'hont Marcel

Dhr. Haers Gerard

Z. E. H. Schoorman J.

Parochiale Bibliotheek

Dhr. Vereecke Laurent

WATERLAND-OUDEMAN

Parochiale Bibliotheek

WATERVLIET

Dhr. De Mulder Albert

Mej. Dhanens Germaine

Gemeentebestuur

Parochiale Bibliotheek

Dhr. Van de Poele Firmin

WETTEREN

Heem- en Geschiedkundige kring

WINGENE

Ap. Fraeyman Jules

WONDELGEM

Dr. Cieters J.

Dr. Daeninck Louis

Parochiale Bibliotheek

ZELE

Z. E. H. Dhanens Edgard

ZELZATE

Ap. Hollebosch Omer

Sint-Laurentiusinstituut

ZOMERGEM

Dhr. De Backer Omer

Dr. De Buck Jeroom

Dhr. Deene Georges

Parochiale Bibliotheek

Dhr. Ryckaert Maurice

Dr. Van der Haeghen

Dhr. Van Hecke Maurits

Not. Verbrugghen J.

Dr. Verdegem Gerard

ZONNEGEM

Z. E. De Smet Gaston

ZOTTEGEM

Dhr. Van der Linden Renaat

ZWEVEZELE

Dhr. Callewaert Marcel

CANADA

Rev. Father De Roo

ZUID-AFRIKA

Dhr. Maes Rudolf

NEDERLAND

N. V. Martinus Nijhoff, Den Haag

Ruildienst :

Eigen Schoon en de Brabander, Neder-over-Heembeek.
Nationale Commissie voor Folklore, Serskamp.
Land van Aalst, Denderleeuw.
Kunst- en Oudheidkundige Kring, Deinze.
Land van Dendermonde, Sint-Gillis-Dendermonde.
Land van Waas, Sint-Niklaas-Waas.
Culturele Kring, Zottegem.
Oudheidkundige Kring, Oudenaarde.
Koninklijk Instituut voor Kunstpatrimonium, Brussel.
Oudheidkundige Kring «De Vier Ambachten», Hulst.
Oostvlaamsche Zanten, Aalst.
Wetenschappelijke Tijdingen, Sint-Amandsberg.
Oudheidkundige Kring, Ronse.
Koninklijke Vlaamse Academie, Brussel.
Brabants Heem, Waalre.
Land van Beveren, Kallo.
Handelingen Geschiedenis, Gent.
Band, Annevoie.
Leiegouw, Kortrijk.
Geschied- en Oudheidkundige Kring, Roelare.
Heemkundige Kring Maurits van Coppenolle, Sint-Andries.
Société d'Emulation, Brugge.
Staatsarchiv, Bremen.
Romania, Ganshoren.

DIT JAARBOEK WERD UITGEGEVEN
DOOR HET HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND EN
GEDRUKT OP DE PERSEN VAN DE
DRUKKERIJ STANDAERT-VAN STEENE
NIEUWSTRAAT, 26, TE MALDEGEM.